

MIC DICȚIONAR DE TERMENI ISTORICI

Mihai Manea

Copyright © 1999, Editura **ALL EDUCATIONAL**

Toate drepturile rezervate Editurii **ALL EDUCATIONAL**.

Nici o parte din acest volum nu poate fi copiată

fără permisiunea scrisă a Editurii **ALL EDUCATIONAL**.

Drepturile de distribuție în străinătate aparțin

în exclusivitate editurii.

Copyright © 1999 by **ALL EDUCATIONAL**

All rights reserved.

The distribution of this book outside Romania,

without the written permission of **ALL EDUCATIONAL**

is strictly prohibited.

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale

MANEA, MIHAI

Mic dicționar de termeni istorici/Mihai Manea – București:

Editura **ALL EDUCATIONAL**, 1999

280 p.; 21 cm – (Esențial)

Bibliogr.

ISBN 973-684-130-8

94(038)=135.1

Editura ALL EDUCATIONAL

București, 76578

Bd. Timișoara nr. 58, sector 6

Tel: 402 26 00

Fax: 402 26 10

Departamentul distribuție

Tel: 402 26 20

Fax: 402 26 30

Comenzi la:

comenzi@all.ro

URL:

<http://www.all.ro>

Redactor:

I. Segal

Coperta:

Stelian Stanciu

MIHAI MANEA

**MIC DICȚIONAR
DE TERMENI
ISTORICI**

**1999
All**

„Mă străduiesc să fiu scurt și devin obscur...”.

HORAȚIU

„Secretul de a plictisi este acela de a spune totul...”.

VOLTAIRE

„Toate lucrurile bune câte există sunt roadele originalității...”.

JOHN STUART MILL

CUVÂNT ÎNAINTE

În pragul trecerii către un nou mileniu, se manifestă tendința tot mai evidentă de redefinire a ISTORIEI, a rolului său, a statutului său de disciplină de învățământ și subiect al cercetării științifice. Paul Valéry susținea că „istoria este cel mai periculos produs pe care intelectul uman l-a făurit, deoarece face națiunile ... arogante, de nesuportat...”. Georges Duby, recent dispărut, era de părere că istoria este, înainte de toate, un gen literar și „... aceasta îi conferă un caracter de noblețe...”. La rândul său, Carlo Ginzburg aserta că, prin natura sa, istoria este „... indirectă și trebuie să ținem seama de conjunctura epocii în care se făurește”... Iar François Bedarida sugera că în cadrul istoriei „s-a acumulat destul material și surpriza nu mai este o excepție...”.

De fapt, deși pentru mulți istoria a devenit de neînțeles, ea rămâne absolut vitală pentru educația omului modern. Experti ai Consiliului Europei au concluzionat că, în planul disciplinelor de învățământ, istoria constituie o modalitate unică pentru antrenamentul minții și al imaginației tinerei generații, de a visa, de a reconstrui imensul edificiu al trecutului într-o imagine cât mai apropiată de realitate.

Într-un atare context istoric ne propunem să supunem atenției cititorilor o lucrare, care, sperăm noi, răspunde unei necesități stringente, mai ales după 1989, în istoriografia românească și pentru învățământul de istorie din țara noastră, aceea de a elabora noi instrumente de lucru. Apreciem, astfel că, în condițiile ruperii de comunism – se impune cerința reconceptualizării disciplinei istoriei, obiectiv primordial pe drumul către asigurarea unei finalități a demersului istoric.

Un dicționar de termeni istorici constituie o lucrare supusă mereu criticii și completării. De aceea, fără a avea vreo clipă pretenția că am abordat termenii în totalitate, ne-am oprit în paginile ce urmează asupra unui număr de termeni istorici – considerăm noi printre cei mai importanți din istoria culturii, civilizației – pe care am încercat să-i definim dintr-o perspectivă nouă, pe baza bibliografiei care ne-a fost accesibilă. Desigur, despre aproape fiecare dintre acești termeni s-au scris studii și cărți, iar uneori biblioteci întregi. De un real folos ne-a fost *Micul Dicționar Enciclopedic* apărut la Editura științifică și enciclopedică București, 1986.

Fiecare termen este explicat, urmat de o scurtă istorie, acolo unde este cazul, și cu sublinierea existenței unor similitudini în spațiul românesc. Se poate contura, astfel, calea către înțelegerea mai clară a unor procese și fenomene istorice. Totodată, se poate acționa mai hotărât pentru formarea unei logici istorice, a unei gândiri specifice, a limbajului propriu studiului istoriei.

Lucrarea de față se adresează elevilor, studenților, profesorilor și celorlalți pasionați de studiul istoriei. La capătul unei munci de mulți ani autorul dorește să aducă prinosul său de recunoștință tuturor celor care l-au îndrumat și sprijinit în elaborarea acestei lucrări, și anume: mamei și tatălui său, lui Bogdan Teodorescu, Mariei Popescu, director executiv al Centrului European de Cultură, lui Augustin Frățilă și Constantin Vlad de la Editura ALL, elevilor Valentin Berea, Ștefan Petrov și Andrei Stoica de la Liceul „George Coșbuc”, Călin Gabriel de la Liceul „Gheorghe Șincai” ambele din București și, nu în ultimul rând, profesorului John Elder de la „Loretto School” din Midlothian, Marea Britanie.

Autorul

Abrevieri

arab.	= lb. arabă
engl.	= lb. engleză
fr.	= lb. franceză
germ.	= lb. germană
gr.	= lb. greacă
ital.	= lb. italiană
japon.	= lb. japoneză
lat.	= lb. latină
magh.	= lb. maghiară
rus.	= lb. rusă
span.	= lb. spaniolă
turc.	= lb. turcă

A

Abate – (provine din aramaică: *aba* = tată), superior al unei abații; conducător al unei mănăstiri catolice în Evul Mediu. Depindea direct de episcop sau chiar Papă. Autoritatea lui se exercita asupra călugărilor și țăranilor iobagi de pe domeniul mănăstirii, asupra cărora avea drept de judecată. Ulterior, a devenit un titlu onorific pentru unii preoți catolici.

Abdicare – decizia unui suveran de a renunța, de bună voie sau silit, la tron. A determinat deseori importante modificări în sistemul politic. Ex.: În 1815 Napoleon Bonaparte (1769-1821) a abdicat de la tronul Franței.

Abolire – desființarea, de bună voie sau silită, într-un context istoric dat, a unei instituții, a unei uzanțe sau a unei stări social-politice. Ex.: La 30 decembrie 1947, comuniștii l-au silit pe regele Mihai I (1927-1930; 1940-1947) să abdice, monarhia fiind abolită în România.

Aboliționism – mișcare social-politică în secolele XVIII-XIX în Anglia, Franța, S.U.A., ce a militat pentru desființarea instituției sclaviei și a comerțului cu negri. A avut un impact deosebit în rândul opiniei publice.

Abrogare – principiu important al vieții politice și al dreptului internațional, ce prevede scoaterea din vigoare totală sau parțială a unui act normativ, printr-o dispoziție legală. Ex.: În 1938, o dată cu adoptarea noii legi fundamentale a României, Constituția din 1923 a fost abrogată.

Absidă – nișă de formă poligonală sau semicirculară ce încheie nava unei bazilici romane. De obicei, se referă la încăperea în care se află altarul în biserică.

Absolutism – regim politic, caracterizat prin concentrarea puterii supreme în stat în mâinile monarhului. Acesta s-a sprijinit pe un aparat birocratic recrutat din rândul clasei dominante și a încercat întărirea propriei puteri în conformitate cu principiile ideologiei ce au justificat întărirea puterii absolute. A dominat scena politică în Antichitate și în secolele XVI-XVIII. Ex.: Absolutismul a constituit scopul către care a tins Imperiul roman. Tipul clasic

de monarhie absolută în Europa în secolul al XVII-lea l-a reprezentat Franța în perioada domniei lui Ludovic al XIV-lea (1643-1715). Absolutismul sau *despotismul luminat* a reprezentat o politică reformistă inițiată de unii monarhi – ex.: Frederic al II al Prusiei (1740-1786) – receptivi la sfaturile gânditorilor iluminiști cu scopul de a permite accesul burgheziei la putere în limitele statului feudal și a evita, astfel, o revoluție.

Acângii (Akâncii) – (turc.) trupe de cavalerie din armata otomană. Erau destinate incursiunilor și jafului în teritoriile inamicului. Ex.: În lupta de la Giurgiu (15-20 octombrie 1595), au fost distruse numeroase unități de acângii.

Acreditare – procedură de numire în funcție a unei persoane într-o funcție diplomatică într-o țară străină. Acreditarea cuprinde trei etape, și anume: a) asentimentul statului străin, b) numirea în funcție a diplomatului, c) prezentarea scrisorilor de acreditare. Ambasadorul și ministrul plenipotențiar sunt acreditați pe lângă șeful statului, iar însărcinatul cu afaceri, pe lângă ministerul de externe al țării care îl acceptă pe diplomat.

Acropolă – (gr. *akros* = înalt; *polis* = cetate) o zonă întărită a unui polis în Antichitate. Ex.: stânca tutelară a Atenei pe care se aflau Parthenonul, Propyleele, Erechteionul. De cele mai multe ori ea se afla pe o colină greu accesibilă. A apărut în lumea grecească în mileniul III î.Hr. Inițial a folosit ca adăpost sau loc de refugiu în caz de primejdie. Ulterior, a devenit o zonă dedicată venerării unor divinități în cadrul unui ansamblu urbanistic ce cuprindea clădiri monumentale și temple. Ex.: Atena, Corint, Micene, Tirint.

Acta Capituli – registre de procese-verbale sau protocoale păstrate în locurile de adevărire, precum *capitulurile*. Permit reconstituirea activității unor *capituli* în Evul Mediu.

Activism – tactica de luptă, utilizată de către mitropolitul Transilvaniei Andrei Șaguna (1809-1873), și Partidul Național Român din Banat, condus de Alexandru Mocioni (1841-1909), care au sperat că, prin participarea la viața politică, vor obține recunoașterea drepturilor naționale ale românilor din Transilvania. În urma conferinței de la Sibiu din 1905, activismul a devenit tactica oficială de luptă a Partidului Național Român din Transilvania, până în 1918.

Acțiuni – hârtii de valoare, titluri corespunzând unei părți de proprietate într-o societate, și care dau dreptul proprietarului, în conformitate cu

dreptul de proprietate, să primească dividende. Se pot cumpăra sau vinde la bursă, în funcție de *jocul* cererii și al ofertei în economie. Îndeplinește un rol de seamă în economia de piață.

Aculturație – termen utilizat în secolul XX pentru a desemna preluarea în mod liber sau forțat de către o comunitate a unor elemente de cultură materială și spirituală sau a întregii culturi a unei comunități aflate pe o treaptă superioară de dezvoltare. Cuprinde totalitatea fenomenelor rezultate din contactul durabil între două culturi diferite și schimbările ce le aduce.

Ad-hoc – (lat. = anume pentru acest scop) se referă la un organism constituit pentru a exercita o misiune determinată în timp. În plan juridic, privește numirea de către stat a unui judecător, pentru a se ocupa de instrumentarea unui caz. Ex.: În 1857 Adunările Ad-hoc ale Țării Românești și Moldovei s-au pronunțat asupra organizării politice viitoare a celor două țări.

Ad-interim – (lat. = între timp) titlul purtat de către însărcinatul cu afaceri, ce ține locul titularului unei misiuni diplomatice. De asemenea, privește pe orice persoană care deține în mod provizoriu o funcție în administrația de stat.

Adunarea Norodului – oastea lui Tudor Vladimirescu (1780-1821) în Revoluția de la 1821. A fost organizată cu prilejul popasului de la Țânțăreni (februarie 1821). A reprezentat, totodată, un for cu caracter legislativ.

Adunarea Țării – adunare reprezentativă, în secolele XIII-XIX, în Țara Românească și Moldova. Era convocată periodic, în secolele XV-XVI, pentru a dezbate probleme importante ale politicii interne și externe. A constituit expresia autonomiei politice a Țărilor Române în raport cu Poarta.

Adunările obștești – adunări reprezentative în Evul Mediu în Transilvania. Reuneau reprezentanți ai nobilimii, clerului superior, orașenimii bogate, țăranilor liberi și erau convocate de voievodul Transilvaniei sau de regele Ungariei. Aveau atribuții în principal judiciare și foarte rar fiscale și administrative. Sunt menționate pentru prima dată în 1288, în Transilvania.

Advon – narthex exterior. Reprezintă pridvorul de la intrarea într-o biserică ortodoxă.

Aer (Aier) – acoperământ cu rol religios, ce reprezintă scena înmormântării lui Iisus Hristos. De obicei, acoperă mesele în incinta bisericii. Ex.: la mănăstirile Sucevița și Putna.

Agă – (turc.) înalți demnitar otoman, precum comandantul ienicerilor și șeful eunucilor de la Palatul Imperial de la Constantinopol. În secolul al XVII-lea, s-a referit la comandantul pedestrașilor și dorobanților din Țara Românească. În secolele XVIII-XIX, a desemnat pe șeful poliției din Iași și București.

Ager publicus – (lat.) pământul public, provenit din exproprieri și cuceriri în Italia și în provinciile statului roman. În principiu, întreg fondul funciar aparținea împăratului și poporului roman. În practică, însă, pământul era încredințat, în schimbul unor stipendii, orașelor și unor cetăți, cu titlul de proprietate și dotat cu imunități. Acesta putea fi arendat în condiții speciale sau folosit pentru împroprietărirea veteranilor.

Agie – scaunul agăi. A desemnat organul de menținere a ordinii publice în secolele XVIII-XIX la București și Iași.

Agora – piața publică în orașele din Grecia antică. Ea cuprindea portice, colonade și clădiri cu destinație civilă sau religioasă, precum și principalele instituții. Agora servea ca loc de târg, cadru de dezbateri politice și de organizare a activităților culturale, ca de exemplu prezentarea pieselor de teatru. Ex.: Atena, Corint.

Agresiune – atac armat al unui stat împotriva altuia, cu scopul de a-l cucerii și a obține avantaje economice și teritoriale. E incompatibil cu principiile dreptului internațional. Frederic al II-lea, regele Prusiei, spunea cu cinism: „generalii mei să cucerească teritorii, iar juriștii mei vor găsi argumente legale pentru justificare”. De aceea au fost semnate numeroase documente internaționale ce au condamnat agresiunea și folosirea forței. Astfel, amintim Pactul Briand-Kellogg (1928), Protocolul de la Moscova (1929), Convenția de la Londra privind definirea agresorului (1933), Pactul Saavedra-Lamas (1933).

Ahidname – (turc.) tratat, diplomă de privilegii în Imperiul otoman. Sub această denumire sunt cunoscute Capitulațiile ce au reglementat raporturile româno-otomane în Evul Mediu.

Aian – (turc.) categorie socială în Imperiul otoman în Evul Mediu care exercita unele atribuții administrative și militare, în schimbul unor privilegii de natură fiscală. Din rândul său se recrutau unii funcționari administrativi.

Ala – unitate auxiliară de cavalerie în armata imperială romană, cu un efectiv între 500 și 1 000 de soldați. Inițial, a vizat forțele militare angajate în luptă pe flancuri. Într-un timp, aripă a unui front, a unei armate (de obicei din trupe de cavalerie), corp de cavalerie. Se deosebea prin denumire și număr de ordine. Membrii săi se recrutau din provincii, dintre cei care nu erau cetățeni romani și erau conduși de către prefecti. Serviciul militar dura 25 de ani și la final soldații primeau diplome militare. În urma reformelor lui Constantin cel Mare, a desemnat unitățile de cavalerie de la granițele statului roman.

Albgardiști – nume generic pentru cei ce au luptat împotriva Sovietelor și a bolșevicilor în Războiul civil din Rusia (1918-1920). Menționăm, astfel, forțele conduse de către generalul Krasnov, amiralul Aleksandr Vasilievici Kolceak (1874-1920), ludenici, Anton Ivanovici Denikin (1872-1947), Piotr Nicolaevici Vranghel (1878-1928) ș.a.

Albinărit – dare din produsele albinelor (a 10-a parte) în Transilvania și Țara Românească în Evul Mediu. A constat în miere și ceară. Pentru o lungă perioadă de timp, darea a fost plătită în natură.

Alchimie – continuarea practicilor meșteșugărești din Antichitate de obținere a sticlei, a coloranților; procedeu în Evul Mediu, care consta în îmbinarea ritualurilor magice cu experiențe chimice, în vederea obținerii de aur, a „pietrei filosofale” și a „elixirului vieții”.

Alfabet – totalitatea literelor așezate într-o ordine convențională și reprezentând sunetele de bază ale unei limbi. Sunt cunoscute mai multe tipuri de alfabet. *Alfabetul chirilic* a fost inventat de către frații Chiril (827-869) și Metodi (m. 885), în baza vechiului alfabet grecesc. A avut un rol important în răspândirea creștinismului în rândul slavilor. Din secolul al IX-lea, a fost folosit în scrierea limbii slave, medioslave și române. În secolul al XIII-lea a fost introdus, în biserică, în Țările Române și a fost utilizat până în secolul al XIX-lea. *Alfabetul grec* a fost utilizat în Antichitate și a cunoscut mai multe variante: atic, insular, ionian, eolo-doric. *Alfabetul latin* a fost inițial folosit de către etrusci, de la care l-au preluat romanii. Originea sa se află în varianta eolic-dorică a alfabetului grecesc. *Alfabetul glagolitic* constituie cel mai

vechi alfabet slav redactat de către Constantin (Chiril) în secolul al IX-lea d.Hr., în baza minusculei grecești și a unor semne din limbi orientale. *Alfabetul gotic* a fost inventat de către Ulfila, în baza celui grec. A fost folosit, în special, în Evul Mediu, în vestul Europei. Dintre alte alfabetele, menționăm: *alfabetul telegrafic (Morse)* și *alfabetul Braille* (pentru orbi).

Alodiu – proprietate funciară lipsită de sarcini servile sau vasalice, ereditară necondiționată, în sec. V-XI în apusul Europei. A aparținut boierilor/nobililor și țăranilor liberi.

Alogeni – (gr. *allos* = alt; *ghenos* = neam) cei ce se deosebesc, prin naștere și origine etnică, de majoritatea populației de pe teritoriul pe care trăiesc.

Altar – construcție mică din piatră sau masă, cu trepte, așezată pe un postament, destinată practicării ritualurilor religioase. A avut un rol de seamă în cadrul religiei creștine. Deseori altarul reprezintă o piesă monumentală, decorată cu imagini de cult pentru a conferi strălucire ceremonialului religios. Ex.: altarul de la Catedrala Notre Dame din Paris.

Alteță – titlu și termen de adresare pentru principii dintr-o familie domnitoare. Deseori, a desemnat pe moștenitorul tronului.

Ambasador – diplomat cu rangul cel mai înalt, care conduce o reprezentanță diplomatică. Îl reprezintă pe șeful statului care l-a trimis pe lângă cel al statului în care a fost acreditat. În practica diplomatică, un rol important îl joacă *ambasadorul extraordinar și plenipotențiar*.

Ambuscadă – loc amenajat de o subunitate militară, în vederea surprinderii inamicului. Prin extensie, vizează un atac pregătit din timp asupra inamicului luat prin surprindere. Face parte din arsenalul strategiei militare, începând din Antichitate.

Amendament – propunere de modificare, adăugire a unui proiect legislativ, text de lege, rezoluție, statut, constituție. În planul relațiilor internaționale, vizează un text introdus într-un tratat internațional, cu acordul părților, cu scopul de a modifica vechile prevederi. Ex.: În 1865, al XIII-lea amendament al Constituției S.U.A. a prevăzut abolirea sclaviei.

Amerindieni – populații băștinașe de rasă mongoloidă, din Lumea Nouă, cu care spaniolii au venit în contact în timpul cuceririi din secolul

al XVI-lea și care au fost în mare parte exterminate. Ex.: toltecii, aztecii, maiășii, olmecii, incașii.

Amfiteatru – construcție de formă ovală, circulară, în Antichitate, folosită pentru spectacolele cu gladiatori, vânători de fiare și reconstituirea unor bătălii navale. Spectatorii stăteau pe trepte, gradene, în jurul unei arene. Primele amfiteatre au fost construite din lemn și se demontau după spectacol. Cel mai renumit amfiteatru este Colosseumul din Roma, a cărui construcție a început în anul 70 d.Hr., în timpul împăratului Vespasian (69-79 d.Hr.). Alte amfiteatre au fost construite la Nîmes, Arles, Pozzoli, El Djem, Apulum, Prolissum, Sarmizegetusa Ulpia Traiana.

Amforă – vas înalt de pământ cu două toarte, folosit de către grecii și romani în Antichitate pentru păstrarea fie a vinului, fie a untdelemnului sau a grânelor. A cunoscut forme foarte diferite și a constituit o ceramică de lux sau destinată uzului comun.

Amnistie – act al puterii de stat, ce prevede iertarea pedepselor și înlătură răspunderea penală și consecințele condamnării pentru diferite categorii de infracțiuni. Este de resortul președintelui sau monarhului, Parlamentului.

Amuletă – obiect de mici dimensiuni, purtat, cu precădere, de către populațiile primitive, pentru forța lui presupus magică și pentru a le feri de accidente, boli, farmece. Este sinonim cu *talisman*.

An – perioadă de timp ce corespunde unei revoluții a Pământului în jurul Soarelui. Se pot deosebi mai multe tipuri de an, după cum urmează: an tropic, an-lumină, an-sideral, An Nou.

Anabapțiști – sectă protestantă radicală a cărei învățătură s-a răspândit în secolul al XVI în Germania, Elveția și Țările de Jos. Membrii săi au susținut necesitatea unei riguroase respectări a Bibliei și s-au pronunțat pentru efectuarea botezului la vârsta adultă. Ex.: Între 1534-1535, s-a organizat de către anabapțiști o comună la Mûnster, în care s-a legiferat poli-gamia și comunitatea bunurilor.

Anafora – raport scris al dregătoriilor domnești sau al divanului adresat și domnului în Evul Mediu în Țara Românească și Moldova, în legătură cu o problemă administrativă și judecătorească, prin care se comuni-

cau concluziile unor cercetări și se sugerau soluții. A constituit baza unui act ulterior definitiv. Prima mențiune documentară apare în 1740, în Moldova. A fost folosit și pentru a desemna o proclamație a voievodului. Reformele lui Constantin Mavrocordat (Țara Românească – 1730; 1731-1733; 1735-1741; 1744-1748; 1756-1758; 1761-1763; Moldova - 1733 - 1735; 1741-1743; 1748-1749; 1769) și Alexandru Ipsilanti (1774-1782; 1796-1797) au legalizat utilizarea acestor documente.

Anahoret – călugăr ce decide să trăiască în solitudine, pentru a sesiza mult mai bine esența învățaturii religioase. Este sinonim cu *ermit*.

Anale – scriere în care evenimentele istorice au fost înregistrate pe ani cu indicarea perioadei de timp. Ex.: *Analele* lui Publius Cornelius Tacitus.

Anarhie – stare de dezordine, agitație internă, haos într-o țară sau o instituție. Este caracterizată prin slăbirea autorității centrale, lupte interne. Ex.: perioada anarhiei feudale în secolele IX-XI în Europa.

Anarhism – teorie și mișcare politică, ce propunea desființarea statului pe cale violentă și înlocuirea sa cu o federație de mici asociații organizate pe baze egalitariste, care să asigure cadrul „afirmării libere a individului”. Epoca sa de glorie a fost secolul al XIX-lea și începutul secolului XX. A fost foarte activ în Rusia, Spania, Italia. Dintre ideologiile săi, amintim pe Kropotkin, E. Malatesta, Max Stirner, Mihail Bakunin).

Anatemă – pedeapsă pronunțată de către biserica creștină pentru încălcarea privilegiilor sale și a învățaturii religioase. Ea putea merge până la excluderea din sânul comunității creștine. Ea a fost utilizată și ca o amenințare pentru nerespectarea prevederilor unor acte juridice. Este sinonim cu *blestem* și *afurisenie*.

Anglicanism – religie protestantă apărută în secolul al XVI-lea în Anglia. Bazele sale au fost puse de către Henric al VIII-lea Tudor (1509-1547), prin *Actul de Supremație* (1534). Regele Angliei s-a proclamat șeful suprem al bisericii și a trecut la secularizarea averilor clerului. Anglicanismul a păstrat unele aspecte ale dogmei bisericii catolice. A reprezentat un model de acțiune politică prin care statul și-a subordonat instituția bisericii.

Animism – concepție religioasă ce atribuie forțelor naturii un caracter divin. Credință a primitivilor în duhuri, suflete și în existența unor forțe oculte ale obiectelor.

Anschluss – (germ. = alipire) se referă la anexarea la 10 martie 1938 a Austriei la Reich-ul nazist în conformitate cu planul lui Adolf Hitler (1889-1945) de a aduce în cadrul aceluiași stat pe toți vorbitorii de limba germană. La 12 martie 1938, Hitler a intrat în Viena și a proclamat „anschluss-ul” Austriei cu Germania.

Anteriu – haină lungă purtată de către preoții ortodocși. În secolele XVII-XIX a reprezentat în Moldova și în Țara Românească o piesă vestimentară a boierilor și lăutarilor.

Anticlericalism – ostilitate față de creșterea influenței Bisericii în problemele de stat, învățământ, de conștiință, respingere a amestecului clerului în viața publică. A pregătit în secolul al XVI-lea drumul către Reformă. Anticlericalismul a devenit virulent în perioada iluminismului și la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului XX în țări, precum Franța și Germania.

Antipapă – rival al episcopului de la Roma, nerecunoscut de Biserica catolică, alegerea nefiind canonică, devenit ulterior papă. Din interese de stat a fost susținut de către Franța sau Germania împotriva papei de la Roma. Între Hippolytus (217-235) și Felix al V-lea (1439/1440-1449) sunt cunoscuți 45 antipapi.

Antisemitism – atitudine ostilă față de evrei, fie din motive religioase, rasiste, fie economice și politice. A constituit o formă a intoleranței politice și religioase în Evul Mediu în Germania și Spania, în epoca modernă în Rusia, Franța, în Germania nazistă. De la practici discriminatorii ca lipsirea de drepturi s-a ajuns la forma extremă – exterminarea (Holocaustul).

Antrepozit – loc de depozitare a mărfurilor supuse unui regim special vamal sau de conservare.

Antreprenor – persoană care se obligă, prin contract, să execute, în folosul altei persoane, sau a comunității, anumite lucrări, în schimbul unei sume de bani dinainte stabilite. În sens larg, desemnează, în zilele noastre, un manager.

Antropogeneză – procesul de apariție și dezvoltare biologică și socială a omului. A constituit alături de creaționism una din teoriile ce au încercat să explice apariția omului. În secolele XIX-XX numeroase descoperiri științifice au întărit unele argumente ale antropogenezii.

Antropologie – (gr. *antrophos* = om, *logos* = discurs, vorbire) știința apărută în sec. al XIX-lea, care studiază omul ca rezultat al evoluției și variabilității sale biologice și în ansamblul celorlalte viețuitoare. Inițial s-a dorit a fi o știință a clasificării populațiilor umane. Astfel, au fost identificate *rasele: europoidă, mongoloidă, negroidă, australoidă*. Marile descoperiri ale geneticii din secolul XX au impus cu necesitate și studierea caracterelor, condiționate genetic și distribuția lor geografică.

Antropomorfism – mod de gândire în Antichitate care constă în atribuirea, în transferarea de însușiri și înfățișări umane unor lucruri, procese din natură, ființe închipuite, zei. La originea sa, s-a aflat cultul strămoșilor. A avut un rol deosebit în religiile politeiste.

Apartheid – termen în limba *afrikaans*, ce se traduce prin *rasă separată*. Se referă la regimul politic dintre 1948-1991 din Africa de Sud, caracterizat printr-o strictă segregare rasială și discriminare contra populației de culoare, lipsită de cele mai elementare drepturi. A fost înlăturat în urma reformelor democratice inițiate sub conducerea lui Frederick de Klerck și Nelson Mandela.

Apeduct – un canal artificial inventat de romani pentru aducerea apei în orașe. Pentru a da șuvoiului de apă înclinarea necesară, jgheabul de scurs (preaplinul) era ridicat pe rânduri de arcade. Pot fi distinse *apeducte aeriene, subterane și mixte*. Ex.: apeductele de la Segovia, Pont-du-Gard, Potaissa, Drobeta.

Apostazie – politica unor suverani sau atitudinea unor comunități sau indivizi de a renunța public la o credință religioasă. Este considerat drept un mare păcat de către biserică. Ex.: Iulian Apostatul (Flavius Claudius Iulianus) (361-363) care a încercat să reînvie credințele păgâne, după legalizarea creștinismului de către Constantin cel Mare.

Apostoli – nume dat discipolilor lui Iisus Hristos, ce au predicat, în rândul unor comunități, învățătura creștină. Astfel, menționăm pe Ioan în Asia, Matei în Iudeea, Petru în Corint și Antiochia, Toma printre parți, Andrei între sciți, Simon în Babilonia și Persia, Filip în Asia Mică.

Aprod – slujbaş la curtea domnească, în Evul Mediu, în Țările Române. S-au recrutat dintre feciorii boierilor ce doreau o dregătorie. Dregătoria de aprod a apărut în 1483 în Moldova și, respectiv, în 1577 în Țara

Românească. Aprozii erau organizați din punct de vedere militar și au purtat uniforme elegante. Atribuțiile lor priveau paza în cadrul palatului domnesc, transmiterea de porunci ale voievodului, agenți de execuție – aducerea cu forța în fața divanului domnesc a celor convocați, constrângerea țaranului la munci și la plata dărilor.

Arbaletă – armă pentru aruncat săgeți scurte și ușoare în Evul Mediu.

Arbitraj – procedură judiciară de rezolvare, printr-o persoană, stat, organizație internațională a unui litigiu pe care părțile îl supun judecății în probleme de teritoriu sau comerciale.

Arc – element de arhitectură. Este constituit din două fragmente de forme diferite, ce leagă între ele două ziduri, două coloane și susține zidul în spațiu prin acțiunea propriei greutate. În istoria arhitecturii, pot fi identificate mai multe tipuri de arc, și anume: eliptic, bombat, supraînălțat, subînălțat, rampant, în potcoavă, în ogivă, în acoladă, trilobat, tip Tudor, în plin centru, în lance, ș.a.

Arc cu săgeți – instrument din lemn, pentru aruncarea săgeților la distanță. A fost folosit la vânătoare și în război începând din Antichitate. Arcașii luptau călări sau pedestri. Atacul cu săgeți a fost utilizat în armata Țărilor Române până în secolul al XVII-lea.

Arc de triumf – monument ridicat pentru a comemora un eveniment important în plan civil sau militar. Este cunoscut începând din Antichitate. Era realizat prin unirea a două sau trei coloane învecinate prin arcade și ghirlande. Primul arc a fost edificat la Roma în 196 î.Hr. în cinstea lui Lucius Stertinus. Ex.: arcurile de la Roma, Susa, Beneventum, Leptis Magna, Salonic.

Arcadă – element de arhitectură, constituit dintr-unul sau mai multe arcuri și elemente de susținere, ca de exemplu: zid, coloană, stâlpi. Arcada închisă în spate de zidul pe care îl decorează poartă numele de *arcadă oarbă*.

Arcă – corabie, vas închis. Este cunoscută arca lui Noe, personaj biblic care, conform *Vechiului Testament*, a păstrat și salvat lumea însuflețită, cu excepția celei acvatice ce n-a fost afectată de potop. Yahweh s-a decis

să pedepsească și să distrugă Lumea, abătând asupra sa un potop. Totuși, el i-a comunicat lui Noe acest plan și i-a cerut să construiască o corabie de dimensiuni mari, pe care să îmbarce câte șapte perechi din toate speciile de „dobitoace curate și păsări” și câte o pereche din cele „necurate”. De asemenea, au suit pe corabia Noe, soția sa, feciorii și nurorile. Potrivit tradiției, după șapte luni de navigație, arca a acostat pe Muntele Ararat.

Archebuză – prima armă de foc portabilă, utilizată în Evul Mediu, în Europa. A fost introdusă în secolul al XVI-lea în Țările Române, unde purta numele de *sâneată*.

Arendaș – persoană care preia în folosință sau exploatare un bun material sau o activitate economică. Proprietarul cedează temporar arendașului dreptul de folosință al unui bun în schimbul unei plăți. Ex.: În România, la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului XX arendașul s-a impus tot mai mult ca un intermediar între țărani și marii proprietari funciari.

Areopag – organul suprem de judecată și control în secolele VII-VI î.Hr., la Atena. A constituit unul dintre cele mai vechi consilii ale Atenei. Membrii săi erau aleși dintr-un grup de familii aristocratice.

Arheologie – știință auxiliară a istoriei, ce se ocupă cu colectarea, ordonarea și interpretarea vestigiilor materiale. Principalele metode de lucru sunt de ordin practic: săpăturile arheologice, recunoașterile de pe teren, arheologia submarină, aerofotografia și, respectiv, teoretic: ordonarea și interpretarea. Oferă informații prețioase pentru studiul protoistoriei și preistoriei.

Arhiduce – titlu acordat prinților din casa de Habsburg, ramura austriacă. Ex.: arhiducele Maximilian, devenit împărat sub numele de Maximilian I (1493-1519); arhiducele Carol de Habsburg (1771-1847), vestit general și adversar al lui Napoleon Bonaparte (1769-1821).

Arhiepiscop – titlu onorific acordat unui episcop ce conduce o eparhie importantă.

Arhiereu – înaltă față bisericească în cadrul religiei ortodoxe. Astfel, putem aminti pe episcop, arhiepiscop, mitropolit, ce purtau numele eparhiei păștorite. Dintre atribuțiile lor menționăm problemele religioase, rezolvarea pricinilor juridice, adevărarea catastifelor, diatelor și a foilor de zestre ș.a.

Arhimandrit – titlu dat starețului unei mănăstiri mari ortodoxe sau unor călugări. În Evul Mediu, era numit în Țara Românească și în Moldova de către episcop și uneori chiar de către domn, după ce era ales de către soborul mănăstirii. Primele informații documentare datează din 1391-1392 în Țara Românească și, respectiv, din 1476 în Moldova. În ierarhia religioasă, era subordonat episcopului. Era însărcinat cu supravegherea activității călugărilor, prezida soborul mănăstirii și putea aplica pedepse canonice. A reprezentat titulatura egumenilor marilor mănăstiri din Țările Române.

Arhitravă – vezi *Epistol*.

Arhivistică – știință auxiliară a istoriei, care se ocupă cu ordonarea, clasificarea și conservarea documentelor în arhivă.

Arhondologie – condica rangurilor boierești în secolul al XIX-lea în Țara Românească. A fost arsă la București, împreună cu Regulamentul Organic, la 6/18 septembrie 1848, în semn de protest față de intervenția trupelor turcești conduse de către Fuad Pașa.

Arhonte – magistrat superior în secolele VII-V î. Hr. la Atena. Numea pe funcționari și avea un rol important în redactarea legilor polis-ului.

Arianism – doctrină religioasă ce nega identitatea de substanță între Dumnezeu și Hristos, predicată în secolul al IV-lea de către Arie din Alexandria. În opinia sa Fiul era creatura Tatălui (Dumnezeu) și, datorită acestui lucru, nu avea un caracter sacru, ci era om. Conciliul de la Niceea din 325 d.Hr. a condamnat arianismul, ca fiind o erezie, și a proclamat atotputernicia Trinității. Aceasta a determinat o criză ce a afectat Biserica creștină timp de câteva secole.

Arieni – populație de păstori nomazi din familia indoeuropenilor, care, pornind din podișul Iranului a pătruns în jurul anilor 2 000-1 200 î. Hr. în India distrugând cultura Harappa. A fost purtătoarea unei civilizații înfloritoare. În secolul nostru termenul a fost folosit denaturat pentru a desemna rasa așa-zis superioară germană, opusă celorlalte rase, considerate inferioare de către nașiști. Urmându-se înlăturarea completă a evreilor din viața social-economică a Germaniei, între 1933-1945, nașiștii au confiscat numeroase bunuri ale evreilor, pentru a le încredința „arienilor”. Această politică a purtat numele de **arianizare**.

Ariergardă – unitate militară ce se deplasează în spatele forțelor armate principale pentru a preveni atacuri-surpriză ale inamicului.

Aristocrație – (gr. *aristos* = cel bun; *cratos* = putere) clasa socială privilegiată și aflată la conducerea societății în conformitate cu originea, poziția economică și socială dobândită sau moștenită. Prin extensie, denumirea generică a clasei dominante. Ex.: În Antichitate, a fost reprezentată de către *eupatrizi* (Grecia), *patricieni* (Roma). În Evul Mediu, cel mai important reprezentant al aristocrației l-a constituit nobilimea, precum cea *de spadă, de robă, de curte* etc. În Țara Românească și Moldova, a fost reprezentată de către *boierime*, mare proprietară de pământ, și, ulterior, de către deținătorii slujbelor, *dregătorii*.

Armada – (*Invincibila Armada*) denumire dată uriașei flote spaniole, trimisă de Filip al II-lea, condusă de Alonso Perez de Guzman, duce de Medina Sidonia (1550-1619), care, în 1588, pentru a înfrânge Anglia. Furtunile,pirații, flota engleză din Canalul Mânecii au provocat însă o grea înfrângere marinei spaniole. Din 130 de corăbii s-au întors în Spania doar 86.

Armaș – dregător domnesc, în Țara Românească și Moldova, în Evul Mediu. A apărut întâia oară în 1456-1459 în Țara Românească și, respectiv, în 1489, în Moldova. Atribuțiile sale au vizat cercetarea celor vinovați de crimă, executarea poruncilor domnului, inclusiv a pedepsei capitale, paza celor închiși. Din secolele XVI-XVII, armașul a devenit și comandantul artileriei în Țara Românească și avea grijă de steaguri și de muzica militară în Moldova.

Arminianism – doctrină protestantă răspândită în secolele XVI-XVII în Europa. Fondatorul său a fost episcopul olandez Jacobus Arminius (1560-1609). Adepții săi au respins doctrina predestinării de inspirație calvinistă și au propovăduit toleranța religioasă. A fost condamnată, în 1618, în conciliul de la Dordrecht.

Armistițiu – încetarea temporară a operațiilor militare, în vederea demarării negocierilor de pace, a ridicării răniților de pe câmpul de luptă. De obicei, precede un tratat de pace. Ex.: La 9 decembrie 1917, s-a semnat la Focșani armistițiul între România și Puterile Centrale.

Armură – îmbrăcămintă de obicei metalică, ce a avut menirea de a apăra pe războinici. De cele mai multe ori era bogat decorată. Era folosită,

în principal, de către membrii aristocrației în bătălii și în întrecerile cavalerești. A fost utilizată în Antichitate și în Evul Mediu.

Arnăuți – corp de oaste recrutat dintre bulgari, albanezi, greci, sârbi și însărcinat cu menținerea ordinii publice și paza domnitorului în Moldova și Țara Românească. S-au organizat între 1735-1741 în Țara Românească și între 1741-1743 în Moldova, unde se numeau *arbănași*.

Ardondissement – unitate administrativă specifică Franței, inferioară departamentului. Este o formă de organizare a orașelor franceze începând cu sfârșitul secolului al XVIII-lea.

Arsenal – clădire în care erau fabricate, reparate și stocate piesele de armament. În Moldova și Țara Românească, în Evul Mediu, termenul a fost sinonim cu *pușcărie* (locul unde erau depozitate puștile).

Artilerie – armă de luptă cu caracter ofensiv și defensiv ce servește la aruncarea la distanță a proiectilelor. Ulterior, artileria a devenit mobilă ca urmare a progreselor tehnologice.

Arz – 1) document turco-osman, o scrisoare oficială, prin care se aducea la cunoștința locuitorilor imperiului o poruncă a sultanului; 2) plângere, petiție colectivă, cerere către sultan sau marele vizir din partea domnului sau a boierimii din Moldova și Țara Românească, în Evul Mediu, în care se făcea o revendicare, se formula o reclamație, se prezenta un raport privind o stare de lucruri. Ex.: arzul lui Tudor Vladimirescu din 23 ianuarie 1821.

Ascetism – mod de viață caracterizat prin austeritate severă, restrângerea drastică a trebuințelor proprii, uneori și biciuirea trupului. A fost specific, mai ales pentru unii adepții ai creștinismului în primele secole de existență. Este sinonim cu *asceză*, *sihăstrie*.

Asediu – procedeu complex de cucerire a cetăților prin încercuire și atacuri sistematice până la capitularea inamicului. Ex.: Între 6 aprilie și 29 mai 1453, turcii conduși de către sultanul Mahomed al II-lea (1444; 1444-1446; 1451-1481) au asediat Constantinopolul, pe care, în final, l-au cucerit și l-au transformat în capitala Imperiului otoman.

Asignat – hârtie-monedă, utilizată în perioada Revoluției franceze (1789-1794), garantată în „bunurile naționale” și care putea fi schimbată cu acestea.

Askos – tip de vas ceramic cu o formă asemănătoare unui burduf. Este cunoscut începând din epoca neolitică și până în perioada Imperiului roman. Tipul cel mai răspândit a apărut în secolele VI-V î. Hr. și avea forma unui corp turtit prevăzut în partea superioară cu un gât oblic de la mijlocul căruia pornea o toartă arcuită.

Asolament – metodă agrotehnică ce constă în împărțirea terenului arabil în două sau trei *sole* (tarlale), în vederea sporirii producției agricole. Plantele se cultivă prin rotație pe tarlale, încât una dintre ele se lasă periodic nelucrată sau în pârloagă. Astfel, se cunoaște asolamentul bienal și trienal.

Aspru – monedă de argint sau aramă, utilizată de către otomani în Evul Mediu. A reprezentat o treime din valoarea unei parale. Începând din secolul al XV-lea, a fost utilizată în comerțul cu amănuntul din Țările Române.

Astrolab – instrument utilizat în Evul Mediu pentru a determina coordonatele geografice ale unui loc, pornind de la analiza poziției unor aștri deasupra orizontului. A fost înlocuit ulterior cu sextantul.

Astrologie – activitate cu ipotetic statut de știință foarte răspândită în Antichitate și în Evul Mediu, destinată prevederii destinului oamenilor prin analiza poziției astrilor și a mișcării acestora, ca și a altor evenimente astro-nomice.

Așezământ – 1) în Țările Române, în secolele XVI-XVII, învoială, convenție, acord.; 2) tratat de pace; 3) dispoziție sau regulament. Ex.: Așezământul din 1595 al lui Mihai Viteazul, domn al Țării Românești (1593-1601); 4) instituție politică cu personalitate juridică.

Ataman – căpetenie a cazacilor.

Ateism – doctrină ce respinge sau neagă divinitatea și fenomenele supranaturale, folosindu-se fie de argumente filosofice, fie științifice. Se pot deosebi, între altele, *ateismele: sentimental, rațional, dogmatic, sceptic, critic.*

Atentat – infracțiune săvârșită împotriva vieții, integrității corporale a unei persoane sau a unei mulțimi, a ordinii social-politice. Ex.: În urma atentatului de la Sarajevo, de la 28 iunie 1914, au pierit arhiducele Franz Ferdinand, moștenitorul tronului Austro-Ungariei și soția sa, Sofia de Hohenberg.

Atrium –(lat.) 1) curte interioară descoperită, în casele aristocrației grecești și romane, mărginită de portice și ai cărei pereți erau înnegrii de fumul focului ce ardea în vatră. A reprezentat centrul vieții cotidiene, deoarece aici avea loc primirea oaspeților, ardea focul zilnic și se aduceau sacrificii zeilor. 2) spațiu deschis, înconjurat de coloane, la intrarea într-o biserică creștină.

Audiencia – curte de apel în secolele XVIII-XIX, în coloniile spaniole din America Latină. În fiecare viceregat se aflau 10 audencii, ce reuneau pe magistrați cu scopul de a aplica deciziile judiciare și administrative ale autorității centrale la nivel local.

Auguri – personaje în Roma antică însărcinate cu observarea și interpretarea semnelor considerate că prevestesc viitorul: fulgerele cerești, măruntaiele și zborul păsărilor și mișcarea reptilelor. Au jucat un rol deosebit în formarea auspiciilor.

Autarhie – politică economică a unui stat care se guvernează în funcție doar de interesele sale, bazându-se pe propriile resurse economice și se sustrage relațiilor economice internaționale. Ex.: După 1964, Albania s-a manifestat ca statul-model autarhic în Europa.

Autocefalie – organizarea și conducerea de sine stătătoare a bisericii ortodoxe naționale. Aceasta a permis ruperea legăturilor de dependență față de Patriarhia de la Constantinopol. Ex.: În 1885, Biserica Ortodoxă Română și-a proclamat autocefalia față de Patriarhia de la Constantinopol.

Autocrație – formă de guvernământ, în care suveranul, își exercită autoritatea în mod nelimitat.

Autodafé – (span. – *act de credință*) procedură folosită în Spania și Portugalia în Evul Mediu constând în arderea pe rug, în cadrul unor ceremonii religioase, a celor condamnați de către Inchiziție la pedeapsa capitală, sub acuzația de erezie. Înainte de suplicii, cei condamnați erau rugați solemn să facă „act de credință” pentru a merita iertarea păcatelor în viața de apoi. În Germania nazistă, principala modalitate de distrugere a cărților și lucrărilor de artă, considerate „decadente”.

Autohtoni – (gr. = locuitorii ce s-au născut pe teritoriul pe care locuiesc). Este sinonim cu *băștinași*, *aborigeni*.

Autonomie – regim politic caracterizat prin dreptul recunoscut de autoconducere și autoadministrare al unui teritoriu fără nici un amestec din afară. Ex.: În secolul al XVI-lea Poarta otomană a recunoscut și întărit autonomia Țărilor Române în schimbul unor obligații economice, financiare și militare a celor din urmă.

Avangardă – unitate militară ce se deplasează în fața forțelor militare principale ca element de siguranță.

Axa – alianța puterilor fasciste (Germania, Italia, Japonia), în perioada interbelică și a celui de al doilea război mondial. La origine, a fost termenul prin care Benito Mussolini (1883-1945) a definit alianța italo-germană. Axa s-a constituit pe parcursul mai multor etape, și anume: 1) 1936 – alianța între Germania și Italia, la care s-a adăugat și Japonia, 2) 1936 – Pactul Antikomintern între Germania și Japonia, pentru a stăvilă expansiunea comunismului în lume. Specialiștii folosesc termenul de *Axa Roma-Berlin*.

Ayatolah – șeful religios suprem al musulmanilor šiiti. Ex.: Ayatolahul Khomeiny (1900-1989) în Iran.

Azapi (Azabi) – corp de oaste otoman, în Evul Mediu, constituit din infanteriști înarmați cu arcuri. Se întrețineau, în principal, din prada de război.

Azil – instituție de ocrotire și ajutorare a celor defavorizați. În conformitate cu *ius asyli*, cel ce se refugia într-o biserică sau templu în Antichitate și în Evul Mediu căpăta dreptul de azil. Numeroși domni români au beneficiat în Evul Mediu de azil în Transilvania, ca de exemplu Petru Rareș, domn al Moldovei (1527-1538; 1541-1546) și Constantin Șerban, domn al Țării Românești (1654-1658) și al Moldovei (1659; 1661). În epoca contemporană numeroase state acceptă *azilul politic*, prin acordarea dreptului de intrare și rezidență pe teritoriul său pentru o persoană străină persecutată politic pe teritoriul său. Aceasta implică totodată refuzul extradării.

Azteci – populație de amerindieni din America Centrală, Mexic. S-au folosit de anarhia politică din zonele centrale ale Mexicului în momentul prăbușirii civilizației toltecilor și au pătruns în America Centrală. În jurul anului 1325 au pus bazele unui stat pe malurile lacului Texcoco. Au făurit o civilizație bazată pe distribuirea periodică a pământului, a forței de muncă și a războinicilor. Societatea aztecă se baza pe clanuri, care inițial au fost în

număr de 7 și, apoi, au ajuns la 60. Nobilimea purta numele de *pipiltin* și cuprindea familiile originare din orașul Culhuacan. În secolul al XVI-lea, Tenochtitlan era un oraș splendid, cu numeroase temple și palate. Se pare că aztecii au practicat sacrificiile de oameni. Civilizația lor a fost distrusă în urma cuceririi spaniole în 1519-1521, când forțele conduse de Hernan Cortés (1485-1547) l-au înfrânt pe împăratul Montezuma al II-lea (1502-1520) și au cucerit orașul Tenochtitlan.

B

Balanță comercială – diferența pe o perioadă determinată, între valoarea importurilor și a exporturilor unui stat. Se apreciază că balanța este a) *echilibrată* – atunci când importurile sunt egale de către exporturi; b) *excedentară* – atunci când exporturile depășesc importurile, și c) *deficitară* – atunci când importurile depășesc exporturile.

Balimez – (turc.) tun de mare calibru, folosit în secolul al XVI-lea, în special, pentru asediul cetăților.

Balistă – mașină de luptă de diferite dimensiuni, utilizată în Antichitate de către romani. Ea a fost întrebuințată la asedii și la apărare pentru aruncarea de pietre, sulite, apă fierbinte, proiectile din fier, piatră, plumb până la o distanță de 600 metri. Pentru a fi mai ușor transportate din loc în loc, erau montate pe arcuri mari din fier, plasate pe care trase de boi sau cai.

Balotaj – rezultat indecis în alegerile parlamentare. În cazul în care un candidat nu a obținut majoritatea de voturi prevăzută de lege, este necesară repetarea alegerilor, adică al doilea tur de scrutin.

Ban – unul din cei mai vechi dregători din sfatul domnesc în Țara Românească. Este pomenit pentru întâia oară în documente în 1391, în timpul domniei lui Mircea cel Bătrân (1386-1418). A fost primul demnitar ca importanță în Oltenia, fiind numit și ban de Severin. După 1420, pentru câteva decenii, dregătoria dispărea din documente. A reapărut ulterior cu titulatura de Ban de Jiu și Mare Ban. Între 1486-1539, ea a fost apanajul boierilor Craiovești. Banul a avut atribuții administrative, militare și judecătorești, fiind singurul, în afară de domnitor, care putea pronunța pedepse capitale. A manifestat deseori tendințe de autoritarism și veleități politice reale. În secolul al XVI-lea, este amintit banul de Mehedinți, iar peste două secole marele ban al Craiovei era o funcție formală. În secolul trecut banul a devenit un rang pur onorific. În 1695, dregătoria a fost înființată și în Moldova, dar nu a jucat un rol semnificativ.

Bancă – instituție economică, de stat sau particulară, de credit și plată. Ea lucrează pentru atragerea mijloacelor bănești disponibile, efec-

tuarea de viramente, acordarea de credite, emiterea de instrumente de credit, vânzarea-cumpărarea de valută. Sunt cunoscute mai multe tipuri de bănci, și anume: 1) *bancă centrală* – instituție cu rol conducător în cadrul edificiului financiar; 2) *bancă comercială* – ce acordă credite pe termen scurt și acceptă depuneri la vedere; 3) *bancă de emisiune* – este învestită de stat cu dreptul de a emite bancnote; 4) *bancă de credit ipotecar* – acordă împrumuturi pe termen lung, garantate în bunuri imobiliare; 5) *bancă de investiții* – asigură finanțarea lucrărilor de investiție și reconstrucție.

Bancrută – insolvabilitatea (imposibilitatea de a plăti datoriile) unei persoane, firme, societăți comerciale. Reprezintă un pas necesar către declararea falimentului.

Banderie – 1) în Europa Occidentală, a desemnat în Evul Mediu stindardul unui senior cu putere de comandă în plan social, politic și militar; 2) a desemnat o trupă de cavalerie medievală reunită în jurul unui stindard. În Transilvania, banderia a constituit o formațiune de cavalerie adunată de marii nobili de pe domeniile lor și adusă sub steagul regelui Ungariei în caz de primejdie.

Bandieră – steag, însemn, stindard cu simbolul heraldic arborat de către o corabie.

Bani – marfă specială cu o valoare intrinsecă, ce joacă rolul de echivalent general și mijlocește schimbul de produse. Banii au apărut în însuși cadrul schimburilor și până către primul război mondial (1914-1918) au luat, cu precădere, forma monedelor metalice din aur și argint. Numele își are originea în monedele de argint sau aramă bătute, încă din secolul al XIII-lea, de către banii Croației și Slavoniei. În Țara Românească, Vladislav Vlaicu (1364-1377) a emis, în 1365, banii. Aceștia, ca monedă divizionară, au avut greutate și valori diferite și au fost utilizați în tranzacțiile comerciale mărunte.

Baniță – unitate de măsură cerealieră pentru capacitate, folosită pe scară largă, începând cu secolele XVI-XVII în Țara Românească. În general, a fost echivalentă cu 34 litri, dar a cunoscut o mare variație. Este pomenită foarte rar în Moldova și aproape deloc în Transilvania.

Bantustan – termen utilizat în Republica Africa de Sud, după 1948, cu privire la teritoriile strict rezervate populației de culoare în cadrul politicii

de apartheid. Fostul guvernul rasist de la Pretoria a considerat că acestea se bucurau de dreptul de autoconducere și le-a proclamat independența, după cum urmează: 1976 – Transkei, 1977 – Bophuthsatwana, 1979 – Venda, 1981 – Ciskei. Ele nu au fost însă recunoscute pe plan internațional.

Baptisteriu – bazin de înot, în cadrul termelor în Antichitate. Începând cu Evul Mediu, a desemnat capela de pe lângă biserica catolică, unde se oficiază botezul de către preot. Ex.: Baptisteriul din Florența în fața căruia, conform tradiției, Michelangelo Buonarroti (1475-1564) a dorit să-și afle mormântul.

Baptiști – membrii unei secte a bisericii protestante, apărută în secolul al XVII-lea în sânul puritanismului englez, în special în coloniile engleze din Lumea Nouă. Fondatorul său a fost John Smith. Au considerat că *Biblia* este autoritatea supremă și au practicat botezul la vârstă târzie prin scufundarea în apă a adulților. Joacă un rol important în sânul populației din S.U.A.

Barbari – nume dat de către greci și romani populațiilor care locuiau în afara granițelor lor. În secolul IV termenul a fost folosit cu referire la toate semințiile aflate la hotarele Imperiilor roman, persan, indian, chinez. Pentru greci, barbarii erau orice străini care nu cunoșteau limba lui Homer și rosteau vorbe de neînțeles, de tipul *Bar-Bar-Bar*, de unde și numele. Romanii îi caracterizau drept necinstiți, sălbatici, brutali și foarte duri. Această imagine a fost perpetuată în istorie pentru o lungă perioadă de timp. Populațiile considerate barbare au avut un rol de seamă în redefinirea hărții etnice a Europei la începutul Evului Mediu.

Baroc – mișcare culturală dezvoltată în secolele XVI-XVIII sub influența Contrareforme, în țările de religie catolică din Europa. În arhitectură, se remarcă o decorație foarte bogată și gustul pentru colosal și grandios, așa cum reiese din operele lui Gian Lorenzo Bernini (1598-1680), Francesco Borromini (1599-1667), Johann Fischer von Erlach (1656-1723). În sculptură, domină compoziția cu mai multe axe și iese în evidență dinamismul formelor. S-au impus, astfel, artiști, precum: Pierre Puget (1620-1694), Balthasar Permoser (1651-1732). În pictura lui Pierre Paul Rubens (1577-1640), Giambattista Tiepolo (1696-1770), Francisco de Zurbaran (1598-1664), Bartolomeo Murillo (1618-1682) apar teme grandioase, expresivitatea gesticii, efectele perspectivei. În Țările Române influența stilului baroc apare în decorația unor monumente și, mai ales, prin intermediul

stilului brâncovenesc. Literatura de inspirație barocă promovează o viziune sintetică și o intrigă foarte diversificată, ce transpare din lucrările lui Torquato Tasso (1544-1595) și Lope de Vega (1562-1635). Muzica, prin operele lui Claudio Monteverdi (1567-1643) și Johann Sebastian Bach (1685-1750), face deschiderea spre compozițiile clasicismului.

Baron – titlu nobiliar superior cavalerului și inferior vicontelui. Baronii au reprezentat pe membrii nobilimii din Ungaria și Transilvania în Evul Mediu – mari proprietari funciari, deseori turbulenți, luptând pentru sporirea puterii lor economice și politice și manifestând clar tendințe centrifuge. Ei au posedat întinse domenii, numeroși iobagi și s-au bucurat de privilegii și imunități.

Baronet – titlu nobiliar ereditar în Anglia, atribuit membrilor unui ordin cavaleresc fondat în 1611 de către regele Iacob I Stuart (1566-1625). A alcătuit o importantă categorie socială în Anglia în epoca modernă.

Baricadă – obstacol, întăritură realizată prin aglomerarea unor materiale diferite: bârne, pietre, saci cu pământ sau nisip, vehicule scoase din uz. A îndeplinit un rol important în secolele XVIII-XX în luptele de stradă, mai ales pentru apărare. În strategia militară contemporană, joacă un rol secundar. Ex.: luptele de pe baricadele Parisului în 1848 și în 1870-1871.

Basileu – (gr. *basileos* = rege, căpetenie) în Grecia homerică, a desemnat un suveran puternic, conducător de triburi. În Atena antică a desemnat pe al doilea arhonte. Termenul a fost utilizat, de asemenea, pentru a desemna pe suveranii persani în Antichitate, pe succesorii lui Alexandru Macedon și pe împărații bizantini, în special, după ce Heraclius (610-641), unul din cei mai de seamă suverani de la Constantinopol, înfrângându-i pe arabi, a luat acest titlu.

Basilică – 1) în Antichitate, în Imperiul roman, un edificiu public de formă dreptunghiulară, cu 3 sau 5 despărțituri (nave), cu porticuri pe margine. Lățimea sa a reprezentat jumătate sau o treime din lungime. El era împărțit în mai multe căi longitudinale și paralele. Se pot distinge, în acest caz, *basilica de tip oriental* și cea *de tip grecesc*. În cele mai multe cazuri, ea a fost plasată în forum, rolul său fiind de loc de adunare publică, judecată, afaceri. A constituit și un lăcaș de cult, precum în cazul basilicilor de la Tomis, Sucidava, Histria. În limba română, a dat termenul de *biserică*. Ex.: La Roma, au fost descoperite basilicile: Porcia, Ulpia, Iulia, Maxențiu,

iar printre cele din provinciile Imperiului, cele de la Shaqqa și Drobeta; 2) în Evul Mediu, a reprezentat modelul arhitectonic al Bisericii Catolice și un titlu onorific al unei biserici venerate. Ex.: Basilica San Pietro din Roma.

Basorelief – varietate de reliefuri, în care formele sculptate ies ușor în evidență pe un fond cu care fac corp comun. Reprezintă un important element decorativ ce îmbogățește, în majoritate, construcțiile arhitectonice.

Bașibuzic (Bașbuzuc) – (turc. pl.) soldații voluntari din unitățile neregulate ale armatei otomane, ce nu primeau leafă, dar care trăiau din jaf. În secolul al XIX-lea bașibuzicii erau trupe de călăreți cu rol de jandarmi în provinciile Imperiului otoman.

Batalion – subunitate militară, constituită, de la armată la armată, din două sau mai multe companii. În structura forțelor armate din secolul XX este menționat și *batalionul de asalt*, ce reunește infanterie și blindate, ca și armament specific misiunilor ofensive.

Bazar – loc în aer liber, piață, stradă deschisă sau acoperită cu tot felul de magazine și locuri de expunere și vânzare a mărfurilor. A constituit încă din Evul Mediu unul din cele mai importante centre ale comerțului stradal în lumea islamică. Ex.: bazarele din Cairo, Bagdad, Constantinopol ș.a.

Băjenar – refugiat, pribeag, fugar peste graniță sau în interiorul țării, în Evul Mediu, în Țările Române. La originea sa se afla asupra socială sau invaziile străine. Băjenarii se refugiau în locuri adăpostite, de unde reveneau o dată cu înlăturarea primejdiei. Domnitorii români trimiteau *carte de pace* pentru a-i face pe refugiați să se reîntoarcă la locurile de baștină. Termenul a apărut pentru prima dată în documentele din secolul al XVII-lea. El vizează și pe imigranții străini din Țările Române, cărora deseori domnitorii le ofereau avantaje fiscale și economice. Începând din secolul al XVIII-lea în Transilvania fenomenul bejeniei a căpătat amploare odată cu intensificarea asupra naționale și confesionale a românilor.

Beduini – triburi de păstori nomazi, din peninsula Arabia, Iordania și nordul Africii, a căror ocupație principală este creșterea cămilei sau caprei și care au devenit mahomedani începând cu secolul al VII-lea.

Beglerbeg (Beilerbei) – (turc.) în Evul Mediu, guvernatorul unei provincii mari din Imperiul otoman. În calitate de demnitar, asimilat rangului

lui de pașă cu trei tuiuri, el avea, în principal, atribuții administrative, politice și militare și supraveghea pe beii din districte.

Bei – (turc.) important demnitar – șef de trib, șef militar, prinț, înalt funcționar, ofițer superior, conducătorul unei unități administrative în Evul Mediu și în epoca modernă, în lumea islamică. A fost și un titlu onorific purtat de membrii clasei conducătoare din Imperiul otoman. În secolele XVII-XVIII domnitorii români și principii din Orientul Mijlociu și cei Apropiat erau numiți în documentele turcești cu titlul de *bei*.

Beilic – 1) prestațiile în muncă sau corvezile, la care erau supuși țărani în secolul al XVIII-lea, în folosul domniei. 2) casa sau conacul de la Iași și București, unde erau găzduiți beii și înalții funcționari otomani aflați în trecere prin Țările Române. 3) teritoriul guvernat de către un bei. 4) cumpărătura de oi, făcută silit, în Moldova și în Țara Românească, în favoarea Porții, la prețuri prestabilite.

Beizadea – feciorul domnului, în Evul Mediu, în Țara Românească și Moldova. Titlul era netransmisibil și rămânea fiului și, în cazul mazilirii, părintelui. Printre cele din urmă beizadele menționăm pe Grigore Sturdza (1882-1903), fiul lui Mihail Sturdza, domnitorul Moldovei (1834-1849) și pe Dimitrie Ghica (1816-1897), fiul lui Grigore al IV-lea Ghica, domn al Țării Românești (1822-1828).

Beligeranță – situație juridică a unui stat ce participă la un conflict militar. În cazul războiului civil, este declarată beligeranță acea parte din populația unui stat care este recunoscută ca atare de către alte state și are o situație juridică asemănătoare cu cea a unui stat adversar. Ex.: În perioada iunie 1941-august 1944, România a fost parte beligerantă alături de Axă.

Benedictini – membrii unui ordin religios cu o influență deosebită în cadrul Bisericii Catolice. Fondatorul său a fost Sf. Benedict de Nursia (480-550) de la mănăstirea Monte Cassino din Italia. Acesta a impus, începând cu anul 529, reguli foarte stricte în cadrul mănăstirii, călugării împărțindu-și riguros viața între muncă și rugăciune. Normele au fost completate în secolul IX. Mișcarea religioasă reformatoare a benedictinilor a jucat un rol de seamă în secolele X-XI în vestul și centrul Europei. Mănăstirile benedictine au fost instituții de învățământ, au adăpostit biblioteci valoroase, au sprijinit activitatea unor artiști plastici.

Berat – termen în limba turcă ce desemnează un brevet, o diplomă de investitură într-o dregătorie în Imperiul otoman sau de întărire în scaun a domnitorilor români în secolele XVII-XIX.

Berberi – grupuri de populație din nordul Africii, care s-au convertit la islamism după cucerirea arabă din secolul VII. Au dezvoltat o civilizație și o limbă desprinse din familia libico-berberă, parte a vechilor familii lingvistice afro-asiatice.

Beșlii – corp de elită al cavaleriei turcești în Evul Mediu. În secolele XVI-XVIII, membrii gărzii domnului Țării Românești erau denumiți și *beșlii*, fiind conduși de un *beșli-aga*. Mulți dintre aceștia au fost amintiți în documentele secolului al XVII-lea ca fiind de origine sârbă.

Biblia – cea mai importantă operă a iudaismului și creștinismului. Se compune din două părți, și anume *Vechiul Testament*, elaborat, foarte probabil, în secolele XIII-XII î.Hr., și *Noul Testament*, pare-se, redactat în secolul II d. Hr. *Vechiul Testament* cuprinde mituri, meditații, elemente de istorie a iudeilor și nu numai, opere literare, elemente de etică, de drept, doctrină religioasă. *Noul Testament* cuprinde cele patru evangheliile canonice, epistolele apostolilor, Apocalipsa evanghelistului Ioan. Prima traducere integrală a *Bibliei* în limba română a fost în 1688 *Biblia de la București*, realizată de frații Radu și Șerban Greceanu cu sprijinul domnitorului Șerban Cantacuzino (1678-1688). A doua traducere a fost în 1795 *Biblia de la Blaj*, opera lui Samuil Micu-Clain (1745-1806).

Bill – (engl.) proiect legislativ înaintat Parlamentului de la Londra sau Congresului de la Washington D.C. Ex.: *Bilul Drepturilor* (1688) reprezintă baza monarhiei constituționale în Anglia.

Bir – impozit în bani, care ulterior a luat forma impozitului personal, reprezentând contribuția generală pentru veniturile statului. Inițial, a constituit o dare strict în beneficiul domnitorului, denumită *iliș* sau *bir de țară*. Primele confirmări documentare datează din secolul al XIII-lea, în Țara Românească și, respectiv, al XV-lea, în Moldova. Birul era garantat cu aveirea contribuabilului și cu răspunderea financiară colectivă. Domnul putea acorda scutiri de biruri. Prin Regulamentul Organic, s-a stabilit ca birul să devină uniform și individual.

Birari – persoanele însărcinate să strângă dările (birurile) în Țările Române, în Evul Mediu. Acesta vizează deopotrivă pe boierii beneficiari nominali ai slujbei, cât și persoanele implicate direct în activitatea financiară.

Birnici – cei ce plăteau bir în Moldova și în Țara Românească în Evul Mediu. Aceștia reprezentau marea majoritate a populației, care era solidară la plată. Din secolul al XVII-lea termenul este înlocuit în documente cu cel de *țăran sărac* sau *mișel*. În 1819, în Țara Românească puteau fi deosebite trei categorii de birnici în funcție de avere, și anume: *fruntași*, *mijlocași* și *codășii*.

Birocrație – mecanism ce antrenează un grup mare de funcționari publici, care se remarcă prin rutina inflexibilă și preocuparea exclusivă pentru latura formală a activității.

Biserică – instituție religioasă creștină fundamentală, care se bazează pe o organizare la nivel local, național și internațional, un statut politico-juridic și o ierarhie, practică dogme, credințe. Unele biserici dezvoltă o doctrină proprie asupra muncii, proprietății, raporturilor sociale, legilor și aplicării lor. Raporturile între stat și biserică au fost extrem de variate de-a lungul istoriei, în funcție de particularitățile dezvoltării social-economice și politice, ajungându-se, în special în secolul nostru, la separarea bisericii de stat. În Țările Române Biserica a invocat în fața împăratului, în Evul Mediu, dreptul de fundație bizantin pentru organizarea mănăstirilor, sprijinirea învățământului și culturii, asigurarea asistenței sociale. Înființarea scaunelor episcopale și numirile de episcopi au fost încă de la început, în Moldova și în Țara Românească, apanajul domnului.

Bâlci – târg ținut la date fixe într-o localitate urbană sau rurală, pentru schimburi de bunuri. Inițial, bâlcirile se organizau cu ocazia diferitelor sărbători legate de numele unor sfinți sau pomenirea unor hramuri. În Țările Române, în Evul Mediu, au constituit de timpuriu cadrul unor reglementări stricte. Dreptul de a organiza bâlci a fost un privilegiu domnesc și putea fi concesionat. Este sinonim cu *iarmaroc*, *drăgaică*.

Blasfemie – tot ceea ce insultă și defăimează religia, dogmele și obiectele de cult. Sub pretextul blasfemiei, mulți dintre cei care au criticat învățăturile Bisericii au fost acuzați de erezie, în Evul Mediu, și au suferit consecințele.

Blazon – ansamblul elementelor convenționale componente ale unei steme, și anume: scutul cu diviziunile și ornamentele sale: timbrul, coroana, teanții, deviza, decorațiile. A fost un termen de recunoaștere a nobleței și aparținea fie unei personalități, fie unei familii, provincii, oraș, bresle. Blazonul se aplica pe steaguri și discuri heraldice. Este sinonim cu *armoarii*.

Blitz – (germ.) nume dat bombardamentelor de noapte sistematice ale aviației naziste în perioada 1940-1941 asupra orașelor Londra, Coventry, Liverpool, Belfast, Glasgow, Southampton, în pregătirea unei invazii a Marii Britanii de către trupele germane.

Blitzkrieg – (germ. = război-fulger) strategie militară specifică celor două conflicte mondiale. În cazul primului război mondial (1914-1918), a vizat deplasarea rapidă de mari unități militare, în scopul de a obține victorii hotărâtoare, iar în cazul celui de-al doilea (1939-1945), respectiv cooperarea între mari unități de blindate sprijinite decisiv de către aviație și corpuri de infanterie, care au aplicat lovituri nimicitoare inamicului. Ex.: Printre campaniile militare purtate în spiritul blitzkrieg-ului putem menționa operațiunile de pe frontul de vest în 1914 și 1918, ofensiva trupelor naziste împotriva Poloniei (1939), Franței și Țărilor de Jos (1940), Greciei (1941). Bătălia Moscovei (30 septembrie 1941 – 20 aprilie 1942) a marcat sfârșitul războiului-fulger purtat de către trupele germane.

Blocadă – sistem complex de măsuri economice, politice și militare, pe care un stat sau un grup de state încearcă să le impună altuia, pentru a-l izola și a-l sili să accepte unele condiții. Se pot distinge *blocada economică*, *politică* și *militară*. Ex.: În 1806, Napoleon Bonaparte (1769-1821) a proclamat la Berlin *Blocada Continentală*, prin care a încercat să impună închiderea piețelor europene pentru produsele engleze și transformarea continentului nostru într-o zonă economică pentru mărfurile burgeziei franceze.

Bogomili – membrii unei secte creștine dualiste în Evul Mediu, influențată de gnosticism. Conform tradiției, fondatorul acesteia a fost preotul Bogomil, menționat că a predicat între 927-950 în Bulgaria. S-a răspândit la început în Peninsula Balcanică, unde a supraviețuit până în secolele XVII-XVIII. Bogomilii au contestat *Vechiul Testament*, au respins ierarhia bisericească, Treimea divină din religia ortodoxă, botezul, existența umană a lui Iisus Hristos. Încă din secolul al XI-lea, a fost combătută în cadrul diverselor sinoduri creștine. Printre cei mai aprigi critici ai bogomililor a fost Euthimios Zigabinios în lucrarea *Panoplia dogmatică*. Secta a fost considerată eretică și persecutată de către Biserică; a influențat pe catari (vezi ~).

Boicot – politica de încetare totală a legăturilor cu o persoană, grup social, organizație social-politică, stat, drept represalii pentru unele acte politice și economice sau pentru a-i forța mâna să accepte unele decizii favorabile intereselor celui ce promovează această politică. Numele lui vine

de la Charles Boycott (1832-1897), administrator al proprietăților lordului Erne din Irlanda, care, în 1880, în urma marii agitații sociale și economice din această zonă, nu a putut efectua tranzacții financiare, fiind nevoit să părăsească țara. Țăranii nemulțumiți de el au aplicat această metodă contra lui. Se pot distinge *boicoturi: economic, politic, cultural*.

Boieresc – munca țăranilor pe proprietățile boierilor în Moldova, în Evul Mediu, în schimbul lotului pe care aceștia îl aveau în folosință. La început a cuprins doar muncile în gospodăria boierului, dar apoi s-a extins la muncile pe ogor, cu caracter obligatoriu. În hrisoavele din Moldova din secolul al XVIII-lea, are sensul de obligație generală de muncă pe domeniile boierilor.

Boieri – reprezentanții clasei dominante în societatea medievală în Moldova și în Țara Românească. S-au ridicat în cadrul procesului de diferențiere socială dintre țărani și cnezi și s-au impus la conducerea politică și militară a obștilor sătești. De la întemeierea statelor feudale românești până la sfârșitul secolului al XV-lea, criteriul apartenenței la clasa boierimii a fost proprietatea asupra pământului. În secolul al XVII-lea, boieria a devenit sinonimă cu dregătoria, dar, un secol mai târziu, mulți boieri exercitau o dregătorie cu titlu onorific. Boierimea a fost stratificată în funcție de *rang* – boieri mari, boieri mici, și de *dregătorie* – boieri de sfat, boieri de divan. Printre drepturile lor s-au numărat cel de a alege pe domnitor, care era confirmat ulterior de către Poartă, scutiri sau reduceri de dări, judecarea directă de către voievod. Boierii au jucat un rol politic de seamă, mulți dintre ei râvnind la ocuparea tronului. Începând cu secolul al XVII-lea, s-au organizat în unele grupări („partide”) boierești, adeptele ale alianței cu Polonia sau cu Habsburgii. Privilegiile și rangurile boierești au fost suprimate prin Convenția de la Paris (1858). În Rusia, boierii au reprezentat cel mai înalt rang al nobilimii, dar inferior prinților. Titlurile și rangurile boierești au fost abolite de către țarul Petru I (1689-1725).

Bolșevici – membrii aripii de factură radicală și de inspirație marxistă condusă de Vladimir Ilici Ulianov (Lenin) (1870-1924), care a obținut în congresul al II-lea, din 1903 majoritatea în conducerea Partidului Muncitoresc Social-Democrat din Rusia. Adepții săi au considerat că revoluția era unica modalitate de cucerire a puterii politice și de instaurare a regimului politic ce va permite construirea societății socialiste. Pentru aceasta, bolșevicii s-au pronunțat pentru impunerea unei stricte discipline de partid și pentru introducerea centralismului democratic. Ei s-au regrupat în 1912

la conferința generală de la Praga a Partidului Muncitoresc Social-Democrat din Rusia, consolidându-și pozițiile. Au preluat puterea în urma insurecției de la 25 octombrie/7 noiembrie 1917 de la Petrograd. Termenul este sinonim, în sens general, cu cel de *comuniști*.

Bölük – (turc.) companie de ieniceri în armata otomană.

Bostangii – (turc.) soldații pedestri din garda sultanului în Evul Mediu.

Boxeri – nume dat membrilor unei societăți secrete din China de la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului XX numită *I-He-Tuan* și care s-au recrutat dintre țărani, clerici și mai ales intelectuali. Exploatând sentimentele antioccidentale ale unei mari părți a populației pe fondul sărăciei, taxelor foarte ridicate, foametei, cu acordul tacit al curții și a împărătesei Ci-Xi din dinastia Qing (Manciuriană), boxerii au declanșat în 1898-1899 o puternică revoltă în provincia Shandong împotriva europenilor și a reprezentanților lor diplomați. Au fost uciși preoți, călugări și creștini chinezi. În 1900, au început să atace la Beijing legațiile Marii Britanii, Rusiei, Franței, Germaniei, Japoniei. La 20 iunie 1900, a fost ucis ambasadorul Germaniei, baronul Ketteler. Încurajată de aceste evenimente împărăteasa Ci-Xi a declarat război marilor puteri. În august 1900, legațiile marilor puteri de la Beijing au fost salvate, în ultimul moment, în urma acțiunii unor unități militare ale S.U.A., Rusiei, Marii Britanii, Franței, Germaniei, Austro-Ungariei, Italiei. Răscoala boxerilor a fost înăbușită de marile puteri, care au impus Chinei noi concesii economice și diplomatice.

Brahmanism – complex de religii cu caracter politeist în India. S-a constituit în secolul I î.Hr. În concepția adepților acestei religii, lumea are un caracter iluzoriu. Existența materială are la bază substanța impersonală a Universului, numită *brahman*. Brahmanismul implică și o doctrină morală și se sprijină pe triada Brahma-Vishnu-Shiva, constituind fundamentul organizării în *caste* a societății indiene. Din cadrul său a izvorât hinduismul.

Breaslă – formă de organizare profesională a meșteșugarilor și negustorilor în Evul Mediu. Inițial, a desemnat asociațiile de apărare și ajutor reciproc. Prima lor denumire a fost de *corporații*, în care membrii erau legați printr-un scop comun și o rigoare cu caracter religios. Apar în Europa apuseană în secolele IX, X. Specificul activității lor era deopotrivă economic și religios. La baza organizării breslelor s-au aflat solidaritatea profesională, apărarea intereselor economice și politice comune, printr-o severă regle-

mentare a producției și moralei profesionale și o organizare internă riguroasă. Ele s-au impus în activitatea economică, în lupta pentru asigurarea resurselor de materii prime, a apărării pieței și secretelor de producție. Din bresle făceau parte patronii cu ateliere, calfele, ucenicii. Din rândul lor erau aleși starostele și membrii consiliului. Primele bresle în Țările Române sunt pomenite în 1367, la Sibiu, în Transilvania, și în 1472 în Moldova, unde se numeau și *frății*. În Transilvania, membrii conducerii lor au jucat și un rol politic și militar. La începuturile Evului Mediu, breslele au reprezentat un factor de progres prin stimularea producției, fabricarea unor produse de calitate, încercarea de control asupra prețurilor. La sfârșitul secolului al XVIII-lea și începutul secolului al XIX-lea, au devenit însă o piedică în calea dezvoltării economice. Între 1938-1940 în România au existat bresle formate din patroni și muncitori.

Breslași – categorie fiscală în secolele XVIII-XIX în Moldova. Membrii săi lucrau pe proprietatea boierului un număr de zile peste obligația numită *boieresc*, în schimbul scutirii de havalele. În sens general, desemnează pe membrii breslelor.

Breviar – privire generală, prezentare sumară, lucrare în care sunt expuse foarte pe scurt unele noțiuni, date, definiții dintr-un domeniu dat. În cadrul Bisericii Catolice, *breviarul* reprezintă lucrarea ce cuprinde slujbele și rugăciunile făcute zilnic de către preoți și călugări.

Brigăzi internaționale – denumire dată grupurilor de voluntari de diferite orientări politice și din diferite țări ale lumii, care au plecat în Spania în perioada Războiului Civil (1936-1939), pentru a lupta alături de republicani împotriva rebeliunii franchiste. Conform statisticilor, s-au organizat șase brigăzi, ce au numărat 35 000 de voluntari, inclusiv din România. Ele au fost retrase de pe front în toamna anului 1938.

Brigăzile roșii – organizație militară teroristă în Italia, din deceniul opt al secolului nostru. S-a manifestat ca un instrument tipic al terorismului internațional, organizând asasinat, răpiri, atacuri armate. Cea mai importantă acțiune a fost răpirea și asasinarea în 1978 a lui Aldo Moro (1916-1978), liderul Partidului Democrației Creștine din Italia.

Buddhism – învățătură filosofico-religioasă apărută în India în secolele VI-V î. Hr. ca o reacție contra regimului castelor și a religiei brahmane. Fondatorul a fost prințul Siddharta Gautama Sakiamuni (536-480 î. Hr.), care

a devenit cunoscut drept Buddha (*Cel trezit, Cel Iluminat*). Acesta a renunțat la familia bogată și la privilegiu și s-a dedicat propovăduirii învățaturii cu privire la egalitatea tuturor oamenilor în fața suferinței. Viața este, în cazul buddhismului, un izvor de suferințe și iluzii. În opinia unor adepți ai religiei buddhiste, omul trebuie să renunțe la orice plăcere în viața de pe Pământ și să se pregătească pentru trecerea în neființă în Nirvana. Buddhismul a devenit religie oficială în India în secolul III î. Hr. în perioada domniei regelui Asoka (273-237 î. Hr.) și a jucat un rol important în plan social și politic. S-a răspândit în multe țări din Asia. Principalele sale forme sunt *hina-yana*, *mahayana* și *lamaismul*, ultimul în principal în Tibet. Actualmente în Franța, conform unor date, sunt circa două milioane de buddhiști.

Buget – balanța previzibilă a veniturilor și cheltuielilor dintr-o perioadă de timp determinată – de obicei de un an de zile, ale unui stat, ale unei instituții, organizații, familii. *Bugetul de stat* se adoptă de către Parlament și cuprinde *bugetul general sau ordinar*, *bugetele extraordinare*, *bugetele-anexă*.

Bukafu – (japon.) guvernarea de către șogun în Japonia, în Evul Mediu.

Bulă – pecete de aur, argint sau plumb, care se atașa la un act, cu precădere în Evul Mediu, pentru a-l autentifica. Acest semn distinctiv, care conferea autoritate deosebită documentului respectiv, a fost utilizat, între altele, în cancelariile bizantină, maghiară, în Țările Române, în cel din urmă caz, în special, pentru daniile făcute de către domnitori pentru unele așezăminte eclesiastice din străinătate. În Imperiul roman, *bullă* era un simbol al norocului, pentru a alunga spiritele rele. Totodată, bula a fost un document oficial al cancelariei pontificale, redactat în limba latină și purtând semnătura autografă a suveranului pontif. El viza probleme importante de ordin politic sau canonic. Ex.; Bula de Aur a sașilor (Andreanum) din 1224, bula de excomunicare din 1520 a lui Martin Luther (1483-1546), semnată de către papa Leon al X-lea (1513-1521) și pe care cel dintâi a ars-o la 10 decembrie 1520, în public, în cadrul unei ceremonii în piața din Wittenberg.

Bundestag – camera inferioară a Parlamentului Germaniei, ai cărei membri sunt aleși prin vot universal.

Buncăr – adăpost, fortificație subterană, recipient de oțel sau beton, cu un schelet de susținere. Pe nave, buncărul reprezintă compartimentul pentru depozitarea combustibilului. Ex.: În anii celui de-al doilea război

mondial, naziștii au construit la Berlin, Rastenburg, în nordul Franței, numeroase buncăre cu rol de apărare sau puncte de comandament.

Burg – (germ.) în Evul Mediu o cetate, așezare fortificată, cu caracter administrativ sau militar, așezată la întretăierea drumurilor comerciale, în vadul de trecere al unui curs de apă, lângă o mănăstire sau un fost oraș roman. Locuitorii săi se numeau *burgeri*. Este sinonim cu cel de *oraș medieval*.

Burghezie – clasa socială deținătoare de capital, ce a preluat puterea economică și politică în urma revoluției industriale din secolele XVIII-XIX în câteva țări din Europa. La origine, a desemnat ansamblul locuitorilor aparținând păturii mijlocii a orașelor medievale, care se deosebeau de restul comunității prin bogăție, privilegii, mod de viață, dar nu aparțineau nobilimii. Această categorie era desemnată *burger* în Evul Mediu, în Țările Române – *părgari*. Burghezia s-a diferențiat în funcție de domeniul predilect de investiție – *burghezie bancară, comercială, industrială* și de locul ocupat în sfera vieții economice și politice – *burghezie mică, mijlocie, mare*.

Buri – locuitori de origine olandeză, germană, franceză din Colonia Capului, în Africa de Sud, și vorbitori de afrikaans, un dialect derivat din olandeză. Descoperirea de mari rezerve de diamante și metale prețioase a atras numeroși britanici în zonele locuite de buri. Între 1880 și 1902 au avut loc războaiele Marii Britanii cu Transvaalul (1880-1881) și cu alianța între Transvaal și statul liber Orange (1899-1902). Încă din 1877 trupele engleze au atacat Transvaalul, care ulterior și-a proclamat independența. Prin convenția din 1881 de la Pretoria, cabinetul britanic a fost nevoit să accepte *de facto* această situație. Expansiunea Marii Britanii în Rhodesia și Bechuanaland a dus la tensionarea raporturilor anglo-bure. În octombrie 1899 președintele Transvaalului, Kruger, a cerut cabinetului de la Londra garanții pentru menținerea independenței țării sale, dar fără rezultat. În urma numeroaselor provocări ale trupelor britanice, buri au invadat Natalul și Colonia Capului și au provocat britanicilor înfrângerile de la Colenso, Magersfontein și Stomberg. În februarie 1900, britanicii au primit noi întăriri, conduse de către mareșalii Horatio Herbert Kitchener (1850-1916) și Frederick Roberts (1832-1914) și au obținut victoria de la Paaderberg Drift, în urma căreia și-au deschis drum către Pretoria, capitala Transvaalului, pe care au ocupat-o. Buri au declanșat o campanie de guerilă, la care britanicii au răspuns cu represalii. La 31 mai 1902 s-a semnat pacea de la Vereeniging, care a pus capăt războiului anglo-bur.

Burin – unealtă de silex, lucrată pe așchie sau lamă în epoca preistoriei. Unghiul diedru era format în mod intenționat cu ajutorul loviturii, denumită de burin. A dominat tipul uneltelor din paleolitic.

Bursă – inițial, în Evul Mediu, săculețul pentru cheltuieli zilnice. Ulterior, în epoca modernă a desemnat piața de acțiuni – locul unde se efectuează vânzarea și cumpărarea de acțiuni, se negociază hârtiile de valoare și valutele străine (*bursa de valori*), cadrul în care se realizează tranzacțiile de mărfuri (*bursa de mărfuri*). Prima bursă s-a organizat în 1531, la Anvers. Mai apoi, s-au deschis noi instituții bursiere în secolele XVI-XVII, la Amsterdam și Londra, drept semn al dezvoltării economiei moderne. În zilele noastre, importante burse funcționează la New York, Paris, Londra, Frankfurt/Main, Tokio, Hong-Kong.

Bushi – (japon.) conducătorii militari locali, pe războinici, pe samurai în Japonia, în Evul Mediu. În teritoriile pe care le controlau au dispus de o putere absolută, aplicând legile, încasând dările, supraveghind lucrările publice. Au organizat și condus forțe armate proprii.

Bushido – (japon.) codul de conduită și de onoare al samurailor japonezi în Evul Mediu. El prevedea drept obligații, ce trebuiau urmate de către samurai, între altele loialitatea, curajul, eroismul, rezistența stoică, venerarea țării și a strămoșilor.

Busolă – instrument pentru orientare pe teren. Este constituit dintr-un cadran având indicate punctele cardinale și un ac magnetic care, fiind lăsat liber, arată direcția Nord-Sud. A fost inventat de către chinezi în secolul III î. Hr. și s-a răspândit în întreaga lume.

Butuc – instrument de tortură, folosit în Evul Mediu, în Moldova și în Țara Românească. Era compus dintr-o bucată de lemn de mari dimensiuni, prevăzută cu găuri pentru prinderea capului, gâtului, mâinilor și picioarelor celui arestat. Este sinonim cu *obezi*. Conform vechiului obicei al pământului, el era destinat oamenilor de rând și uneori prizonierilor. Deseori, era folosit pentru a supune pe împetricinat oprobriului public.

Buzdugan – armă de luptă, în Evul Mediu. Este formată dintr-o măciucă sau ghioagă de fier cu măciulia ținută. În Țările Române, a reprezentat și un însemn al domniei. De pildă, turcii trimiteau domnilor români drept confirmare a domniei, între altele, o sabie și un buzdugan. În cadrul ceremoniilor oficiale de la curtea domnească, buzduganul era purtat de către marele spătar.

C

Cabildo – consiliul municipal în Spania și în coloniile sale din America de Sud în Evul Mediu și în epoca modernă.

Cabinet – guvernul sau Consiliul de Miniștri. Ex.: În Marea Britanie partidul aflat în opoziție formează așa-numitul *cabinet fantomă*, care este o alternativă la guvernul existent.

Cabotaaj – navigația în scop comercial de-a lungul coastei. A îndeplinit un rol important la începutul navigației.

Cadastru – ansamblul documentelor ce au permis în Evul Mediu și în epoca modernă delimitarea proprietăților agricole – planul, dimensiunile terenurilor, numele proprietarilor – și evaluarea veniturilor lor. A favorizat identificarea de măsuri pentru dezvoltarea agriculturii.

Cadiu (Kadi) – interpret al Legii, un judecător și un cărturar musulman cu atribuții laice și eclesiastice.

Caduc – act juridic care își pierde valabilitatea în urma unui eveniment ce urmează încheierii actului.

Caftan – haină lungă și largă împodobită cu blănuri de samur, răs, hermină, cusută cu fir de aur și lungă până la pământ, purtată de către marii dregători și de către domn. La origine a fost utilizată în Persia, de la care au preluat-o bizantinii și apoi turcii. De la cei din urmă moda s-a răspândit în Țara Românească și Moldova. Primele informații despre utilizarea caftanului datează din a doua jumătate a secolului al XV-lea în Țara Românească și în secolul al XVI-lea în Moldova. Caftanul era, totodată, un însemn al investiției domnului.

Caimacam – (turc.) locțiitorul domnului – în Moldova sau în Țara Românească – de obicei doi boieri. Aceștia preluau tronul în perioadele de interregn, în condițiile lipsei temporare a domnitorului (minorat sau indisponibilitate), sau atunci când domnul era numit, dar nu era încă și înscău-

nat. Se bucura de toate privilegiile și avea aceleași atribuții ca și domnitorul. Ex.: Între 1760-1830, caimacamul îndeplinea în Țara Românească funcțiile marelui ban. În 1858, au fost impuși drept caimacami: în Moldova, Teodor Balș, urmat apoi de către Nicolae Vogoride, iar în Țara Românească, Alexandru Dimitrie Ghica. În 1858, erau numiți în Principatele Române câte trei caimacami, și anume: Emanuel Băleanu, Ion Manu, Ioan Al. Filipescu – în Țara Românească, și, respectiv, Ștefan Catargiu, urmat apoi de Ioan A. Cantacuzino, Vasile Sturdza și Anastase Panu în Moldova.

Calendar – totalitatea regulilor de împărțire a timpului, bazate pe desfășurarea fenomenelor naturale. În istorie, au fost consemnate mai multe tipuri de calendare, și anume: 1) *solar* – la vechii egipteni și perși; 2) *lunaro-solar* – la greci, romani și la vechii evrei; 3) *lunar* – în lumea musulmană; 4) *iulian* – a fost elaborat în anul 46 î. Hr., cu ajutorul savantului Sosigenes din Alexandria, și impus în anul următor printr-un decret al lui Caius Julius Caesar (100-44 î. Hr.) de unde și numele. Cuprindea 12 luni a câte 30-31 zile. Deoarece nu puteau exista fracțiuni de zi, s-a hotărât ca la fiecare al patrulea an să se adauge o zi pentru a compensa diferența de 6 zile. Este corespunzător a ceea ce numim astăzi *stilul vechi*; 5) *gregorian* – a avut la bază bula din 1582 numită *Inter Gravissimos* a papei Grigore al III-lea (1572-1585), de unde îi vine și numele. A desființat decalajul de 10 zile ce apăreau între anul astronomic și cel iulian. A fost adoptat în statele catolice din Europa în secolul al XVI-lea, în cele protestante în secolul următor, iar în sud-estul Europei, respectiv la începutul secolului XX. Este corespunzător a ceea ce numim astăzi *stilul nou*. Calcularea corespunzătoare a stilului nou se poate face adăugând *10 zile* – pentru perioada între 4 octombrie 1582-28 februarie 1700; *11 zile* – pentru perioada între 1 martie 1700-28 februarie 1800; *12 zile* – pentru perioada între 1 martie 1800-28 februarie 1900; *13 zile* – pentru perioada între 1 martie 1900-1 octombrie 1924. Ex.: În România, calendarul gregorian a fost adoptat în 1923, dar reforma a fost desăvârșită abia în 1924, când lui 1 octombrie stilul vechi i-a corespuns 14 octombrie stilul nou.

Calende – denumirea primei zile a fiecărei luni în calendarul roman.

Calfă – lucrător calificat în Evul Mediu, care, după o perioadă de ucenicie, începea să-și practice meseria chiar la patronul său.

Calici – nume generic prin care spaniolii denumeau în perioada revoluției din Țările de Jos, în secolul al XVI-lea, pe răsculații ce atacau pe uscat sau pe mare convoaiele de aprovizionare spaniole.

Calif – (arab. – *succesor*) reprezentantul și succesorul lui Mahomed în calitate de lider spiritual al musulmanilor. A constituit titlul acordat șefilor politici și religioși, în special ai musulmanilor suniți, ce s-a transmis pe cale ereditară. Titlul a fost preluat, ulterior, de către sultanul otoman. Principalele dinastii de califi au fost; Umeiazii (Omeiazii), Abasizii – suniți și Fatimizii – šiiti.

Camarilă – grup de politicieni, industriași și militari, grupați în jurul șefului statului – monarh sau președinte – și care exercită o influență deosebită asupra politicii interne și externe a țării. Ex.: Camarila din jurul lui Carol al II-lea, regele României (1930-1940) cuprindea, între alții, pe Magda (Elena) Lupescu, Gabriel Marinescu, Ernest Urdăreanu, Max Auschnitt, Nicolae Malaxa și alții.

Cambie – titlu de credit pe termen scurt, în baza căruia emitentul se obligă să plătească necondiționat sau dispune să se plătească de către altcineva, la data și locul indicat de *cambie*, sumele de bani pe care *cambia* le menționează. Sunt menționate două tipuri de *cambie*: *bilet de ordin* și *trată (poliță)*.

Camee – manieră de redare în relief a figurilor umane pe suprafața unor pietre prețioase sau semiprețioase. Prin tăierea succesivă a straturilor divers colorate se pot obține astfel diverse efecte coloristice. A constituit un procedeu artistic foarte răspândit în Imperiul roman.

Camerier – slujbaș la curtea domnească a Moldovei și Țării Românești în secolele XVI-XVII ce avea în grijă camera de dormit și îmbrăcămintea domnitorului. Este sinonim cu *valet*. Există și funcția de *camerier papal*.

Camisari – țărani de religie protestantă din masivul Cevennes din Franța, care, între 1702-1704, s-au răsculat sub conducerea lui Jean Cavalier (1679-1740).

Campanila – 1) reprezintă o clopotniță în formă de turn înalt și zvelt, așezată lângă o biserică sau încadrată acestei construcții. A dominat arhitectura italiană în secolele XI-XVI; 2) lanternă plasată pe edificii civile care adăpostesc un clopot sau un orologiu.

Canabae – cele mai timpurii așezări civile în Dacia romană. Erau populate de negustori, veterani și meșteșugari. Se organizau lângă castru și erau în dependență de acestea. Erau conduse de către *magistri* și *aediles*

și asistați de către un consiliu al așezării. Ex.: în Dacia romană au fost descoperite canabaele de la Troesmis, Apulum, Durostorum.

Cancelar – înalt funcționar al statului. În Evul Mediu era în unele state din Europa șeful cancelariei și arhivei regale sau imperiale. În state ca Germania și Imperiul habsburgic, cancelarul era șeful guvernului. În Rusia, termenul a desemnat pe ministrul de externe și șeful guvernului. În Franța, era întâiul ofițer al Coroanei, consilier al regelui și era însărcinat cu paza sigiliilor. Putea fi șeful cancelariei unei reprezentanțe diplomatice, a camerelor Parlamentului, al Universității. În anumite state a avut atribuții în acordarea decorațiilor și distincțiilor, ca de exemplu Cancelar al Ordinului. Desemnează și pe înalții magistrați. Ex.: cardinalul Gheorghe Martinuzzi, guvernator al Transilvaniei (1541-1551), Klemens Wenzel Nepomuk Lothar, prinț Metternich, cancelar al Austriei (1815-1848), Kurt von Schuschnigg, cancelar al Austriei (1934-1938).

Cancellarius – vezi *Logofăt*.

Capelă – 1) biserică mică, izolată. Este sinonim cu *paraclis*; 2) acea parte din biserică ce adăpostește un altar secundar; 3) muzicienii și cântăreții aparținând fie unei biserici catolice, sau pe lângă castele nobiliare.

Capital – o avuție sub formă de bani, mărfuri, bunuri materiale ce sunt investite într-o afacere și de pe urma căreia rezultă un profit. A constituit baza demarării economiei moderne.

Capitalism – sistem social-economic constituit în Italia din secolul al XIV-lea, în Anglia din secolul al XV-lea și care se bazează pe proprietatea privată asupra mijloacelor de producție, rolul concurenței și al liberei inițiative în economie, luptă pentru obținerea profitului, o varietate de orientări politice.

Capitație – impozit direct și unic pe cap de locuitor. Era plătit de către țărani în Moldova și Țara Românească. A fost introdus de către Reglementul Organic și a avut valoarea inițială de 30 lei pe an.

Capitel – partea superioară, uneori bogat decorată, a unei coloane sau pilastru, plasată între fusul coloanei și arhitravă. Forma și decorația capitelului reprezintă un criteriu important pentru identificarea stilului arhitectonic din care face parte.

Capitlu – organism de coordonare și apărare a intereselor unei comunități religioase, constituit din colegiul canonicilor de pe lângă o catedrală sau episcopie catolică. A apărut în secolul VII și s-a generalizat în secolele XII-XIII. A reprezentat, totodată, un loc de adevărire, pe lângă o mănăstire, unde se consemnau actele. Este sinonim cu *convent*. Ex.: În Transilvania au funcționat, între altele, în Evul Mediu, capitlurile de la Alba Iulia, Oradea, Cluj-Mănăstur.

Capitulare – încetarea ostilităților și predarea armelor de către învingși. Se pot deosebi *capitulare necondiționată* – pe baza condițiilor dictate de învingători și *capitulare condiționată* – pe baza unui acord între beligeranți. Ex.: În 1943, Aliații au anunțat că nu vor accepta decât o capitulare necondiționată a Germaniei.

Capitulații – 1) act juridic, o diplomă de privilegii prin care se constințea înțelegerea între două state pentru a crea, modifica sau stinge obligații între ele; 2) privilegiile acordate de către sultanul otoman unor țări străine, prin care li se garanta libertatea comerțului, navigației, imunitatea juridică și protecția consulară pentru toți supușii acestor state. Ex.: Poarta a semnat capitulații cu Franța (1536, 1569), Anglia (1580), Olanda (1612), Prusia (1761), Rusia (1774); 3) diplomele de privilegii ce stipulau obligații reciproce între Imperiul otoman și Țările Române. În schimbul plății tributului și a obligațiilor economice, ca și a participării la campaniile militare ale turcilor, Poarta recunoștea autonomia administrativă și prerogativele jurisdicționale ale domnilor români, autonomia Bisericii Ortodoxe, legile și instituțiile românești și interdicția aplicată turcilor de a se așeza în Țările Române în mod permanent. Conform părerii mai multor specialiști, astfel de diplome de privilegii au fost emise în 1393-1396, 1456, 1462, 1511. Ele au fost invocate deseori la sfârșitul secolului al XVIII-lea, în contextul războaielor ruso-austro-turce și nu au fost contestate la Constantinopol.

Capucehaie – agentul diplomatic al domnitorilor români, în secolele XVI-XIX din Moldova și Țara Românească la Poartă. Au apărut în secolul al XVI-lea o dată cu instaurarea dominației otomane în zonele de la nordul Dunării. Capucehaia reprezenta pe voievod pe lângă sultan și pe lângă trimișii diplomatici străini acreditați la Constantinopol. Îl informa pe domn despre principalele evenimente de la Poartă, și, în primul rând, despre intrigile împotriva sa. Prin intermediul său, se transmiteau la Poartă tributul și scrisorile domnești. Sunt amintite capucehăi ale voievozilor români și în cetățile stăpânite de către turci la Dunăre. Ex.: Dimo Celepi a

fost capucehaia Țării Românești la Poartă pe perioada domniei lui Mihai Viteazul (1593-1601). În 1714, a pierit pe eșafod alături de membrii din partea bărbătească ai familiei lui Constantin Brâncoveanu și capucehaia Țării Românești, Ianache Văcărescu.

Capucini – membrii unui ordin religios desprins din sânul franciscanilor. A fost întemeiat în 1526 de către Matteo da Bascio, care a propovăduit idealul vieții foarte austere. Numele le vine de la capișonul pe care îl purtau.

Capugi – slujbaș de la curțile domnești din Iași și București, ce avea grijă de cafeaua domnului. De asemenea, a desemnat pe trimisul sultanului ce aducea actul de mazilire și era însărcinat cu înlocuirea domnitorului.

Caravanserai – loc de popas al caravelor în lumea islamică. Este sinonim cu *han*.

Caravelă – vas inventat și utilizat pentru călătoriile îndelungate de către portughezi în perioada marilor descoperiri geografice. A avut dimensiuni reduse, o formă alungită și bordul ridicat. Era ușor de manevrat și era înzestrată cu pânze triunghiulare, zise *latine*.

Carbonari – membrii ai unor societăți secrete apărute în Italia în prima jumătate a secolului al XIX-lea. Scopul său a fost lupta contra dominației habsburgice. Membrii lor au adoptat ritualurile esoterice ale celor ce preparau cărbune din lemn în masivul Jura din Franța. Carbonarii au avut o influență deosebită în zonele de nord și centru ale Italiei.

Cardinal – titlu purtat de către cea mai înaltă față bisericească în religia catolică după Papa și, deseori, colaborator al Papei. Ex.: Armand Jean du Pléssis, cardinal, duce de Richelieu (1585-1642), adevăratul conducător al Franței în timpul domniei regelui Ludovic al XIII-lea (1610-1643).

Cariatidă – statuie ce reprezintă o femeie stând în picioare și care a avut în Antichitate rolul unei coloane de susținere. Ex.: Cariatidele templului Erechtheion din Atena.

Carmeliți – membrii unui ordin religios catolic fondat, potrivit tradiției, în 1185 pe muntele Carmel din Palestina. Inițial, a fost rezervat strict bărbaților. Începând din secolul al XV-lea, a fost deschis și femeilor. În secolul al XVI-lea, a fost reorganizat ca urmare a eforturilor Terezei de Avila (1515-1582) și a lui Juan de la Cruz (1542-1591). În 1604, a pătruns în Franța.

Cartel – formă de organizare a producției, ce are la bază înțelegeri temporare între întreprinderi din aceeași ramură, în vederea stabilirii unor prețuri unice la vânzare, fixarea unor cote de producție, împărțirea pieței de desfacere. În plan politic se vorbește, deseori, despre un *cartel electoral*, adică o alianță între partidele politice care își coordonează politica în preajma alegerilor sau unor evenimente decisive pe plan politic intern și extern.

Cartism (Chartism) – puternică mișcare social-politică la jumătatea secolului al XIX-lea în Marea Britanie. S-a manifestat printr-o largă campanie de petiții – 1839, 1842, 1848, adresate parlamentului de la Londra, care solicita reorganizarea sistemului electoral, reunirea anuală a parlamentului, acordarea dreptului de vot universal pentru toți bărbații, realizarea unor reforme politice. La conducerea sa, s-au afirmat, între alții, William Lovett (1800-1877), Thomas Attwood (1783-1856), James Brontere O'Brien (1805-1964), Feargus O'Connor (1796-1855).

Caste – grupuri sociale, organizate pe baze exclusiviste, chiar și astăzi (deși nerecunoscute în mod legal,) fundamentul sistemului social în India. Apartenența la o castă se făcea prin naștere și conferea unele avantaje sau dezavantaje.

Castru – tabără fortificată în sistemul defensiv roman. Inițial a desemnat taberele trupelor romane amplasate la frontiere. Ulterior, au fost ridicate de-a lungul căilor de acces sau în punctele strategice din Imperiu. Avea o formă pătrată, la exterior cu un șanț uriaș, iar în interior cu un val de pământ consolidat cu parapete. Cuprindea locuința comandantului, clădiri pentru încartiruirea trupelor, ateliere, magazine de provizii. Ex.: În Dacia romană, au fost descoperite castele de la Drobeta, Porolissum, Apulum. În Evul Mediu, s-a referit la un castel, iar în zona sudică a Franței, la o aglomerare urbană.

Catagrafie – listă nominală, registru, în care erau înscrși la anumite date toți locuitorii unei zone sau țări, și uneori și bunurile lor în Evul Mediu și epoca modernă în Moldova și Țara Românească. Era alcătuită la ordinul domnitorului, din considerente sociale, economice, administrative și religioase. Este sinonim cu *recensământ* sau *registru de recensământ*.

Cataphractari – (gr. = acoperit cu armură de zale, închis într-o armură) cavaleria roxolană, care, după modelul parților și sarmaților, a adoptat sistemul acoperirii cailor și călăreților cu zale în formă de solzi de pește.

În armata romană, se numeau cataphractari călăreții acoperiți cu zale drep-tunghiulare. Ex.: În iarna anului 101-102 d. Hr., cataphractarii în frunte cu Susagus sunt amintiți în cadrul „diversiunii moesiene” condusă de către Decebal (87-106 d. Hr.).

Catedrală – biserica episcopală dintr-un oraș în Evul Mediu. A constituit, deseori, o adevărată operă de artă. Ex.: catedralele din Amiens, Chartres, York, Palermo.

Catehism – manual destinat instrucției creștine, ce conține explicarea dogmei și moralei bisericii ortodoxe, sub formă de întrebări și răspunsuri.

Catari – sectă religioasă cunoscută în secolele XII-XIII și sub numele de *albigenzi* și răspândită în sudul Franței și nordul Italiei. Membrii săi au susținut doctrina dualistă a coexistenței în confruntare între lumea materială, ce simbolizează *răul* și lumea spirituală, ce reprezintă *binele*. În 1209, Papa Inocențiu al III-lea (1198-1216) a predicat o cruciadă contra catarilor, prilej cu care după un lung asediu a fost cucerită și incendiată cetatea Montsegur.

Caudillo – (span.) dictator militar. A reprezentat titlul acordat liderilor politici care au preluat și și-au menținut puterea politică prin forța armelor, în special în America Latină. Originea sa se află în titlul adoptat în 1936, în Spania, de către generalul Francisco Franco Bahamonde (1892-1975).

Cavaler – 1) cetățean roman de rangul II, din ordinul ecvestru; 2) titlu nobiliar în Evul Mediu, ce era conferit inițial pentru fapte de vitejie. Ulterior, a desemnat pe membrii clasei feudale, posesori ai unor privilegii și imunități.

Cazaci – membrii unei colectivități umane formată preponderent din oamenii liberi în regiunile de graniță nou cucerite ale Rusiei – Ucraina, Ural, au constituit o stare, nu o națiune. În schimbul unor privilegii economice și sociale și a păstrării autonomiei lor, cazacii au îndeplinit sarcini militare, apărând hotarele Rusiei. Termenul a vizat și pe cavaleriștii din armata țaristă. La sfârșitul secolului al XVI-lea, au fost menționați ca pedestrași în oastea Moldovei și a Țării Românești. Astfel, în timpul domniei lui Mihai Viteazul (1593-1601) și Matei Basarab (1632-1654), au făcut parte din armata Țării Românești 2 000 și, respectiv, 3 000 de cazaci.

Călărași – ostași călări în secolul al XVI, în Țara Românească și Moldova. S-au recrutat dintre țărani liberi și erau conduși de către căpitani. S-au organizat în cruci, fiind conduși de marele spătar în Țara Românească și în cete în frunte cu hatmanul în Moldova. În secolul al XVII, staționau în Țara Românească în orașele de garnizoană sau la hotare. Uneori, erau folosiți și pentru transmiterea știrilor.

Cămara domnească – tezaurul privat al domnului, în Evul Mediu, în Moldova și Țara Românească. Deși inițial s-a considerat că toate veniturile țării aparțineau domnului, acesta din urmă și-a constituit în perioada secolelor XV-XVII propriile resurse financiare, ce proveneau din veniturile de la ocne, vămi, dijma din stupi, oierit, birul negustorilor și cel al străinilor.

Cămăraș – nume purtat de către intendentul cămării și vistieriei domnești în Țara Românească și Moldova, în Evul Mediu. A apărut pentru prima dată pomenit în documente în 1430. În Moldova, supraveghea activitatea negustorilor și avea dreptul să îi judece. Documentele amintesc despre *cămărașul de rafturi* – se îngrijea de hamurile și șelăriile Curții, *cămărașul de ocnă* – casier al ocnelor, *cămărașul de izvoade* – secretar al logofătului.

Căminar – slujbaș al domnului în secolele XVIII-XIX, în Moldova, ce era însărcinat cu strângerea dijmei pe ceară și pe băuturi.

Căpătăieri – locuitori ai Moldovei în Evul Mediu, care, în virtutea ocupației, se deplasau dintr-un loc în altul: ciobani, porcari, vieri. Aceștia plăteau dările pe cap de persoană.

Căpitan – demnitar și comandant militar, ofițer superior în Moldova și în Țara Românească, în Evul Mediu și în epoca modernă. În documente sunt menționați, între alții, *căpitani: cei mari, căpitani de cete; de roșii; de județ (de margine)*. În secolul al XVIII, termenul a vizat doar unele mici slujbe, precum: *căpitan de poștă*. O dată cu constituirea armatei naționale, căpitanul a desemnat pe comandantul de companie, escadron sau de baterie.

Ceată – formă primară de comunitate umană constituită din mai multe persoane, înrudite sau legate prin interese comune de ordin militar și economic. Specialiștii discută încă despre tipul raporturilor între indivizi pornind de la analiza formelor de agregare animală. Familia a avut un rol strict biologic și nu s-a individualizat în chip absolut, fiind dominată încă de relația de sânge.

Ceambur – în Evul Mediu, detașamente de pradă tătărăști ce acționau în Moldova și Țara Românească.

Ceauș – 1) curierul sau agentul de legătură al Porții otomane cu domnitorii Țărilor Române; 2) grad militar inferior, în Evul Mediu, în Țările Române; 3) în perioada regimului fanariot, mic demnitar la curtea domnească.

Ceka – termen format din inițiale ce desemnează poliția politică secretă în U.R.S.S. Fondatorul său a fost Felix Dzerjinski (1887-1926) Ea a fost îndreptată împotriva tuturor inamicilor revoluției și a fost menită să consolideze controlul absolut al Partidului bolșevicilor în societate. A purtat, în timp, denumiri diverse ca: GPU, NKVD, MVD, KGB.

Cenotaf – monument funerar ridicat în altă parte decât locul unde s-a stins sau a fost înmormântată o personalitate istorică sau a avut loc evenimentul căruia i se dedică monumentul. Ex.: În cartierul Whitehall din Londra se află cenotaful închinat eroilor britanici din primul război mondial.

Cens – 1) recensământul cincinal al cetățenilor și averii lor în Roma antică; în funcție de acesta, cei dintâi fiind impuși la impozite, putând să-și exercite drepturile politice și să servească în armată; 2) în Evul Mediu, în Transilvania, darea plătită de către țăranii iobagi nobililor, inițial, în natură și apoi doar în bani, în funcție de numărul de vite, mărimea sesiei, valoarea averii, producția de vin. Censul reprezenta în acest caz plata pentru dreptul de folosire a pământului de către țăran; 3) în epoca modernă partea din impozit prevăzută de către legile electorale pentru acordarea dreptului de vot.

Centaur – făptură imaginară în mitologia greacă, cu bust de om și trup de cal.

Centralizare – sistem politic și administrativ în care întreaga putere aparține instituției centrale, de pildă monarhia în Evul Mediu. Aceasta a fost sprijinită de către Biserică, orașenime, mica nobilime și țăranime în lupta pentru unificare teritorială și centralizare politică a statului. Nobilimea, deseori turbulentă, a fost nevoită să accepte tutela monarhiei.

Centurie – subunitate a armatei romane, ce cuprindea o sută de cavaleri conduși de un *centurion* (sutaș) – sau companie de pedestrași (la început 100, apoi 60). A desemnat, totodată, și o diviziune cu caracter politic cuprinzând o sută de cetățeni.

Cenzură – termen ce vizează supravegherea conținutului cărților, teatrului, artei și interzicerea difuzării ideilor față de care puterea politică este ostilă. A fost specifică regimurilor totalitare și, în timp de război, pentru apărarea secretelor militare.

Ceramică – tehnica și arta prelucrării amestecului din argilă, talc, caolin, cuarite, grafit și cocs prin omogenizare, modelare, decorare, smălțuire și, apoi, ardere în loc deschis sau în cuptor. A cunoscut de-a lungul istoriei o varietate de forme și modalități de decorație.

Cetate – fortificație cu rol decisiv în sistemul defensiv în Antichitate, dar mai ales în Evul Mediu. Era constituită dintr-o incintă înconjurată cu ziduri groase de piatră și care o dată cu folosirea artileriei, s-a extins. A servit drept centru administrativ și loc de refugiu al populației în caz de primejdie. Cetățile s-au ridicat, de obicei, la hotare, la punctele obligatorii de trecere a râurilor, pe marile drumuri. Ex.: În timpul domniei lui Ștefan cel Mare, voievod al Moldovei (1457-1504), țara a fost înconjurată cu un brâu de cetăți ca de exemplu: Orhei, Soroca, Crăciuna, Neamț, Suceava.

Cetățean – persoană adultă ce se bucură de toate drepturile politice și economice ce sunt conferite locuitorilor cu drepturi depline ai orașului.

Chartă (Cartă) – 1) inițial, foaie de papirus pentru scris, scriere carte; 2) document din Evul Mediu, prin care un senior recunoaște drepturile supușilor săi; 3) act cu caracter solemn, semnat de mai multe state, prin care părțile se obligă să aplice și să respecte principiile și procedurile la care subscriu. Ex.: Carta Atlanticului (14 august 1941); 4) document ce stă la baza activității unei organizații internaționale. Ex.: Carta Organizației Națiunilor Unite (24 octombrie 1945); 5) act cu valoare constituțională. Ex.: Carta semnată în 1814 de către Ludovic al XVIII-lea, regele Franței (1814/1815-1824).

Chelar – vezi *Clucer*.

Chiromanție – practică divinatorie care pretinde că poate facilita analiza caracterului sau prevedea viitorul unui individ, plecând de la liniile din palmă.

Chiup – vas de mari dimensiuni din lut, în formă de amforă, folosit în Antichitate pentru păstrarea lichidelor, cerealelor și, în general, a proviziilor.

Chivot – casetă ce se păstrează într-o biserică creștină și care adăpostește cuminecătura, fiind așezată pe altar. La vechii evrei a desemnat lada unde se păstrau Tablele Legii.

Ciclop – personaj fantastic în mitologia greacă ce reprezenta o figură monstruoasă, un antropofag uriaș cu un singur ochi în frunte și cu o mare putere de distrugere, dar și de construcție. A fost unul dintre ajutoarele zeului Hefaistos.

Cin – termen din limba slavă utilizat în Evul Mediu în Moldova pentru a desemna un rang, o slujbă, o demnitate sau o poziție socială înaltă în plan religios sau civil.

Ciohodar – intendentul garderobei în Evul Mediu la curtea sultanului otoman. În Țările Române, mic slujbaș la curtea domnească, care avea grijă de îmbrăcămintea voievodului și i se încredințau unele misiuni de încredere pe lângă domnitorii străini. De asemenea, însoțea pe domnitor la plimbare. Șeful ciohodarilor era însărcinat deseori cu arestarea și depunerea în închisoare a unor boieri.

Circ – (lat. *circus*) edificiu specific arhitecturii romane, destinat spectacolelor și curselor de cai. Ex.: Circus Maximus la Roma.

Cislă – sistem de impunere fiscală în Moldova și Țara Românească în secolele XVI-XVIII pentru plata birului, în mod colectiv, pe sate sau târguri. Fixarea plății birului pe sat determina pe bătrânii satului să acționeze pentru repartizarea acestuia pe indivizi. *Cisla* desemnează, de asemenea, o cotă-parte dintr-un impozit colectiv, repartizarea impozitului pe contribuabili, darea pe venitul global.

Cistercieni – membrii ordinului religios catolic cu această denumire. Printre fondatorii acestuia: Bernard de Clairvaux (1090-1153) și Sf. Robert. Bernard de Clairvaux a propovăduit importanța vieții simple și credința în legătura mistică între om și Dumnezeu. În a doua jumătate a secolului al XII-lea, abația de la Clairvaux, din Franța, a devenit centrul unei mișcări reformatoare în Biserica Catolică. Astfel, în secolul al XII-lea, s-au fondat peste 500 așezăminte religioase, inspirate de ideile Sf. Bernard. În 1179, călugării cistercieni au pus bazele mănăstirii de la Igrăș, unde s-a constituit și cea mai veche bibliotecă din Transilvania.

Citadelă – mică fortăreață în secolul al XV-lea, în interiorul unui oraș, în Italia și Franța și care reprezintă ultimul loc de refugiu și rezistență al apărătorilor cetății în cazul unui atac. În sens larg, castel fortificat ce era menit să apere un oraș.

Cârciumărit – dare asupra cârciumilor și veniturilor lor în Evul Mediu. În Transilvania, a vizat monopolul seniorial al vânzării vinului și rachiului. A fost introdusă în Moldova de către Mihail Racoviță (1703-1705; 1707-1709; 1715-1726).

Clacă – renta în muncă în Evul Mediu, adică obligația țaranului de a munci un număr determinat de zile – cu unelte și animale proprii, în folosul boierului sau nobilului, în schimbul acordării de către cel din urmă a dreptului de folosință a pământului. Putea fi uneori răscumpărată în bani sau în natură. A reprezentat o instituție feudală foarte apăsătoare și în Țările Române, cu un grad sporit de duritate în Transilvania. În toate Țările Române, claca a tins mereu să crească. Astfel, la sfârșitul secolului al XVII-lea, și în secolul al XVIII-lea claca a sporit în Țara Românească de la 3 zile la 12 pe an, în Moldova, la 24 zile pe an, iar în Transilvania, la 4 zile pe săptămână pentru iobagi și, respectiv, 3 zile pentru jeleri. Se adăugau munca cu plugul, zilele de arătură, munca în livezi, vii.

Clan – 1. grup de indivizi ce descind din același strămoș, au același nume de familie, ascultă de același șef. A luat naștere, astfel, o comunitate umană ce are la bază, în principal, legătura de sânge; 2) diviziune în cadrul unui trib în preistorie.

Clavecîn – instrument muzical cu coarde cu mai multe claviaturi și ale cărui sunete se puteau obține prin ciupirea coardelor de metal cu o pană. A fost inventat în Europa occidentală în secolele XIV-XV.

Clientelă – sistem de relații sociale în Roma antică, caracterizat prin: patronaj și dependență. Familiile patriciene ofereau protecție unui număr de cetățeni liberi, puțin înstăriți. Părțile aveau obligații reciproce. Patronul era dator cu asistență juridică, economică și religioasă. Cel protejat (*clientul*) plătea arenze, contribuia la susținerea cheltuielilor publice și la dota fiicei patronului. A decăzut o dată cu instaurarea Principatului.

Clucer – înalt dregător domnesc în Evul Mediu, în Moldova și Țara Românească, ce se ocupa cu aprovizionarea curții domnești și oastei cu

grâu, vin și alte alimente. De asemenea, el purta cheile de la magaziiile de provizii, strângea zeciuiala din grâne în folosul domniei. A apărut în 1425 în Moldova și respectiv în 1469 în Țara Românească.

Cneaz – termen de origine germană, preluat de către slavi, de la care l-au moștenit, la rândul lor, românii. Inițial, a definit pe conducătorii obștilor, ce aveau un rol important în plan administrativ, militar și juridic. Aceștia au fost, la început, aleși, dar ulterior funcția s-a transmis pe cale ereditară. În Transilvania, cnezii s-au menținut, practic, până în secolul al XVI-lea. În cadrul voievodatului Transilvaniei, cneazul a desemnat o veche instituție românească, căci strângea dijma, chema și aduna oamenii la oaste, avea atribuții judecătorești și administrative.

Cnemidă – apărătoare de picior, între gleznă și genunchi, realizată din bronz sau argint și împodobită cu figuri în relief. A constituit o piesă importantă a armurii în Antichitate și Evul Mediu. Ex.: cnemidele descoperite la Agighiol și Peretu.

Cnut – bici prevăzut cu mai multe sfârcuri, care aveau la capete alice de plumb. În sens foarte larg, vizează aspirarea națională sau socială. Este sinonim cu *jug*, *bici*.

Coabitare – experiență politică după 1945, în Franța. Reprezintă colaborarea, nu lipsită de dificultăți, între președinte și prim-ministru, cei doi fiind de orientări politice diferite.

Cobeligeranță – statutul juridic al unui stat ce se află în război alături de un aliat în lupta contra unui inamic comun. Ex.: După 23 august 1944 și până în 1947, România a încercat să obțină recunoașterea internațională a cobeligeranței sale alături de coaliția antihitleristă.

Coexistență pașnică – doctrină și practică diplomatică ce a prevăzut conviețuirea statelor din blocul comunist și din lumea liberă, fără a se recurge la forță.

Cohortă – (lat. *cohors*), subdiviziune tactică de infanterie a armatei romane în cadrul unei legiuni. Practic între 6-10 cohorte formau o legiune. În sens foarte larg, desemnează o unitate auxiliară de infanterie recrutată dintre locuitorii din provinciile Imperiului, dar care nu aveau cetățenie romană. Păstrau și armele specifice triburilor și semințiilor din care proveneau membrii săi. Număra între 500-1 000 soldați; *cohortă pretoriană* – care era la dispoziția comandantului.

Coif – acoperământ din metal și, foarte rar, din piele groasă pentru protecția capului, utilizat de către soldați în luptă, la paradă, din Antichitate până în timpul primului război mondial.

Colan – lanț de aur pe care sunt plasate decorațiile cele mai înalte. Ex.: Colanul Lânii de Aur, importantă distincție a Habsburgilor spanioli și austrieci în Evul Mediu.

Colectivizare – procesul de suprimare a proprietății private în agricultură și trecerea sa în proprietatea colectivă în cadrul regimului comunist, în vederea exercitării unui control strict și eficient al statului asupra țăranilor. Ex.: Colectivizarea în U.R.S.S., România, Bulgaria în perioada comunizării.

Colhoz – exploatare agricolă colectivă în U.R.S.S.

Colonadă – ansamblu de coloane dispuse într-unul sau mai multe rânduri și care completează aspectul arhitectonic al unui edificiu. Deseori, colonada joacă în ansamblul edificiului un rol de sine stătător. Ex.: colonada construită de către Gian Lorenzo Bernini (1598-1680) în piața basilicii Sfântul Petru de la Roma.

Coloni – (lat. *colonus*), lucrători agricoli în perioada de sfârșit a Imperiului roman. Sistemul muncii colonilor a apărut în condițiile în care în secolul I d. Hr. ia amploare procesul de concentrare a marilor proprietăți funciare în mâna câtorva aristocrați. Colonii au înlocuit pe sclavi care erau mai greu de supravegheat pe suprafețe foarte întinse. Cei dintâi și familiile lor au primit în arendă un lot de pământ de la marii proprietari, în schimbul unei dijme. În Imperiul roman de Apus, colonii erau oameni liberi, dar legați de pământul pe care îl lucrau. În Imperiul roman de Răsărit, ei proveneau din vechile obști aservite.

Colonia – comunitate urbană, întemeiată în Imperiul roman prin colonizarea de cetățeni. A constituit forma superioară de organizare în ierarhia civică romană. Modelul său instituțional și organizatoric a fost Roma. Ex.: În Dacia romană este menționată colonia Ulpia Traiana Augusta Dacica Sarmizegetusa.

Colonizare – proces îndelungat și complex de întemeiere de noi așezări pe meleaguri deseori îndepărtate de țara de baștină. La baza sa a stat lupta pentru controlul unor noi drumuri comerciale, identificarea de

noi surse de materii prime și piețe de desfacere. A permis un contact extrem de fructuos între diferite civilizații. Ex.: În Antichitate, a avut loc, în bazinul Mării Mediterane, colonizarea fenicienilor (secolele XII-IX î. Hr.) și a grecilor (secolele VII-VI î. Hr.).

Colonialism – politica unui stat de cucerire și penetrare economică, politică și culturală în scopul exploatării resurselor naturale și a forței de muncă ale unui stat ce este transformat în colonie.

Colos – statuie uriașă de bronz, turnată în foi și apoi asamblată, în Antichitate. La originile sale, se află influențe orientale și grecești. Ex.: Colosul din Rhodos, considerat una din cele 7 minuni ale lumii antice.

Columnă – coloană în formă de monument comemorativ în Antichitate, ridicat în amintirea unui eveniment important. Ex.: Columna lui Traian ridicată în 113 d. Hr. de către arhitectul Apollodor din Damasc (secolul I d. Hr.) în Forul lui Traian din Roma.

Comati – nume dat de romani oamenilor liberi – agricultori și meșteșugari în Dacia. Așa cum ne amintește Iordanes (secolul VI d. Hr.) aceștia umblau cu capul descoperit. Acesta este semnul lor distinctiv, fiind numiți și *capillati* (*copillati*).

Comis – dregător domnesc în Evul Mediu, în Moldova și Țara Românească. A avut grijă de caii domnitorului, de aprovizionarea și întreținerea grajdurilor. Termenul a fost preluat de către cancelaria Țării Românești pe filiera bizantină. A fost amintit pentru prima oară la 10 ianuarie 1415 în documentele din Țara Românească.

Comisari ai poporului – membrii guvernului din Rusia sovietică și, apoi, U.R.S.S. între 1917-1946. Ex.: În 1939, Viaceslav Mihailovici Molotov (1890-1968) a devenit comisarul poporului pentru afaceri externe al U.R.S.S.

Comitat – unitate administrativ-teritorială în unele țări din Europa Occidentală, în Ungaria și în Transilvania, în Evul Mediu. În fruntea lui se afla un comite, ajutat de către un vicecomite și un aparat funcționăresc. În Transilvania, primul comitat a fost întemeiat în 1111 și a fost cel al Bihorului. În Ungaria, comitatele au fost introduse de către regele Ștefan, (997-1038) și erau coordonate prin intermediul unor demnitari și funcționari regali numiți *ișpani*.

Commonwealth – (engl. = bogăție în comun) 1) numele regimului politic republican între 1649-1660 în Anglia. Puterea executivă era exercitată de către Consiliul de Stat și, ulterior, de către Lordul Protector, în persoana lui Oliver Cromwell (1599-1658), iar puterea legislativă de către Parlament, desființat în 1653; 2) în urma conferinței imperiale din 1926, adunarea coloniilor britanice de atunci s-a transformat într-o organizație suprastatală – care în 1975, număra 30 state și 50 teritorii dependente. Acestea au regimuri politice foarte diferite și anume: state independente, autonome, colonii, dominioane. Șeful Commonwealth-ului este suverana Marii Britanii. Denumirea oficială de *Commonwealth* datează din 1947.

Comptoir – stabiliment economic, al unei întreprinderi sau unui stat, plasat într-un alt stat, ca de exemplu în coloniile din Africa și Extremul Orient, la sfârșitul secolului al XIX-lea – începutul secolului XX. La origine, a desemnat unele orașe sau cartiere controlate, în Evul Mediu, de către negustorii din Genova, Veneția, Amalfi, în urma cuceririi sau a acordării de către împăratul bizantin a unor privilegii. Ex.: Pera în Constantinopol.

Comunism – sistem social-politic ce pretinde că a desființat exploatarea omului de către om, a unei națiuni de către alta, caracterizat prin proprietatea comună asupra instrumentelor de producție, existența unei economii centralizate și încercarea de a alcătui o societate fără clase. Era considerat, de către unii autori, drept etapa superioară a socialismului. Teoreticienii săi principali au fost Karl Marx, Friederich Engels, Vladimir Ilici Lenin.

Comunizare – acțiune complexă, deliberată și violentă a comuniștilor, în vederea preluării depline a puterii într-un stat, pentru a o exercita în conformitate cu principiile Partidului Comunist al U.R.S.S (P.C.U.S.) și practicile staliniste. În linii generale, în Europa răsăriteană s-a încadrat în perioada anilor 1944-1948.

Conac – loc de popas, sau locuința unui mare boier. În secolele XVII-XVIII, în documentele din Moldova și Țara Românească este menționată obligația locuitorilor de a găzdui temporar pe solii și soldații străini ce îi însoțeau și aflați în trecere prin Țările Române.

Concern – uniune economică a mai multor întreprinderi din diferite ramuri ale industriei, organizațiilor comerciale, bănci. Depinde de un grup financiar restrâns. Constituie o formă de organizare a producției, cu un rol decisiv în economia de piață.

Concesiune – acord prin care o întreprindere sau un stat primește dreptul exclusiv de a realiza o operație într-un loc bine determinat, a exploata serviciu public sau bunuri ale statului. Vizează zone din teritoriile Asiei și Africii, la începutul secolului XX, precum în China, unde puterile europene au căpătat drept de exploatare, administrare, poliție și jurisdicție.

Conchistador – (span. = cuceritor) cuceritorii spanioli ce s-au angajat în lupta pentru supunerea Lumii Noi. Printre aceștia menționăm pe Hernan Cortés (1485-1547), Francisco Pizarro (1475-1541), Vasco Nuñez de Balboa (1475-1515).

Conciliatorism – orientare politică în perioada interbelică în Marea Britanie, Franța, S.U.A. Reprezentanții săi – Neville Chamberlain (1869-1940), Lord Halifax (1881-1959), Georges Bonnet (1889-1973) – au susținut necesitatea unei politici împăciuitoare și a satisfacerii parțiale și treptate a revendicărilor teritoriale ale Germaniei și Italiei din dorința de a evita cu orice chip un nou război.

Conciliu ecumenic – adunare religioasă la care participă episcopi, cardinali, teologi, superioriile ordinelor eclesiastice dintr-o țară sau din lumea întreagă și care dezbate probleme ale doctrinei și disciplinei eclesiastice. Ex.: principalele concilii ecumenice ale Bisericii creștine în fața sa de început au avut loc, după cum urmează: Niceea I (325 d. Hr.), Constantinopol I (381 d. Hr.), Efes (431 d. Hr.), Chalcedon (451 d. Hr.), Constantinopol II (553 d. Hr.) și III (680 d. Hr.), Niceea II (787 d. Hr.) și Constantinopol IV (869 d. Hr.).

Conclav – reuniune a cardinalilor Bisericii Romano-Catolice care are drept scop alegerea Papei prin vot secret.

Concordat – acord diplomatic încheiat între Sf. Scaun (vezi *Vatican*) și un stat, pentru a reglementa situația Bisericii sau a unui grup religios determinat, aflat pe teritoriul celui din urmă stat. Ex.: concordatul din 1801 între Papa Pius al VII-lea (1800-1823) și Napoleon Bonaparte (1769-1821); concordatul de la Lateran (1929).

Condominium (Coimperium) – regim politic prin care un teritoriu este supus autorității politice a mai multor state, care uneori își împart exercitarea unor atribuții statale. Ex.: În unele perioade din secolele XIV-XVI, Moldova s-a aflat sub incidența unui condominium maghiaro-polon. Astăzi statul Andorra constituie un condominium franco-spaniol.

Condotieri – (ital.) conducătorii trupelor de mercenari ce se puneau, în secolele XIV-XVI, în serviciul orașelor și principilor italieni, ca și al Papei, în schimbul unei părți din pradă în caz de război sau a unei plăți. Ex.: Sigismondo Pandolfo Malatesta (1417-1468).

Conetabil – comandantul suprem al armatei regale în Franța, în perioada Vechiului Regim. Ex.: Carol III duce de Bourbon (1490-1527), cunoscut sub numele de conetabilul de Bourbon.

Confederație – uniune, ligă sau alianță de state independente, care se supune unei mari puteri, membrii săi păstrându-și atributele autonomiei.

Conferință – reuniune a reprezentanților unor state, organizații politice, partide politice pentru dezbaterea unor probleme curente ale activității interne și internaționale. Astfel, putem deosebi, între altele, *conferințe internaționale: la nivel înalt; de pace; de presă; de partid*. Se referă și la o expunere publică pe o temă dată.

Confrierii – asociații culturale și religioase, care își află originea în cultul sfinților. Au jucat un rol important în viața cotidiană a unor comunități din Italia, Germania, Spania, în Evul Mediu și în epoca modernă.

Congregație – reuniune de laici și credincioși – călugări sau călugărițe – ce trăiesc o viață monastică și se supun aceluiași principii ale organizării.

Congres – 1) întrunire cu caracter național sau internațional al cărei scop este dezbaterea unor probleme majore de ordin economic, științific, politic, cultural; 2) forul legislativ suprem în S.U.A. și unele state latino-americe; 3) reuniune a delegaților unor state, pentru stabilirea condițiilor de pace. Ex.: *Congresul de pace de la Berlin* (1878); 4) unele partide politice. Ex.: *Partidul Congresului Național din India*.

Conscripție – lista nominală, elaborată periodic, a capilor de gospodărie de pe o proprietate funciară sau dintr-una sau mai multe localități, a terenurilor agricole aflate în diferite regimuri de proprietate, a tinerilor de peste 20 ani ce urmau să-și satisfacă serviciul militar. În Transilvania desemnează recensămintele autorităților civile, eclesiastice sau militare în secolele XVIII-XIX, în scop fiscal, militar, religios. Ex.: *conscripția din 31 ianuarie 1784 și cea din 1819-1820, cunoscută sub numele de conscripția lui Cziraky*.

Consiliu de Coroană – reuniune a principalilor lideri politici sub conducerea regelui, ce dezbate probleme importante ale politicii interne și internaționale. Ex.: La 21 iunie/3 august 1914, Consiliul de Coroană, reunit la Sinaia, sub conducerea lui Carol I, rege al României (1866-1914), a hotărât adoptarea expectativei armate în condițiile izbucnirii primului război mondial. La 30 martie 1938, în condițiile instaurării guvernării cu caracter personal, regele Carol al II-lea al României a decis constituirea unui organism politic, cu rol consultativ, numit *Consiliu de coroană*, ai cărui membri erau desemnați de către monarh.

Consistoriu – 1) adunare de cardinali convocată de Papă; 2) consiliu religios constituit la Geneva în perioada Reformei calvine. A avut rolul de a îndruma și controla în plan spiritual pe locuitorii orașului dacă trăiesc în conformitate cu învățăturile Evangheliei.

Constituție – legea fundamentală a unui stat. Reprezintă un act cu forță juridică ce consacră o structură social-economică și politică, într-o etapă dată de dezvoltare istorică. Constituția definește funcțiile și limitele diferitelor puteri, modalitatea lor de funcționare, drepturile și obligațiile fundamentale ale cetățenilor, organizarea și funcționarea instituțiilor statului. Ex.: Constituția din 1866 a pus bazele României moderne.

Consuli – 1) în Antichitate a privit pe cei doi magistrați aleși anual de către Senatul roman și care aveau puteri civile sau militare. Ulterior, durata magistraturii s-a redus la 2-4 luni. În perioada Imperiului, propunerea de numire venea direct de la împărat și, deseori, împăratul își asuma consulatul. Magistrații preluau funcția la 15 martie a fiecărui an. Din anul 534 d. Hr. consulatul a devenit o demnitate onorifică; 2) în Evul Mediu, căpetenia cetății ce avea atribuții judecătorești și administrative; 3) persoană numită de organele abilitate ale unui stat în funcție de șef al unei reprezentanțe diplomatice și care reprezintă țara care l-a acreditat în unele domenii ale relațiilor bilaterale, precum cele de vize, notariat, comerț. Ex.: la sfârșitul secolului al XVIII-lea și începutul secolului al XIX-lea, au fost numiți consuli ai Marii Britanii, Franței, Prusiei în Moldova și Țara Românească; 4) cei trei înalți oficiali aflați între 1799-1804 la conducerea Franței.

Contrafort – element de arhitectură ce constă dintr-un masiv de zidărie sau beton ce întărește, din loc în loc, un zid sau care este așezat la o distanță de zidul unei clădiri înalte de care este legat în partea superioară pentru a o consolida.

Contrareformă – mișcare din sânul Bisericii catolice în secolul al XVI-lea apărută drept răspuns la răspândirea Reformei protestante. A fost denumită și *Reforma catolică*. Bazele sale au fost puse în conciliul de la Trento (1545-1563). Principalele sale instrumente au fost Inchiziția, Ordinul Iezuiților și *Index Librorum Prohibitorum*. A antrenat în secolele XVI-XVIII importante modificări în plan politic, religios și artistic.

Convenție – înțelegere bi- sau multilaterală prin care sunt reglementate probleme diplomatice, economice și politice. Ex.: La 20 iulie 1936, s-a semnat Convenția de la Montreux, ce a proclamat libertatea de navigație prin strâmtorile Bosfor și Dardanele, pentru vasele comerciale și, cu unele restricții, pentru cele de război.

Convent – consiliul (reuniunea) călugărilor dintr-o mănăstire la catolici. La protestanți – for suprem compus din laici și clerici.

Convertire – proces de aderare a unor indivizi la o credință religioasă, ceea ce poate determina o mare transformare în viața acestora.

Cor – spațiul dintre nava centrală și absida altarului într-o biserică catolică.

Coran – (arab. – *Citire*) cartea sfântă a musulmanilor. Conform tradiției islamice, textul i-a fost dictat lui Mahomed de către arhanghelul Gabriel (Djabrail), iar pe pământ se află doar copiiile, căci originalele se regăsesc în cer. În fapt, *Coranul* cuprinde texte din Mecca și Medina. Se împarte în 114 Surate (șiruri) și reunește refrene, poezie ritmică și narațiuni, precepte etice, juridice, mituri.

Corintic – stil artistic în arhitectura antică în Grecia, care se caracterizează prin suplețea coloanei și capitelul cu sculpturi.

Cormană – dispozitiv mobil așezat la brăzdarul de plug, pentru a răsturna brazda. În secolele VIII-X, în spațiul românesc a fost utilizat plugul cu cormană schimbătoare, ce face trecerea de la aratru la plugul asimetric.

Corporatism – doctrină politică ce preconizează înlocuirea sindicatelor prin corporații, constituite din lucrători și patroni și care sunt legate de stat, acesta din urmă având rolul de mediator între diferitele grupuri sociale. A apărut și s-a dezvoltat în Italia, în perioada interbelică fascistă.

Corporație – asociație de meșteșugari sau negustori în Evul Mediu, constituită din ucenici, calfe și patroni cu scopul de a-și apăra interesele economice și politice și secretele de producție.

Corregidor – (span.) funcționar juridic superior în Castilia și Aragon în Evul Mediu.

Cortina de Fier – termen utilizat de către Winston Churchill (1874-1965) în discursul său de la Universitatea statului Missouri, din 5 martie 1946, în care s-a referit la divizarea Europei în două tabere opuse după cel de al doilea război mondial, și anume *lumea liberă* și *lumea comunistă*. Cortina de Fier a constituit hotarul dintre cele două lumi. S-a prăbușit în 1989 o dată cu dezmembrarea sistemului socialist. Conform unor cercetări recente termenul a fost folosit inițial în 1920 într-o lucrare a vicontesei Snowaden ce făcea o analiză asupra modalităților de barare a expansiunii bolșevismului. în Europa

Cosmogonie – ramură a astronomiei, studiază formarea și evoluția corpurilor și sistemelor de corpuri cerești.

Crah (germ. **Krach**) – fenomen economic caracterizat prin prăbușirea valorii acțiunilor la bursă, devalorizarea monedei, lipsa acută a creditului, scăderea producției, falimentul unor întreprinderi.

Credențioal – legitimație, mandat pe care cei 1 228 delegați participanți la Marea Adunare Națională de la Alba Iulia din 18 noiembrie/1 decembrie 1918 l-au folosit pentru a vota unirea Transilvaniei cu România.

Creițar – moneda divizionară de argint, mai târziu de aramă, utilizată în Evul Mediu în Europa. Numele îi vine de la crucea înscrisă pe una din fețele sale. Cea mai veche variantă a creițarului a fost bătută în 1270 în Tirol. În 1550, s-a impus în sistemul economic al lumii germane. A constituit instrumentul de plată în cadrul tranzacțiilor mărunte în Țările Române, în special în secolele XVIII-XIX în Transilvania.

Crenel – element de fortificație în Antichitate și Evul Mediu. Constă dintr-un parapet, constituit din alternanța dintre spații goale și pline în partea superioară a zidurilor unei fortificații.

Creștinism – credință religioasă cu caracter universal ce a apărut în Palestina. Izvoarele sale sunt monoteismul iudaic, filozofia stoică, mithraismul.

mul. Fondatorul său a fost Iisus Hristos din Nazaret. Adepții săi au propovăduit ideea egalității între oameni, credința în Iisus, fiul și mesagerul lui Dumnezeu, trimis pe Pământ pentru a răscumpăra păcatele oamenilor și mântuirea omenirii. Doctrina creștină are la bază ideea *Sfintei Treimi*: Dumnezeu Tatăl, Dumnezeu Fiul și Sfântul Duh. Ea s-a răspândit rapid pe fondul decăderii social-politice, morale și religioase a lumii antice. Creștinismul a articulat încă de la început o ierarhie clar constituită. Împărații romani au persecutat pe creștini și abia în timpul domniei lui Constantin cel Mare s-a emis edictul de la Milano (313 d.Hr.), care a recunoscut liberul exercițiu al religiei creștine.

Criză economică – fenomen ce se caracterizează printr-o supraproducție relativă de mărfuri în raport cu puterea de cumpărare a populației, lipsa de numerar, scăderea cursului acțiunilor, falimentul a numeroase bănci și întreprinderi industriale. Marchează un moment de disfuncționalitate în economie și are importante consecințe social-economice și politice.

Cronică – 1) lucrare cu caracter istoric ce prezintă o expunere cronologică a faptelor și evenimentelor. Ex.: *Cronica lui Nestor*, *Cronica lui Anonymus*, *Cronica lui Simon de Keza*. Este sinonim cu *letopiseț*; 2) scurtă comunicare oficială; 3) articol ce comentează evenimentele la ordinea zilei într-un stat.

Cronologie – știință auxiliară a istoriei ce se ocupă cu datarea evenimentelor istorice în vederea stabilirii succesiunii lor, a documentelor istorice, cu studiul sistemelor după care oamenii au studiat timpul prin raportarea la contemporaneitatea lor. La baza cronologiei stau calendarul, perioadele și orele. Deosebim *cronologia relativă* – stabilirea vechimii unui eveniment în raport cu alt eveniment și *cronologia absolută* – vechimea unui eveniment se stabilește în ani calendaristici.

Cruciade – acțiuni militare ale feudalilor din Europa, sub egida Papalității, în secolele XI-XIII, cu scopul declarat de a elibera Țara Sfântă (Palestina) de sub dominația islamică. De fapt, se urmărea în principal câștigarea de noi teritorii. Considerate a fi o parte a unui *război drept și bun*, și, fiind sub stindardul crucii, bunurile și familiile celor ce luptau în cruciade erau protejate. Între 1096 și 1270, au avut loc opt cruciade. Pentru o scurtă perioadă de timp, 1099-1187, Ierusalimul a fost recucerit de către creștini. S-au pus bazele unor regate creștine, denumite și *latine*, cu o viabilitate efemeră în Orientul Mijlociu, și anume: Regatul Ierusalimului, Comitatul de

Edessa, Principatul de Antiochia, Comitatul Tripoli și altele. În același timp, cruciadele au determinat intensificarea contactelor între lumea europeană și cea apropiat-orientală, nașterea ordinelor monahalo-cavaleresti. *Cruciade* sunt denumite în istorie și expedițiile din secolele XIV-XVI împotriva turcilor (*cruciade antiotomane*), cele împotriva ereticilor sau împotriva adversarilor politici ai papalității.

Crucificare – supliciu în Antichitate, constând din legarea strânsă a mâinilor și picioarelor condamnatului pe o cruce din lemn, ridicată în poziție verticală și care provoca o moarte lentă ca urmare a asfixierii.

Crucișător – navă de luptă cu un deplasament de 5 000-30 000 tone, prevăzută cu cuirasă și artilerie de calibru mare și mijlociu, inclusiv rachete.

Cubicularius – vezi *Postelnic*.

Cuirasat – mare navă de luptă prevăzută cu o cuirasă. A avut un rol de seamă în bătăliile navale din primul și al doilea război mondial.

Culaci – țărani înstăriți (chiaburi) în Rusia. Au apărut la începutul secolului XX în urma reformelor lui Piotr Arkadievič Stolâpin (1862-1911). După preluarea puterii de către bolșevici, în condițiile foametei ce a răvășit Rusia în 1921-1922, Lenin (Vladimir Ilici Ulianov) a decis introducerea *Noii Politici Economice* (NEP), ceea ce a permis dezvoltarea producției, învierea comerțului, a dus la întărirea păturii culacilor ce au putut să vândă surplusul de produse pe piață. Iosif Vissarionovič Stalin a considerat că distrugerea culacilor era o necesitate în vederea trecerii la colectivizarea agriculturii. De aceea, el a dezlănțuit o veritabilă teroare împotriva culacilor care s-a soldat, în conformitate cu unele statistici, cu lichidarea a circa 10 milioane de persoane.

Culă – veche casă boierească în secolele XV-XVIII, în Moldova și Țara Românească. A fost foarte răspândită în Oltenia. Are un plan pătrat și este înconjurată cu ziduri groase și înalte. Până la o anumită înălțime, ferestrele erau foarte înguste. Odăile de locuit erau plasate la catul superior. A servit ca locuință boierească, dar și ca punct fortificat. Ex.: culele de la Curtișoara, Măldărești.

Cultul personalității – exaltarea figurii unei personalități politice, acordarea de onoruri deosebite – în scris sau prin imagine – conducătoru-

lui unui stat sau unui partid. Au avut parte de un deșănțat cult al personalității marii dictatori, ca de exemplu: Adolf Hitler (1889-1945), Iosif Vissarionovici Stalin (1879-1953), Mao Zedong (1893-1976), Kim Ir Sen (1912-1994), Nicolae Ceaușescu (1918-1989).

Cultură – 1) totalitatea vestigiilor vieții spirituale și materiale dintr-o perioadă dată, ce sunt relevate prin descoperirile arheologice; 2) ansamblul așezărilor de pe un teritoriu locuit de aceeași populație ce utilizează aceeași ceramică, unelte și arme.

Culevrină – armă de foc considerată a fi strămoșul puștii, utilizată în epoca modernă. A desemnat și un tun capabil să arunce la distanță proiectile din plumb.

Cuneiforme – sistem de scriere al asirienilor în Antichitate. Se compunea din semne marcate pe tăblițele de lut cu un stilet cu vârful lat.

Cuniță – 1) în Evul Mediu, în Moldova, o veche dare, constând dintr-o piele de jder, pentru fiecare fată căsătorită în alt sat; 2) dare asupra cailor impusă în Moldova la sfârșitul secolului al XVII-lea și începutul secolului al XVIII-lea. A reprezentat o sursă deosebită pentru vistieria statului. A fost desființată de către Regulamentul Organic; 3) dare asupra vitelor aduse peste vară de către străini la pășunat.

Curie – 1) la Roma, în Antichitate, o grupare de 10 ginți ce a constituit o unitate administrativă fondată, după tradiție, de către Romulus; 2) guvernul Vaticanului ce cuprinde 6 congregații (ministere).

Curtea – importantă instituție în Evul Mediu, în Țările Române. A cuprins palatul domnesc, clădirile-anexă, boierii, personalul administrativ. A reprezentat puterea de comandă și de inițiativă în Evul Mediu în plan economic, administrativ, militar, fiscal și judecătoresc. Curtea a migrat în Țara Românească de la Curtea de Argeș, trecând prin Câmpulung Muscel, Târgoviște, la București (la jumătatea secolului al XV-lea), iar în Moldova, respectiv de la Baia, trecând prin Siret și Suceava, la Iași (în jurul anului 1550). Domnii români dispuneau și de unele curți la țară, unde poposeau din când în când: la Caracal și Pitești (Țara Românească) și la Hârlău și Vaslui (Moldova). În sens restrâns, termenul se referă la oastea din jurul voievodului în Evul Mediu. În provincie existau *curțile boierești*, ce constituiau centrul administrativ din care marii proprietari funciari își exercitau atribuțiile senioriale și supravegheau activitatea pe domeniu.

Curte marțială – tribunal militar excepțional. Verdictul pronunțat este, de cele mai multe ori, pedeapsa capitală.

Curteni – membrii curții voievodului. Aceștia erau proprietari funciari de origine, din familii boierești. Între atribuțiile lor menționăm strângerea dărilor, executarea poruncilor domnești, controlul gradului de aservire a țărănimii și îndeplinirea de către aceasta a sarcinilor curente. Sunt pomeniți pentru prima dată în 1427 în Moldova și, respectiv, în 1480 în Țara Românească. În Moldova în secolele XV-XVII, curtenii reprezentau pe boierii și roșiii ce alcătuiau călărimea.

Curuți – (magh. = cruciat) 1) țărani români și maghiari răsculați în 1514 în Transilvania; 2) participanții la războiul cu caracter antihabsburgic din 1703-1711, condus de Francisc Rákóczi al II-lea, la care au luat parte și români, precum Vasile Ciulai, Ștefan Sudriceanu, Marcu Hațeganu, Pinteza Viteazul.

D

Daimyo – (japon.) marii proprietari funciari în Evul Mediu în arhipelagul nipon, vasali ai șogunului. Erau stratificați în cadrul a trei categorii, după cum urmează: *Kokushu*, *Ryoshu*, *Joshu*. Au fost foarte puternici în perioada șogunilor din familia Ashikaga (1338-1573), dar au fost subordonați celor din familia Tokugawa (1603-1867).

Daoism – vezi *Taoism*.

Dapifer – vezi *Stolnic*.

Dar-ül-Ahd – (turc.) în concepția politică a Porții, *Casa Păcii*, adică acele state cu care otomanii aveau raporturi pașnice. Aici erau incluse și Moldova, Țara Românească, Transilvania.

Dar-ül-Islam – (turc.) în concepția politică a Porții, *Casa Islamului*, adică toate statele de religie musulmană.

Dar-ül-Jihad – (turc.) în concepția politică a Porții, *Casa războiului*, adică dușmanii otomanilor, precum au fost în secolul al XVI-lea Habsburgii austrieci și spanioli.

Davă – fortificație dacică, înconjurată de un teritoriu agricol, constituită în tehnica *murus dacicus* pe înălțimi sau în poziții ce controlau direcții strategice. A servit drept centru de reședință a unor formațiuni tribale și loc de depozit regal. Acestea au fost expresia procesului de diferențiere socială și au devenit nuclee de viață protourbană. Ex.: Piroboridava, Argedava, Petrodava.

Decembriști – mișcare social-politică la începutul secolului al XIX-lea, în Rusia. Adepții săi, de origine nobiliară, au militat pentru efectuarea unor reforme social-economice și politice și transformarea Rusiei într-o monarhie constituțională. În 1825, la moartea țarului Alexandru I Pavlovici, au încercat să susțină proclamarea ca țar a marelui duce Constantin în locul lui Nikolai Pavlovici, s-au răsculat, dar au fost înfrânți. Ideologia decembristă a avut o influență notabilă în dezvoltarea gândirii politice în Rusia.

Deceniu – perioadă de zece ani, în cadrul cronologiei moderne. Este sinonim cu *decadă*.

Declarație – 1) *în plan juridic*, o mărturie, o depoziție a unui inculpat sau martor; 2) *în plan politic*, o relatare scrisă a unei persoane către administrația de stat sau afirmarea deschisă a unor convingeri politice; 3) *în cadrul practicii diplomatice*, putem menționa un act purtând denumirea de declarație a unui guvern, stat, organizație internațională. De asemenea, sunt de amintit: a) *declarație guvernamentală* ce exprimă poziția unui stat față de unele probleme ale vieții internaționale; b) *declarație comună*, ce prezintă atitudinea a două sau mai multe state în probleme de interes comun.

Decret-lege – act cu valoare de lege, emis de către puterea executivă în unele state ale lumii. Politica guvernării prin decrete-lege permite autorităților în statele guvernate de regimuri autoritare să legifereze fără a ține seama de forul legislativ. Ex.: Prin decretul-lege nr. 314 din 15 februarie 1941 s-a abrogat denumirea de „stat național legionar” pentru România, care fusese instaurat tot printr-un decret-lege.

Decurie – (lat.), subunitate a armatei romane, diviziune a unui escadron de călăreți, formată din zece soldați și comandată de un decurion. În perioada Imperiului, a desemnat și un colegiu de mici funcționari în centrele urbane cu atribuții, în principal, administrative.

Devaluare, Devalorizare – operație financiară inițiată de către stat și care constă în diminuarea valorii monedei naționale în raport cu metalul-etalon (ex.: aur) și cu valutele străine.

De facto – (lat. = *de fapt*). Desemnează aspectele faptice ale unei situații, spre deosebire de cele de drept.

Deficit – fenomen economic apărut din creșterea masivă a cheltuielilor și pierderilor în raport cu veniturile din bugetul de stat.

Defterdar – șeful administrației financiare din Imperiul otoman în Evul Mediu.

Deism – concepție religioasă și filosofică ce consideră că Dumnezeu nu este o persoană, ci un concept, un principiu causal și impersonal. În concepția deiștilor, rolul divinității este de a face să funcționeze în mod

normal legile naturale. Revelația și dogmele religioase sunt respinse. A constituit baza unei interesante dezbateri de idei în perioada iluminismului. Dintre reprezentanții săi amintim pe Herbert de Cherbury, Voltaire, Lessing.

De jure – (lat. = de drept) semnifică luarea în considerație a laturii juridice, legale a unei situații și nu a aspectelor faptice.

Delii – trupe de elită ale cavaleriei ușoare în armata otomană. La conducerea lor se afla Deli-Aga. Ex.: În timpul domniei lui Mihai Viteazul (1593-1601), izvoarele menționează o unitate de delii, adică de cavalerie ușoară, ce asigură paza voievodului și care era condusă de către Ștefan Petnahazi.

Delniță (Jirebie, Jerebie) – instituție specifică obștei. A vizat dreptul de folosință a unei gospodării asupra tuturor bunurilor obștei. În Țara Românească, s-a referit la partea de pământ atribuită unei gospodării în vatra satului. Totodată, desemnează partea de moșie devălmașă sau delimitată pe teren și aflată în stăpânirea țaranului aservit în Țara Românească și Moldova și asupra căreia putea să își exercite dreptul de folosință ereditară.

Demă – unitate politică, teritorial-administrativă și fiscală, în Grecia antică, creată în 507 î. Hr. în urma reformei lui Clistene (sec. al VI-lea). În cadrul său, erau aleși anual 15 magistrați.

Demilitarizare – interzicerea prin hotărâre internațională a folosirii forțelor armate și a oricărui tip de armament într-un teritoriu precis determinat. Ex.: În conformitate cu prevederile tratatului de pace de la Versailles (1919), Renania a devenit o zonă demilitarizată.

Demiurg – (gr. = creator, stăpân) creatorul lumii și al Universului, eroii mitici înzestrați cu puteri supranaturale. În secolul al II-lea d. Hr. Marcian din Pont îl considera o divinitate, cel ce modela înfățișarea lumii.

Democrație – (grec.) forma de organizare și conducere politică a societății în care puterea aparține poporului, care o exercită în mod direct sau indirect în cadrul unui sistem politic reprezentativ. În istorie, pot fi deosebite mai multe tipuri de democrație, după cum urmează: a) *democrație militară* – aristocrația militară dispune în perioada de război de puteri deosebite, ce erau concesate Adunării Poporului. Deciziile erau revocabile și se adoptau sub controlul comunității; b) *democrația antică* – modelul său

clasic este democrația ateniană; c) *democrația socială* – organizarea ajutorului statului în favoarea celor săraci pentru redistribuirea veniturilor; d) *democrația liberală* – cetățenii participă în mod direct sau indirect la adoptarea deciziilor politice, având la bază apărarea libertăților individuale; e) *democrația populară* – puterea este exercitată de către partidul comunist. A fost denumirea inițială dată regimurilor comuniste instaurate între 1945-1948 în Europa.

Departament – 1) unitate teritorial-administrativă în Franța, condusă de un prefect, care, la rândul său, era subdivizată în districte, cantoane, comune. Ex.: În 1790 Franța a fost împărțită în 83 departamente; 2) în S.U.A. instituția ministerială, iar în Europa, o secțiune a acesteia.

Deportare – deplasarea unei persoane într-o zonă îndepărtată de locul de rezidență, chiar și în străinătate, printr-o decizie a autorității centrale ca o măsură punitivă față de unele activități politice ale celui dintâi. Ex.: În Rusia, autoritățile țariste și, ulterior, cele comuniste au recurs deseori la deportarea unor opozanți ai regimului și a unor etnii în Siberia sau în Asia Centrală. Printre aceștia, numeroși lideri ai narodnicilor, ai menșevicilor, anarhiștilor, bolșevicilor.

Desant – unitate militară a trupelor speciale, destinată parașutării sau debarcării pe teritoriul inamic. Vizează, de asemenea, trupele de infanterie transportate în luptă pe tancuri. A fost folosit pe scară largă în anii celui de al doilea război mondial.

Descălecat – transferul, la începutul Evului Mediu, a unui efectiv demografic din Transilvania în zonele extracarpatiche și o dată cu el, al unor instituții, tradiții și obiceiuri. Reprezintă, conform părerii multor specialiști, baza constituirii statelor medievale Moldova și Țara Românească. Astfel, se consideră că au descălecat – în secolul al XIII-lea, Negru Vodă din Făgăraș, iar în secolul următor Dragoș și Bogdan din Maramureș. Tradiția medievală și mentalul colectiv au păstrat imaginea celor de mai sus drept „întemeietori de țară”. După unii autori însă, aceștia au fost o creație a cronicarilor din secolul al XVII-lea.

Descentralizare – procesul de transfer sau delegare a unor decizii sau părți din acestea de către autoritatea centrală către cele locale în vederea creșterii eficienței activității administrative.

Deseatină – cotă-parte (a 10-a parte) dintr-un produs prelevată cu titlul de dare, în Evul Mediu, în Țara Românească și Moldova. Prima sa mențiune documentară apare în secolul al XV-lea. Izvoarele amintesc de seatina din grâu, stupi, animale.

Despot – titlul celui mai important dregător din secolul al XII-lea, în Imperiul bizantin, după împărat. Era conferit, împreună cu însemnele și drepturile corespunzătoare, în cadrul unei ceremonii. Ex.: Dobrotici a primit titlul de *despot* de la împăratul Ioan al V-lea Paleologul (1341-1376; 1379-1390), pe care îl sprijinise în 1364-1365 în lupta contra bulgarilor. Mircea cel Bătrân, domn al Țării Românești (1386-1418), a purtat și titlul de *despot* al „... toată Podunavia, încă până la Marea cea Mare...”

Destalinizare – procesul de critică și de înlăturare a practicilor staliniste de acțiune politică, social-economică și culturală. A fost inițiat în 1956 prin discursul lui Nikita Sergheevici Hrușciiov la Congresul al XX-lea al P.C.U.S., prilej cu care au fost dezvăluite și înfierate politica stalinistă, crimele și abuzurile sale. S-a extins rapid în statele socialiste din Europa și a determinat accentuarea luptei între reformatori și antireformatori în sânul partidelor comuniste.

Destindere – procesul, desfășurat în general între 1963-1979, de reducere a tensiunii între supraputeri – S.U.A. și U.R.S.S. S-a caracterizat prin acceptarea *statu-quo*-ului, refuzul de a escalada tensiunile și diminuarea neîncrederii în relațiile internaționale, încheierea de acorduri de limitare și reducere a armamentelor convenționale și nucleare (ex.: SALT I și II). Invazia trupelor sovietice în Afganistan în 1979 a dat o grea lovitură procesului de destindere.

Devălmășie – stăpânirea în comun a pământului în cadrul obștilor sătești la începutul Evului Mediu. Practic, fondul funciar se afla în proprietatea obștii, dar dreptul de folosință era individual și consfințit prin tragere periodică la sorți. Ulterior, acest drept s-a exercitat asupra iazurilor, pășunilor, pădurilor.

Devşirme – (turc.) sistemul de recrutare a tinerilor creștini din Peninsula Balcanică în vederea acoperirii necesarului administrației, armatei otomane și palatului imperial în Evul Mediu. Unii autori îl definesc drept „tributul de sânge” datorat Porții.

Dezarmare – ansamblu de măsuri privind reducerea, limitarea sau lichidarea unor tipuri de armament convențional sau nuclear. A vizat, totodată, nivelele efectivelor militare și măsurile corespunzătoare de control. Ex.: conferințele internaționale de dezarmare inițiate de către Liga Națiunilor (1932-1935).

Denazificare – proces istoric specific Germaniei după 1945 și care a constat în măsuri penru eradicarea nazismului și urmărilor lui din viața social-politică, economică și culturală a țării.

Dhows – (arab.) corăbiile musulmane cu velatură triunghiulară, care au influențat, prin forma lor, construcția vaselor folosite de către europeni în Evul Mediu.

Diac – cel ce redacta și caligrafia actele de cancelarie în secolele XV-XVIII în Moldova. Era subordonat logofătului. Trebuia să cunoască regulile activității cancelariei domnești, normele juridice, limba slavonă sau cea latină. Izvoarele pomenesc pe *diacul de divan* și *diacul de logofeție*. Este sinonim cu *scrib*, *grămătic*, *pisar*, *uricar*.

Diadohi – denumire dată generalilor lui Alexandru Macedon (336-323) care, la moartea acestuia, au împărțit imperiul și au preluat conducerea diferitelor provincii, punând bazele unor dinastii. Ex.: Ptolemaios în Egipt, Seleucos în Siria, Antipatros în Macedonia.

Diaspora – (gr. = împrăștiere) termen sinonim cu *emigrație*, desemnează totalitatea locuitorilor unui grup etnic aflați în afara granițelor țării de origine.

Diată – act de dotă (zestre) acordat de către părinți la căsătoria fetelor în Evul Mediu, în Țările Române. În accepția sa cea mai largă desemnează un testament. Astfel, în secolele XVI-XVII, o dată cu întărirea proprietății particulare, a antrenat și constituirea unui sistem de norme precise, în funcție de care se putea transmite moștenirea.

Dictat (Diktat) – (germ.) ansamblu de constrângeri în plan internațional asupra unui stat, prin presiuni politice, economice, militare, pentru a-l determina să accepte anumite condiții contrar voinței sale. Ex.: la 2 noiembrie 1938, prin „arbitrajul” de la Viena, Cehoslovacia a pierdut o suprafață de 12 000 km² în favoarea Ungariei. La 30 august 1940, prin dictatul

de la Viena, Germania și Italia au silit România să predea Ungariei teritoriul de nord-vest al Transilvaniei.

Dictator – magistrat roman cu puteri civile și militare excepționale în perioada Republicii. Era ales la conducerea statului de către senat în cazul unor împrejurări deosebite — războaie, răscoale, calamități, dar împuternicirile sale nu puteau depăși șase luni. Începând cu Lucius Cornelius Sulla (138-79 î.Hr.) și Caius Iulius Caesar (101-44 î.Hr.), dictatura a constituit o modalitate importantă de a deschide calea către monarhie. În sens larg, desemnează pe conducătorii politici autoritari.

Dictatură – regim politic de mână forte, în care întreaga putere politică este concentrată în mâna unei persoane sau a unui grup restrâns de indivizi și care se bazează pe forța militară și pe cea polițienească. A constituit un model de guvernare politică răspândit în epoca modernă și contemporană.

Dietă – adunarea reprezentanților principalelor clase sociale privilegiate, convocată pentru dezbaterile unor probleme de ordin politic, social și militar. Se reunea la solicitarea suveranului. A îndeplinit un rol important în plan legislativ în Evul Mediu și în epoca modernă și contemporană. Izvoarele amintesc dieta în Imperiul german, Polonia, Ungaria, Transilvania, Japonia. Ex.: În Transilvania, la finele secolului al XIII-lea, s-a reunit la Turda din inițiativa lui Roland Borșa, voievod (1282, 1284-1285), prima reuniune a stărilor. În secolul al XVI-lea, Congregațiile s-au transformat în dietă și o dată cu modificarea statutului politico-juridic al Transilvaniei, ce devine din 1541 principat autonom, dieta rezolva probleme ale politicii interne și externe.

Dijmă – dare în Evul Mediu, reprezentând a zecea parte din produsele agricole și din animale, ce era plătită de către țărani și, în general, de către toți locuitorii țării proprietarului feudal laic sau eclesastic sau domnului. A avut sensul de dare cu caracter general. Quantumul său a variat în funcție de perioada de timp, loc, raporturi sociale. Începând din secolul al XIV-lea, un rol important l-a avut dijma eclesastică.

Diligență – trăsură de capacitate mare, acoperită, folosită în secolul XIX în S.U.A. și Marea Britanie, pentru transportul de persoane și poștă.

Dinar (Denar) – monedă romană din argint; a valorat la început 10 ași, apoi 16 sau 4 seterți. Primii dinari au fost bătuti la sfârșitul secolului al

III-lea – începutul secolului al II-lea î. Hr. Erau emiși de către magistrații numiți *triumviri monetari*. Prin hotărâri ale Senatului, unele emisiuni monetare puteau fi încredințate altor magistrați. Pe avers era desenat capul Romei, ca un semn de valoare. Pe revers apăreau dioscureii. Cantitatea de metal prețios ce o cuprindea a scăzut continuu, iar începând cu domnia lui Caracalla (211-217), dinarul a fost înlocuit cu *antoninul*. În perioada Evului Mediu, dinarii au fost folosiți în lumea arabă și în Imperiul bizantin. În Țara Românească și Moldova au circulat în secolele XIV-XVIII. Printre primele emisiuni de dinari în aceste zone, amintim pe cele din 1365 ale lui Vladislav Vlaicu (1364-1377) și Radu I (1377-1383).

Dinastie – familie domnitoare într-un stat cu formă de guvernământ monarhică și în care puterea se transmite în succesiune ereditară. Ex.: dinastiile Romanov (1613-1917); Habsburg (1278-1918); Hanovra (1714-1901).

Dioceză – (lat.) 1) mare unitate teritorial-administrativă în Imperiul roman. Dioclețian (284-305) a împărțit Imperiul în 12 dioceze, fiecare cuprinzând un număr de provincii. Ele erau conduse de doi *praefecti praetori* sau de locuitorii lor numiți *vicariș* 2) în Evul Mediu, cu precădere în statele de religie catolică, un ținut în frunte cu un episcop.

Diplomatică – știință auxiliară a istoriei, ce studiază originea, conținutul, structura și semnificația diplomelor, actelor fiscale, documentelor oficiale vechi și le stabilește autenticitatea. Oferă informații prețioase în planul istoriei social-economice și politice.

Diplomație – 1) totalitatea reprezentanților diplomați ai unui stat; 2) activitatea desfășurată de către un stat prin organisme specializate – ambasade, Ministerul de Externe – pentru realizarea scopurilor politicii sale externe.

Dirijabil – vezi *Zepelin*.

Dirijism – doctrină social-economică ce fundamentează teoretic dreptul statului de a interveni în economie. Ex.: Politica de „New Deal” promovată între 1933-1945 în S.U.A. de către administrația Franklin Delano Roosevelt.

District – unitate teritorial-administrativă a populației românești în Transilvania în Evul Mediu. A cuprins vechile cnezate sau părți din voievo-

datele locale. La conducerea sa se aflau voievozi, cnezi sau juzi, ce aplicau principiile „obiceiului pământului”. Ex.: Districtele sunt atestate în Făgăraș (1222), în Maramureș, țara Rodnei, a Amlașului (secolul al XIII-lea).

Distrugător – vas rapid de război cu tonaj mijlociu (între 800-2 500 tone), lipsit de cuirasă. Astăzi este dotat cu armament sofisticat. Este destinat luptei împotriva submarinelor și torpiloarelor. Este sinonim cu contratorpilor.

Divan – organism cu atribuții politice, juridice și administrative, constituit din marii dregători în Evul Mediu, în Imperiul otoman. Termenul a fost preluat în secolul al XVI-lea în Țara Românească și Moldova, pentru a desemna *sfatul domnesc*, care judeca pricinile, dezbătea probleme ale activității financiare, administrative, militare. În secolele XVII-XIX, pe lângă domnitorii din Țările Române, este menționat și *Divan-Effendi*, secretar însărcinat cu relațiile cu Poarta. Denumirea de divanuri este atribuită și reuniunilor politice din Moldova și Țara Românească din perioada redacării Regulamentelor Organice și adunărilor din 1857 – Divanurile Ad-hoc.

Divi (Divae) – titlatură acordată unor împărați romani sau membri ai casei imperiale înălțați la condiția divină printr-o decizie a Senatului în cadrul unei ceremonii religioase (*Consacratio*). Ex.: Caius Iulius Caesar (100-44); Caius Iulius Caesar Octavianus (63 î. Hr. – 14 d. Hr.); Drusilla, sora lui Caligula.

Dividende – parte din profitul realizat de către o societate pe acțiuni și atribuite fiecărui acționar. Reprezintă un instrument important al economiei de piață.

Divizie – mare unitate militară tactică, compusă din brigăzi sau regimente și unități de divizie – batalioane și companii independente. A îndeplinit un rol important în organizarea forțelor armate în campaniile din secolele XIX-XX.

Disident – persoană, grup politic, mișcare culturală ce manifestă păreri diferite, față de față de regimul politic în care activează. În sens larg, a desemnat pe toți adversarii regimurilor comuniste. Ex.: Dintre organizațiile ce au criticat virulent și au atacat deschis regimul comunist, „Carta 77” în Cehoslovacia.

Dobândă – sumă de bani care se plătește de către un debitor unui creditor, pentru folosința temporară a mijloacelor bănești luate cu împrumut. Constituie una din cele mai importante părți ale unei operații financiare.

Doctrină – totalitatea principiilor și tezelor fundamentale ale unui sistem politic, religios, filosofic, ce exprimă și servește unei anumite orientări, curent de gândire politică, juridică, economică, filosofică. Se apreciază că doctrina pune bazele unei ideologii în virtutea căreia este guvernat un stat, o societate. Ex.: Doctrina Monroe (1823) a proclamat principiul *America aparține americanilor*, în baza căruia S.U.A. se opuneau extinderii influenței politice a oricărui stat european în emisfera vestică, în schimbul neintervenției Washington-ului în afacerile Europei.

Doge – titlul conducătorului ales al Republicii Veneția (697-1797) și Genovei (1339-1797).

Dolmeni – construcții megalitice formate din două sau mai multe blocuri de piatră plasate vertical, peste care era așezată orizontal o placă de mari dimensiuni. Mulți specialiști afirmă că aceste edificii au servit drept sanctuare sau morminte colective. Ex.: în Franța, Insulele Britanice, Caucaz, India.

Dom – cupolă de mari dimensiuni ridicată deasupra unui edificiu. Aceasta se sprijină pe o structură de rezistență și conferă monumentalitate clădirii, precum Catedrala Sf. Petru din Roma. Prin extensie, desemnează o biserică impunătoare, catedrala unui oraș, ca de exemplu la Worms, Köln, Speyer, Milano.

Domeniu feudal – formă de organizare a stăpânirii asupra pământului în Evul Mediu. A constituit unitatea economică fundamentală în lumea feudală. S-a constituit prin acaparare, dani, vânzare-cumpărare, confiscări, cotropiri. A cuprins castelul sau mănăstirea, rezerva feudală (seniorială), ansamblul loturilor țărănești, pădurile, pășunile, iazurile, morile, cuptoarele. A reprezentat cadrul unei economii închise și a favorizat menținerea regimului imunității feudale.

Dominat – (lat. = stăpânire, putere absolută), sistem de guvernare politică în Imperiul roman bazat în mod exclusiv pe puterea absolută a împăratului, ce se considera că are o origine divină. Acesta era numit și *Dominus*. A fost inițiat de către Dioclețian (284-305) și Constantin cel Mare (306-337). A reprezentat apogeul politicii de transformare a statului roman într-un stat aristocratic, în încercarea de a se pune capăt instabilității tronului și invaziilor populațiilor migratoare. *Dominatul* s-a caracterizat printr-o centralizare excesivă a administrației, disocierea cadrelor administrației

civile de cele militare, împărțirea societății în grupuri sociale închise. În același timp au continuat atacurile barbarilor, reformele fiscale nu și-au atins scopul în condițiile sărăcirii generale a populației, economia a regresat. *Dominatul* a dăinuit în Imperiul roman de Apus până la 476, iar în cel de Răsărit până în secolul al VII-lea.

Dominicani – membrii Ordinului religios al „Fraților predicatori”. A fost fondat în 1215, la Toulouse, de către Dominic Guzmán. Datorită fanatismului religios și rolului pe care l-au jucat în activitatea Inchiziției, au fost denumiți și „Câinii Domnului” (*Domini canes*).

Dominion – teritoriu care recunoaște suveranitatea Coroanei Britanice, dar se bucură de o largă autonomie. Primul dominion a fost în 1867 în Canada. În urma conferinței din 1931 de la Westminster, dominioanele au căpătat deplină autonomie și au fost considerate drept egale ale metropolei. După 1945, toate dominioanele și-au proclamat independența, păstrând legături tradiționale și manifestând solidaritate cu Marea Britanie. Au fost oficial denumite Commonwealth Countries.

Dominium eminens – (lat.) în Evul Mediu desemna dreptul suprem de stăpânire asupra întregului fond funciar, drept exercitat de către voievod, principe, rege, împărat. Pornind de aici, monarhul putea face daniile, întemeia așezări, confirma dreptul de stăpânire, retrage dania în cazul trădării sau lipsei moștenitorilor.

Domn – (lat. *dominus* = conducător) în Evul Mediu, suveranul Țării Românești și Moldovei. Domnul își exercita conducerea în virtutea lui *Dominium eminens*, într-un cadru politic ce trebuia să țină seama de tradiție și stadiul raporturilor cu boierii. Avea atribuții judecătorești, militare și administrative, pe care le exercita prin intermediul sfatului domnesc. Fiii domnitorului puteau succeda la tron doar în urma alegerii de către boieri și cu acordul Porții și mai târziu al Rusiei.

Donjon – turnul principal al unui castel în Evul Mediu. A fost de cele mai multe ori principala clădire în cadrul unei fortificații, fiind bine întărit pentru a rezista unui asediu îndelungat. A constituit locul ultimei rezistențe în fața inamicului.

Doric – ordin de arhitectură în Grecia antică, caracterizat prin coloane robuste, fără bază și terminate în partea superioară cu un capitel simplu.

Dorobanți (Darabanți, Darabani, Drabanți) – ostași infanteriști în Moldova și Țara Românească, în Evul Mediu. În Țara Românească, erau conduși de către *Căpitanul cel Mare* în secolul al XVII-lea numărau 10 000 de militari. În Moldova, au constituit o forță de menținere a ordinii publice. În secolul al XVII-lea se organizau în opt cete sub conducerea *Agăi*. În secolul următor rolul dorobanților a scăzut. Sunt menționați în timpul războiului pentru independență.

Dragoman (Terziman) – tâlmaci, interpret oficial al Porții otomane în secolele XVII-XIX. Datorită interdicției prevăzute de către *Coran* de a învăța limbi străine, turcii au folosit alogeni pentru a-i reprezenta în relațiile internaționale, în strângerea de informații politice, economice, militare din Europa și transmiterea lor la Constantinopol. *Dragomanii* erau recrutați din rândul familiilor grecești importante din cartierul Fanar (al Patriarhiei) de la Constantinopol. Ei se bucurau de influență pe lângă sultan și marele vizir. În secolul al XVIII-lea, unii domni fanarioți din Țările Române au servit inițial ca tâlmaci. Ex.: Dintre *dragomani* putem aminti pe Panaiotis Nikusios, Alexandru Mavrocordat Exaporitul, Dumitrache Moruzzi.

Dragonii – soldați cavaleriști ce puteau lupta și pedestru, în secolele XVI-XVIII, în Franța. Au rămas celebri în istorie prin raidurile organizate împotriva protestanților francezi, numite și *dragonade*, pentru a-i sili să se convertească la catolicism în perioada domniei lui Ludovic al XIV-lea (1643-1715) și prin campaniile devastatoare în Alsacia și Palatinat din perioada războiului cu Liga de la Augsburg (1688-1697).

Drahmă – monedă de argint, utilizată de către greci și macedoneni în Antichitate. Multiplii săi au fost *didrahma* și *tetradrahma*, iar subdiviziunile *obolul*, *diobolul* și *triobolul*. Valoarea și conținutul de metal prețios au variat foarte mult.

Dreadnought – (engl. = vas de război puternic înarmat) bastiment militar lansat inițial la apă în 1906 de către britanici. Era dotat cu 10 tunuri de 300 mm, amplasate în 5 turele. Putea dezvolta o viteză de 21 noduri și avea un deplasament de 21 650 tone. A constituit o revoluție în tehnica luptei navale și a favorizat marina britanică. S-a impus în luptele navale din anii primului război mondial, ca de exemplu în bătălia lutlandei sau de la Skagerrak (31 mai–1 iunie 1916).

Dregători – demnitari în Evul Mediu, în Țara Românească și Moldova. În secolul al XVI-lea termenul îi privea doar pe titularii marilor demnități. În

secolul al XVII-lea, termenul a devenit sinonim cu cel de *boieri*. Astfel, putem distinge *dregători ai statului, de sfat, de divan mici și mari*. Au avut numeroase atribuții: de a participa la sfatul domnesc, de a conduce solii peste hotare, de a comanda unități militare și mai ales, cele specifice dregătoriei.

Drepturile omului – drepturile dobândite de către oameni, în raport cu statul, prin naștere, anume: dreptul la viață, libertate, justiție, protecția vieții private, proprietate.

Druizi – (*dru-wid* = cel isteț) preoții celților din Galia, Irlanda și Britania. Informații fragmentare ne-au parvenit de la istoricii romani din Antichitate. Au constituit o castă sacerdotală, păstrătoare a tradițiilor lumii celtece, a unei doctrine ezoterice nescrise și ai cărei membri puteau îndeplini deopotrivă funcții religioase și juridice. Unii autori antici menționează că druzii puteau fi aleși dintre femei, că celibatul nu era obligatoriu și că preoții săvârșeau și sacrificii de oameni.

Ducat – 1) unitate teritorial-administrativă cu un statut autonom în cadrul unei formațiuni statale în Evul Mediu și în epoca modernă; 2) una dintre cele dintâi monede din aur sau argint, cu o largă circulație în Europa. În Transilvania și Țara Românească, au circulat ducații venetieni, ungurești, olandezi. Vladislav Vlaicu (1364-1377), domn al Țării Românești, a bătut ducați de argint.

Duce – (lat. *dux* = șef, conducător) conducătorul militar al triburilor germanice. Ducii erau marii proprietari feudali, al căror titlu nobiliar era superior marchizului și inferior prințului. A fost, totodată, și titlul prin care, la începutul Evului Mediu, au fost desemnați conducătorii locali în Transilvania, ca de exemplu *Gelu dux Blachorum*. În același timp, marele duce a fost unul din cele mai importante personaje de la Curtea Rusiei țariste.

Dulama – obiect de vestimentație folosit în secolele XIV-XVIII de către boierii din Moldova și Țara Românească. Este o haină lungă, confecționată din postav sau catifea și împodobită cu ceaprazuri.

Dumă – (rus. = adunare) forul parlamentar al Rusiei între 1905-1917. În această perioadă, s-au reunit succesiv patru dume. Au avut un caracter semireprezentativ și au fost deposedate treptat de atributele puterii legislative în favoarea Țarului. În 1993 *Duma* a reapărut ca instituție politică în Rusia democratică.

Dumping – politica economică ce se caracterizează prin vânzarea mult mai ieftină a mărfurilor, pentru a înfrânge concurența. Diferența între prețul de dumping și cel al pieței se acoperă din profiturile realizate pe piața internă și din subvenții de la buget.

Dușegubina – (slav. = pierdere de suflet) importantă instituție în Evul Mediu în Moldova și Țara Românească, puternic legată de practica „obiceiului pământului”. În secolul al XV-lea, a desemnat o gravă vină sau infracțiune, în secolul al XVI-lea pedeapsa pentru omor sau furt, iar în cel următor, pedeapsa pentru imoralitate. În accepția sa cea mai largă, a definit răscumpărarea în bani sau vite, în conformitate cu obiceiul pământului, percepută de către obștile sătești pentru omor, adulter sau răpire de fete, plătită de cel vinovat sau de proprietarul locului unde se săvârșise fapta.

E

Earl – reprezentant al autorității centrale (Coroana) în comitatele (*shires*) engleze. A avut atribuții politice, juridice, administrative, financiare. Astfel, primea 1/3 din veniturile încasate. Inițial, au fost numiți de către rege. Ulterior, a devenit o demnitate ereditară. Din secolul al XII-lea, s-a transformat într-un titlu de noblețe.

Ecclesia – 1) *Adunarea poporului* în Atena antică și în cetățile cu regim democratic din Grecia. A constituit o instituție cu caracter deliberativ, în care cetățenii cu drept de vot dezbăteau probleme de ordin politic, administrativ, judecătoresc. Se reunea în *Agora* și nu cuprindea femeile și străinii. Deciziile sale erau apoi săpate în marmură și expuse spre știința tuturor; 2) Din secolul al III-lea d. Hr. a desemnat în Imperiul roman primele comunități creștine și apoi instituția Bisericii. Termenul *Ecclesia* a circulat alături de *Basilica* și l-a înlocuit, în final, pe cel din urmă; 3) este sinonim cu *biserică, templu, parohie*.

Echilibru politic – 1) proprietatea principală a unui sistem politic de a-și păstra stabilitatea în cadrul unui echilibru dinamic; 2) în secolele XVII-XIX, teorie și principiu de drept în cadrul relațiilor internaționale, conform cărora urma să se realizeze o distribuție acceptabilă a puterii militare și economice între statele continentului european încât nici o putere să nu devină mai puternică sau mai periculoasă. Ex.: În secolul al XIX-lea, Marea Britanie a invocat deseori principiul *echilibrului politic* pentru a garanta menținerea Imperiului otoman, considerat „omul bolnav” al Europei.

Eclesiarh – cleric ce are în grijă organizarea serviciului religios într-o biserică sau o mănăstire.

Economie – totalitatea relațiilor sociale, de producție dintr-o societate. Se pot distinge: 1) *economie naturală* – formă de economie în care fiecare comunitate își satisface necesitățile interne strict din producția proprie; 2) *economia de schimb* – formă de organizare a economiei pentru a pune în valoare mecanismele pieței și în care relația între cerere și ofertă determină prioritatea în utilizarea resurselor disponibile; 3) *economie na-*

țională – totalitatea ramurilor muncii din sfera productivă și neproductivă ce s-au constituit în istorie în cadrul diviziunii muncii, în limitele granițelor unui stat; 4) *economie politică* – știința care studiază la nivel cantitativ și calitativ, macro- și microeconomic condițiile și factorii de producție, cadrul social în care se realizează producția, comportamentul agenților economici, acțiunea legilor economice în vederea minimizării eforturilor (cheltuielile de producție) și maximizarea rezultatelor (avuția).

Ecumenism – mișcare religioasă apărută în jurul anului 1900, ce a urmărit reunirea tuturor bisericilor creștine pe o platformă comună de idei, dar cu respectarea autonomiei interne. În 1948 s-a constituit un consiliu mondial ecumenic ce a grupat biserica ortodoxă și diferite biserici protestante. Conciliul Vatican II a avut un rol important în problemele ecumenice.

Edict – (lat. = ordin, poruncă, ordonanță, notificare). În Antichitate, program pe care îl alcătuia pretorul în fiecare an la începutul mandatului, dispozițiile privind organizarea instanțelor judecătorești și modul de a soluționa diferendele între cetățeni. Într-o accepție largă vizează un act promulgat de către monarh, consul, praetor, *tribunus plebis* sau de către o autoritate laică sau religioasă superioară. Edictul privește probleme importante ale vieții sociale, economice și politice dintr-un stat.

Edili – magistrați romani. La începutul secolului V î. Hr. sunt amintiți doi edili, subordonați tribunilor plebei. În 367-366 *edilul curul* supraveghea organizarea jocurilor publice. Ulterior edilii, ce erau aleși de către adunările tribute, s-au ocupat în orașe de aprovizionarea populației, funcționarea pieței, păstrarea ordinii publice, de păstrarea arhivelor plebeiene, de poliția de moravuri. În perioada Imperiului, atribuțiile lor s-au restrâns.

Efeb – tânăr de 18-20 ani din Grecia antică, ce-și desăvârșea educația într-o efebie, școală militară și de instrucție cetățenească a tineretului și care era incorporat pentru doi ani în serviciul militar obligatoriu.

Efori – 1) cei cinci magistrați din Sparta reuniți în *Colegiul celor cinci efori*. Aceștia supravegheau aplicarea legilor, aveau drept de control asupra întregii activități și largi atribuții în politica internă și externă; 2) membrii din conducerea unei eforii în secolul al XVIII-lea în Țările Române.

Eforie – 1) instituție administrativă de utilitate publică și social-culturală. Termenul a început să fie utilizat din secolul al XVIII-lea în Moldova

și în Țara Românească. Ex.: Eforia Spitalelor Civile din București, Eforia școalelor din Țara Românească; 2) consiliul de conducere al unei instituții de utilitate publică și social-culturală. Este sinonim cu *epitropie*. Ion Gheorghe Caragea, domn al Țării Românești (1812-1818) a numit 4 efori în fruntea Gimnaziului din București, pentru a supraveghea instrucția în școală; 3) secțiile (filialele) societăților secrete grecești și în primul rând Eteria.

Egumen – conducătorul spiritual și administratorul patrimoniului mănăstirii. El era ales de către soborul călugărilor și numit de către domnitor cu recomandarea mitropolitului. În Evul Mediu în Moldova a predominat practica *numirii* egumenilor, iar în Țara Românească, a *alegerii* lor. *Egumenul* era asimilat dregătorilor domnești din Țările Române și avea dreptul, cu excepția unor cazuri, de a judeca pricinile ivite în satele de pe moșia mănăstirii. Este sinonim cu *stareț* și *nastavnic*.

El Dorado – nume acordat în imaginarul colectiv orașului mitic al aurului din Lumea Nouă. Toți conchistadorii spanioli au urmărit să identifice în secolul al XVI-lea această regiune în care metalul galben s-ar afla, conform tradiției, în cantități uriașe.

Elector – 1) persoană ce are dreptul să participe la alegeri; 2) principii și prelații Sfântului Imperiu romano-german, care în conformitate cu Bula de Aur din 1356, emisă de către împăratul Carol al IV-lea de Luxemburg (1346-1378), îl alegeau pe împărat. Aceștia au fost, regele Boemiei, ducele Saxoniei, markgraful de Brandenburg, comitele Palatinului, arhiepiscopii de Mainz, Trier și Köln (Colonia); 3) în S.U.A., persoanele ultime ce-l aleg pe președintele statului.

Elenism – iradierea în secolele-IV-I î. Hr. a limbii grecești comune și a formelor de civilizație, a culturii, artei grecești în lumea euro-asiatică. Prin aceasta s-a deschis drum către mari transformări în plan social-economic și cultural. Primul ce a folosit acest termen a fost, în 1836, filologul și istoricul german Johann Gustav Droysen (1808-1884).

Elită – pătura superioară restrânsă a unei societăți, ce se consideră cea mai distinsă. Ea s-a identificat, în cele mai multe cazuri, cu aristocrația de avere și naștere. În secolul XX Vilfredo Pareto (1848-1923) și Wright C. Mills (1916-1962) au formulat *teoria elitelor*, conform căreia conducerea activității sociale și politice dintr-o țară trebuia să revină persoanelor superioare dotate și organizate în grupuri restrânse.

Emancipare – procesul de eliberare de sub tutela, stăpânirea sau servitutea morală, politică, economică și socială. În cadrul dreptului, se referă la scoaterea de sub tutela sau puterea părintească a unui minor, căruia i se recunosc niște drepturi.

Embargo – sistem de măsuri de interdicție, formă de constrângere internațională promovată de un stat împotriva altui stat sau grup de state prin: 1) interzicerea importului și exportului unor mărfuri; 2) reținerea vaselor maritime aparținând statului aflat sub embargou în porturile statului ce-l impune; 3) sechestrarea tuturor bunurilor aflate în străinătate ale statului căruia i s-a impus embargoul. Aceste măsuri reprezintă sancțiuni aplicate pentru încălcarea unor reguli ale dreptului internațional sau în cazul unui conflict militar. Ex.: În 1941, S.U.A. au blocat bunurile japoneze aflate pe teritoriul american, după izbucnirea războiului între Japonia și S.U.A. La 22 octombrie 1962, președintele S.U.A. John Fitzgerald Kennedy a decis blocada (embargoul) asupra Cubei.

Embatic – dreptul de folosință a unui imobil în schimbul unei chirii. Totodată, vizează arendarea unui teren pe o perioadă de 99 ani. În acest răstimp, arendașul se bucură de dreptul de posesie deplină asupra terenului. Drepturile și îndatoririle embaticarilor au fost prevăzute în condicile de legi și pravilele din secolele XVII-XIX în Moldova și Țara Românească.

Emigrare – procesul de părăsire temporară sau definitivă a unui stat de către unii cetățeni, pentru a se stabili într-un alt stat.

Emir – (arab. = comandant) titlul acordat descendenților lui Mahomed. În sens larg, a desemnat un șef militar, un prinț, o căpetenie de triburi, un guvernator al unei provincii în lumea islamică. Este sinonim cu *bei*.

Enciclică – scrisoare a Papei, trimisă tuturor episcopilor romano-catolici sau doar dintr-o țară, ce cuprinde aprecieri și directive adresate credincioșilor în probleme de ordin etic, moral religios, de organizare, de dogmă. Ex.: *Mater et Magistra* (1961) a Papei Ioan al XXIII-lea (1958-1963), *Pacem in terris* (1963), *Populorum Progressio* (1967), *Humanae Vitae* (1968) ale Papei Paul al VI-lea (1963-1978).

Enciclopedie – (gr. *enkiklios* = care cuprinde totul; *paideia* = educație, învățământ), ansamblu de cunoștințe umane ce se regăsește într-o lucrare de diferite proporții și care tratează sistematic fie pe probleme, pe

ramuri, fie în ordine alfabetică fie termeni, noțiuni, nume proprii, dintr-un domeniu sau mai multe de activitate. Astfel de lucrări sunt semnalate încă din Antichitate la greci, chinezi, indieni, arabi, romani. Termenul de *enciclopedie* a apărut în Evul Mediu. Prima enciclopedie modernă a fost *Enciclopedia* sau *Dicționar rațional al științelor, artelor și meșteșugurilor*, publicată între 1751-1772 cu concursul unor iluminiști de seamă, precum: Denis Diderot (1713-1784), Jean Le Rond d'Alembert (1717-1783), Voltaire (1694-1778), Jean-Jacques Rousseau (1712-1778), Claude Adrien Helvétius (1715-1771), Paul Henri Dietrich d'Holbach (1723-1789). Enciclopedii celebre au apărut în S.U.A., Anglia, Italia, Germania, Rusia. Cea mai veche enciclopedie românească a fost *Enciclopedia Română editată de „Astra”*, 3 vol., 1898-1904.

Encomienda – proprietate agricolă în coloniile spaniole din Lumea Nouă. La baza sa au stat donațiile coroanei de suprafețe arabile și sclavi indieni către conchistadori. În schimb, proprietarul, care se numea *encomendero*, era obligat să convertească pe indieni la creștinism. A constituit baza muncii forțate din posesiunile spaniole.

Endogamie – contractarea în mod obligatoriu a căsătoriilor la unele populații primitive în sânul aceleiași trib, dar nu și al aceleiași ginți.

Enoriaș – credincios, membru al unei parohii.

Enosis – (gr.) mișcarea de unificare a Ciprului cu Grecia. *Enosis*-ul este respins de către Constituția Ciprului (fost stat unitar) ce prevede un stat unic cu capitala la Nicosia, cu două comunități egale în drepturi – cea turcă și cea greacă.

Epidemie – extinderea rapidă a unei boli la un număr mare de persoane. Este sinonim cu *molimă*. Ex.: Epidemia de ciumă din 1348-1349 a afectat grav potențialul demografic al Europei.

Epigrafie – știință auxiliară a istoriei, care se ocupă cu studiul, descifrarea și interpretarea inscripțiilor săpate (gravate) în piatră, bronz, zgăriate pe os, lemn, produse ceramice. Analiza epigrafică reprezintă o contribuție importantă la identificarea unor aspecte noi ale evoluției umanității.

Episcop – înaltă față bisericească, subordonată unui arhiepiscop sau mitropolit. Episcopul conduce o eparhie. În Țările Române, în Evul Mediu, în ordinea vechimii și importanței, pot fi menționate: în Moldova – Epis-

copia Sucevei, Bucovinei, Dunării de Jos, Rădăuților; în Țara Românească – Episcopia Râmnicului și Noului Severin, Buzăului, Argeșului.

Epistil – element de arhitectură ce cuprinde partea inferioară a antablamentului, care se sprijină pe capitelele coloanelor sau pe zid. Este sinonim cu *arhitravă*.

Epitaf – inscripție în proză sau în versuri săpată pe unele monumente funerare. În cadrul său se regăsesc date importante despre viața defunctului. A fost foarte răspândit în Antichitate, Evul Mediu și în epoca modernă.

Epitrahil – fâșie lungă de stofă sau mătase, bogat împodobită, și care se poartă peste stihar în timpul slujbei religioase de către preoții ortodocși. Este sinonim cu *patrafir*.

Epitrop – tutore, mandatar, administrator al unui bun, în special al averii unei biserici în secolele XVIII-XIX în Țara Românească și Moldova.

Eponim – 1) strămoș, deseori legendar, al unei populații sau al unui grup social; 2) în cetățile grecești și în Roma antică, demnitar civil sau religios după al cărui nume se deosebea un an de altul. Astfel, se puneau bazele unei cronologii locale; 3) în arheologie, desemnează culturile ale căror nume sunt date de localitățile în care s-au aflat primele vestigii.

Epopoe – specie în versuri a genului epic, de mari dimensiuni. A fost cultivată cu predilecție în Antichitate. Epopeea narează fapte eroice, legendare, dominate deseori de personaje impunătoare, ce acționează în acord cu forțele supranaturale sau împotriva lor. Ex.: *Epopeea lui Ghilgames*, *Odiseea*, *Iliada*, *Ramayana*, *Mahabharata*, *Eneida*.

Epurare – campanie deliberată pentru înlăturarea elementelor considerate „aventuriere” și „dușmănoase” din aparatul de partid și de stat, întreprinderi și instituții, forțele armate ale țărilor comuniste. În U.R.S.S., asasinarea în 1934 a lui Serghei Kirov (1886-1934), șeful organizației de partid din Leningrad, a oferit lui Iosif Vissarionovici Djugașvili (Stalin), care, de fapt, a pus la cale acest asasinat, pretextul de a dezlănțui campania pentru eliminarea tuturor rivalilor potențiali din Biroul Politic al Partidului Comunist. Cu acest prilej s-a trecut la arestarea, exilarea, deportarea, asasinarea câtorva sute de mii de persoane – ofițeri, intelectuali, activiști, simpli

cețățeni. Printre victimele celebre ale epurărilor staliniste amintim pe mareșalul Mihail Tuhacevski (1893-1937), Lev Kamenev (1883-1936), Nikolai Buharin (1888-1938), Grigori Zinoviev (1883-1936), membri ai Biroului Politic. Au fost persecutați cei cu probleme de „dosar”, descendenții claselor exploatoare. În sens larg termenul se referă la practica politică a partidelor comuniste care, ajunse la putere, înlătură pe cale violentă pe toți cei care au colaborat cu regimurile politice anterioare.

Equites – escadroane, unitățile de cavalerie ale armatei romane. Inițial, membrii săi se recrutau doar din rândul claselor înstărite și constituiau unități ce numărau câte 300 călăreți. Erau înarmați cu lănci lungi. În urma reformelor militare ale lui Caius Marius (157-86), a fost înlăturat censul privind recrutarea funcție de clasa socială. *Equites* erau obligați să participe la serviciul militar efectiv (17-47 ani) și la zece campanii. La sfârșitul Republicii, *equites* a desemnat o pătură socială de mijloc formată din negustori, întreprinzători, ordinul cavalerilor.

Erariu – în Imperiul habsburgic, domeniile statului ale căror venituri reveneau exclusiv Împăratului. Ex.: În 1715, din considerente economice și politice, zona Munților Apuseni din Transilvania a fost transformată în domeniu de stat, sarcinile de muncă ale țăranilor crescând foarte mult.

Eră istorică – perioadă istorică ce debutează cu data unui eveniment, real sau legendar, și de la care se numără anii în care au avut loc importante evenimente și fenomene sociale, economice și politice. Ex.: Era creștină reprezintă sistemul de numărare succesivă a anilor de la nașterea lui Iisus Hristos, elaborat, în secolul al VI-lea, de către Sfântul Dionisie cel Mic (Exiguul) și a cărui utilizare s-a generalizat începând cu secolul al VIII-lea.

Ermit – persoană ducând o viață religioasă solitară, în pustiu, specifică primelor secole ale creștinismului. Potrivit tradiției, printre conducătorii primei cruciade, cea a sărăcimii, din anul 1096, s-a aflat și Petru Ermitul din Amiens. Este sinonim cu *pustnic*, *sihastru*, *schimnic*.

Erezie – doctrină religioasă aflată în contradicție cu dogmele oficiale ale Bisericii și condamnată de către cea din urmă. În Evul Mediu, a fost etichetată drept erezie și reprimată corespunzător orice deviație de la învățătura Bisericii creștine. Pedepșa obișnuită pentru crima de erezie era, la catolici, în Spania, Italia, arderea pe rug. În Țările Române, erau supuși judecății, sub acuzația de erezie, călugării fugari, bigamii, cei ce huleau pe

mitropolit. Este sinonim în numeroase documente cu *abatere*, *rătăcire*, *greșeală*. Ex.: arianismul, nestorianismul, bogomilismul, montanismul, monofizismul.

Ergasterie – mare atelier meșteșugăresc la Atena în secolele V-IV î. Hr. În cadrul său munceau, alături de proprietar, câteva sute de lucrători, în majoritate sclavi.

Escadră – mare unitate a forțelor maritime militare. Ex.: În bătălia navală de la Coronel din 1 noiembrie 1914, escadra amiralului german Von Spee a scufundat crucișătoarele britanice „Good Hope” și „Monmouth”.

Escadrilă – subunitate a forțelor aeriene militare compusă din câteva patrulă. A fost folosită începând cu prima conflagrație mondială.

Escadron – subunitate de cavalerie ce corespundea unei companii de infanterie sau baterii de artilerie. A fost utilizat în campaniile din secolul al XIX-lea și la începutul secolului XX.

Escatologie – ansamblul concepțiilor religioase cu privire la soarta finală a omului și a lumii. Domină teme de reflecție precum: sfârșitul lumii, Judecata de Apoi, Raiul și Iadul.

Eseri – nume dat membrilor Partidului Socialiștilor Revoluționari din Rusia, apărut la sfârșitul secolului al XIX-lea din mișcarea denumită Narodnaia Volia.

Etalon aur – cantitate de aur adoptată de o țară ca bază a unității bănești ce servește prin semnele bănești la măsurarea prețurilor. Ex.: În 1992, dolarul american (\$) și lira sterlină britanică (£) erau egale cu aurul pentru garantarea monedei și reglementarea împrumuturilor pe piața financiară.

Eteria – nume dat unei organizații revoluționare secrete a grecilor. În 1814, s-a constituit la Odessa, sub conducerea lui Alexandru Ipsilanti (1792-1828), ales în 1820 efor, societatea *Philike Hetairia* (*Societatea Amicală*) ce urma să coordoneze lupta poporului grec împotriva dominației otomane. În 1821, mizând pe sprijinul Rusiei, Eteria a lansat chemarea la luptă împotriva turcilor, dar forțele sale armate erau insuficient înarmate și slab instruite, iar Ipsilanti era mai mult interesat să și-l subordoneze pe Tudor

Vladimirescu (1780-1821) și acțiunea sa revoluționară idealurilor Eteriei. A jucat un rol important în mișcarea de renaștere națională a grecilor.

Etichetă – ceremonial ce cuprinde norme riguroase de comportament la curțile monarhice și în relațiile diplomatice. Eticheta reglementează dreptul de preeminență, semnele de respect, onorurile acordate suveranului și reprezentanților diplomați. Ex.: eticheta de la curțile bizantină, otomană, spaniolă, franceză.

Etnocentrism – curent de gândire în care se manifestă tendința de a aprecia valorile unei culturi în funcție de propria cultură considerată drept superioară. Aceasta devine un criteriu universal în analiza axiologică. Termenul a fost folosit pentru prima dată în 1906 de către sociologul american W.G. Sumner (1840-1910).

Eucharistie – cuminecătură, ceremonie religioasă în cadrul Bisericii Romano Catolice. Se referă la ultima cină a lui Iisus Hristos și a apostolilor săi. Drept simbol al comuniunii în viața divină, preotul reînnoiește în momentul împărtășaniei sacrificiul lui Hristos, corpul și sângele său în vin și hostie.

Eunuci – tineri castrați, folosiți la curtea împăratului chinez și în seraiul sultanului otoman, fiind însărcinați cu paza haremului. Uneori, au avut un rol politic important, precum în China la finele dinastiei Han.

Eurocomunism – mișcare în sânul partidelor comuniste din Europa occidentală (Spania, Italia, Franța), în deceniile șapte și opt ale secolului XX, cu scopul de a-și câștiga independența de acțiune politică în fața deciziilor P.C.U.S. și U.R.S.S. în cadrul mișcării comuniste. Printre ideologii săi s-au numărat Santiago Carillo și Enrico Berlinguer.

Ev Mediu – vezi *Feudalism*.

Evanghelie – (grec. = știre bună) operă fundamentală a religiei creștine, ce reunește relatările celor patru evangheliști și apostoli despre viață, moartea și mesajul activității lui Iisus Hristos. Astfel, sunt cunoscute evangheliile după Luca, Ioan, Matei și Marcu. Răspândirea învățăturilor Evangheliei, convertirea la creștinism a fost numită *evanghelizare*.

Evocati – persoanele care, la sfârșitul secolului II î. Hr., primeau, în Imperiul roman, o funcție onorifică, în calitate de specialiști pe lângă un

magistrat. În același timp, evocați se referă la veteranii care erau rechemati în armată pentru meritele lor.

Exarh – (lat. *exarchus* = exarh, cap, șef) 1) în secolul al IV-lea î. Hr., comandantul unei unități de cavalerie din armata romană; 2) în secolul al VI-lea î. Hr. pe comandantul militar și guvernatorul bizantin din Italia și nordul Africii, ce își avea reședința la Ravenna; 3) înaltă față bisericească; 4) în epoca contemporană, arhiepiscopul ce are misiunea de a inspecta mănăstirile dintr-o eparhie.

Exarh al Plaiurilor – înaltă față bisericească, de obicei un mitropolit, delegat de Patriarhia de la Constantinopol să coordoneze treburile ecleziastice dintr-o zonă determinată, ca de exemplu Țara Românească. Este sinonim cu *mitropolit*. Ex.: În timpul domniei lui Mircea cel Bătrân în Țara Românească, Patriarhia de la Constantinopol a acordat titlul de *Exarh al Plaiurilor* Mitropolitului Ungro-Vlahiei, care își manifesta autoritatea spirituală și asupra românilor ortodocși din Transilvania. În 1391 Pahomie, egumenul Mănăstirii Sfântul Mihail din Perii Maramureșului, a primit demnitatea de exarh al românilor din Sălaj, Maramureș și nordul Transilvaniei.

Exchequer – (engl.), organismul financiar central în Evul Mediu în Anglia. Inițial, a reprezentat o parte a curții regale a monarhilor normanzi. În 1172, această instituție și-a mutat sediul la Westminster. *Chancellor of Exchequer* este numele purtat de către ministrul de finanțe, membru al cabinetului de la Londra.

Excomunicare – pedeapsă de ordin religios, privind excluderea temporară sau definitivă a unui creștin, printr-un ceremonial special, din sânul bisericii, pentru abateri de la dogme sau canoane. Cel excomunicat era înlăturat de la toate slujbele religioase. Excomunicarea sub afurisenie (*anatemă*) implica și scoaterea în afara legii. Acest procedeu a fost folosit în Evul Mediu și a avut un impact uneori decisiv asupra mentalului colectiv. Ex.: În 1437, episcopul catolic Gheorghe Lipeș de la Alba Iulia a pronunțat excomunicarea în cazul țăranilor care nu au plătit dările în monedă nouă.

Exil – o pedeapsă îndeosebi în cazul unui delict politic. Cel găsit vinovat este obligat să părăsească țara al cărei cetățean este. Alături, din cauze de ordin politic, unii membri ai unor clase și categorii sociale, ai unor grupuri etnice sunt siliți să ia calea exilului. Este sinonim cu *surghiun*.

Exogamie – lege fundamentală a ginții matriarhale, în conformitate cu care căsătoriile între membrii aceleiași ginți erau interzise.

Expansiune – extinderea influenței și a dominației economice, culturale, politice a unei mari puteri asupra unor state și teritorii străine. Aceasta semnifică, în același timp, acapararea, de cele mai multe ori pe cale violentă, de noi teritorii, de surse de materii prime și piețe de desfacere.

Export – totalitatea operațiilor cu caracter comercial, prin care o parte din mărfuri sunt vândute pe piața altor țări. Exportul constituie o categorie de seamă a producției de mărfuri. Pot fi deosebite, între altele: 1) *exportul de capital* – plasarea de capitaluri în alte țări, pentru a obține profituri mai mari decât pe piața internă; 2) *exportul invizibil* – vânzarea de servicii în alte țări.

Expresionism – mișcare artistică apărută la începutul secolului XX în Germania. În *literatură*, se remarcă creșterea gradului de subiectivitate, deformarea realității, predominarea hilarului și grotescului. Operele literare sunt cadrul unor dezbateri de idei interesante și transmit mesajul antirăzboinic sau critica societății industriale. Dintre autori amintim pe: Heinrich Mann (1871-1950), Franz Kafka (1883-1924), Bertolt Brecht (1898-1956). În *muzică*, reprezentată între alții de Arnold Schönberg (1874-1951) transpare exacerbarea elementelor postromantice și se impun principiile serialismului. În *artele plastice* se produce o reacție vehementă împotriva impresionismului. Astfel, se poate observa, în lucrările lui Oskar Kokoschka (1886-1980), Edvard Munch (1863-1944), Emil Nolde (1867-1956) și alții, accentuarea grafică a traseelor, violența cromatică și jocul exagerat de volume. În *cinematografie*, aspecte ale expresionismului se regăsesc în producțiile lui Fritz Lang (1890-1976) și Friedrich Wilhelm Plumpe (Murnau) (1889-1931).

Expropriere – trecerea în mod forțat a unor mijloace de producție, bunuri din proprietatea unei persoane fizice sau juridice în patrimoniul statului sub motiv de interes public și nu întotdeauna cu despăgubire. A avut un conținut și efecte diferite de la epocă la epocă. Este sinonim cu *etatizare* și *naționalizare*.

Expulzare – act administrativ, decizie judecătorească prin care un stat constrânge și somează pe unul sau mai mulți cetățeni ai altui stat, aflați pe teritoriul său, să-l părăsească în cel mai scurt timp posibil. Acest act derivă din principiul suveranității naționale și are la bază convențiile diplo-

matice internaționale. Sunt expulzați, de obicei, cei ce amenință siguranța națională, iar în Evul Mediu în Țările Române, respectiv cei ce se abăteau de la legea sau morala publică. În cazul reprezentanților diplomatici, expulzarea este precedată de declararea drept *persona non grata* și poate atrage înrăutățirea relațiilor bilaterale.

Extrateritorialitate – concepție politică și practică diplomatică, ce prevede un regim special aplicat în relațiile internaționale în ceea ce privește imunitățile și privilegiile acordate de către state, pe baza reciprocității, unor persoane, instituții prin prezumția că ele ar continua să se afle pe teritoriul național. Astfel, teritoriul unei ambasade, legații, oficiu diplomatic este considerat ca aparținând statului ce îl reprezintă și este inviolabil. Constituie un principiu fundamental al dreptului internațional.

Extrădare – act prin care guvernul unui stat decide să remită, la cererea altui stat, pe un individ vinovat de o infracțiune la legile statului reclamant, pentru a fi judecat și pedepsit. La baza lui se află ideea asistenței juridice mutuale, ce se exprimă în convenții bilaterale și internaționale de extrădare. În Țările Române, extrădarea s-a aplicat, în Evul Mediu, în cazul hoților, răsculaților, dezertorilor și chiar infractorilor de drept comun.

F

Fabieni – membrii unei societăți fondate în 1884 în Marea Britanie. Numele îi vine de la generalul roman Quintius Fabius Maximus (Cunctator – Întârziatorul) (297-203 î. Hr.), consul din al doilea război punic, care la capătul unei lungi perioade de folosire a unor tactici precaute, a obținut mari succese militare. *Fabienii* considerau că putea fi impusă o nouă societate în lume doar pe baza mijloacelor democratice, și anume: votul universal, o legislație economică și politică modernă, dezbateri politice raționale. Societatea Fabienilor a jucat un rol important în constituirea în 1906 a Partidului Laburist din Marea Britanie.

Fabri – (lat. *faber* = meșteșugar, lucrător, meșter), denumire generică pentru meșteșugarii din Imperiul roman care prelucrau lemnul, metalul, piatra. Sunt pomeniți în documente, de cele mai multe ori însoțiți de un epitet ce viza materialul pe care-l prelucrau sau uneltele pe care le realizau; *faber aeriarius* – lucrător de obiecte din bronz, cizelator. S-au organizat în bresle (*collegia*), ca de exemplu cele menționate în Dacia romană la Apulum, Drobeta, Sarmizegetusa.

Fabrică – termen ce a desemnat în secolul al IV-lea î. Hr. atelierele de arme ale statului în Roma antică. În accepția sa cea mai răspândită, vizează o formă superioară a producției industriale, o unitate industrială specifică fazei târzii a revoluției industriale. În cadrul său se produce, cu ajutorul mașinilor și utilajelor industriale, o gamă largă de produse finite.

Facies cultural – (lat. *facies* = înfățișare, aspect, fel, chip) termen folosit în arheologie, pentru trăsăturile specifice – decorația ceramicii, depunerea straturilor de cultură etc. – ale unui ansamblu arheologic.

Facsimil – reproducere fidelă a unui text, desen, picturi sau semnături printr-o copiere manuală sau prin mijloace foarte avansate de fotografiere.

Factorie – punct de schimb comercial al produselor locale cu cele aduse de pe alte continente. Numeroase factorii au fost înființate în Evul Mediu și în epoca modernă în zonele explorate de către europeni (portughezi, spanioli) pe coastele Africii, Asiei și Americii Latine.

Facțiuni – (lat. *factio* = partidă, corp, categorie), grup de persoane care se reunesc în baza unui interes politic și fondează o asociație politică. Aceasta poate constitui fundamentul unui partid politic sau desprins dintr-un mare partid (partid-matcă), cu scopul de a prelua și controla puterea politică.

Faeton – trăsură înaltă, ușoară, cu patru roți și capotă, ce a fost folosită în secolele XVIII-XIX. Ulterior, la începutul secolului XX, autoturism asemănător cu acest tip de trăsură.

Falangă – unitate de luptă în Grecia antică. A fost constituită din infanteriști organizați pe 8-16 rânduri și înarmați cu săbii scurte și sulite de diferite dimensiuni, ca de exemplu *sarisa*. Tactica sa de luptă a prevăzut înaintarea în rânduri compacte. Soldații din primele șase rânduri, perfect aliniați, se deplasau în luptă cu sulitele în poziție orizontală, constituind un veritabil zid de vârfuri de sulite, ce străpungeau apărarea inamică. Centrul și aripa dreaptă ale formației erau puternic întărite. *Falanga* a desemnat în secolul al XIX-lea, în planurile socialist utopice ale lui Charles Fourier (1772-1837), celula social-economică fundamentală, ce cuprindea 1 500-2 000 indivizi și care funcționa, pe baza muncilor agricole, ca o asociație de producție și consum. În Spania, în perioada războiului civil (1936-1939) și după aceasta, *Falanga* a fost partidul de guvernământ, condus de către generalul Francisco Franco Bahamonde (1892-1975)

Falanster – în concepția lui Charles Fourier, un mare edificiu în ale cărui corpuri, ce comunicau între ele pentru a înlesni contactele dintre membrii comunității, urma să locuiască o falangă. Prin extensie, falansterul a însemnat un tip de comunitate umană, ce avea la bază un plan utopic de organizare social-economică. În Țara Românească, în 1835, Teodor Diamant (1810-1841), inspirat de ideile fourieriste, a organizat la Scăieni, pe una din proprietățile boierului Manolache Bălăceanu, un falanster ce a purtat numele de *Societatea agronomică și manufacturieră*.

Falce – unitate de măsură a suprafețelor agricole. Izvoarele istorice amintesc o astfel de unitate de măsură încă în Imperiul roman, unde era egală cu suprafața de fân cosită într-o zi. A fost utilizată pe scară largă în Evul Mediu și în epoca modernă în Țările Române. A avut dimensiuni foarte variate; în medie, în Moldova, a măsurat 1,43 ha, iar în Țara Românească 1,5 ha sau 3 pogoane. În Moldova a apărut mai de timpuriu în comparație cu Țara Românească. În Transilvania, a fost pomenită sporadic în documentele din secolul al XIX-lea. Se cunosc *falcea olteană*, *falcea munteană* ș.a.

Faliment – fenomen economic, specific economiei de piață, ce constă în lichidarea întreprinderii industriale, băncii sau societății comerciale declarate de către instanța judecătorească în stare de insolvabilitate ca urmare a imposibilității de a-și achita datoriile.

Familie – unitate biologică și socială fundamentală a societății umane, bazată pe relații de consanguinitate și înrudire. Relațiile între membrii familiei sunt reglementate prin norme. În cadrul familiei, se manifestă relații biologice, psihologice, spirituale, tradiții, obiceiuri, modele de comportament. Analiza lui Lewis H. Morgan asupra familiilor de indieni din America a permis o reconstituire, în linii generale, a etapelor de existență a familiei în istorie. Astfel, Morgan a identificat familia bazată pe căsătoria pe grupe. Tendința familiei de a ieși de sub constrângerea economică și socială a ginții a determinat constituirea societății patriarhale. La baza familiei a stat criteriul înrudirii pe linie paternă. Ulterior, alte criterii au contribuit la ierarhizarea familiilor: averea și vechimea în așezare. În lumea romană familia se baza pe puterea șefului său, a cărui autoritate se exercita asupra femeii, copiilor, sclavilor și întregului patrimoniu. În Evul Mediu, la baza familiei a stat căsătoria, filiațiunea, înfierea. În lumea modernă și-au pus amprenta asupra familiei diferite epoci istorice și trăsăturile lor distincte – Vechiul Regim, Revoluția franceză, epoca victoriană ș.a.

Fanarioți – domnitorii numiți între 1711 (Moldova)/1716 (Țara Românească) și 1821 de către Poartă în Țările Române. Instaurarea domniilor fanariote a constituit răspunsul Imperiului otoman la expansiunea Habsburgilor și a Rusiei, pentru un control mai eficient al exploatarea resurselor economice de la nord de Dunăre și prevenirea oricăror posibile defecțiuni politice ale Principatelor Române. Domnii fanarioți erau asimilați statutului unui pașă cu două tuiuri. Numele le vine de la cartierul Fanar al Patriarhiei de la Constantinopol, locuit în marea majoritate de greci, din rândul cărora se recrutau dragomanii, importanți dregători otomani. Într-o altă accepție, fanarioții în secolul al XVI-lea constituiau elita populației orășenești de origine greacă din Imperiul otoman, care, în opinia unor istorici, au avut un rol important în modernizarea Țărilor Române, în dezvoltarea culturii.

Faraon – (în vechea limbă egipteană = casă mare, palat) începând cu anul 1000 î. Hr., conducătorul statului egiptean în Antichitate. Din respect și teamă nu i se pronunța numele și i se spunea în mod curent „zeul cel bun”. Era considerat reprezentantul zeului Soarelui – Ra – pe Pământ. Dispunea de o putere absolută, fiind proclamat „stăpân al pământului, oame-

nilor și animalelor". Era mare preot și judecător suprem. A fost sprijinit de un numeros aparat funcționăresc, în care scribii au jucat un rol important. Primul faraon a fost, conform tradiției, Menes, care a pus bazele statului egiptean centralizat, dinastia thinită, cu capitala la This. Până la cucerirea persană din 525 î. Hr., Egiptul a fost cârmuit de faraoni, grupați în 26 dinastii.

Fascie – (lat. *fascia* = fașă, fâșie, bandă) simbol al magistraților și, în general, al demnitarilor în Roma antică. La origine a constituit emblema legiunilor romane. Reprezenta un mănunchi de nuiele legate cu o curea în jurul unei securi și era purtată de lictori care însoțeau pe unii magistrați. După 1918, fascia a desemnat asociația vechilor combatanți în Italia. O dată cu instaurarea regimului totalitar al lui Benito Mussolini „Il Duce” (1883-1945) în Italia, ea a devenit simbolul heraldic al partidului fascist.

Fascism – mișcare politică de extremă dreaptă. Numele îi provine de la *fascie*. Fascismul a apărut la finele primei conflagrații mondiale, din exploatarea nemulțumirilor existente de către extrema dreaptă, care, în mod demagogic, a făcut promisiuni imposibil de realizat, aruncînd vina pentru situația existentă asupra slăbiciunii regimurilor democratice și a parlamentarismului. Liderii săi au promis executive puternice, restaurarea mândriei naționale. Fascismul a promovat o concepție antidemocratică și naționalistă, bazată pe atotputernicia statului și șefului, existența unui singur partid politic ce se identifică cu statul, lichidarea drepturilor și libertăților democratice. Mișcarea fascistă a alimentat ideologic regimurile de extremă dreaptă instaurate în deceniile trei și patru ale secolului nostru în Ungaria, Germania și alte țări.

Fatih – (turc. = *Cuceritorul*). Acest supranume a fost acordat sultanului Mahomed al II-lea (1451-1481), după cucerirea de către acesta în 1453 a Constantinopolului.

Fatva – sentință, act sau aviz cu caracter juridic, invocând numele religiei musulmane, dată de către ayatolah, muftiu sau ulemale în pricini deosebite în lumea islarnică.

Faubourg – cartierul unui oraș din Franța în epoca modernă, situat în afara fortificațiilor citadine. Ulterior, a desemnat cartierele mărginașe. Ex.: În perioada revoluției din 1789-1794 în Franța, un rol important l-au jucat masele populare din faubourg-urile pariziene St. Antoine, St. Marceau, St. Honoré.

Faun – divinitate campestră, ființă dotată cu puteri deosebite, prezentă în mitologia romană, fiind identificată cu zeul Pan și de aceea reprezentat cu cornițe și picioare de capră. Era considerat zeul fecundității, protectorul câmpiilor, pădurilor și al turmelor de animale.

Fazendas – proprietăți agricole în Brazilia, menționate documentar în prima jumătate a secolului al XIX-lea cu precădere în interiorul țării, unde se cultiva cafea, folosindu-se forța de muncă a sclavilor.

Federalism – sistem politic care stă la baza organizării unui stat într-o federație și în care autoritatea centrală coexistă cu autonomia statelor componente. Ex.: concepțiile federaliste ale arhiducelui Francisc (Franz) Ferdinand de Habsburg (1863-1914).

Federație – ansamblu politic al mai multor state, care-și păstrează organizarea proprie, dar acceptă și existența unor instituții federale – organe politice și administrative (parlamentul și guvernul federal) și a unor legi comune. Ex.: Australia, Mexic, Brazilia, S.U.A., Canada ș.a. În perioada Revoluției franceze, Federația însemna asocierea cetățenilor angajați în lupta pentru apărarea Revoluției. Sărbătorile Federației (14 iulie 1790, 10 august 1793, 1 iulie 1815) au reprezentat mari adunări ale cetățenilor veniți din toate colțurile Franței.

Felahi – agricultori din statele arabe din Orientul Apropiat și din nordul Africii (Maghreb). Se deosebesc prin modul de viață și tradiții de beduieni și de locuitorii zonelor urbane.

Feldmareșal – înalt grad militar în unele state europene, ca de exemplu: Germania, Marea Britanie. Ex.: Helmuth, conte von Moltke (1800-1891); August von Mackensen (1849-1945).

Felonie (Hiclenie) – în Evul Mediu, infidelitatea, trădarea, lipsa de loialitate de care se făcea vinovat vasalul față de senior. În urma trădării, contractul vasalic era considerat încălcat, iar seniorul avea dreptul să purceadă la pedepsirea vasalului.

Feminism – mișcare social-politică, deosebit de activă în a doua jumătate a secolului al XIX-lea și la începutul secolului al XX-lea, pentru egalitatea în drepturi a femeii cu bărbatul în plan social-economic și politic. A desfășurat o campanie susținută în vederea obținerii dreptului de vot pen-

tru femei. Primul stat care a acordat dreptul de vot femeii a fost în 1893 Noua Zeelandă. Au urmat S.U.A. (1920), Marea Britanie (1928). În Anglia și S.U.A. activistele luptei feministe au purtat numele de *sufragete*. Printre cele mai cunoscute în Marea Britanie menționăm pe Emmeline Pankhurst, care în 1903 a fondat Uniunea Social-Politică a Femeilor.

Feregea – 1) văl cu care femeile, în acord cu principiile religiei musulmane, își acoperă fața. Portul feregelei este astăzi obligatoriu în statele fundamentaliste islamice: Iran, Afganistan, Sudan; 2) în Evul Mediu în Moldova și Țara Românească, mantia subțire de postav sau de mătase pe care boierii și soțiile lor o purtau peste îmbrăcăminte.

Feud (Fēudă) – (în limba franceză – *feud-ôd* = vite, avere) concesiune funciară condiționată de îndeplinirea unor obligații, în special militare, acordată de către senior vasalului, care o lucra cu forța de muncă a țăranilor dependenți. A reprezentat baza relației vasalice. Inițial viager, feudul a devenit o posesiune ereditară. Din punct de vedere economic, era un domeniu feudal sau o parte din cadrul său și în care relația vasalică s-a împletit cu cea tipică lumii feudale, între țăranii și feudați. Este sinonim cu *fief*, *domeniu*.

Feudalism – tip de societate ce se încadrează cronologic, în limite generale, între secolele V-XV. S-a caracterizat prin preponderența economiei naturale, înzestrarea producătorului direct cu mijloace de producție, în special pământ, autoritatea cu caracter personal a proprietarului feudal asupra producătorilor direcți, raporturile vasalice ce au constituit baza edificiului social-politic. În cadrul său deținerea cu drept de folosință a unei suprafețe de pământ (*fief*) a reprezentat garanția fidelității vasalului față de suzeran.

Fibulă – agrafă ornamentală, podoabă utilizată în Antichitate pentru a prinde un veșmânt. A apărut încă din mileniul I î.Hr. și a fost folosită pe scară largă până în epoca marilor migrații ale populațiilor. A înfățișat o largă tipologie: cu două spirale, în formă de arc de vioară, de ochelari etc. Constituie un important mijloc de datare cronologică, cu precădere pentru epoca metalelor. Un uriaș centru de producție a fibulelor a fost identificat în vestul Peninsulei Balcanice. La romani, atleții și actorii purtau un inel, denumit, de asemenea, fibulă.

Fief – bun, suprafață de pământ, posesiune exclusivă și absolută a seniorului concedată de către acesta vasalului în schimbul fidelității sale –

sfat și ajutor (*consilium et auxilium*). Inițial a fost un beneficiu, devenit apoi ereditar. Este sinonim cu *feudul* (*feuda*). În limbajul electoral contemporan se utilizează și termenul de *fief electoral*, pentru a desemna zona de dominație politică absolută a unui partid.

Firman – poruncă scrisă, decret, act emis de sultan – în Imperiul otoman, Iran, Afganistan – purtând pecetea suveranului (*turaua*) și semnat și de către marele vizir. Cuprindea o formulă de introducere, în care se arăta că firmanul era elaborat în conformitate cu legiuirile corespunzătoare. Actul privea fie unele obligații politice și economice ale statelor supuse Porții, fie investitura sau mazilirea domnilor. Ex.: firmele Porții pentru Moldova și Țara Românească din 1774, 1783, 1791; cele de investitură ale domnilor Țării Românești – Matei Ghica (1752-1753), Alexandru Ghica (1834-1842) și ai Moldovei – Ioniță Sandu Sturdza (1822-1828) și Grigore Alexandru Ghica (1849-1853; 1854-1856). Firmele din august-septembrie 1802 au reglementat obligațiile Principatelor față de Poartă. În octombrie 1859, sultanul a emis firme separate de investitură pentru Alexandru Ioan Cuza (1820-1873) ca domn al Moldovei și ca domn al Țării Românești.

Fisc – instituție care stabilește și încasează contribuțiile către stat, urmărește și execută financiar silit pe cei răi-platnici și administrează contribuțiile în folosul obștesc.

Flamini – (lat. *flamen*) preoți romani ai cultului unei anumite divinități al cărei nume în purtau. Erau: a) *flamines maiores* – aleși dintre patricieni; b) *flamines minores* – aleși dintre plebei. În perioada Republicii, au existat 15 flamini numiți de către *pontifex maximus* (marele preot). În anii Imperiului, ei au fost numiți de către împărat. S-au organizat pe baza unei ierarhii religioase stricte. În conformitate cu locul misiunii și atribuțiile pe care le îndeplineau, s-au grupat în flaminii marilor zei ai Romei – Marte, Jupiter, flaminii curiilor și orașelor, flaminii cultului imperial.

Flintă – pușcă cu fitil, țeavă lungă, cocoș și cremene, folosită în secolele XVI-XVIII. În Țările Române este cunoscută sub numele de *sâneată*.

Florini (Forinți, Florinți) – monezi de aur și argint ce au circulat în Țările Române până în secolul al XIX-lea. Inițial, o monedă de aur numită *florin* a fost bătută în 1252 la Florența. Ulterior, ea a fost imitată, pe larg, în Europa. În 1352, Carol Robert de Anjou, regele Ungariei (1308-1342), a emis în Transilvania un florin de aur. Sub denumirea de *florini ungurești* au apărut

în secolul al XV-lea în Moldova și Țara Românească. Până în 1867 au circulat în Principate diverși florini: olandez, unguresc, nemțesc. Florinii au fost folosiți la plata vămii, tributului, a diferitelor dări. Ex.: Prin diploma leopoldină din 4 decembrie 1691, Transilvania era obligată să plătească anual o contribuție de 112 500 florini renani aur pe timp de pace, și 4 000 000 pe timp de război.

Focul grecesc – o armă secretă folosită de către bizantini în Evul Mediu, pentru a alunga inamicul – în special pe arabi – de sub zidurile Constantinopolului. Potrivit unor informații ale unor contemporani, acesta era un amestec de substanțe chimice ce luau foc și explodau în contact cu apa.

Foederati – (lat. *foedus* = tratat, pact, convenție, alianță) nume dat de către romani populațiilor „barbare” aflate la granițele Imperiului și care, în schimbul unor stipendii acordate de Roma, apărau zonele de frontieră. Aceste populații încheiau cu împăratul roman un tratat (*foedus*), ce reglementa raporturile bilaterale. În perioada Dominatului, dintre foederati s-au recrutat trupe de cavalerie, ai căror comandanți erau numiți de către împărat. Ex.: Constantin cel Mare (306-307) încheie în 332 un *foedus* cu goții și taifalii din Câmpia Munteniei. Theodosie (379-395) îi recunoaște pe goți drept foederati și aceștia pătrund în masă în Imperiul roman.

Foișor – o mică terasă acoperită, înconjurată de stâlpi și ieșită din linia fațadei. Foișorul se ridică deasupra pivniței, în grădina unei case, într-un parc și servea pentru odihnă, pază și punct de observație în caz de incendiu. Ex.: Foișorul de Foc din București.

Formă de guvernământ – modul de organizare, funcționare și exercitare a puterii de stat în cadrul unei formațiuni teritoriale. În istorie, pot fi deosebite, de ex.: forma de guvernământ monarhică și cea republicană.

Forum (For) – (lat. *forum*) piața publică principală în cadrul unui complex urban din lumea romană. A jucat un *rol economic* – aici se încheiau tranzacții economice; *politic* – centru politic; *religios* – loc de desfășurare a unor ceremonii religioase; *juridic* – aici se efectuau judecățile publice. Era ridicat, de obicei, la întretărirea arterelor principale ale orașului, iar suprafața era delimitată în raport cu numărul de locuitori. Forma sa era, de cele mai multe ori, rectangulară, iar lățimea reprezenta 2/3 din lungime. Forumul era împodobit cu portice și înconjurat de edificii reprezentative. Ex.: La Roma s-au ridicat *forum Augusti*, *forum Sacis* (clădit de Vespasian), *forum Traiani*, *forum piscatorium* (piața de pește), *forum boarium* (piața

de carne). Alte forumuri au fost edificate la Pompei, Ostia, Leptis Magna, Sarmizegetusa.

Fracțiune – grupare structurată în cadrul unui partid, a unei organizații politice, care contestă deseori linia generală de acțiune a acestora. În organismele parlamentare se constituie *fracțiuni parlamentare*, ce reunesc deputați și senatori care își desfășoară activitatea în acord cu linia și principiile politice generale ale grupării respective.

Franciscani – nume generic acordat ordinelor religioase ce aveau la bază învățăturile Sf. Francisc din Assisi (1181-1226). Acestea au fost *franciscanii* sau *minorii*, *clarisele*, *terțiarii*. Membrii lor au dus o viață de sărăcie printre bolnavi și nevoiași, pe care i-au ajutat foarte mult.

Francitirori – voluntarii francezi care s-au înrolat, în diferite ocazii, în lupta împotriva inamicului (de ex. în războiul din 1870-1871 împotriva Prusiei). În anii celui de al doilea război mondial, membrii rezistenței antihitleriste în Franța.

Frescă – pictură decorativă murală executată cu culori dizolvate în apă sau apă de var pe o tencuială umedă. A fost mult utilizată în Antichitatea romană, în Imperiul bizantin și în arta Europei Occidentale în Evul Mediu.

Friză – parte componentă a antablamentului, între arhitravă și cornișă în arhitectura clasică. Dimensiunile și caracteristicile sale sunt în funcție de ordinul de arhitectură din care provine. În acest spațiu, se desfășoară o bandă decorativă orizontală cu picturi, sculpturi, basoreliefuri, caneluri, ce înconjoară astfel fațada unei clădiri sau încăperi. Ex.: friza Parthenonului din Atena.

Fronde – mișcările social-politice conduse de către nobilime și îndreptate împotriva monarhiei franceze, cu precădere în timpul minoratului lui Ludovic al XIV-lea. Au constituit ultimele încercări ale nobilimii franceze de a tutela monarhia, profitându-se de regența Anei de Austria (1643-1651) și a cardinalului Jules Mazarin (1651-1661). Sunt cunoscute, astfel, *Fronda Prinților* și *Fronda Parlamentului*.

Front – 1) zona de luptă cea mai apropiată de inamic; 2) mare unitate militară operativă în al doilea război mondial, constituită din mai multe

armate; 3) zonă spre care este orientată o formație militară în cadrul unei confruntări; 4) alianța unor organizații politice pe o platformă comună de activitate pentru atingerea unor scopuri convergente. Ex.: frontul de apus (1914-1918); frontul 2 Ucrainean condus de mareșalul Rodion Malinovski (1898-1967); teatrul de operații de la Waterloo (18 iunie 1815); Frontul Popular în Franța în perioada interbelică.

Frontieră – linie convențională sau naturală ce delimitează teritoriul unui stat; cadrul teritorial în care se exercită suveranitatea acestuia. Pot fi distinse: *frontiera terestră; fluvială, maritimă; aeriană.*

Fronton – element de arhitectură decorativă, de formă triunghiulară, mărginit de o cornișă frântă sau curbă, ce se plasează deasupra intrării unui edificiu, încoronând fațada respectivei construcții.

Fueros – chartă (cartă) regală de privilegii acordată în epoca medievală de către monarhii spanioli orașelor din Aragon și Castilia, prin care li se recunoștea, între altele, o autonomie pronunțată.

Führer – (termen din germ.) desemnează șeful, călăuza, conducătorul statului, a unei organizații, instituții. A fost titlul folosit între 1933-1945 de către cancelarul Adolf Hitler (1889-1945), conducătorul dictaturii naziste în Germania.

Fumărit – dare percepută în Țările Române în Evul Mediu, pe case (gospodării) identificate prin numărul de hornuri (fumuri). În Țara Românească era stabilită în funcție de prăvălii, de volumul comerțului. Cea mai veche mențiune documentară datează în Țara Românească din 1489, în perioada domniei lui Vlad Călugărul (1481; 1482-1495), iar în Moldova, în timpul domniei lui Vasile Lupu (1634-1653).

Fundamentalism – viziune exclusivistă dogmatică asupra practicilor și învățăturii religioase. Fundamentalismul propune respectarea integrală a textelor religioase considerate sfinte – *Biblia, Coranul*, și aplicarea lor ad-litteram în viața socială, politică și culturală. Se exclude posibilitatea vreunei interpretări a lucrărilor religioase fundamentale. Este prezent și la creștini, dar mai ales la musulmani, unde se asociază cu respingerea oricărei influențe străine. Ex.: regimurile islamice fundamentaliste din secolul XX – Iran, Sudan, Afganistan; mișcările religioase – Hamas, Jihadul Islamic.

Fusaioală – obiect făurit din lut și foarte rar din os, de formă rotundă, prevăzut cu un mic orificiu la mijloc. A fost utilizat drept greutate pentru fus, din preistorie până în Evul Mediu.

Fustași – categorie de soldați pedestri în secolele XVII-XVIII în Țara Românească și Moldova. Erau înarmați cu sulițe (*fuste*). Alcătuiiau garda domnească, fiind însărcinați în vreme de pace cu paza interiorului palatului de reședință a domnitorului, iar în vreme de război cu paza însăși a voievodului. Erau conduși de un vătaf, fiind sub autoritatea agăi. În schimbul îndeplinirii atribuțiilor lor, erau scutiți de o parte din dări.

G

Galbeni – monede străine de aur, argint, ce au circulat în Evul Mediu și la începutul epocii moderne în Țările Române. Erau cunoscute drept *galbeni turcești, ungurești, austrieci, olandezi*. Sunt pomeniți pentru prima dată în Țările Române, în secolul al XV-lea. Au avut o largă întrebuințare: pentru plata dărilor, dușegubinelor, tributului. Au îndeplinit rolul de unitate metrologică, punând bazele unui sistem foarte complicat de schimburi valutare. Au cunoscut o greutate și o valoare diferite. Sunt menționați și sub numele de *ducați*. Sub numele de *galbeni* este cunoscută și darea în bani din secolul al XVII-lea în Țara Românească și Moldova.

Galeră – vas de război sau de comerț cu una-două vele și mai multe rânduri de vâsle folosit în Antichitate și în Evul Mediu. A fost utilizat până în secolul al XVIII-lea. Vâslașii s-au recrutat, în principal, dintre sclavi sau dintre cei condamnați la muncă silnică. În Franța și Anglia, una dintre pedepsele cele mai grele în perioada Vechiului Regim a fost condamnarea la galere. A fost abolită în 1791. Baze de galere erau porturile Toulon și Marsilia. A jucat un rol important în luptele dintre otomani și creștini pentru controlul Mării Mediterane. Ex.: bătălia de la Lepanto (1571).

Galet – fragmente de minerale sau de roci (de ex. bolovănași de prund), mult rulați în apa râurilor sau mărilor prin rostogolire, și care, prin acumulare și cimentare, au dat naștere la pietriș sau prundiș. Au cunoscut o largă răspândire în Europa, Asia, Africa. Ex.: cele descoperite în aluviunile râurilor Olt, Argeș, Dâmbovița.

Galion – vas greu de transport, cu vele, folosit în secolele XVI-XVIII. Uneori, a fost utilizat și ca navă de război. A fost menționat în special în flota spaniolă pentru transportul mărfurilor, al aurului și argintului din coloniile din America Latină către metropolă. Termenul se referă și la sculptura din lemn, cu caracter de ornament, prezentă la prora navei și care înfățișa, de obicei, un personaj mitologic.

Gaza – nume dat de către otomani „războiului sfânt” purtat în numele religiei islamice împotriva creștinilor.

Gaziu – nume acordat participanților la expedițiile militare otomane împotriva nemusulmanilor. Totodată, era un titlu onorific pentru cel ce se distingea în luptă pentru victoria credinței islamice. Ex.: sultanii Osman I (Gazi) (1281-1326); Orhan (Gazi) (1326-1359/1360).

Garanție – un element important al dreptului civil, cel constituțional și cel internațional. În dreptul civil, garanția vizează mijlocul legal de asigurare a unei obligații. În plan constituțional, garanția desemnează un mijloc legal prin care se exercită în mod real un drept politic. În relațiile internaționale, ea se raportează la un mijloc de a asigura aducerea la îndeplinire a obligațiilor ce decurg dintr-un tratat. În cadrul *garanției colective*, este vizat regimul juridic prin care un stat se află sub protecția mai multor state, înlăturând intervenția abuzivă a uneia dintre ele în organizarea celei dintâi formațiuni politice. Carta O.N.U. prevede sistemul de garanții pentru respectarea tratatelor internaționale. Conținutul său se referă la garanția de a menține o stare de lucruri (*statu quo*) sau de execuție a unei anumite acțiuni (plata unor bani). Se pot deosebi, astfel, *garanția reală* – afectarea unui lucru determinat pentru o eventuală despăgubire a creditorului (ipoteka) sau *garanția personală* – obligația asumată de o persoană de a răspunde față de creditori în cazul în care debitorul nu-și va executa obligațiile. Ex.: În secolul al XIX-lea, între 1856-1878, garanția colectivă a marilor puteri a asigurat autonomia Principatelor Dunărene. Convenția de la Londra din 1841 a plasat Imperiul otoman sub garanția colectivă a Europei. În 1939, Marea Britanie și Franța au acordat garanție României în cazul unei agresiuni.

Garda pretoriană – garda personală a împăratului roman înființată de Augustus. În perioada Republicii, a avut rolul de gardă pentru comandanții militari aflați în campanie. În perioada domniei lui Augustus (27 î. Hr. -14 d. Hr.) a fost organizată în 9 cohorte, la început a câte 500 soldați și apoi câte 1 000 soldați. Tiberius (14-37 d. Hr.) a stabilit tabăra gărzii pe colina Viminal de la Roma. Era condusă de către prefectul pretoriului. A jucat uneori în perioada Imperiului un rol important în desemnarea împăraților: Caligula (37-41), Galba (68-69). A fost desființată în timpul domniei lui Constantin cel Mare (306-337).

Gaze toxice – substanțe toxice și asfixiante folosite în război. Au o acțiune persistentă și consecințe foarte grave asupra stării de sănătate a beligeranților. Singurul mijloc de apărare în epocă era masca de gaze. Gazele toxice au fost folosite pentru prima dată de către germani pe frontul de Vest, la 22 aprilie 1915, în timpul bătăliei de pe Ypres (Belgia). Au fost interzise prin numeroase convenții internaționale.

Gazetă – ziar, jurnal, publicație cu apariție periodică. Către anul 1600, termenul „*il gazzetta*” semnifica o monedă mică, adică prețul unei gazete. În 1631, este menționată în Franța activitatea periodicului, „*La Gazette*”, sub îndrumarea lui Théophraste Renaudot. La 12 martie 1838, George Barițiu a publicat la Brașov primul număr al „*Gazetei de Transilvania*”, care, începând cu 1 decembrie 1849 și până în 1946, a purtat numele de „*Gazeta Transilvaniei*”.

Gărzile Roșii – formațiuni paramilitare ale studenților comuniști fanatici în perioada revoluției culturale (1966-1976) în R.P. Chineză. Total devotați principiilor maoismului, membrii lor au acționat extrem de violent, persecutând, arestând și executând mii de oameni, de cele mai multe ori sub pretextul deviațiilor de la linia oficială a partidului comunist.

Geaigea – (turc.) darurile domnilor români în Evul Mediu către sultan și înalții dregători otomani cu ocazia investiturii sau promovării în funcție. Conform informațiilor transmise de către Dionisie Fotino, primul domn român care a utilizat procedeul de a trimite geaigea la Poartă a fost, în 1761, Constantin Mavrocordat. În epoca fanariotă, geaigeaua către sultan era în valoare de 500 000 lei, iar cea către marele vizir, respectiv de 125 000 lei. Printr-un act din 1792, Țările Române erau obligate la plata geaigelei în cazul numirii și mazilirii domnului. Aceste obligații au fost abolite în urma tratatului de pace de la Adrianopol (1829).

Generalitate – circumscripție financiară și administrativă în Franța Vechiului Regim, coordonată de un *general al finanțelor*. Începând din secolul al XVII-lea, ea a purtat numele de *intendență*.

„Generoși” – nume acordat unor lideri, în mare majoritate intelectuali, ai Partidului Social Democrat al Muncitorilor din România (P.S.D.M.R.), care s-au plasat pe poziții „legaliste” și de colaborare cu partidele de guvernământ. Aceștia au părăsit partidul în aprilie 1899 și au trecut la Partidul Național Liberal, apreciind că singura politică purtătoare de progres în epocă era cea liberală. Plecarea lor a determinat o criză de conducere în P.S.D.M.R. Printre aceștia pot fi amintiți Alexandru Radovici, V.G. Morțun, Constantin Diamandi, I. Atanasiu.

Geneza – prima carte a *Vechiului Testament* în care este descrisă „*facerea lumii*”. Prin extensie, termenul este sinonim cu cel de *cosmogonie*.

Genocid – exterminarea metodică, totală sau parțială, a unui popor, a unei colectivități, a unui grup etnic sau național, prin uciderea membrilor săi, vătămarea integrității lor fizice sau psihice, impunerea unui regim foarte dur de muncă. Invocând diferite concepții politice, nazismul, stalinismul și khmerii roșii, între alții, au practicat un genocid înspăimântător. Este considerată o crimă împotriva umanității imprescriptibilă. La 9 decembrie 1948, a fost adoptată sub egida O.N.U. *Convenția internațională pentru prevenirea și reprimarea crimei de genocid*.

Genocrație – sistem politic în Atena antică, bazat pe criteriul apartenenței la o gintă. I s-a pus capăt prin reformele lui Solon din 594 î. Hr.

Gentiles – (lat. *gentiles* = străini, barbari, păgâni), denumire acordată de către romani barbarilor, ce au fost strămutați pe domeniile publice din Imperiu. Aceștia s-au bucurat de un statut juridic apropiat colonilor. În calitate de aliați ai Imperiului roman, *gentiles* urmau să asigure paza hotarelor și, în acest sens, primeau stipendii anuale stabilite prin tratate.

Geocentrism – teorie cosmogonică potrivit căreia Pământul era centru imobil al Universului și în jurul său se învâртеau Soarele și ceilalți aștri, teorie fundamentată de Ptolemeu din Alexandria (90-168), care a teoretizat-o în lucrarea *Megale Syntaxis* (arabii au denumit-o *Almageste*). A fost combătută de către Nicolaus Copernic și adepții teoriei heliocentriste.

Geomantie – (gr. *ge* = pământ; *manteia* = ghicire), practică religioasă, bazată pe interpretarea simbolică a punctelor și liniilor reunite în figuri și a forțelor pământului. Are un rol important în alegerea locurilor favorabile pentru amplasarea sanctualelor. Se regăsește mai ales la triburile africane.

Geopolitică – doctrină social-politică elaborată la începutul secolului XX. Primul care formulează noțiunea de *geopolitică* este R. Kjellen. Printre teoreticienii săi amintim pe Fr. Ratzel, H. Mackinder, Karl Haushofer, Alfred Thayer Mahan. Adepții acestei doctrine susțin că în explicarea fenomenelor sociale și politice un rol important au factorii geografici și demografici. Astfel, politica unor state poate fi explicată în raport de situația lor geografică. Prin aceasta, se încearcă a se justifica, deseori, expansiunea politică și teritorială (*teoria spațiului vital*).

Gestapo – (germ.) prescurtarea denumirii *Geheime Staatspolizei*. Desemnează poliția secretă de stat în Prusia Orientală, fondată în 1933 de

către Hermann Goering (1893-1945), în slujba dictaturii naziste din Germania. A devenit cel mai redutabil instrument al terorii dezlănțuite împotriva oponenților regimului hitlerist. A folosit cele mai brutale metode de luptă împotriva mișcării democratice antifasciste din Germania și din teritoriile ocupate în Europa. Din 1936, șeful său a devenit conducătorul SS-ului Heinrich Himmler (1900-1945). A fost dizolvată în 1945. Prin sentința Tribunalului Internațional de la Nürnberg (1946) a fost declarată „organizație criminală” și a fost interzisă.

Ghetou – cartier în orașe medievale unde erau silite să locuiască anumite grupuri etnice, ca de pildă evreii. Aceștia erau supuși la numeroase persecuții și discriminări. În anii celui de-al doilea război mondial, națiștii au organizat în orașele poloneze Łódz, Varșovia ghetouri pentru evrei, care au fost apoi deportați și exterminați în marea lor majoritate în lagărele morții. Ghetouri au ființat și în Republica Africa de Sud în perioada regimului de apartheid, la Soweto și Sharpsville.

Ghibelini – facțiune proimperială, constituită în secolele XII-XV, în orașele italiene, dintre marii feudali, ce sprijineau pe împăratul german împotriva Papei în lupta pentru dominație politică.

Ghildă – asociație cu caracter profesional, dar și economică, politică și religioasă, constituită în Europa în secolele XII-XV din meșteșugari sau negustori din aceeași ramură. S-a caracterizat printr-un număr restrâns de membri, pregătirea ucenicilor, existența unui însemn heraldic. Scopurile sale principale au fost: protejarea secretului de producție, întrajutorarea membrilor săi, apărarea împotriva feudalilor, lupta împotriva concurenței și monopolizării comerțului.

Ghilotină – instrument de execuție prin decapitare a condamnaților la moarte în Franța. A fost inventată de Joseph Ignace Guillotin (1739-1814) și a fost experimentată la 25 aprilie 1792. Se compunea dintr-un cuțit care era fixat pe un cadru și care fiind acționat, producea despărțirea capului de trunchi. A constituit principala modalitate de execuție a „dușmanilor” și prizonierilor politici în anii Revoluției franceze. A devenit principalul simbol al terorii în perioada guvernării iacobine (1793-1794), căreia i-au căzut victime, după unele calcule, 30 000 de bărbați și femei. La Paris, au funcționat ghilotine în Place de la Nation, Place de la Bastille, Place Louis XV (Place de la République).

Gintă – grup de persoane înrudite prin sânge și legate prin comunitatea de cult, nume și interese. La baza comunității se consideră că se află un strămoș comun. A îndeplinit un rol social și religios fundamental în preistorie. Pornind de la studiul vieții indienilor irochezi, etnograful american L.H. Morgan a identificat principalele trăsături ale gintei – șeful, descendența unilaterală după tată, exogamia, solidaritatea membrilor, un totem, un cimitir comun, transmiterea moștenirii în cadrul gintii. Ginta joacă un rol important la popoarele aflate într-un stadiu incipient de dezvoltare. În Evul Mediu în Țările Române, satele de moșneni și de răzeși au prezentat numeroase aspecte ale organizării de gintă. Ele erau împărțite în cote-părți egale între cei descendenți din ginta întemeietoare. În secolul al XVI-lea, în scrierile lui Coresi este menționat termenul de *rudă*, iar în actele de cancelarie ale Moldovei se pomenește despre *neamul lui*, *întregul lui neam*.

Girondini – membrii unei grupări politice active în cadrul Revoluției franceze. Inițial, a desemnat pe deputații din departamentul Gironde (sud-vestul Franței). Adepții săi au exprimat interesele marii burghezii industriale și comerciale. Ei s-au plasat pe poziții moderate și au criticat excesele revoluției. Au dominat în plan politic Adunarea Legislativă (1 octombrie 1791-20 septembrie 1792). Au susținut războiul purtat de Franța contra semnatarilor declarației de la Pillnitz (1791) – Imperiul habsburgic și Prusia. S-au opus însă revoltei populare de la Paris din 10 august 1792. Dintre reprezentanții de seamă ai săi, menționăm pe Jean-Pierre Brissot (1754-1793), Pierre Victurnien Vergniaud (1753-1793), Maximin Isnard (1755-1825).

Gizia (Cizye) – dare pe cap de persoană plătită în Evul Mediu de către locuitorii nemusulmani (*cei necredincioși*) din Imperiul otoman.

Gladiatori – luptători sclavi, călări sau pedestri, participanți la spectacolele din arene. Aceștia se luptau între ei sau cu fiarele sălbatice. Gladiatorii erau formați în școli speciale la Roma, Pompei sau Capua. Instructorul lor era numit *doctor* și dirija exercițiul cu un baston. Cei mai viteji au devenit foarte populari și erau favorizați de către împărat. Puteau fi deosebiți după armament, gen de luptă și costum. Astfel au fost menționați gladiatorii samniți sau traci. O reprezentare a luptelor cu gladiatori se regăsește pe pereții mormântului lui Umbricius Scaurus din Roma. În arta romană, este frecventă scena gladiatorului rănit ce ridică un deget spre public pentru a fi cruțat.

Gladifer – vezi *Spătar*.

Gladius (lat.) – spadă scurtă cu lamă utilizată în perioada regalității romane și chiar mai târziu. Capul mânerului era sferic, iar garda paralelipedică și grea. Teaca se confecționa din lemn cu marginile întărite cu metal. A fost o armă decisivă în lupta corp la corp.

Glasnost – (rus.) deschiderea, transparența în abordarea deschisă a tuturor problemelor în Uniunea Sovietică în perioada conducerii lui Mihail Servgheievici Gorbaciov. În perioada 1985-1991 a vizat libertatea de discuție, critica deschisă, examinarea problematicii sociale, liberalizarea sistemului politic în statul sovietic.

Gnosticism – mișcare religioasă de la începuturile Evului Mediu, în care se îmbina doctrina creștină cu elemente ale filosofiei elenistice târzii (neoplatonismul) și ale unor religii orientale. În conformitate cu învățătura gnostică, cunoașterea putea duce la eliberarea spiritului din corp. A fost considerată de către Biserică o erezie. Printre teoreticienii săi, amintim pe Valentin din Egipt și Basilides din Alexandria (secolul II d. Hr.).

Gonfalonier – purtător de steag sau de insigne (însemne heraldice) ale unui oraș, stat, instituție în republicile italiene în Evul Mediu. Ulterior, a desemnat pe un magistrat superior și a jucat un rol important în organele municipale ale republicilor italiene. Ex.: la Florența – Giovanni dei Bici de Medici, Bernardo Guadagno.

Gorgan – vezi *Kurgan*.

Gornic – pădurar (pândar) ce judeca delictele silvice în Evul Mediu în Țările Române. A îndeplinit rolul unui mic dregător. *Marele gornic* era însărcinat cu paza și strângerea veniturilor din zonele muntoase.

Gosplan – (rus.) prescurtarea titlaturii *Comitetului de Stat pentru Planificare al U.R.S.S.* Pornind de la indicațiile prezentate în cadrul congreselor P.C.U.S., comitetul a avut un rol decisiv în promovarea economiei supercentralizate.

Goștină – dijma în vite mici: oi, porci, capre – percepută în Evul Mediu în Moldova și Țara Românească. A constituit o dare generală încasată atât de la români, cât și de la străini. În Moldova, se numea *deseatina* (a 10-a parte) din porci, iar în Țara Românească, *dijmărit*. Primele mențiuni documentare apar în Moldova și în Țara Românească în secolele XIV-XV.

Domnul putea acorda unele reduceri sau chiar scutiri totale. Veniturile provenite din această dare contribuiau în mare măsură la constituirea venitului țării. În numeroase izvoare documentare are sensul de *vamă* sau *taxă*.

Gotic – mișcare artistică, stil în Evul Mediu. A apărut în secolul al XII-lea în Franța și a avut o arie largă de răspândire în Europa Occidentală și Centrală. Tipurile reprezentative de monumente sunt, în primul rând, *catedrala* și apoi *palatul*, *castelul*, *primăria*. În cadrul artei gotice, se realizează o îmbinare excepțională a vitraliului, sculpturii, picturii, pieselor de mobilier și textile. Trăsăturile sale definitorii sunt: predominarea golurilor, tendința spre înălțare, stâlpi și contraforturi cu nervuri, bolțile pe cruce de ogive, fleșe foarte ascuțite și cu o bogată decorație, rozeta foarte mare, vitralii împodobite. La acestea se adaugă dezvoltarea miniaturii pe teme laice, tapiseria cu subiecte istorice, pictura pe panou mobil. Scrierea gotică se remarcă drept o grafie cu caractere colțuroase, utilizată în Evul Mediu în Europa Occidentală. Ex.: catedrala Notre Dame din Paris, domul din Milano, catedrala din Burgos, domurile din Köln și Bamberg, catedrala Sf. Mihail din Cluj.

Grațiere – absolvirea totală sau parțială de executarea pedepsei sau comutarea acesteia, cu menționarea, însă, a condamnării. Este de competența șefului statului. Ex.: În 1946 regele Mihai I al României a comutat pedeapsa capitală pentru Radu Lecca, Eugen Cristescu, Constantin Pantazi.

Grămătic – mic dregător în cancelaria domnească în Evul Mediu în Țările Române. În calitate de subaltern al logofătului, a îndeplinit un rol de seamă în conducerea cancelariei. Documentele îi amintesc pentru întâia dată la 10 iunie 1415 în Țara Românească și, respectiv, în 1422 în Moldova. În secolul al XVIII-lea a devenit o dregătorie cu trei trepte. În secolul următor, *marele grămătic* (*vel grămătic*) a îndeplinit funcția de secretar al domnului. Este sinonim cu *pisar* și *diac*.

Grăniceri – unități militare însărcinate cu paza granițelor. În Transilvania sunt menționate în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea regiamente grănicerești constituite din români sau *milites limitanei* în Țara Hațegului, Țara Bârsei, Năsăud. Grănicerii erau, în același timp, soldați și țărani liberi, ceea ce explică și statutul lor politico-juridic. Aveau și obligații militare. De asemenea, se bucurau de numeroase drepturi și avantaje. Astfel, în perioada de pace primeau o diurnă, muniție, armament, echipament. Erau scutiți de contribuții financiare, iar de la începutul secolului al XIX-lea, de dijme. Erau favorizați în ceea ce privește transmiterea către moștenitori a posesiunilor lor și menținerea libertății de conștiință.

Grevă – formă de luptă a lucrătorilor industriali și agricoli, care constă în încetarea totală sau parțială a muncii într-una sau mai multe instituții sau ramuri economice, cu scopul de a obține satisfacerea în principal a unor revendicări economice. Sunt cunoscute în istoria conflictelor de muncă greva: *generală; parțială; de protest; locală japoneză; politică*. Ex.: Sîmura grevă generală din România a avut loc în anul 1920.

Groș – monedă de arginit emisă începând cu secolul al XIII-lea în Franța, Polonia, Boemia, Germania, Ungaria, Țările Române. În Moldova, primii groși au fost bătuiți de Petru I Mușat (1378-1393). În secolul al XV-lea, ei au reprezentat în această provincie românească și o unitate metrologică. Deși erau foarte diferiți în ceea ce privește greutatea, valoarea, aria de răspândire, groșii au fost folosiți în Țările Române pentru plata taxelor vamale în schimburile cu Transilvania, tranzacțiile interne și internaționale. Monețele au circulat în aceste zone până în secolul al XIX-lea.

Grupare politică – asociație de persoane ce acționează în comun pentru realizarea unor programe comune. Deseori, ea se referă la o coaliție temporară, fără prea mare stabilitate, a unor organizații și forțe politice ce se regăsesc pe aceeași platformă în vederea îndeplinirii unor scopuri imediate, precum pentru câștigarea alegerilor parlamentare.

Gubernie – unitate teritorial-administrativă în Rusia țaristă. A fost introdusă în 1708 de către țarul Petru I cel Mare (1696-1725). S-a menținut până în 1929. Ex.: În 1871, Basarabia a devenit gubernie a Imperiului țarist.

Guberniu – organismul colectiv de conducere impus prin diploma imperială din 16 octombrie 1690, în Transilvania. A fost format din 12 membri – consilieri ai guvernatorului – aparținând religiilor recepte (catolică, unitariană, calvină și luterană). Era condus de guvernator și îndeplinea sarcini ale administrației locale de natură politică, fiscală, judiciară, religioasă. Hotărârile erau luate cu majoritate de voturi. Sediul său a fost, pe rând, la Alba Iulia, Sibiu (în secolul al XVIII-lea), iar între 1790-1848/1849 la Cluj. Între 1709-1713, a fost înlocuit cu o *Deputațiune a țării*. A jucat rolul unui veritabil guvern al Transilvaniei.

Guelfi – adepții grupării politice constituite, în secolele XII-XV, în orașele italiene, din meșteșugari și negustori ce susțineau pe Papă contra împăratului german și a aliaților săi în lupta pentru supremație politică în Italia.

Guerila (Gherilă) – război purtat de forțele armate neregulate (unități de partizani), recrutate din voluntari și care acționează în spatele frontului inamic. Ele dau lovituri rapide succesive, organizează ambuscade, atacă liniile de aprovizionare, comunicații și forțele militare izolate. Ex.: războiul purtat de spanioli contra trupelor franceze (1811-1814); războiul anglo-bur (1899-1902); războiul din Algeria (1954-1962); războiul din Vietnam (1960-1975); luptele conduse de Ernesto (Che) Guevara.

Gulag – (rus.) prescurtare pentru *Administrația de stat a Lagărelor de Muncă*. A desemnat un sistem meticulos de detenție, tortură, distrugere fizică a deținuților politici din U.R.S.S., considerați de către autoritățile comuniste drept dușmani ai poporului. A constituit principalul simbol al opresiunii politice în Uniunea Sovietică. S-a bazat pe o rețea foarte întinsă de lagăre de muncă în Urali, Siberia. Printre personalitățile celebre care au trecut prin Gulag s-a numărat Alexandr Soljenițin, care l-a descris într-o carte celebră în lumea întreagă. Conform unor aprecieri încă incomplete, numărul total al victimelor Gulagului se cifrează la mai multe milioane de persoane. Prizonierii din gulag erau desemnați cu termenul de *zakliucenii* (cei persecutați).

Guvern – organul central al administrației de stat. Reprezintă puterea executivă. Poartă și numele de cabinet. Pot fi identificate, între altele, *guvern de coaliție* – reprezentanții mai multor partide politice, *guvern provizoriu* – o formațiune guvernamentală tranzitorie, *guvern-marionetă* – o formațiune guvernamentală aflată în dependența unui stat străin cu sprijinul căruia acționează nemijlocit; *guvern militar* – alcătuit din cadre militare și format în perioadele de criză politică sau în urma loviturilor de stat militare.

Guvernare – sistem de conducere politică a statului de către guvern. Astfel, se pot distinge *guvernarea prezidențială* – guvernul este subordonat exclusiv șefului statului, *guvernare autocratică* – formă de guvernare autoritară, *guvernare parlamentară* – guvernul este răspunzător în fața parlamentului și poate fi sancționat cu vot de neîncredere, *guvernare constituțională* – prerogativele guvernului sunt stabilite prin constituție.

Guvernator – reprezentant al autorității centrale în provincii, cu atribuții de conducere locală. A îndeplinit și rolul de emisar al guvernului central în colonii. În unele state din Commonwealth – Canada, Australia, Noua Zeelandă, guvernatorul o reprezintă pe suverana Marii Britanii. În S.U.A., este șeful administrației în statele componente ale Federației. Titlul este

purtat și de către conducătorul desemnat de către guvern al unei instituții guvernamentale (ex.: guvernatorul Băncii Naționale a României). În Transilvania, între 1691-1867, guvernatorul a avut un rol important în administrația provinciei, în calitate de locțiitor al împăratului de la Viena. Istoria a consemnat în Transilvania, sub diferite titluri, 24 guvernatori civili și militari.

Gymnasium – școală în Grecia antică, în care tinerii între 16-18 ani își desăvârșeau educația fizică și intelectuală, după absolvirea palestreii. Ulterior, a desemnat o instituție de cultură, dotată cu bibliotecă și sală de lectură.

Gynaecium – încăperile rezervate femeilor în partea cea mai dinăuntru a caselor aristocraților greci în Antichitate. În Imperiul roman, el desemnează atelierul de lucru pentru femei, apoi atelierile imperiale de țesături, ale căror lucrători se recrutau dintre cei condamnați sau vagabonzi și care se aflau sub administrația unor *procuratores*.

H

Habitat – teritoriul locuit de un grup de indivizi, specie de animale sau plante. Termenul se referă la complexitatea condițiilor de trai, ce tind să aibă un caracter uniform și la care trebuie să se adapteze locuitorii din limitele unui spațiu determinat. În urbanistică, *habitatul* desemnează ansamblul unitar și echilibrat al condițiilor de locuit necesare omului modern.

Hacienda – mare proprietate agricolă în coloniile spaniole din America Latină (secolele XVII-XIX). Proprietarii acestora au folosit forța de muncă locală. A reprezentat baza puterii economice și politice a aristocrației locale.

Hagiâlăc – pelerinaj ritual cu caracter obligatoriu al musulmanilor la Mecca, considerat orașul sfânt în religia islamică. Include și rugăciunea la piatra sfântă aflată într-o moschee din acest oraș.

Hagiografie – (gr. *aghios* = sfânt; *graphie* = scriere) ramură a teologiei în Evul mediu ce se ocupa de viața sfinților. A îndeplinit un rol de seamă în dezvoltarea literaturii medievale. Ex.: Grigore Țamblac (c. 1367-1419) a scris *Viața Sf. Ioan cel Nou*.

Haiduci – 1) ostașii mercenari folosiți în secolul al XVI-lea în Transilvania. Ei sunt menționați în Evul Mediu și în Moldova și în Țara Românească. Proveneau din Ungaria și Serbia și primeau din partea domniei arme și muniții. Au reprezentat un corp de cavalerie sau infanterie ușor înarmați. Documentele îl amintesc, în perioada domniei lui Mihai Viteazul (1593-1601), pe Baba Novac, în calitate de comandant al haiducilor. Deoarece deseori au prădat zonele pe unde treceau, au fost asimilați de către locuitori cu tâlharii. 2) haiducii erau cei ce se răzvrăteau contra ordinii de stat în lumea feudală, se refugiau în păduri și în zonele muntoase, jefuind pe cei avuți. Numeroși haiduci, precum: Pinteza Viteazul, Miu Cobiul, Codreanu, Iancu Jianu au ajuns figuri legendare, fiind eroi ai literaturii populare.

Haimanale – în Țara Românească și Moldova în secolul al XVII-lea și la începutul secolului al XIX-lea, o categorie fiscală ce cuprindea pe locuitorii fără domiciliu stabil, ce prestau munci sezoniere.

Halebardă – armă utilizată în Evul Mediu. Are forma unei lance terminate cu un vârf de fier ascuțit și prevăzută la capătul superior, pe o parte, cu o secure, iar pe cealaltă parte, cu un cârlig. A fost folosită în luptele sau în ceremoniile de la curțile regale, precum în secolul al XVII-lea la Curtea lui Ludovic al XIV-lea (1643-1715). Este încă întrebuințată de către gărzile elvețiene de la Vatican.

Han – 1) titlul suprem purtat în Evul Mediu de către conducătorii mongoli (tătari) și preluat apoi de către numeroși suverani ai statelor orientale. În Persia, în perioada dinastiei Safavide (1502-1736), *hanul* era guvernatorul unei provincii. *Hanul* era, în accepția generală, conducătorul unei formațiuni politice denumite *hanat*. 2) construcțiile ridicate începând cu Evul Mediu la marginea drumurilor sau în orașe, pentru a oferi adăpost și hrană călătorilor; de multe ori, hanul era o construcție masivă înconjurată cu un zid de formă patrulateră, având o curte interioară pentru căruțe și o poartă mare, ce era închisă în timpul nopții.

Hanger – sabie scurtă sau pumnal încovoiat, de mari dimensiuni, purtat la brâu. A apărut în Țările Române în secolele XVII-XVIII, fiind împrumutat de la turci.

Hansa – alianța comercială, în Evul Mediu, a orașelor din nordul Germaniei. Începutul a fost marcat în 1241 prin semnarea unei înțelegeri privind protejarea intereselor comerciale în Marea Baltică și Marea Nordului. În secolul al XIV-lea, ea reunea 100 de orașe. A reprezentat o importanță forță economică și politică. *Hansa* a organizat campanii navale, a inițiat numeroase boicoturi și blocade economice, cu precădere în cazul amenințării comerțului în zonele supuse influenței sale. A fost dizolvată în 1669. Prin extensie, termenul este utilizat pentru a desemna, în limba germană, o ligă sau o alianță.

Hapu – unitate socială fundamentală în cadrul populației maori din Noua Zeelandă. Diviziunile tribale au la bază familiile mari ce exploatează pământul și roadele sale în comun.

Haraci (Harac, Haradj) – (turc.) 1) în zonele supuse direct dreptului islamic, haraciul a reprezentat un impozit funciar vărsat pentru deținerea și exploatarea unei suprafețe agricole; 2) în zonele neintegrate administrației otomane, inclusiv Țările Române, haraciul a constituit tributul anual pentru răscumpărarea păcii, a prăzii pe care ar fi putut-o strânge trupele

otomane în campanie. Din acest punct de vedere, el era de fapt *tributul*, un semn al recunoașterii suzeranității turcești. Primul domn român pomenit în documente că a plătit haraci a fost Petru Aron, domn al Moldovei (1451-1452; 1454-1455; 1455-1457), care, în 1456, a plătit Porții 2 000 florini ungurești. Vlad Țepeș, domn al Țării Românești (1456-1462; 1476), a refuzat în 1462 să plătească 10 000 ducați, iar Ștefan cel Mare, a vărsat 3 000 zloți tătarești. Nivelul maxim al haraciului a fost atins în Țara Românească și în Moldova la finele secolului al XVI-lea, în timpul domniilor lui Mihai Viteazul și Aron Tiranul, când s-au plătit 155 000 galbeni și, respectiv, 65 000 galbeni. Noi creșteri ale tributului au fost înregistrate sub domniile lui Matei Basarab (1632-1654) și Constantin Brâncoveanu (1688-1714). Un act din 1792 al sultanului Selim al III-lea (1789-1807) a reglementat obligațiile reale ale Țărilor Române față de Poartă. Totuși, la sfârșitul secolului al XIX-lea, jumătate din veniturile Țării Românești și Moldovei erau îndreptate în continuare către Poartă, aceasta incluzând și haraciul. Prin tratatul de la Adrianopol (1829), Țara Românească datora 2 milioane de piaștri, iar Moldova 1 milion. În secolul al XIX-lea, mai ales după 1848, haraciul sau tributul a devenit o sumă simbolică. În ședința Camerei din 9/21 mai 1877, s-a decis ca tributul datorat Porții otomane, în sumă de 914 000 lei, să fie alocat armatei române.

Harem – în lumea musulmană, partea dintr-o locuință – de exemplu – seraiul sultanului, destinată femeilor (soții, concubine, cadâne), păzită de către eunuci. În Egiptul antic, a desemnat acea parte din palat în care locuia soția faraonului.

Harnașament – totalitatea ansamblurilor și obiectelor necesare pentru înhămarea, înșeuarea și conducerea calului precum: butonii, atârnatonii, pintenii, șaua, scările de șa, zăbalele. Cele mai vechi sunt cunoscute din descoperirile arheologice din mileniul II î. Hr., fiind deopotrivă un semn al progresului tehnic, dar și al diferențierii sociale.

Hartă – reprezentare totală sau parțială, generalizată și micșorată în plan orizontal, a suprafeței terestre. La baza elaborării sale, se află o scară de proporții și o proiecție cartografică. Pornind de la scara de proporții, putem distinge *harta topografică*, *harta topografică de ansamblu*. În funcție de utilizare, deosebim hărți: *de navigație*; *turistice și didactice*. Știința modernă operează, în prezent, și cu alți termeni, ca de exemplu, *hartă lingvistică*, *sinoptică*, *geologică*, *genetică*.

Has-i Hümâyün – (turc.) în Evul Mediu și în epoca modernă domeniul propriu-zis al sultanului otoman. În Țările Române, domeniul a cuprins proprietăți în Banat, Dobrogea și în raialele de la Turnu și Brăila.

Hasna – termen utilizat în Țările Române în Evul mediu pentru a desemna tezaurul, vistieria țării sau a domnitorului.

Hatışerif – (turc.) decret, ordin emis de către Cancelaria Porții otomane către marii demnitari ai Imperiului sau către domnii Țărilor Române în probleme deosebite, ca de exemplu: confirmarea sau mazilirea domnitorilor români, conferirea de privilegii, acte de grație și curtoazie. Documentul purta pecetea sultanului (*tugra*) și o formulă autografă din partea celui din urmă. Ex.: Hatışeriful din 12 septembrie 1802 de la Gülhane conținea importante prevederi privind Țările Române.

Hatt-i-Hümâyûn – (turc.) „scriere augustă”, ordin al sultanului cu privire la unele probleme importante ale Imperiului. Documentul purta semnătura sultanului.

Hatman – dregătorie, demnitate militară în Evul Mediu în Moldova. Inițial, termenul a fost folosit în Polonia, unde a vizat un important rang în conducerea oștirii. După 1549, a fost introdusă în Moldova. Principala atribuție a hatmanului a fost conducerea armatei, dar acest rol s-a redus în secolul al XVII-lea, crescând, în schimb, atribuțiile politice, judecătorești, administrative, ca de exemplu: oblăduirea asupra Sucevei, supravegherea poștelor, semnarea hrisoavelor domnești în lipsa marelui logofăt, prinderea și judecarea tâlharilor, conducerea grănicerilor. Alexandru Ipsilanti, domn al Țării Românești (1774-1782; 1796-1797), a creat funcția de hatman al Divanului, care pregătea judecățile domnești și supraveghea executarea deciziilor autorității centrale.

Havaet – (turc.) taxă, bacșiș, plocon dat de cel numit într-o funcție în secolul al XVIII-lea în Țara Românească și Moldova celui ce îl numea.

Havalele – 1) porunci ale Porții trimise domnilor Țării Românești și Moldovei în Evul Mediu, pentru efectuarea unor prestații în bani sau în natură, în contul haraciului; 2) muncile prestate în Evul Mediu de către țărani la curțile boierilor sau în folosul domniei.

Hegemonie – întâietate, poziție dominantă, rol conducător al unui grup social, partid politic, stat raportat cu altele. Ex.: Între 1643-1715 a fost perioada hegemoniei Franței în Europa.

Hegira – fuga lui Mahomed, viitorul Profet, în anul 622, de la Mecca la Medina. Se apreciază de către musulmani că acest eveniment marchează începutul cronologiei islamice.

Heliocentrism – concepție care, în contradicție cu învățăturile Bisericii, cu concepțiile vehiculate în astronomie în Antichitate și Evul Mediu, de exemplu, geocentrismul, a susținut că Soarele este în centrul Universului, iar Pământul și celelalte planete se învârtesc în jurul său. El a fost fundamentat de astronomul polonez Nicolaus Copernic (1473-1543). Au sprijinit această concepție novatoare asupra Universului, între alții, Galileo Galilei (1564-1642), ce a identificat noi argumente privind mișcarea de rotație și de revoluție a Pământului și Johann Kepler (1571-1630), care a demonstrat în mod științific că planetele evoluează în jurul Soarelui pe orbite eliptice și cu viteze neuniforme.

Henoteism – sistem religios în care este adorată o singură divinitate, fără a exclude însă existența altor zeități. Termenul a fost pus în circulație în 1878 de către Max Müller, care definea *henoteismul* drept o primă formă de religie postanimistă. Vasile Pârvan (1882-1927) considera că geto-dacii au fost henoteiști.

Heraldică – știința auxiliară a istoriei, care studiază blazoanele și însemnele heraldice ale caselor domnitoare, statelor, familiilor nobiliare, orașelor și breslelor. Informațiile desprinse din această analiză oferă date semnificative privind viața social-politică și, în general, civilizația epocii.

Heralzi – dregători de la curțile suveranilor din Evul Mediu, care purtau însemnele și insignele respectivilor monarhi și casei lor domnitoare; anunțau începerea turnirelor și numele învingătorilor, transmiteau declarația de război.

Hiclenie (Hainie, Viclenie) – în vechiul drept românesc desemnează trădarea. Este amintită pentru prima dată în documente în timpul domniei lui Nicolae Alexandru în Țara Românească (1352-1364). *Hiclenia* a desemnat trădarea politică, militară, rebeliunea, conspirația, cumpărarea de proprietăți la graniță, fără știrea domnitorului. Legătura vasalică era astfel încălcată, dania era revocată, iar cel vinovat era pasibil de pedeapsa capitală.

Hidalgo – în limba spaniolă desemnează pe nobilii mici și mijlocii, cavaleri din Spania în Evul Mediu.

Hidronimie – totalitatea numelor cursurilor de apă dintr-o regiune. Ex.: În Dacia post aureliană, hidronimia – Dunăre, Someș (Samus), Olt (Alutus), Mureș (Maris) – a constituit o dovadă importantă a continuității băștinașilor daci și, apoi, a daco-romanilor la nord de Dunăre.

Hieratic – sacru, solemn, ceea ce ține de un ritual. În artele plastice, cu precădere în sculptură și în pictură, hieratismul se manifestă printr-o reprezentare rigidă, atitudini solemne, conforme canoanelor religioase. Ex.: Pictura bizantină.

Hieroglif – semne folosite de către vechii egipteni într-un sistem de scriere menit inițial să păstreze scrierile religioase. De aceea, unii autori au tradus termenul prin *scriere sfântă*. Semnele aveau o valoare figurativă (pictograme) sau ideografică (ideograme). În secolul al VII-lea î. Hr. a fost utilizată în Egipt o scriere hieratică derivată din cea hieroglifică. Hieroglifele au fost descifrate în 1821 de către egiptologul francez Jean-François Champollion (1790-1832), pornind de la analiza textului pietrei de la Rosetta, descoperită cu prilejul expediției din 1798-1800 a lui Napoleon Bonaparte în Egipt.

Hiloți – populația băștinașă (mesenienii) din Sparta, în Antichitate, supusă în urma cuceririi dorienilor. Băștinașii au fost transformați în sclavi, fiind total lipsiți de drepturi. Se aflau sub controlul spartanilor, puteau fi uciși, dar nu și vânduți. Unii autori îi denumeau *sclavi de stat*, deoarece statul îi împrumuta proprietarilor funciari pentru lucrarea pământului.

Hinduism – sistem religios de reprezentări, tradiții, ritualuri și credințe, cu profunde implicații asupra structurii sociale. La originea lui s-a aflat un amalgam al credințelor religioase aparținând arienilor și dravidienilor în India. Are la bază un sistem foarte strict de dogme și cunoaște o varietate deosebită de manifestări. *Hinduismul* insistă asupra existenței unui suflet individual etern, (*Atman*), ce aspiră la intrarea sa în Univers (*Brahman*). *Atman*, aflat pe drumul către „salvarea finală”, cunoaște numeroase reîncarnări ale căror forme sunt condiționate de *Karma*, adică soarta ce derivă din înseși actele omului.

Hirotonisire – ceremonia prin care o persoană intră în rândul slujitorilor bisericii și i se acordă dreptul de a oficia serviciul religios. Astfel, cu respectarea unor condiții stricte, se pot obține *diaconia*, *preoția* sau *arhieria*. În cazul diaconului și al preotului hirotonisirea este acordată de către episcop.

Hoardă – formă de comunitate umană în preistorie. Conform opiniei unor specialiști, a reprezentat o grupare socială, primară și instabilă, specifică fazei incipiente de evoluție a omului devenit vânător, pescar, culegător. În sens larg, se referă la grupurile de barbari ce atacau Imperiul roman și la tătarii din Evul Mediu. Este sinonim cu *ceată*.

Holding – societate financiară ce posedă un capital uriaș și numeroase filiale și care deține suficiente acțiuni ale altor societăți, pentru a le putea astfel controla din punct de vedere economic.

Holocaust – termen care, la origine, a semnat un sacrificiu religios – arderea victimei sau a ofrandei. Prin extensie, el desemnează în istoriografia contemporană programul sistematic, folosit de către naziști, pentru distrugerea populației evreiești din Germania și Europa ocupată în anii celui de al doilea război mondial. În 1935, faimoasele legi rasiale de la Nürnberg au deposedat pe evreii din Reich de cetățenia germană, le-au fost luate toate drepturile. În 1941-1942, sinistrele unități *SS-Einsatzgruppen* au executat bestial în teritoriile ocupate din U.R.S.S peste 500 000 evrei. În ianuarie 1942, după conferința de la Wannsee, conducerea nazistă a lansat programul *Soluției finale* – exterminarea tuturor evreilor prin deportarea lor în lagărele morții, supunerea lor la un regim foarte dur de muncă, la experiențe medicale barbare și execuția în camerele de gazare. Astfel, se apreciază că între 1942-1945 au pierit în lagăre peste 5,4 milioane de evrei, 400 000 țigani și sute de mii de slavi. *Holocaustul* a decimat 67% din populația evreiască din Europa dinainte de război.

Hominizi – în cadrul procesului îndelungat de evoluție a omului, familia primatelor din subordinul simienilor, ce cuprinde pe omul actual și predecesorii săi fosili din perioada cuaternarului, ca de exemplu *Homo Erectus*, *Homo Sapiens*, *Homo Neanderthalensis*. În plan morfofiziologic, s-au remarcat prin scurtarea botului, stațiunea bipedă, reducerea dentiției anterioare, eliberarea membrelor anterioare, creșterea volumului encefalului.

Honvezi – infanteriști în armata ungară și, apoi, în cea austro-ungară.

Hopliți – infanteriști atenieni înarmați cu armament greu. S-au distins în bătălia de la Marathon (490 î. Hr.).

Hotărnicie – stabilirea clară, printr-un act oficial, a limitelor uneia sau mai multor proprietăți agricole sau a unui teritoriu orășenesc. A jucat

un rol important în Antichitate, în ceea ce privește divizarea comunităților tribale. În Țările Române, în Evul Mediu, *hotârnicia* a fost strâns legată de dreptul financiar și, în general, de vechiul drept românesc. Erau însărcinați cu hotârniciile unii mari dregători, precum: marele logofăt în Moldova și marele portar în Țara Românească.

Hrisov – act oficial al domniei în Moldova și Țara Românească în Evul Mediu, autentificat cu una sau mai multe peceți atârinate. A fost folosit cu precădere în secolele XV-XVIII. El era redactat în cancelaria domnească și se referea la acordarea de dării, privilegii și imunități, întărirea și recunoașterea unui transfer de proprietate și altele. În secolele XVIII-XIX, până la Regulamentele Organice, s-a generalizat denumirea de hrisov ca un act juridic solemn. Domnul a semnat hrisoave începând din a doua jumătate a secolului al XVI-lea; Mihai Viteazul în Țara Românească și Despot Vodă (Ioan Iacob Heraclid) (1561-1563) în Moldova. De la sfârșitul secolului al XVI-lea, sunt menționate hrisoave normative, precum: Așezământul din 1741 al lui Constantin Mavrocordat. Toate legiurile importante din secolele XVIII-XIX au fost întărite prin hrisoave domnești. Termenul a fost utilizat alături de cel de *carte* și *scrisoare*.

Hughenoți – nume acordat protestanților francezi, adepți ai învățăturii lui Jean Calvin (1509-1564). Acesta a propus un ritual religios simplificat. El a insistat asupra teoriei predestinării, cu rol esențial în credința religioasă. La origine se află un termen din limba germană – *Eidgenossen* = „camarazi legați prin jurământ”. Între 1562-1598 s-au desfășurat în Franța opt războaie religioase. Punctul culminant l-a reprezentat „noaptea Sfântului Bartolomeu” (23/24 august 1572) când 30 000 hughenoți au fost masacrați de către catolici la Paris și în provincie. În 1598, prin edictul de la Nantes, Henric al IV-lea de Bourbon (1589-1610) a recunoscut hughenoților libertatea conștiinței religioase. În 1685, regele Franței Ludovic al XIV-lea (1643-1715), a revocat acest important act politic, ceea ce a făcut pe mulți hughenoți să emigreze în Germania, Italia, Anglia, Suedia, Rusia, coloniile engleze din America de Nord.

Husari (Hânsari) – ostași din cavalerie în Moldova în Evul Mediu. Termenul este utilizat și în Ungaria, și în Polonia, iar în unele cazuri până la prima conflagrație mondială. Din fiecare ținut se recruta un steag de *husari*. În a doua jumătate a secolului al XVII-lea s-a trecut la înscrierea cu forța, din sate, a *husarilor*, deoarece voluntarii lipseau, iar dominația otomană își arăta tot mai pronunțat consecințele. La finele Evului Mediu, *husarii* erau conduși

de către vătafi și primeau de la domnie blănuri pentru îmbrăcăminte. Ex.: *Husarii* s-au remarcat în bătălia de la 25 iulie 1476 de la Valea Albă.

Husiți – adepții lui Jan Hus (1369-1415), reformator religios din Boemia. Acesta a îndeplinit funcția de magistru și, apoi de rector al Universității din Praga. Deoarece a propus măsuri radicale pentru reformarea Bisericii Catolice, a fost declarat eretic, excomunicat, condamnat și ars pe rug din ordinul Conciliului de la Konstanz (1415). *Husiții* au reprezentat o mișcare religioasă și social-politică îndreptată contra dominației germane în Boemia. Conduși de către Jan Zizka (1360-1424), ei au luptat contra cruciaților din Germania, Austria și Ungaria. Imperiul german și Papalitatea au organizat cinci cruciade contra husiților. S-au împărțit în două tabere – *moderații* și *taboriții*. Moderații au acceptat, în cele din urmă, să colaboreze cu Biserica Catolică și au semnat *Compactele* de la Basel (1433). Taboriții, rămași singuri, au fost înfrânți în 1434 la Lipany. *Husiții* refugiați au fost primiți cu brațele deschise în Moldova în timpul domniei lui Alexandru cel Bun (1400-1432). Husitismul a constituit un prolog al Reformei religioase din secolul al XVI-lea.

Hypocaust (Hypocaustum) – sistem de încălzire centrală în casele romane. A fost inventat în jurul anului 80 î. Hr. de către Caius Sergius Orata. Între zidul interior și cel exterior și sub podelele caselor aristocrației se aflau spații prin care circula căldura provenită de la focurile aprinse în locuri speciale în subsolul edificiilor și care se transmite prin tuburi. Ex.: În Dacia romană au fost identificate astfel de sisteme la Slăveni și Romula.

I

Iacobini – nume dat membrilor unui curent revoluționar din Revoluția franceză. Au reprezentat aripa democrat-revoluționară. Numele le vine de la Mănăstirea Sf. Iacob din Paris, unde au avut loc inițial întâlnirile lor. Au condus Franța între 2 iunie 1793 și 27 iulie 1794. Au exprimat interesele micii burghezii, a căror sursă de inspirație a fost, în plan ideologic, opera lui Jean-Jacques Rousseau (1712-1778). S-au pronunțat, între altele, pentru înlăturarea monarhiei, organizarea luptei împotriva reacțiunii interne, adoptarea unor măsuri privind laicizarea societății. Politica adoptată de către aceștia a fost Teroarea, ce a lovit necruțător în dușmanii interni ai Revoluției, slăbindu-i însă, în același timp, și baza socială. Au fost înlăturați de la putere în urma loviturii de stat a „noilor îmbogățiți” din 27 iulie 1794. Reprezentanții ei au fost Jacques René Hébert (1757-1794), Georges Jacques Danton (1757-1794), Maximilien Marie Isidore de Robespierre (1759-1794).

Iacobiti – suporterii regelui Angliei Iacob al II-lea Stuart (1685-1688), alungat de pe tron în urma „revoluției glorioase” (1688). Au organizat numeroase revolte în Anglia în perioada domniei lui Wilhelm al III-lea (1689-1702) și reginei Ana (1702-1714), ca și a primilor monarhi din dinastia de Hanovra. S-au manifestat totodată, în secolul al XVIII-lea, în Scoția, Irlanda, Franța, Italia, Germania. Primele rebeliuni ale iacobitilor au fost înfrânte la Killiecrankie (1689) și Boyne (1690). Cel mai de seamă urmaș al Stuartilor, aflat în exil și care nu a încetat să revendice coroana engleză, a fost Charles Edward Stuart, supranumit Prințul Bonnie (1720-1788). Înfrângerea sa definitivă la 16 aprilie 1746 la Culloden a determinat declinul mișcării iacobite. Ultimul reprezentant important al Stuartilor, majoritatea aflați în exil în Europa, a fost Henry Stuart, cardinal-duce de York.

Iarmaroc – bălci, târg ținut la date fixe în Moldova și Țara Românească. A reprezentat un cadru important al desfășurării vieții economice și sociale în lumea urbană.

Icoane – reprezentări artistice sau artizanale, în tehnici diferite, înfățișând figuri de sfinți sau scene religioase, considerate drept obiecte de cult, sacre și care joacă un rol important în ceremoniile religioase ale creștinilor

și în locuințe. Sunt expuse în lăcașurile de cult sau la procesiunile religioase. Ex.: icoanele bizantine pe lemn sau sticlă (secolele XIV-XV).

Iconoclaști – adepții unei mișcări social-politice din secolele VIII-IX în Imperiul bizantin. Aceștia cereau înlăturarea icoanelor și a cultului lor din Biserica creștină orientală. În fapt, sub haina religioasă a mișcării, *iconoclaștii* au exprimat opoziția față de creșterea puterii economice și politice a împăratului de la Constantinopol și a aristocrației. Ei au invocat absența icoanelor în primele secole ale creștinismului și porunca din *Vechiul Testament* după care nu trebuie să-ți faci chip cioplit. În 720, împăratul Leon al III-lea Isaurianul (717-741) a dat un edict împotriva cultului icoanelor și a ordonat confiscarea pământurilor unor mănăstiri. În perioada iconoclasmului, cultul icoanelor a fost susținut, totuși, invocându-se predicile Sf. Ioan Damaschinul, prevederile decretului conciliar roman din 731 și hotărârile celui de-al doilea conciliu ecumenic de la Niceea din 787. În 843, împărăteasa Teodora a reconfirmat oficial cultul icoanelor. Ideea iconoclastă a fost reluată în cadrul Reformei religioase din secolul al XVI-lea și în Țările de Jos, în contextul contra dominației spaniole.

Iconoduli – (gr. *eikon* = imagine, tablou; *dulos* = sclav), susținătorii cultului icoanelor în Imperiul bizantin (secolele VIII-IX).

Iconostas – perete din lemn sau zid de piatră, ce desparte, în biserici greco-orientale, naosul de absida altarului. Acesta este deseori împodobit cu icoane. Este sinonim cu *tâmplă* sau *catapeteasmă*.

Ide – în calendarul roman ziua a cincisprezecea a lunilor (când era luna plină) corespunzătoare în cadrul cronologiei moderne lui martie, mai, iulie, octombrie și a treisprezecea, respectiv lui ianuarie, februarie, aprilie, iunie, august, septembrie, noiembrie, decembrie. Ex.: La idele lui martie, *Idus Martiae*, anul 44 î.Hr., Caius Iulius Caesar a fost asasinat în Senatul roman, în urma unui complot.

Ideograme – (gr. *idea* = idee; *gramma* = literă, semn), semne grafice utilizate în unele scrieri vechi pentru a nota o idee nu prin litere, ci prin desemnarea noțiunii. Caracterele scrierii chineze sunt *ideograme*.

Ideologie – 1) reprezintă ansamblul ideilor și concepțiilor politice, juridice, economice, morale, artistice și filosofice, ce exprimă raporturile dintre oameni, interesele și aspirațiile lor. *Ideologia* a constituit terenul

predilect al unor confruntări de idei, precum a fost perioada Războiului Rece (1946-1990). 2) un corpus coerent de idei pe care un om sau un grup social și-l formează în legătură cu lumea și societatea în care trăiește; 3) știința care studiază originea și evoluția ideilor, concepțiilor politice dintr-o perioadă de timp determinată.

Ieniceri – infanteriști turci în Evul Mediu. Au reprezentat un corp de elită al armatei otomane. Corpul ienicerilor a fost organizat în 1334. Membrii săi au fost recrutați, la origine, dintre prizonierii de război, tineri trecuți la islamism și aparținând populațiilor creștine supuse. Ei erau conduși de către un agă. De la finele secolului al XVI-lea au îndeplinit deseori și un rol politic. În 1826, corpul ienicerilor a fost dizolvat din porunca sultanului Mahmud al II-lea (1808-1839).

Ieromonah – călugăr ortodox ce îndeplinește funcția de preot.

Iezuiți – ordin religios catolic, înființat în 1534 de către Inigo (Ignațiu) Lopez de Loyola (1491?-1556). Este cunoscut și sub numele de *Compania lui Isus*. A constituit un instrument important al Contrareformei și a jucat un rol decisiv în consolidarea puterii papalității. La intrarea în rândurile Ordinului se depunea un jurământ de credință. Generalul iezuiților a îndeplinit un rol important la curtea papală. Iezuiții au avut un rol de seamă în viața politică, în dezvoltarea unor instituții de învățământ, a educației religioase, în opera de misionariat, cu precădere în Asia, Africa, America Latină.

Ikta – (turc.) proprietate funciară condiționată în Evul Mediu în lumea islamică. Este sinonim cu feudul.

Iluminism – mișcare ideologică și culturală a burgheziei în ascensiune (secolele XVII-XIX), concepție fundamentată pe constituirea unei „societăți raționale” în locul celei feudale. În acest sens, un rol important urma să îl joace „răspândirea luminilor” în rândul oamenilor, prin dezvoltarea științei și culturii. La baza ei s-a aflat mișcarea Enciclopediei în Franța (1751-1780). A constituit baza ideologică a regimului despotismului luminat și a revoluțiilor moderne. *Iluminismul* a adus o contribuție de seamă la propășirea societății moderne în Franța, Italia, Germania, Anglia, dar și în Europa Centrală și de Răsărit. Ex.: Dintre cei mai importanți reprezentanți ai iluminismului românesc amintim pe Inochentie Micu (Clain) (1692-1768), Samuil Micu (1745-1806), Petru Maior (1761-1821), Gheorghe Șincai (1745-1816), Ioan Budai-Deleanu (1760-1820), Ioan Molnar Piuaru (1749-1815).

Imam – cleric musulman de rit šiit. Conduce rugăciunea colectivă în moschee. Unii suverani islamici au preluat alături de atributele puterii politice și militare într-un stat și conducerea instituției religioase. Astfel, ei s-au proclamat imami și s-au considerat succesorii lui Ali, vărul și ginerele lui Mahomed, care este, în concepția šiitilor, adevăratul calif. Termenul se referă și la numele acordat califului în cadrul ritului sunit și la titlul onorific acordat savanților în lumea arabă.

Imigrare – procesul de strămutare definitivă sau temporară a unei persoane sau grup de persoane într-o țară străină.

Impeachment – (engl. = acuzare, acuzație) procedură utilizată în viața parlamentară din S.U.A. și Marea Britanie, prin care cei aleși, inclusiv președintele S.U.A., pot fi acuzați și chiar revocați din funcție în cazul unor nereguli în gestionarea puterii politice, dacă se dovedește implicarea lor.

Imperator – (lat. *imperator* = conducător, șef, cap) în Roma antică, *imperator* a constituit inițial titlul de onoare acordat de către Senat sau soldați comandanților militari victorioși, care erau aclamați de către militari într-o ceremonie specială. În anul 40 î. a fost adăugat la titulatura sa de către Octavianus (27 î. Hr.-14 Hr.). La sfârșitul secolului I d. Hr. a devenit un nume comun ce desemna pe împăratul roman (*Princeps*), care era și comandant al trupelor imperiale.

Imperialism – sistem politic și economic, doctrină politică vizând dominația unuia sau mai multor state, considerate mari puteri, asupra altor state în plan economic, politic, cultural sau militar. La baza sa stă lupta pentru identificarea de noi surse de materii prime, piețe de desfacere, poziții strategice. A avut consecințe importante în plan social-economic și politic în dezvoltarea lumii extraeuropene. Conform aprecierii unor specialiști, precum M. Rostovzeff, se poate vorbi despre o politică „imperialistă” încă din perioada Imperiului roman. În epoca modernă, *imperialismul* a cunoscut forma sa clasică colonială la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului XX. În 1914, o pătrime din suprafața globului era ocupată de colonii ale Marii Britanii, Germaniei, Franței ș.a. Se apreciază că între 1917-1990 U.R.S.S. a practicat o politică imperialistă pe scară largă.

Import – totalitatea operațiunilor comerciale privind cumpărarea și aducerea de mărfuri și servicii în țară din străinătate. Se poate realiza, între altele, import de licențe, brevete.

Impresionism – mișcare artistică novatoare dezvoltată în a doua jumătate a secolului al XIX-lea în Europa Occidentală. A fost inaugurată de către Claude Monet (1840-1926) cu lucrarea *Impresie, răsărit de soare* (1874), ce releva în culori aspecte neobișnuite ale vieții cotidiene. Principali pictori impresionisti: Edouard Manet (1832-1883), Pierre Auguste Renoir (1841-1919), Edgar Degas (1834-1917), Alfred Sisley (1839-1899), Camille Pissaro (1830-1903) au produs o veritabilă renovare a principiilor tehnicii picturii. Dorind să redea foarte sugestiv vibrația și reflexele luminii, impresionistii au renunțat la contururi și detalii precise. În sculptură, Auguste Rodin (1840-1917) a insistat asupra unei modelări fragmentate a suprafețelor. În muzică, Maurice Ravel (1875-1937) și Claude Debussy (1862-1918) au acționat pentru o lărgire fără precedent a cadrului tonal. În România, numeroase aspecte impresioniste apar în operele unor artiști plastici, ca de exemplu Nicolae Grigorescu (1838-1907), Jean Al. Steriadi (1880-1956), Nicolae Dărăscu (1883-1959).

Imunitate – 1) *imunitate parlamentară* – dreptul de care se bucură membrii parlamentelor din numeroase țări ale lumii de a nu fi urmăriți penal decât cu aprobarea parlamentului; 2) *imunitate feudală* – privilegiul marilor proprietari funciari laici și eclesiastici în Evul Mediu de a nu permite accesul dregătorilor domniei pe domeniile lor, de a se bucura de scutiri de sarcini politice și fiscale, de a strânge impozite, a ridica oaste și a decide în pricinile de judecată fără amestecul autorității centrale. Atributele imunității, parțiale sau totale, erau acordate de către domnie prin intermediul unei diplome de privilegii sau erau create prin mijloace proprii de către proprietarul feudal. În secolul al XVI-lea, imunitățile au cuprins 10% din teritoriul Țărilor Române. În documentele de epocă se folosesc, pentru a desemna sistemul de imunități, termenii de *ohabă* și *ocină*. Acestea au dispărut o dată cu modernizarea structurii de stat; 3) *imunitate diplomatică* – totalitatea drepturilor de care se bucură membrii misiunilor diplomatice în țara în care au fost acreditați. În conformitate cu acest principiu fundamental al dreptului internațional, reconfirmat prin convenția de la Viena din 24 aprilie 1963, se prevede inviolabilitatea personalului diplomatic, a membrilor familiilor acestuia, a sediului misiunilor diplomatice.

Inamovibilitate – calitatea unui funcționar public, în primul rând un magistrat, de a nu fi mutat, destituit sau înlocuit din funcție fără garanții legale. Reprezintă un element fundamental al sistemului politic democratic.

Incași – nume dat de unele triburi locale populației amerindiene din zonele centrale ale masivului muntos al Anzilor și de nord-vest ale Americii

de Sud. Una dintre cele mai importante dinastii conducătoare a fost Inca, fondată în jurul anului 1200 de către Manco Capac. În perioada conducerii lui Pachachuti (1438-1471), Topa Inca (1471-1493), Huyana Capac (1493-1626) statul incas a atins maxima expansiune teritorială întinzându-se din nordul Ecuadorului în Peru, Bolivia, Argentina, Chile. Au creat o civilizație înfloritoare care s-a remarcat printr-o rețea foarte bine organizată de drumuri și poduri, un sistem excelent de administrație și o concepție urbanistică originală, precum se poate observa la Machu Pichu. În 1525, a izbucnit un război civil între Atahuallpa și fratele său Huascar (1525-1532), sfârșit cu înfrângerea celui din urmă. Atahuallpa a domnit efectiv câteva luni, deoarece la 15 noiembrie 1532 spaniolii, în frunte cu conchistadorul Pizarro (1475-1541), au pătruns în Cajamarca, una din capitalele statului. La sfârșitul întrevederii dintre Pizarro și Atahuallpa, regele incas a fost arestat, iar un an mai târziu a fost executat, după ce sprijinise strângerea unei mari cantități de aur în speranța că va fi eliberat. Spaniolii au luat astfel în stăpânire statul incas.

Inchiziția – (lat. *inquisitio* = căutare, cercetare, anchetă), curte ecleziastică excepțională de justiție a Bisericii catolice, chemată să depisteze, să judece și să pedepsească pe cei învinuiți de erezie, pe cei ce își manifestau ostilitatea sau nesupunerea față de Biserica Romei. Bazele sale au fost puse în secolul al XIII-lea de către Papa Inocențiu al III-lea (1198-1216). În 1478, a fost introdusă în Spania de către Ferdinand de Aragon și Isabela de Castilia, cu acordul Papei Sixtus al IV-lea, fiind unul din instrumentele principale în lupta pentru întărirea absolutismului regal. Circa 75% din cazurile judecate în Spania au avut ca acuze vrăjitoria, blasfemia, deviația religioasă. Activitatea Inchiziției a avut la bază, de cele mai multe ori, tortura, arbitriul și s-a soldat, în majoritatea sentințelor pronunțate, și cu confiscarea averii. Printre cei chemați în fața Inchiziției s-au numărat Giordano Bruno (1548-1600), condamnat la moarte și ars pe rug de către aceasta, Galileo Galilei (1564-1642), silit să-și retracteze ideile.

În prezent se desfășoară o activitate de reevaluare a numărului victimelor Inchiziției.

Incinerare – acțiunea de ardere a cadavrelor și de înhumare a cenușii rezultate în cadrul unei ceremonii funerare. În Europa, practica incinerării s-a răspândit în epoca bronzului, o dată cu invazia popoarelor indo-europene. În Roma antică, s-a generalizat în secolele VII-VI î. Hr. A constituit una dintre cele mai răspândite ritualuri funerare.

Incizare – tehnică de ornamentare a ceramicii, folosindu-se un instrument din lemn sau os cu vârful ascuțit sau plat. Constă în practicarea în profunzime în pasta vasului nears a unor modele geometrice, linii, puncte. Ex.: Pe teritoriul României, menționăm existența unei ceramicii bogat incizate, din epoca preistoriei, aparținând culturilor Vinca-Turdaș, Hamangia, Coțofeni, Tei.

Incunabul – (lat. *incunabula* = începuturi, origine), exemplar tipărit înainte de anul 1500. Reprezintă, de multe ori, cea mai veche și mai de preț carte tipărită într-o țară, chiar dacă datează după 1500. Se păstrează în condiții deosebite în biblioteci și în mănăstiri. Ex.: Cea mai veche carte tipărită în Țările Române a fost în 1508 *Liturghierul* lui Macarie.

Independență – starea politică și cea juridică conform căreia un stat nu este supus vreunei autorități străine și execută acte de politică internă și externă fără a cere permisiunea altui stat. Putem deosebi, astfel, a) *independența economică* – dreptul suveran al unui stat de a dispune nemijlocit de totalitatea pârgھیilor economice și a resurselor naturale și b) *independența națională* – atribut fundamental al unui stat de a-și rezolva liber, fără vreun amestec din exterior, problemele sale interne și externe. În acest sens, este sinonim cu *neatârnare* și *libertate națională*. Ex.: România și-a proclamat independența de stat la 9 mai 1877.

Index – (lat. *index* = indiciu, semn), catalogul oficial cuprinzând lucrările a căror lectură, utilizare și difuzare era interzisă credincioșilor catolici pe motiv că ar fi răspândit erezia. A fost inițiat de către conciliul de la Trento (1545-1563), sub supravegherea Papei Paul III (1534-1549) și a purtat titlul de *Index Librorum Prohibitorum*. A reunit, în final, lucrările publicate începând cu 1571 și până în 1965.

Indo-europeni – denumire generică privind populațiile de păstori care au trăit în mileniul al IV-lea î. Hr. – pe un spațiu uriaș în zonele Asiei Centrale. De aici au migrat în valuri succesive în Europa, India, zonele de sud-vest ale Asiei, aducând la pragul de trecere la epoca bronzului o ceramică decorată rudimentar cu șnurul. Au vorbit limbi precum: hittita, greaca, sau aparținând familiilor germanice, indo-iraniene, italo-celtice. Au avut un rol important în conturarea profilului etnic și lingvistic al popoarelor din Europa.

Indulgențe – acte de iertare, totală sau parțială, a păcatelor de către Biserica Romano-Catolică în secolul al XVI-lea. Vânzarea acestora a constituit

un abuz și o nouă sursă de venituri a papalității. Călugărul reformator german Martin Luther (1483-1546) a condamnat și a cerut abolirea acestui comerț.

Infante – titlu dat copiilor regelui Spaniei, cu excepția primului născut. Ex.: Un caz celebru în reprezintă Don Carlos, fiul nefericit al regelui Spaniei Filip al II-lea de Habsburg (1556-1598). Numeroase figuri de infanți apar în lucrările pictorului spaniol Francisco de Goya y Lucientes (1746-1828).

Infanterie – pedestrași înarmați ușor sau greu. A constituit o armă de bază în operațiunile militare purtate de-a lungul istoriei. În secolul nostru deosebim *infanterie marină* – forțe militare ce luptă pe uscat (ex. pușcașii marini americani) și *infanterie moto* – infanterie dotată cu autovehicule pentru transportul tehnicii de luptă și a personalului militar.

Inflație – fenomen economic care se caracterizează prin deprecierea monedei, adică reducerea cantității corespunzătoare de metal prețios și creșterea masivă a cantității de bancnote aflată în circulație. Indiciile sale sunt creșterea generală a prețurilor și scăderea pronunțată a puterii de cumpărare a banilor. La originea ei se află dezechilibrul economic apărut ca urmare a devansării puterii de cumpărare a consumatorilor de către cantitatea de bunuri și servicii pusă la dispoziția lor. Se pot identifica inflație: *rampantă; deschisă, galopantă*.

Infrastructură – totalitatea elementelor materiale ce stau la baza funcționării societății moderne, precum drumuri, poduri, sistemul energetic și de comunicații, sistemul serviciilor publice. Joacă un rol important în asigurarea eficienței economice.

Insurecție – luptă armată organizată, îndreptată împotriva autorității centrale, pentru înlăturarea regimului politic sau izgonirea ocupanților străini. Ex.: În anul 1830, au avut loc insurecții armate în Franța, Belgia, Polonia. Numeroși istorici consideră că la 23 august 1944 a avut loc în România o insurecție națională armată.

Integrism – mișcare religioasă favorabilă menținerii integrale a tradiției în viața cotidiană, respectării atente a dogmelor și a învățăturii religioase pentru toți locuitorii deopotrivă, fără a accepta vreo concesie, și care duce, de cele mai multe ori, la intoleranță religioasă. Este specifică atât creștinilor, cât și musulmanilor, dar și altor religii.

Integritate teritorială – principiu de bază al dreptului internațional care prevede ca statele să-și exercite liber și nestingherit suveranitatea asupra propriului teritoriu și să se abțină de la orice acțiune menită să ducă la dezmembrarea teritorială a altui stat. De asemenea, se are în vedere interzicerea pătrunderii cu forțele armate pe teritoriul altui stat, inviolabilitatea frontierelor naționale.

Inteligenția – termen ce desemnează un grup de intelectuali în Rusia ce exercită o importantă influență ideologică într-o epocă dată.

Intendent – la origine, cel ce avea în administrare bunurile unei persoane, unei instituții. În Franța, intendenții au fost în secolele XVII-XVIII agenții sau trimișii regelui și, în particular, guvernanții provinciilor numite *generalități*. Aceștia reprezentau pe monarh în provincii, aveau atribuții judecătorești, financiare și de păstrare a ordinii publice. Erau numiți de către rege, fiind oricând revocabili.

Interpelare – procedură parlamentară ce permite deputaților să ceară explicații unui membru al guvernului sau întregului guvern. De obicei, interpelările deschid drumul procedurii de încredere pentru guvern, care, mai devreme sau mai târziu, pentru a-și asigura sprijinul Parlamentului cere votul de încredere al forului legislativ. Ex.: Între 1919-1937, conform unor statistici, în Parlamentul României s-au formulat 12 000 interpelări.

Interregnum – perioada de timp în care un stat cu formă de guvernare monarhică nu are la conducere un suveran. Deseori, această perioadă se caracterizează prin anarhie politică și luptă pentru putere. Ex.: În istoria Angliei, perioada cuprinsă între anii 1642-1660 este denumită „Războiul Civil și Interregnum”.

Investiții – totalitatea cheltuielilor pentru constituirea de noi capitaluri fixe, înlocuirea capitalului fix uzat, dezvoltarea și modernizarea celui existent. Teoria investițiilor este parte integrantă a teoriei creșterii economice. De aceea politica de investiții se află în strânsă legătură cu procesul acumulării economice și urmărește, în final, realizarea de profit.

Inviolabilitate – 1) *invioabilitate teritorială* – normă de drept internațional ce vine să întărească suveranitatea națională, împotriva vreunei agresiuni sau încercări de forță asupra frontierelor de stat; 2) *invioabilitate diplomatică* – principiu al dreptului internațional ce prevede interzicerea

oricăror atingeri aduse libertății, siguranței personalului diplomatic, a locuințelor și corespondenței acestuia.

Ioaniți – membrii Ordinului monaho-cavaleresc al Sf. Ioan de Ierusalim, înființat la începutul secolului al XII-lea în Palestina. Erau numiți și cavalerii ospitalieri. La 2 iunie 1247 este menționată Diploma Cavalerilor Ioaniți, care reprezintă un contract de închiriere a Banatului de Severin către ioaniți, semnat de marele preceptor Rembaldus și regele Ungariei Bela al IV-lea (1235-1270). Ea oferă importante informații privind evoluțiile în plan economic și social din teritoriul dintre Carpați și Dunăre la începutul epocii medievale.

Iobagi – țărani dependenți în Evul Mediu în Transilvania. Au avut o situație social-juridică mai grea decât a țăranilor dependenți din țările extracarpatiche. Registrul obligațiilor lor în muncă, produse și bani se referea la relațiile lor cu feudații, Biserica, statul. Până în secolul al XVI-lea țăranii erau, în principiu, liberi, dar supuși la numeroase obligații, și anume: daruri în natură, prestații în muncă, *censul* (pentru arături), *terragiu* (pentru cultivarea viței-de-vie). Prin *Tripartitum-ul* din 1517, redactat de către juristul Ștefan Werböczy, țăranilor li s-a interzis să se mute de pe un domeniu pe altul. Astfel, s-a introdus legarea de glie, țăranii fiind lipsiți, practic, de libertate juridică. Numărul zilelor de muncă a sporit enorm la 52 pe an. Fiscalitatea a devenit foarte apăsătoare. În 1714 s-a prevăzut ca robota să cuprindă 4 zile pe săptămână. În 1769, li s-au impus 4 zile pe săptămână cu brațele și 3 cu vitele. În conformitate cu principiul imunității feudale, nobilul avea drept de jurisdicție asupra țăranului, cu excepția tâlhăriei, furtului și silniciei. Sarcinile publice ale iobagilor cuprindeau o dare de doi florini, plătită în două rate, sarcini militare, lucrări pentru întreținerea drumurilor și cetăților. Prin patenta imperială din 22 august 1785, legătura personală a fost abolită în Transilvania.

Ionic – ordin de arhitectură în Grecia antică. A apărut, inițial, în coloniile grecești de pe teritoriul Asiei Mici. S-a remarcat prin coloana zveltă, capitellurile decorate cu volute, friza ce reprezenta o bandă continuă. A fost folosit și în Imperiul roman. Ex.: templul Erechteion din Atena (secolul V î. Hr.).

Iredentism – doctrină politică ce reclamă reîntoarcerea la patriamă a teritoriilor aflate sub stăpânire străină. A apărut în Italia în secolul al XIX-lea și a solicitat eliberarea teritoriilor italiene aflate sub dominația Austro-Ungariei. Uneori, poate căpăta accente naționalist-șovine. Ea a ali-

mentat în cursul secolelor XIX-XX puternice mișcări de eliberare națională la sârbi, cehi, italieni, români, maghiari. Ex.: În 1882 a luat ființă la București, din inițiativa lui C.A. Rosetti (1816-1885), societatea „Iredenta Română”.

Islamism – religie monoteistă propovăduită în secolul al VII-lea de către Mahomed, considerat Profetul. Are la bază cartea fundamentală a musulmanilor – *Coranul*, care solicită supunerea totală față de Allah. S-a răspândit mai ales în Asia și Africa. Cunoaște două orientări fundamentale – *suniții* și *șiiții*.

Ispisoc – actele publice și particulare prin care se acordau unele proprietăți sau drepturi de proprietate în Evul Mediu în Moldova. A fost folosit și pentru a desemna un document, un act, un înscris. În Țara Românească, s-a folosit termenul de *hrisov*.

Ispravnic – dregător în Evul Mediu în Țările Române. Era însărcinat să ducă la îndeplinire poruncile domnului. El era reprezentantul autorității supreme în stat la judecarea unor boieri, întocmirea și întărirea unui testament, cercetarea la fața locului a unor pricini penale. Prima mențiune documentară apare în iunie 1481, în Țara Românească, și în a doua jumătate a secolului al XVI-lea în Moldova. Începând cu secolul al XVIII-lea, au devenit mandatarii domniei în unitățile teritorial-administrative. *Ispravnici* erau numiți și unii slujbași de la curtea domnească, precum ispravnicul de curte.

Judaism – religie monoteistă larg răspândită în lume. Conform tradiției, a fost fondată în secolul al XIII-lea î. Hr. de către Moise. Baza sa a fost, se pare, cultul lui Iahve, printre cele mai vechi ale evreilor. Cartea sacră o reprezintă *Vechiul Testament* completat de către *Talmud*.

Iugăr – unitate de măsură pentru suprafețele agricole, în special din Transilvania, și echivalentă cu 0,5775 ha.

Iuncheri – elevii școlilor militare din Rusia țaristă. Într-o altă accepție, termenul vizează pe marii proprietari funciari din Germania. Iuncherii au apărut în secolul al XVI-lea, având la bază inițial nobilimea militară. S-au bucurat de numeroase privilegii economice și politice și au profesat concepții conservatoare. Au constituit fundamentul puterii militare și politice a familiei de Hohenzollern aflate la conducerea Prusiei (Germaniei).

Izolaționism – doctrină politică a unui stat ce urmărește totala neimplicare în problemele vieții internaționale, evitarea deliberată a oricărui

angajamente politice, militare, diplomatice cu alte state și refuză orice ingerință exterioară în afacerile interne. Deseori, a jucat un rol decisiv în influențarea opiniei publice din țara respectivă. Ex.: Izolaționismul S.U.A. a fost teoretizat în 1797 de către președintele S.U.A. George Washington (1789-1797), și a fost fundamentat în cadrul Doctrinei Monroe (1823). A exercitat o influență deosebită în perioada dintre cele două războaie mondiale. La sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului XX Marea Britanie a promovat „politica splendidei izolări”.

Izvod – document în limba slavonă în Evul Mediu în Țările Române, păstrat în traducere în limba română veche. Se referă și la condică, listă, evidență a vistieriei, manuscris, izvor, copie, text de cronică.

Î

Împrejmuiri – loturi de pământ rezultate din politica economică inițiată în Anglia, în secolele XV-XVI, care a constat în includerea loturilor comunale și a unor sate întregi în domeniile marilor proprietari agricoli. Multe dintre loturi au fost transformate în pășuni. Hotarele domeniilor au fost delimitate prin bariere sau garduri din lemn. Această politică economică a fost favorizată de dezvoltarea la cote nebănuite, începând cu secolul al XVI-lea, a creșterii oilor, nevoia de hrană, modificările în tehnica agricolă. Această politică a fost încurajată în secolele XVIII-XIX prin dispoziții legale de către Parlamentul de la Londra.

Încoronare – ceremonia de acordare a coroanei și a celorlalte însemne ale puterii către monarh. Ea este condusă de o înaltă față bisericească – Papă, un reprezentant al Papei, fie de un cardinal, fie de mitropolit, care, prin ungere îl consacră pe monarh. Ex.: În ziua de 25 decembrie 800, Papa Leon al III-lea l-a încoronat pe regele francilor, Carol cel Mare, drept „împărat al romanilor”. Marea majoritate a regilor Franței au fost încoronați la Reims. La 10 mai 1881, regele Carol I și soția sa, Elisabeta de Wied (Carmen Sylva) au fost încoronați ca monarhi ai României.

Înhumație – rit funerar ce constă în acțiunea de depunere sau îngropare a cadavrului în pământ, uneori alături de un bogat inventar. A fost practicat de timpuriu în Europa și Asia. Începând cu epoca bronzului și în prima vârstă a fierului, a fost înlocuit treptat cu incinerarea.

Însărcinat cu afaceri – diplomat cu cel mai mic rang. Îndeplinește funcția de secretar sau consilier de ambasadă. *Însărcinatul cu afaceri ad-interim*, în lipsa șefului misiunii diplomatice, este conducătorul respectivei reprezentanțe, fiind acreditat de către Ministerul de Externe, din țara pe care o reprezintă, pe lângă Ministerul de Externe al statului de reședință.

Întovărășire – formă de asociere în planul muncii și a împărțirii veniturilor. În agricultură, a luat ființă *întovărășirea agricolă*. Aceasta a reprezentat o formă simplă a cooperației agricole, în care lucrările agricole s-au

efectuat în comun, mijloacele de muncă fiind în proprietatea personală a țăranilor. Veniturile au fost stabilite în funcție de cantitatea de muncă și de mijloacele de muncă utilizate. Ex.: Regimul comunist din România a utilizat sistemul întovărășirilor agricole ca un prim pas către deposedarea pe cale violentă a țăranilor de pământ, proces cunoscut și sub numele de *colectivizare*.

Înțelegere – acord, învoială, convenție între două sau mai multe părți privind reglementarea unor probleme de ordin politic, economic, juridic, religios, militar, cultural. Sunt stipulate drepturi și obligații pentru părțile contractante. Ex.: la 6 iunie 1437, s-a încheiat o înțelegere în fața Conventului mănăstirii Cluj-Mănăstur între reprezentanții țăranimii răsculate din Transilvania și cei ai nobilimii. Înțelegerea prevedea recunoașterea dreptului de strămutare pentru țărani și reunirea anuală pe dealul Bobâlna a unor delegați ai părților pentru a verifica respectarea înțelegerilor.

Învestitură – actul prin care unei persoane i se încredințează o demnitate. Termenul este folosit cu precădere în Evul Mediu pentru a desemna consacrarea religioasă de către papă a unui episcop. O dată cu numirea într-o funcție religioasă titularul său era investit *temporal* cu bunurile pe care le primea împreună cu funcția, și *spiritual*, cu autoritatea de a exercita atribuțiile funcției corespunzătoare. Învestitura canonică a constituit între 1075-1122 tema conflictului pentru supremație între Papă și împăratul german. Cei mai cunoscuți adversari au fost papa Grigore al VII-lea (1073-1085) și împăratul german Henric al IV-lea de Franconia (1056-1105).

J

Jacquerie – nume dat în dispreț de către nobili răscoalei țărănești din 1358 din nordul Franței izbucnită ca urmare a adâncirii crizei statului francez, în urma înfrângerilor suferite în anii războiului de o sută de ani (1337-1453). La originea ei s-a aflat foarte probabil numele unuia dintre conducătorii răscoalei, anume Jacques Bonhomme. Mai târziu, termenul a devenit sinonim cu cel de răscoală țărănească.

Jalbă – plângere, reclamație scrisă a unei persoane care, în Evul Mediu, se considera nedreptățită prin încălcarea unor drepturi și privilegii. Ulterior, ea a desemnat o cerere, o solicitare de respectare a unui statut politic și social. Ex.: Jalba deputaților pontazi din Adunarea Ad-hoc a Moldovei (1857).

Jansenism – curent catolic, răspândit în secolul al XVII-lea în Franța. Inițiatorul său a fost Cornelius Otto Jansen (1585-1638), episcop de Ypres. El a propus reactualizarea învățăturii Sfântului Augustin, accentuând rolul propriei voințe a omului. Jansenismul a dezvoltat teza mântuirii și a predestinării prin promovarea unei morale creștine austere și foarte riguroase. Centrul său a devenit mănăstirea Port Royal de la Paris. Printre adepții săi s-au numărat Blaise Pascal (1623-1662), Pierre Nicole (1625-1695), Antoine Arnauld (1560-1619).

Jeleri – țărani dependenți în Evul Mediu în Transilvania. După unele calcule, au reprezentat o treime din numărul țăranilor din această provincie românească. Lipsiți de pământ sau cu pământ puțin ei se bucurau, totuși, de libertate individuală și se puteau strămuta de pe o proprietate pe alta. Au fost folosiți multă vreme ca lucrători zilieri. Sunt menționați pentru prima dată în 1246 pe una din proprietățile episcopiei de Alba Iulia. Introducerea nonei și a dărilor de război în 1330-1340 a făcut ca numeroși țărani să sărăcească, devenind *jeleri*. Legea din 1411 a întărit situația lor socială inferioară. Conform prevederilor patentelor imperiale din 1853-1854, au devenit proprietarii terenurilor avute în folosință.

Jihad – a desemnat războiul sfânt purtat de către musulmani în conformitate cu învățăturile *Coranului*. A vizat mobilizarea morală și cea spiri-

tuală a musulmanilor pentru a ajunge la „perfecțiune”, prin lupta „cu ajutorul lui Allah” contra infidelilor. A constituit pretextul a numeroase expediții militare purtate pentru cucerirea de noi teritorii. În zilele noastre, constituie baza ideologică a unor organizații teroriste inspirate de către fundamentalismul islamic.

Jitnicer – dregător în Evul Mediu în Moldova. Era însărcinat cu paza pivnițelor (jitnițelor) domnești cu grâne și cu strângerea și distribuirea cerealelor după necesități. Prima sa mențiune apare într-o inscripție datând din 1558. În secolul al XVII-lea, este pomenit printre marii dregători. A primit în secolul al XVIII-lea numeroase atribuții privind judecata unor pricini.

Jude – 1) conducătorul unui stat sau al unei obști, ales de către comunitate și care, în schimbul îndeplinirii unor atribuții administrative, economice și militare, se bucură de unele privilegii și imunități; 2) a devenit sinonim cu cel de *cneaz*, reprezentant al clasei feudale în formare și, ulterior, agent al autorității de stat; 3) desemnează pe omul liber, pe proprietar, pe judecător; 4) este menționat, în secolele XIV-XVI drept conducătorul districtului românesc în Transilvania.

Judec – om liber, mic proprietar în Țara Românească în Evul Mediu. Termenul se referă la cei ce se răscumpărau din rumânie. Este sinonim în documentele medievale cu cel de *megieș* sau *moșnean*.

Judecată – acțiunea de a judeca, dezbateră judiciară, proces, soluție într-un litigiu. În Țara Românească și Moldova, în secolele XIV-XV, marele vornic a judecat procese penale și civile. Sarcini numeroase în domeniul judecătii au avut și starostele și pârcălabul. Problemele legate de proprietatea asupra pământului, întărirea dreptului de stăpânire, crimă erau judecate de către domn în divan. Judecata cu probe, de exemplu jurământ, judecători, acte, a fost practică pe larg în Evul Mediu în Țările Române. În secolul al XVIII-lea s-au introdus noi forme și procedee de judecată, iar locul vechilor pravile a fost luat de către condicile de legi. Constituțiile din secolele XIX și XX în România au prevăzut importante modificări ale sistemului judecătoresc.

Județ – unitate administrativ-teritorială în Evul Mediu în Țara Românească. Ea a grupat începând de la finele secolului al XIV-lea mai multe sate și comune. Numele l-a împrumutat de multe ori de la cursul râurilor care îl străbăteau. Printre cele mai vechi județe, amintim: Jaleș, Vâlcea,

Gorj, Motru, Județul de Baltă, Prahova, Brăila, Ilfov, Pădureț. La conducere s-au aflat județii, vornicii, căpitanii sau banii, iar din secolul al XVIII-lea, ispravnicii. Județul s-a bucurat de o îndelungată tradiție în organizarea administrativ-teritorială în România din secolele XIX-XX. Termenul se referă și la conducătorul unui oraș în Țara Românească până către secolul al XVIII-lea. În sens popular, el se referă la judecata unor pricini.

Junta – denumire dată unui organism de stat, politic și militar cu putere executivă, constituit de cele mai multe ori din militari ajunși la putere printr-o lovitură de stat. Sunt menționate cu precădere în Spania și lumea latino-americană (Chile, Paraguay, Argentina).

Jupan – titlu de politețe dat unor reprezentanți de frunte ai boierimii în formare în secolele IX-XIII. Pentru prima dată termenul apare pe una din piesele tezaurului de la Sânnicolau Mare (secolul al IX-lea). Într-o inscripție descoperită la Mircea Vodă și datată în 943, este menționat Jupan Dimitrie. Ulterior, un jupan este amintit în inscripția de la Murfatlar, datând din a doua jumătate a secolului al X-lea. Între secolele XIV-XVIII a reprezentat titlul purtat de marii boieri și dregători.

Jurisdicție – puterea, competența de a judeca a unei instanțe. Termenul vizează, de asemenea, totalitatea instanțelor de același grad și care au competența de a judeca pricini de aceeași categorie. În practica politico-diplomatică, jurisdicția desemnează atribuțiile statului, întemeiat pe suveranitatea sa, de a soluționa potrivit legilor proprii litigiile ivite în legătură cu desfășurarea raporturilor interne și internaționale. În același timp, se are în vedere întinderea teritoriului pe care autoritatea își exercită atribuțiile, delimitarea prin lege a domeniilor de activitate, în care soluționarea unor conflicte ce se pot ivi aparține unui anumit organ. Ex.: abolirea jurisdicției consulare în Principatele Unite (1860).

Jurist – persoană care desfășoară o activitate în domeniul dreptului, în baza unei pregătiri de specialitate. Au jucat un rol important în secolele XII-XIII în opera de centralizare politică, sprijinind eforturile autorității centrale, pentru a supune pe reprezentanții nobilimii, a desăvârși unificarea teritorială și a codifica noile realități social-economice și politice. Ex.: Guillaume de Nogaret (1260/1270-1313) juristul lui Filip al IV-lea cel Frumos, rege al Franței (1285-1316).

Jurați – cetățeni chemați să ia parte la judecarea unor procese penale și civile. În secolele XII-XIV, a desemnat pe asesorii judeului, în cadrul satelor și obștilor din Transilvania, în cazul judecării unei pricini locale.

Juriu – grup de jurați care iau parte la constituirea curților cu juri, mai ales în sistemul juridic din lumea anglo-saxonă. Joacă un rol important în stabilirea vinovăției în procesele civile și penale.

Jurnal – publicație având o apariție zilnică. Termenul este sinonim cu cel de *ziar* și *gazetă*. El desemnează, totodată, însemnările zilnice ale unei personalități despre evenimentele cele mai importante din viața sa, observații științifice, evoluția operațiilor militare, descrierea unei călătorii. Ex.: „Jurnalul Național(; jurnalul lui Constantin Sănătescu (1885-1947); jurnalul navigatorului Antonio Pigafetta (1491-1534). El vizează totodată ordonanțele de urgență ale guvernului României în epoca interbelică. Ex.: Jurnalul Consiliului de Miniștri.

Justiție – totalitatea instanțelor judecătorești dintr-un stat care sancționează încălcarea legilor. Constituie forma fundamentală de acțiune a statului în plan juridic, care se manifestă prin judecarea pricinilor civile sau penale și aplicarea pedepselor prevăzute de lege. Termenul apare ca atare în secolul al XIX-lea. Principalele nivele ale justiției în Evul Mediu în Țările Române au fost: a) *justiția obștii* – megieșii, oamenii buni și bătrâni; b) *justiția orășenească* – organe ale puterii locale; c) *justiția seniorială* – feudalii; d) *justiția domnească* – domnul, caimacamii, sfatul domnesc; e) *justiția breslelor* – starostele; f) *justiția bisericească* – organisme ale Bisericii. În epoca modernă și contemporană, s-au efectuat numeroase modificări în ceea ce privește componența și autoritatea justiției.

K

Kaghan – lider al uniunii de triburi a avarilor și a altor populații migratoare din Asia Centrală, care au constituit între 567/568-795/796 o formațiune politică efemeră în Câmpia Tisei. Denumirea se referă și la suveranii vechilor turci.

Kaiser – denumire folosită pentru suveranii Sfântului Imperiu romano-german, apoi între 1870-1918, ai Germaniei. A devenit sinonim cu titlul de împărat în cazul lui Wilhelm al II-lea de Hohenzollern, suveran al Germaniei (1888-1918).

Kamikaze – (japon. = vânt divin) în amintirea furtunilor ce au dispersat, conform tradiției, în 1281 flota mongolă ce încerca să invadeze Japonia. Vizează o persoană care dă dovadă de un fanatism deosebit, mergând până la sacrificiul suprem. Au purtat această denumire piloții sinucigași din aviația japoneză, care în 1944-1945 au lovit și scufundat nave militare americane, aruncându-se cu avioane încărcate cu bombe asupra lor în timpul luptelor din Oceanul Pacific.

Kanunname (Kânunnâme) – (turc. = Carte de Lege) denumirea dată legislației otomane cu caracter laic. În cadrul său se regăsesc legi speciale acordate fiecăreia dintre provinciile Imperiului otoman, în funcție de specificul teritoriului, grupul de populație, tradiții. Au publicat numeroase Kanunname sultanii Mahomed al II-lea Cuceritorul (1444; 1444-1446; 1451-1481) și Soliman Legiuitorul (Kanunî) (1520-1566).

Kapudan (Kapudan-ı derya) – titlu acordat marelui amiral al flotei otomane. Ex.: Khair ed-Din Barbarossa (1483-1546), bei al Algerului și mare amiral otoman. A câștigat victoria de la Prevezza (1538) împotriva flotei creștine conduse de Andrea Doria (1468-1560).

Karma – lege fundamentală a credinței brahmane, conform căreia destinul unui om este determinat de totalitatea faptelor și gesturilor din încarnările sale anterioare. *Karma* reprezintă principala cale prin care se

determină statutul social și casta căreia îi va aparține individul într-o viață ulterioară.

Katiușa – proiectil cu reacție, cu efecte distrugătoare, lansat de pe unități mobile. A fost utilizat de către forțele armate sovietice în anii celui de-al doilea război mondial.

Kediv (Khediv) – rege, conducător al Egiptului în epoca modernă. A reprezentat titlul purtat, între 1867-1914 de către succesorii lui Mehmed Ali Pașa, viceregele Egiptului (1805-1848). În condițiile dominației coloniale franceze și apoi britanice în Egipt, Kedivul nu a dispus de o autoritate politică reală.

Kibuț – comunitate agricolă în statul Israel. Pământul arabil este exploatat în comun. Inițial a jucat un rol predominant de apărare. Primele kibuțuri au apărut în Palestina la începutul secolului XX și au constituit baza colonizării evreilor în zonele viitorului stat Israel.

Kratos – piesă de ceramică utilizată în Grecia antică.

Kurgan – movilă de pământ. Se ridică, de obicei, deasupra unor morminte de înhumăție pentru a le proteja. Desemnează și unele ridicături de pământ (măguri) ce adăpostesc vestigiile unor așezări. Ex.: kurganele din aria culturilor Sălcuța, Tiszapolgar, Petrești, datând din perioada de trecere la epoca bronzului.

L

Lagăr – 1) din punct de vedere militar reprezintă un loc de reunire provizorie pentru forțele militare aflate la manevre sau în cursul unei campanii; 2) locul izolat unde sunt închiși prizonierii de război. Sunt semnalate încă din epoca modernă în America Latină, aflată sub dominație spaniolă, și în Africa de Sud, unde britanicii au reținut pe prizonierii buri. În anii celui de-al doilea război mondial, ocupanții nazisti au organizat lagăre de muncă, lagăre de concentrare, dintre acestea din urmă unele devenind lagăre ale morții (lagăre de exterminare). Ex.: Auschwitz-Birkenau (Polonia). În Uniunea Sovietică, în perioada dictaturii staliniste, a existat în Siberia, o rețea de lagăre de muncă; 3) în 1947, la reuniunea secretă a partidelor comuniste de la Szlarska Poreba, în Polonia, unde s-a constințit formarea Cominformului, ideologul stalinist Andrei Jdanov a apreciat că în lume s-au format două lagăre; a) lagărul imperialist și antidemocratic; b) lagărul anti-imperialist și democratic.

Laicizare – separarea unei instituții de Biserică. Procesul complex, în plan social, politic, ideologic, cultural și moral, de emancipare a vieții sociale, a relațiilor și instituțiilor din cadrul său de sub influența Bisericii. A constituit o direcție semnificativă de acțiune politică în numeroase state ale lumii în epoca modernă și contemporană.

Lama – sacerdot, preot, călugăr budist de rit tibetan. A îndeplinit un rol important în răspândirea lamaismului, varianta Mahayana a budismului, în Mongolia și Tibet. Lama, când teritoriul a fost ocupat de R.P. Chineză și-a adus contribuția la nașterea unui sincretism între cultele arhaice tibetane și doctrina budistă, și, de asemenea, s-a implicat în organizarea religioasă din Tibet până în anul 1951. Astfel, sunt menționați *Dalai-Lama*, șeful spiritual suprem al budiștilor din Tibet, desemnat de la o vârstă fragedă, și *Panchen-Lama*, șeful politic al Tibetului.

Lance – 1) armă simplă de luptă, folosită în decursul timpului pentru apărare, iar ulterior în cadrul unor ceremonii religioase și politice. Se compune dintr-o prăjină lungă de lemn cu un vârf ascuțit de metal, montat

în partea superioară; 2) unitate militară menționată în Europa Occidentală și în Transilvania (secolele XIV-XV). Era constituită dintr-un cavaler, greu înarmat, purtător de lance și flamură, și suita sa. În bătălie, conta ca un singur luptător.

Lararium (lat.) – capelă pentru zeii lași, în atrium sau în grădina casei, specifică aristocrației romane, ce conținea statuile zeităților protectoare ale casei și familiei. În fiecare zi, la *lararium* se spuneau rugi pentru a îmbuna divinitățile.

Latifundia – mare proprietate funciară particulară în Imperiul roman. Era lucrată cu sclavi și cu lucrători agricoli sub supravegherea unui administrator (*procurator*), sprijinit de către un mic aparat birocratic. Este expresia procesului de concentrare a proprietăților agricole, ce a ajuns la apogeu în perioada Dominatului.

Latrones – (lat. *latro* = soldat, tâlhar, asasin) denumire sub care erau cunoscuți în Antichitate hoții, sclavii, fugarii, răsculații din Italia și din Imperiul roman. Sunt menționați și în Dacia romană.

Lavra – mănăstire ortodoxă de mari dimensiuni, mai întâi în Egipt și apoi în Grecia și Rusia. Împreună cu chiliile călugărilor ce oficiau în cadrul său formează o mică așezare rurală.

Lazaret – cu referire la Evul Mediu și la epoca modernă, un așezământ spitalicesc izolat pentru bolnavii contagioși. În principal au fost construite din inițiativa Bisericii.

Lebensraum – (germ. = spațiu vital) termenul a fost utilizat în cadrul unei doctrine politice de către Karl Haushofer (1869-1946) și echipa institutului de geopolitică de la München. În perioada interbelică, *Lebensraum* a fost folosit de către propaganda nazistă pentru a-și justifica, în numele unei iluzorii superiorități a „rasei ariane”, pretențiile teritoriale și dorința de a cucerii și coloniza Europa Centrală și de Răsărit, apoi toată lumea.

Lefegii – ostași cu plată (leafă), români sau străini (unguri, tătari, poloni, germani, bulgari, sârbi) cu rol important în forțele armate ale Moldovei și Țării Românești în Evul Mediu. Au fost cunoscuți ca pricepuți în mânuirea armelor de foc. Au fost pomeniți în documente încă din a doua jumătate a secolului al XV-lea și au numărat, sub domnia lui Mihai Viteazul,

20 000 de ostași. În secolul al XVIII-lea numărul lefegiilor nu a depășit câteva mii de soldați, dar primeau de la domnie leafă, echipament, hrană. În timpul domniei lui Matei Basarab (1632-1654) și a lui Constantin Brâncoveanu (1688-1714) sunt denumiți *leventi*, și respectiv, *saragele* și *martologi*.

Legare de glie – procesul economic și juridic prin care țărănimea dependentă din Țările Române în Evul Mediu a fost lipsită de libertatea juridică individuală, interzicându-i-se mutarea de pe o proprietate pe alta și fiind împovărată cu noi sarcini de muncă. Aceasta a corespuns unei prime faze a economiei de mărfuri – secolele XVI-XVII și necesităților statului de a stabili forța de muncă, pe contribuabili și pe viitorii ostași. Procesul s-a desfășurat după cum urmează: În Transilvania – în 1517, prin *Tripartitum* al lui Ștefan Werböczy; în Țara Românească – în 1595, prin *legătura* lui Mihai Viteazul; în Moldova – în 1628, prin Așezământul lui Miron Barnovschi Movilă (1626-1629; 1633). A fost desființată în secolul al XVIII-lea.

Legat – (lat. *legatus* = sol, trimis, ambasador) 1) reprezentant diplomatic al Papei; 2) înalt magistrat civil sau militar în Roma antică, ce conduce o legiune sau persoană trimisă pe lângă un general sau un guvernator de provincie în afara Italiei, de cele mai multe ori de la granițele Imperiului. Termenul poate desemna și solii trimiși de Roma pentru negocieri diplomatice. În provincii, legatul purta numele de *legatus-Augusti pro praetore* (de rang consular). În calitate de guvernator, *legatul* avea importante atribuții administrative și juridice.

Legeție – la origine rangul diplomatic al unei misiuni a Papei (misiune diplomatică de rangul doi). Prin extindere astăzi, o misiune diplomatică de rang secundar, condusă de un însărcinat cu afaceri sau ministru plenipotențiar. Ex.: Între 1941-1944, legeția Germaniei naziste la București a fost condusă de baronul Manfred von Killinger.

Lege – măsură juridică, act normativ, care reglementează diferite aspecte ale vieții social-economice, politice și culturale. În funcție de domeniul de acțiune, legea are un grad diferit de generalitate. În Țările Române în Evul Mediu sunt amintite drept legi: *obiceiul pământului*, *legea țării*, *legea pământului*, *legea scrisă*. În ansamblul legilor ce au conturat dreptul natural, privat, public, penal și civil din Țările Române, s-a resimțit influența legislației bizantine, ca și realitățile societății românești. Legea s-a bazat pe judecată, tribunal, hotărârile sale, ca și pe credințele religioase. Ex.: Țara Românească – *Pravila de la Govora* (1640); *Îndreptarea legii*

(1652); Moldova – *Cartea românească de învățătură* (1646); Transilvania – *Statutele țării Făgărașului* (1508); *Approbatae Constitutiones* (1653); *Compilatae Constitutiones* (1699).

Legea salică – lege emisă de francii salieni, care interzicea femeilor dreptul de a purta coroana țării. Textul prin care partea feminină era exclusă de la succesiunea la tron pare însă, conform părerii unor specialiști, să fi fost redactat la jumătatea secolului al XIV-lea.

Legendă – specie a genului epic, în proză sau versuri, care oferă o explicație unui proces, fenomen, apariției unor obiecte, vieții unor persoane. Legenda apelează mereu la elemente fantastice, în special când descrie faptele de vitejie și acțiunile neobișnuite ale unor eroi. Ex.: *Legenda Graalului*; *Legenda Sf. Gerard*; *Legenda Cidului*.

Legislatură – perioada de timp pentru care este ales, într-un stat, organul suprem al puterii legislative. Ex.: Conform prevederilor Constituției din 1991, Parlamentul bicameral al României – Senat și Adunarea Deputaților – este ales pentru o perioadă de patru ani.

Legislație – totalitatea legilor unui stat sau dintr-o anumită ramură a dreptului – legi, decrete, decrete-legi, decizii, instrucțiuni. Ex.: legislațiile muncii, comercială, maritimă.

Legitimism – teorie politică ce propune drept principiu fundamental dreptul inalienabil la tron al dinastiilor regale și puterea lor absolută. Se inspiră din teoria dreptului divin. Ex.: Se numesc legitimiști partizanii familiei de Bourbon înlăturați în urma revoluției din 1830 de pe tronul Franței.

Legiune – (lat. *legio*) unitate militară principală a armatei romane constituită din pedestrași, ce erau, în general, cetățeni romani; cuprindea 10 cohorte, 30 manipule, 60 centurii. Numărul de soldați dintr-o legiune a variat. Inițial au fost 3 000 soldați, iar în secolul al IV-lea î. Hr. sunt pomeniți 4 200. Prin reformele lui Caius Marius (c. 155-86 î. Hr.) o legiune a numărat 5 000 soldați. La conducerea ei s-a aflat, mai întâi, un *legatus legionis* (de rang senatorial), iar mai apoi, un *praefectus* (din ordinul ecvestru). Numele legiunilor era în legătură cu numele împăratului și al regiunilor de unde acestea se recrutau, cu caracteristicile armamentului folosit și a tacticii de luptă. La sfârșitul Republicii romane erau 60 legiuni. Octavianus Augustus a stabilit numărul lor la 28-30, medie ce avea să se mențină în toată perioada

Imperiului. Ex.: în Dacia romană au staționat legiunile I Adiutrix – la Apulum, XIII Gemina – la Apulum, V Macedonica – la Troesmis și apoi la Potaissa, III Flavia Felix – după 118 la Singidunum.

Letopiseț – (termen, la origine, în limba slavă), o scriere istorică în Evul Mediu în care evenimentele erau consemnate în desfășurarea lor cronologică. Reprezintă o importantă categorie de izvoare istorice. În general, trebuie supuse unei analize critice. Ex.: *Letopisețul Cantacuzinesc*; *Letopisețul Țării Moldovei de la Aron vodă până la Eustație Dabija*.

Letrados – (span.) avocații ieșiți de pe băncile universităților din Spania în secolele XVII-XIX și care, ulterior, au îndeplinit funcții administrative și în aparatul legislativ. Au constituit baza birocrăției administrative și juridice în coloniile spaniole din America Latină.

Lețcaie – monedă de aramă cu valoare foarte mică, ce a circulat în secolul al XVII-lea în Moldova și în Țara Românească.

Leu – inițial monedă de argint. Moneda denumită *leu* a fost utilizată în Olanda, unde în 1575 documentele au menționat prima emisiune monetară. Denumirea îi provine de la stema Olandei – un leu ridicat pe două labe și care era gravată pe reversul monedei. În Țările Române, termenul este folosit pentru prima dată într-un document din 23 iunie 1639 adresat de către Vasile Lupu, domnul Moldovei (1634-1653) către bistrițeni. În secolele XVII- XVIII, sub denumirea de *leu bătut*, moneda a jucat rolul de unitate metrologică. A avut o valoare variabilă în ceea ce privește conținutul de bani – de la 180 bani între 1650-1670 la 240 bani în 1843. În 1728 au circulat în Țara Românească *leul nou* și *leul vechi*. Leul a fost utilizat ca plată în activitățile comerciale, la achitarea dărilor și impozitelor, la plata salariilor. Prin legea din 14/26 aprilie 1867 leul a devenit unitatea bănească etalon a sistemului monetar în România.

Levelleri – termen în limba engleză ce desemnează pe membrii grupului radical, reprezentând mica burghezie, în cadrul Războiului civil din Anglia (1642-1660). Au jucat un rol important între 1649-1660. Conducătorul și ideologul lor a fost John Lilburne (1614-1657). Au solicitat, între altele, abolirea monarhiei și a Camerei Lorzilor, înfăptuirea unei reforme judiciare, toleranță religioasă. Au organizat în 1647 și 1649 unele revolte locale.

Libație – ritual religios, în Antichitate. Consta în vărsarea unui lichid – apă, vin, băutură fermentată – deasupra unui vas cu plante, pe pământ sau pe altar, cu scopul de a onora o divinitate sau de a pomeni un defunct. Are semnificația purificării.

Liberalism – mișcare politică și economică, filosofie politică bazată pe valorile toleranței, libertății individuale și de exprimare. Printre primii gânditori ce au profesat idei liberale amintim pe John Locke (1632-1704). Ideile și concepțiile liberale s-au impus în documentele Revoluției Americane (1774-1783) și ale Revoluției Franceze, reflectând aspirațiile politice ale burgheziei aflate în ascensiune. În secolele XVIII-XIX, filosofi și economiști, precum David Ricardo (1772-1823), Benjamin Constant (1767-1830) au criticat privilegiile tradiționale ale monarhiei, clerului superior și aristocrației și au solicitat recunoașterea drepturilor naturale ale oamenilor, lărgirea dreptului de vot pentru „proprietari și cei cuți”, introducerea principiului responsabilității ministeriale. Triumful liberalismului și constituirea partidelor liberale au coincis cu expansiunea revoluției industriale în lume, iar reprezentanții săi au acționat intens pentru dezvoltarea unei economii de piață. La finele secolului al XIX-lea și începutul secolului nostru, problemele dezvoltării societății moderne au impus introducerea unor noi reforme sociale, politice și economice. Partidele liberale tradiționale au decăzut, locul lor fiind luat de către partidele social-democrate. În secolul XX politica economiei libere de piață a renăscut în Marea Britanie și S.U.A. în cadrul politicii economice promovate de Margaret Thatcher, premier britanic (1979-1990), și, respectiv, de către Ronald Reagan, președinte S.U.A. (1981-1989).

Liberti – (lat. *libertus* = libert, fost sclav eliberat) sclavii eliberați din Imperiul roman. Eliberarea se putea realiza cu asentimentul proprietarilor. Cei eliberați deveneau mici meseriași sau negustori și duceau o viață modestă. Nu puteau ocupa magistraturi, nici să participe la viața politică, nici să fie recrutați pentru a se înrola în legiuni. În secolul al II-lea d. Hr. fiilor lor li s-a permis să candideze la demnitatea de cavaleri. Unii autori antici îi menționează și în cetățile grecești, unde aparțineau categoriei metecilor.

Lictori – purtători ai fasciilor, însemnelor și insignelor ce însoțeau în cadrul ceremoniilor din Roma antică pe demnitari, ca de exemplu consuli, pretori.

Ligă – uniune de state, de orașe, de asociații, de persoane, în vederea realizării unui scop comun sau împlinirii unor interese identice în

plan politic, economic sau cultural. Ex.: Liga Sfântă (la sfârșitul secolului al XVI-lea); Liga Națiunilor (1919-1939); Liga Agrară (constituită în 1928 în România); Liga Arabă (fondată în 1945).

Limes – (lat. *limes* = linie de hotar, graniță, fortificație). În fapt, *limes*-ul a reprezentat o frontieră fortificată, de cele mai multe ori, pe un hotar natural, la granițele Imperiului. El cuprindea șanțul, valul de pământ, castelul, turnurile de apărare. Trupele de pe *limes* aveau misiunea de a supraveghea și de a apăra frontiera, de a respinge atacurile inamice. Ex.: Limes-ul lui Hadrian (Britania), Limes-ul Rinului (Germania), Limes-ul Transalutanus (Dacia romană).

Lista civilă – totalul sumelor de bani pe care le au la dispoziție suveranul și familia sa într-un stat cu forma de guvernământ parlamentară, pentru necesitățile personale. Ele sunt aprobate de către Parlament din fondurile statului. Ex.: Lista civilă a prințului Ferdinand, nepotul de frate al regelui Carol I al României (1866-1914), era în 1880 de 300 000 lei aur, iar în 1893 de 10 000 000 lei.

Litografie – tehnică artistică constând în reproducerea sau multiplicarea pe hârtie, cu ajutorul unei plăci de calcar fine, a unui desen realizat cu cerneală grasă sau creion gras. Se referă și la desenul astfel obținut. Procedeele au fost inventate în 1796 de către Alois Senefelder (1771-1834). A constituit un procedeu frecvent folosit în artele plastice în secolele XIX-XX.

Liturghie – principala slujbă religioasă în Biserica creștină, oficiată în zilele de sărbătoare începând cu secolul II. Cele mai importante liturghii au fost scrise de Sf. Ioan Chrysostom și Sf. Vasile cel Mare.

Liturghier – carte ce cuprinde rânduiala liturghiei în Biserica creștină. Ex.: *Liturghierul* lui Macarie (1508); *Liturghierul* tipărit de către diaconul Coresi (1570).

Lobby – influența și presiunea unor grupări politice, personalități și minorități, asupra legislativului, pentru adoptarea unor hotărâri conforme cu interesele lor. Principalii agenți ai lobby-ului sunt juriști, ziariști și reprezentanți ai grupurilor financiare. Joacă un rol important în viața politică a statelor din Europa occidentală și, în special, în S.U.A.

Lobonți – nume dat soldaților din Ungaria și Transilvania ce luptau alături de Habsburgi, la sfârșitul secolului al XVII-lea și începutul secolului

al XVIII-lea, împotriva mișcărilor antiaustriece, precum războiul curuților din 1703-1711 condus de Francisc Răcköczy al II-lea.

Lock-Out – (engl.) tactică de luptă antisindicală folosită de către patronatul din Europa occidentală și din S.U.A. Pentru a înfrânge o grevă și a nu satisface revendicările lucrătorilor și pentru a impune condițiile patronatului, proprietarii decid închiderea fabricii și apoi, la redeschiderea sa, lucrătorii ce doresc să se reîntoarcă la lucru trebuie să se reangajeze, ceea ce permite patronatului să nu angajeze pe greviștii cei mai hotărâți, pe liderii sindicali.

Locotenență Domnească – organ colectiv, politic și administrativ ce ținea locul domnului în Moldova și Țara Românească, în epoca modernă și exercita atribuțiile sale până la numirea (alegerea) unui nou domnitor. Ex.: România a fost condusă între 11 februarie 1866 și 30 aprilie 1866 de către o locotenență domnească formată din Nicolae Golescu, Lascăr Catargiu, Nicolae Haralambie, Ion Ghica.

Loggia – în arhitectura renescentistă, o parte a unei clădiri, o galerie acoperită și deschisă spre exterior prin arcade ce se sprijină pe coloane. Pot exista și unele construcții de tip loggia, de sine stătătoare sau încadrate parterului unei clădiri și care au servit ca tribune. Ex.: loggia de la Palatul Mogoșoaia.

Logofăt (Cancellarius) – mare dregător și șef al cancelariei domnești în Moldova și în Țara Românească în Evul Mediu. Dregătoria a apărut menționată în Țara Românească între 1390-1400, iar în Moldova, la 7 ianuarie 1403. *Logofătul* era locțiitorul domnului la conducerea divanului, redacta actele și aplica pecetea domnească, și începând cu secolul al XVII-lea, contrasemna actele oficiale de cancelarie. Era păstrătorul marelui sigiliu domnesc. Izvoarele documentare pomenesc pe *logofătul de obiceiuri; de taină; de vistierie*. În Moldova, *logofătul* avea și sarcini judecătorești, ca de exemplu hotărnicirea moșiilor. Ex.: Filotei Monahul, *logofătul* lui Mircea cel Bătrân, Teodosie Rudeanu, *logofătul* lui Mihai Viteazul.

Lollarzi – nume acordat adeptilor lui John Wycliffe (1330-1384), reformator religios din Anglia. Rolul serviciului religios era, în concepția acestora, de „a salva pe individ”, de a-l conduce pe „calea cea dreaptă” prin mijlocirea preotului. Au fost persecutați în timpul domniei lui Henric al IV-lea Bolingbroke (1399-1413) din dinastia de Lancaster. În 1414 au organizat o revoltă, dar au fost înfrânți.

Lord – titlu nobiliar al unui mare proprietar funciar în Marea Britanie. El este ereditar sau conferit de către monarh. În prezent, are un caracter mai mult onorific. Lorzii se reunesc în Camera Lorzilor, camera superioară a Parlamentului de la Londra. Titlul de *lord* este atribuit și înalților funcționari sau miniștri ai cabinetului britanic în exercițiul funcțiunii – *Lordul Cancelar, Primul Lord al Amiralității, Lordul Sigiliului Privat, Lordul Primar al Londrei*.

Lotri – termen utilizat în Moldova și în Țara Românească în secolele XV-XVII pentru a denumi, deopotrivă, pe hoți, tâlhari și soldați din oastea neregulată, ce era adunată de pretendenții la domnie.

Lovitură de stat – acțiune de forță, militară sau politică, ce urmărește răsturnarea regimului politic existent și înlocuirea sa cu un altul. Este rezultatul acțiunii unor alianțe politice sau grupuri sociale. A jucat deseori un rol decisiv în istoria politică a unor state. De multe ori, a prefațat o revoluție politică. Este sinonim cu termenul de *puci*. Ex.: Prin Statutul dezvoltător al Convenției de la Paris de la 2/14 mai 1864, se consideră că domnitorul Alexandru Ioan Cuza (1859-1866) a dat o lovitură de stat constituțională. La 23 august 1944, după unii istorici, a avut loc în România o lovitură de stat, ce a marcat o profundă schimbare a regimului politic.

Lucerna – corp de iluminat folosit de către romani în Antichitate și în care ardea o feștilă muiată în ulei.

Luddiți – membrii unei mișcări spontane de protest a lucrătorilor din Anglia în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea și în secolul al XIX-lea. Numele îi vine de la unul din liderii săi, Ned Ludd, care în 1799 a distrus o mașină în comitatul Leicestershire. În condițiile înzestrării întreprinderilor industriale cu mașini, furia lucrătorilor s-a abătut asupra acestora, pe care le distrugeau, deoarece vedeau în ele cauza principală a ruinării micilor meșteșugari și a sporirii numărului de șomeri.

Lude (Liude) – (slav. – *om de rând*). Ulterior a vizat o unitate fiscală colectivă sau individuală cu caracter impozabil. A fost introdusă în Țara Românească de către Alexandru Ipsilanti. La baza ei s-a aflat solidaritatea la plata contribuției bănești a unui grup de familii – în medie 4-6 familii, ce au reunit până la 20 birnici. Insolvabilitatea unei lude era acoperită de celelalte lude solvabile. În 1818, au fost menționate 18 000 de lude, cea mai mare parte a veniturilor rezultate din strângerea dărilor luând drumul Porții.

Ludi – (lat. *ludus* = joc, distracție, spectacole), evenimentele sportive, spectacolele de teatru organizate de către romani în Antichitate, pentru a marca victoriile militare și sărbătorile religioase.

Lumpenproletariat (Lumpen) – totalitatea indivizilor plasați la periferia societății: cerșetori, vagabonzi. Apare ca urmare a șomajului și a intensificării procesului de pauperizare. Reprezintă o importantă masă de manevră politică.

Lunetă – instrument optic cu care pot fi observate corpurile cerești îndepărtate. Datorită lentilelor folosite, imaginea care apare este situată mai aproape decât obiectele studiate în realitate, și acestea din urmă se pot vedea sub unghiuri mai mari decât se pot observa cu ochiul liber. Luneta a fost inventată în Olanda în secolul al XVII-lea. Printre cei care au construit și experimentat numeroase lunete s-a numărat și Galileo Galilei (1564-1642).

Luteranism – doctrină protestantă răspândită în Germania în secolul al XVI-lea. Teoreticianul său a fost Martin Luther (1483-1546). Acesta a propus simplificarea cultului creștin. În opinia sa credința ferventă era condiția fundamentală a mântuirii; Autoritatea supremă în Biserică era *Biblia*, ce a fost tradusă în limba germană, iar credincioșii săi erau liberi să o comenteze și s-o interpreteze. Biserica luterană era subordonată puterii laice și a susținut eforturile economice ale întreprinzătorilor.

M

Mabeem – (turc. = anticameră) în Țara Românească în Evul Mediu, *mabeem* era denumirea zonei de la curtea domnească unde se afla cancelaria. În secolul al XVIII-lea, *mabeemgi-başa* era slujitorul Curţii ce se îngrijea de camerele domnului.

Magistraţi – (lat. *magistratus* = magistratură), persoane alese în Antichitatea romană de către adunarea populară în vederea exercitării puterii politice pe o perioadă de timp determinată. La începutul Antichităţii, a desemnat pe conducătorii unor oraşe antice. În Roma antică, magistraţii dispuneau de autoritatea care le fusese conferită de a lua decizii, de a convoaca organele puterii de stat. Activitatea celor mai înalţi magistraţi era dominată de principiul colegialităţii. Magistraţii se împărţeau în: *ordinari* – pretorii, edilii – care erau cei mai numeroşi şi *extraordinari* – dictatorul. În funcţie de importanţa lor, putem deosebi *magistraţii curuli* – participau la şedinţe pe scaune încrustate cu fildeş (pretorii, consuli) şi cei *necuruli* – asistau la întruniri pe bănci simple (cvestorii, tribunii). Cea mai înaltă magistratură romană a fost consulatul. În epoca contemporană, magistraţii sunt funcţionarii superiori, precum judecătorii, înalţi demnitari ai statului.

Mahala – începând cu a doua jumătate a secolului al XVI-lea, o grupare de case în oraşele din Moldova şi Țara Românească. În secolele XVII-XIX, mahalalele purtau numele unor categorii de meşteşugari, negustori sau a unui personaj important al epocii. Mai târziu, *mahalaua* a desemnat cartierele mărginaşe, periferia oraşelor.

Maharadjah – (termen originar din limba sanscrită = mare rege) titlul purtat de către prinţii suverani din India până în 1956. În zilele noastre, indică un om foarte bogat.

Mahdi – nume dat de către musulmanii suniţi *Salvatorului* (*Cel ce este condus de către Allah*), cel a cărui venire pe Pământ, în ultima zi a lumii, în conformitate cu doctrina islamică, urmează să aducă dreptatea veşnică. Invocând numele lui Mahdi, Mahomed Ahmed Bin Abdallah a

organizat în 1881-1889 în Sudan o puternică revoltă antibritanică și a asediat trupele lordului Charles Gordon (1833-1885) la Khartum, oraș pe care la 26 ianuarie 1885 l-a cucerit. În urma bătăliei de la Omdurman, de la 2 septembrie 1898, armata anglo-egipteană condusă de către generalul Herbert Kitchener (1850-1916) a zdrobit trupele mahdiste.

Mahomedanism – vezi *Islamism*.

Maiasi – populație amerindiană ce a trăit în zonele Americii Centrale – Peninsula Yucatan și Guatemala. Perioada de glorie a civilizației maya a cuprins secolele IV-X. S-au construit orașe importante dominate de piramide în trepte. Maiasii au fost celebri pentru reprezentările artistice, stilurile arhitectonice, cultul, cunoștințele de astronomie, atenția acordată calendarului.

Maiores Terrae – (lat. = mai marii pământului) termenii apar în *Diploma cavalerilor Ioaniți* (2 iunie 1247) și desemnează pe reprezentanții clasei feudale în formare din Țara Românească. Aceștia se bucurau de numeroase privilegii și imunități.

Majordomul palatului – demnitar de seamă la curtea regilor franci în perioada dinastiei merovingiene. Acesta era șeful Casei Regale, responsabil al palatului și al aprovizionării sale, controla fiscalul și ținea evidența veniturilor regelui. A îndeplinit un rol asemănător primului ministru din epoca contemporană. Unii regi franci au fost la origine majordomi ai palatului. Printre aceștia, amintim pe Carol Martel (725-741) și Pepin cel Scurt (751/752-768). Documentele istorice au reținut și numele altor *majordomi* ai palatului, ce au jucat un rol politic, ca de exemplu: Grimoald, Landen, Wulfoald, Berchar, Ebroin, Ragenfrid.

Mandarini – nume dat inițial de către călătorii portughezi în secolul al XVI-lea demnitarilor din Indochina. Ulterior, a vizat pe funcționarii publici, persoanele influente de la curtea împăratului Chinei.

Mandat – (lat. *mandatum* = împuternicire, dispoziție, recomandare), formă de administrație aplicată după primul război mondial, în conformitate cu hotărârile Ligii Națiunilor, coloniilor și multor teritorii extraeuropene, majoritatea aparținând statelor învinse de către marile puteri învingătoare. Puterea politică și administrativă era încredințată în aceste zone, de către forul de la Geneva, unor mari puteri, cu scopul de a le asista, administra și a le pregăti pentru obținerea în final a independenței. Ex.:

Marea Britanie a exercitat mandatul în perioada interbelică în Irak și Palestina. În Imperiul roman *mandatele* au reprezentat instrucțiuni, norme cu caracter de lege pentru funcționarii și guvernatorii imperiali.

Manifest – text, chemare, apel, declarație solemnă, prin care o mișcare politică, artistică, conducerea unui stat sau a unui partid își expune programul, își justifică poziția, își face cunoscute concepțiile, cu scopul de a determina acțiuni imediate.

Manufactură – întreprindere industrială în secolele XVI-XVIII. Reprezintă o formă a producției capitaliste ce pregătește trecerea la marea industrie mașinistă. În cadrul său, se folosește forța de muncă salariată, tot mai numeroasă, pe fondul unei accentuate diviziuni sociale a muncii. În Anglia, a constituit baza dezvoltării economice de la mijlocul secolului al XVI-lea până la sfârșitul secolului al XVIII-lea. În Țările Române, manufacturile sunt menționate începând din secolul al XVIII-lea. Astfel, putem deosebi, în funcție de forța de muncă utilizată: *manufacturi de stat* – Chiperești (Țara Românească), Comana de Sus (Transilvania) și *manufacturi negustorești* – Sadu, Gherla (Transilvania). În funcție de proprietar, se pot identifica *manufacturi de stat (regale)* și *particulare*.

Maquis – mișcarea de rezistență antihitleristă din anii celui de al doilea război mondial din zonele muntoase, unde se refugiau partizanii, în special din Franța.

Marani – denumire dată evreilor din Spania, în Evul Mediu, convertiți cu forța în secolele XIV-XV la catolicism. Deoarece deseori convertirea a fost un act formal, maranii au fost persecutați de către Inchiziție.

Maraton – probă sportivă în cadrul concursurilor olimpice. La originea sa se află marșul lui Feipides, un hoplit ce a alergat pe distanța dintre Maraton și Atena (42,195 km) pentru a vesti victoria grecilor (atenieni și plateni), la 12 septembrie 490 î.Hr., împotriva armatei persane debarcate la Maraton.

Marcă – 1) obșteea sătească liberă la vechii germani la începuturile Evului Mediu; 2) comitatele de frontieră în cadrul Imperiului carolingian. Ex.: Marca de la Răsărit (*Ostarrîci*) cunoscută mai târziu sub numele de Austria (*Österreich*).

Marchiz – titlu nobiliar în Evul Mediu și în epoca modernă și contemporană. Este inferior celui de duce și superior celui de conte. La origine, a fost conducătorul militar al unei mărci (*markgraf*).

Marele pensionar – șeful puterii executive în Olanda (secolele XVII-XVIII).

Mareșal – înalt grad militar în numeroase state ale lumii. *Mareșalul palatului* este șeful administrației casei regale sau imperiale. Ex.: Alexandru Averescu (1859-1938), Ion Antonescu (1882-1946); Mareșalul palatului în perioada domniei regelui Carol al II-lea al României (1930-1940), Ernest Urdăreanu.

Maslu – slujbă religioasă de sfințire a untdelemnului pentru mir, oficiată în Biserica creștină în miercurea dinaintea Paștilor, și cea de ungere cu mir în cazul unui om foarte bolnav – ultima împărtășanie, și în cazul unor sărbători speciale.

Mass-media – ansamblul mijloacelor și modalităților moderne de comunicare în masă și de influențare a opiniei publice, ca de exemplu: radio, televiziune, presă, cinematograf, disc, imprimantă, poștă electronică. Joacă un rol foarte important în civilizația secolului XX.

Mastaba – construcție funerară în formă de trunchi de con în Egiptul antic. Unii cercetători consideră *mastaba* ca pe o etapă incipientă în edificarea piramelor. A fost identificată în zona Cairo și a Văii Regilor.

Matriarhat – formă de organizare socială a oamenilor în epoca preistoriei în care apartenența la gintă, autoritatea în cadrul comunității era legată de descendența pe linie maternă.

Mauri – termen folosit de către europeni pentru a desemna pe locuitorii musulmani din Spania și nordul Africii (Maghreb). La originea sa se află denumirea geografică de *Mauritania*.

Mausoleu – construcție funerară de mari proporții în Antichitate. Numele îi vine de la Mausolos, legendarul rege al Cariei, care a construit la Halicarnas un mormânt de dimensiuni impresionante, considerat una din cele șapte „minuni” ale lumii antice. La baza edificării sale s-au aflat planuri arhitectonice foarte complicate. Cuprindea o parte monumentală și bogat

decorată cu sculpturi, aflată deasupra solului și o alta, subterană, cu mai multe încăperi pentru locurile de înhumație. Ex.: În Roma antică, au fost construite *mausoleul* lui Augustus și cel al lui Hadrian. În epoca contemporană, numele de mausoleu este atribuit și construcțiilor monumentale cu scop comemorativ.

Mazdeism – religie provenită din Iran, în Antichitate. Mazdeismul este dominat de dualismul *bine-rău*, între care oamenii trebuie să aleagă în funcție de liberul arbitru, pentru a asigura triumful zeului suprem Ahuramazda. La începutul mileniului I î. Hr. religia s-a răspândit în zonele Asiei Centrale.

Mazili (Mazâli) – mici boieri, boieri fără funcție, descendenții boierilor de rangul doi în Moldova și Țara Românească în Evul Mediu. Boierii înlocuiți din funcție își păstrau titlul dregătoriei și luptau pentru a obține privilegiu prin intrarea în oaste. *Mazilii* au reprezentat o categorie fiscală privilegiată, și anume: până în secolul al XVII-lea au plătit birul individual precum ceilalți boieri, dijma la stupi era redusă și nu puteau fi judecați decât de către divanul domnesc. Constantin Mavrocordat a decis modificarea statutului lor juridic. Condiția de mazil a devenit ereditară în secolul al XIX-lea.

Mazilire – procedeu utilizat în Țările Române în Evul Mediu, pentru a scoate din domnie sau din slujbă un domn sau un mare boier. Aceasta era un abuz și totodată, un semn al puterii suzerane – Imperiul otoman. Mazilirea se făcea printr-un firman al sultanului adus de un funcționar otoman numit capugiu (*capugi-başa*). Acesta îi înmâna domnitorului firmanul imperial, domnul se ridica de pe tron, iar capugiul îi pune pe umeri o năframă, simbol al mazilirii. Domnul îi mulțumea sultanului pentru blândețe și pentru că i-a lăsat viața și apoi pleca la Poartă. Domnul scos din domnie este numit *mazil*. După pacea de la Kuciuck Kainargi dreptul de mazilire a fost îngăduit și admis doar în cazul unei vine flagrante și dovedite. S-a menținut simbolic până în 1858. Primul domn mazilit în Țara Românească a fost, conform izvoarelor vremii, în 1510, Mihnea cel Rău (1508-1509/1510), iar în Moldova, în 1572, Bogdan Lăpușeanu (1568-1572). Cei considerați trădători (în documente apare termenul de *haini*) erau uciși, precum în Țara Românească Constantin Brâncoveanu (1688-1714) și Ștefan Cantacuzino (1714-1715).

Măjărit – taxă percepută în Evul Mediu în Țările Române, menționată, încă din secolul al XIV-lea, la trecerea carelor cu pește prin târguri sau

prin vamă. Inițial, a fost încasată în natură, iar apoi în bani. Ex.: Petru Rareș este denumit în unele cronici drept „*măjariul*”.

Mărginași – țărani așezați la hotarele țării. Sunt pomeniți în documentele din Moldova și Țara Românească din secolele XVII-XVIII.

Mecenat – acțiune de încurajare și sprijinire a artiștilor și libertăților de către potentăți ai vremii, protectori luminați, care le oferă ajutoare sub diverse forme și îi ajută să-și vândă operele. Numele îi vine de la Caius Cilinius Maecenas (70-8 î. Hr.), un bogat aristocrat roman.

Medelnicer – dregător în Țările Române în Evul Mediu ce avea grijă de tacâmurile oaspeților, turna domnului apa de spălat pe mâini, servea la masa acestuia. Este amintit pentru prima dată în Țara Românească într-un document din 16 septembrie 1473, iar în Moldova în perioada domniei lui Ștefan cel Mare.

Mediere (Mediație) – modalitate de rezolvare pașnică a diferendelor între state. *Medierea* poate veni din partea unei terțe puteri la cererea unui beligerant sau din proprie inițiativă. Mediatorul sfătuiește părțile aflate în conflict, dar care nu sunt obligate să-i urmeze sfatul. Ex.: La începutul lunii septembrie 1939, o dată cu declanșarea conflictului germano-polon, ce a deschis practic cel de al doilea război mondial, diplomația italiană a încercat o mediație între beligeranți. În perioada contemporană, printre statele care își oferă bunele servicii pentru mediație diplomatică, pot fi amintite: Elveția, Suedia, Canada, Vaticanul. În perioada războiului din fosta Iugoslavie (1992-1996) au jucat rolul de mediatori ai Comunității Europene diplomatul Carl Bildt, lordul Carrington, iar din partea O.N.U., Yasushi Akashi și Cyrus Vance.

Medresa (Madresa, Medersa) – instituție de învățământ juridico-religios în care se efectuează un studiu aprofundat al religiei și dreptului islamic.

Megalii – (gr. *mega* = mare; *lithos* = piatră) mari monumente din epoca preistoriei. Erau construite din suprapunerea unor blocuri mari sau dale de piatră sumar prelucrate și aranjate într-o ordine foarte curioasă pentru mulți cercetători avizați, și a căror funcție era, probabil, funerară sau de cult. Principalele forme de megalii identificate au fost *dolmenul*, *cromleahul* și *menhirul*. Ex.: Stonehenge (Marea Britanie), peninsula Bretagne (Franța), insula Paștelui.

Megaron – sală de formă rectangulară în palatele miceniene, delimitată la intrare de coloane sau ziduri, ce formau o verandă. În cadrul său se regăsesc patru rânduri de coloane ce delimitau un corp central. Aici regele și consilierii săi dezbăteau și rezolvau principalele probleme. Sala era flancată de camere mai mici. A constituit nucleul palatelor miceniene. A fost identificată și la Troia (mijlocul mileniului III î. Hr.).

Megieși – țărani liberi, stăpâni de pământ, în devălmășie sau pe un lot hotărnicit, membri ai obștii sătești în Țările Române în Evul Mediu. Până în secolul al XVI-lea megieșul a desemnat pe orice proprietar de pământ. În Moldova, în prima jumătate a secolului al XIX-lea, se făcea deosebirea între *răzeși* (stăpâni în devălmășie ai unei proprietăți libere) și *megieși* (proprietari individuali ai unor părți alese de pământ).

Memorandum – în practica diplomatică, un document în care sunt expuse fapte sau argumente juridice ce privesc probleme ale relațiilor între state, ce formează obiectul unor tratative. Documentul cuprinde o expunere redactată la persoana a treia, fără semnătură. *Memorandumul* se alătură, de obicei, la o notă diplomatică. Dacă documentul exprimă poziția față de unele probleme ale vieții internaționale sau a fost redactat de către o delegație la o reuniune internațională, atunci este apreciat drept un înscris independent. În Transilvania între 1892-1894 s-a desfășurat mișcarea memorandistă, apogeul politicii pasiviste a Partidului Național Român.

Menșevici – una din cele două aripi foarte importante ale Partidului Muncitoresc Social Democrat din Rusia. La congresul din 1903 al partidului, la alegerea organelor de conducere, s-au aflat în *minoritate*. De aici le-a venit numele de *menșevici*. Se deosebeau de bolșevici, mai ales în problemele rolului și organizării partidului.

Mercantilism – doctrină economică larg răspândită în secolele XVII-XVIII în Europa. Reprezentanții săi au apreciat că interesele economice ale unui stat puteau fi protejate, iar economia, în general consolidată prin stimularea comerțului exterior și asigurarea unei balanțe comerciale active. Metalele prețioase constituiau, în concepția mercantiliștilor, principala avuție a unui stat, iar exportul urma să fie principala cale de sporire a acesteia. Mercantilismul a reprezentat baza politicii economice a unor state în secolele XVII-XVIII, ca de exemplu: Olanda, Prusia, Toscana, Franța. În Franța, o variantă a mercantilismului poartă numele de *colbertism*, pornind de la numele lui Jean-Baptiste Colbert (1619-1683), controlor general al finanțelor în perioada domniei regelui Ludovic al XIV-lea (1643-1715).

Mercenari – ostași profesioniști, angajați cu leafă și în schimbul unei părți din pradă, (în condiții de război) într-o armată străină și specializați în mânuirea unei arme. Mercenarii apar încă din Antichitate și sunt foarte răspândiți în secolele XVI-XVIII în Germania, Italia, Franța. Ex.: Expediția celor 10 000 greci angajați în oastea lui Cirus cel Tânăr ce luptă contra fratelui său Artaxerxes al II-lea și comandați de către Xenofon (430/425-355/352 î. Hr.) care relatează despre întreaga campanie în lucrarea *Anabasis*.

Mesia – (ebraică *mașiah* = cel ales, unsul, cel investit cu o misiune divină). În conformitate cu ideea mesianică, Mesia este Mântuitorul, cel care urmează să vină pe Pământ pentru a aduce pacea, prosperitatea, a pune capăt stăpânirii străine. Pentru creștini, Mesia este Iisus Hristos.

Meteci – categorie socială în Atena antică. Cuprindea pe străinii stabiliți în cetate și care, deși oameni liberi, nu aveau drepturi politice și, implicit, nici calitatea de cetățean. Aveau sarcini militare în funcție de cuantumul averii lor. Sunt menționați și în celelalte polisuri.

Meterez – întăritură, fortificație constând dintr-un val de pământ întărit și prevăzut din loc în loc cu deschideri, numite și *creneluri*, folosite pentru trageri. A constituit una dintre cele mai importante piese de fortificație începând din Antichitate și până în epoca modernă.

Metodiști – adepții unei credințe religioase protestante, desprinsă din anglicanism. Ideologul acesteia a fost John Wesley (1703-1791). Acesta a propovăduit, mai ales în zonele industriale din Marea Britanie, o doctrină foarte riguroasă, metodică a pietății. În opinia lui Wesley importantă era libertatea umană, iar credința interioară era suficientă pentru mântuirea sufletului. Credința s-a răspândit foarte mult în S.U.A.

Metopă – element al frizei, într-un templu doric, cuprins între triglife. Este vorba de plăci decorate cu basoreliefuluri, ce întregesc registrul artistic și conferă un plus de frumusețe edificiului arhitectonic.

Metropolă – de obicei, un oraș foarte mare, capitala unui stat. În Antichitate era un stat-oraș considerat în raport cu coloniile pe care le-a întemeiat și care se aflau în zona sa de influență. În perioada imperialismului – a doua jumătate a secolului al XIX-lea, începutul secolului XX – *metropolă* a desemnat statul colonialist în raport cu coloniile subordonate și exploatate de către acesta. Se poate vorbi despre *metropole: regională*,

națională și internațională. Ex.: Fenicienii au întemeiat în Antichitate în zona Mării Mediterane foarte multe colonii, precum: Cartagina, Gades. Metropolele lor au fost Tyr, Byblos, Sidon. Deseori coloniile au devenit, la rândul lor, metropole, prin întemeierea de noi colonii, ca de exemplu Cartagina (Kart-Hadaș).

Mezolitic – perioada de mijloc a epocii pietrei, între paleolitic și neolitic (10000/8000-7000/2500). Zonele locuite de către primii oameni s-au extins ca urmare a dispariției ultimelor glaciațiuni. S-a făcut trecerea către o economie producătoare de hrană. Printre cele mai importante descoperiri ale omului în mezolitic amintim: noile procedee de prelucrare a pietrei – perforarea, utilizarea microlitelor, inventarea arcului cu săgeți – folosite în principal ca armă de vânătoare. A crescut importanța pescuitului, fapt demonstrat de utilizarea monoxilei și a plasei de prins pești. Cercetările arheologice au relevat că în această perioadă s-a manifestat un început de cultivare primitivă a pământului și s-a trecut la domesticirea primului animal – câinele. Piesa de schimb standard a fost microburinul. A câștigat teren criteriul calificării profesionale în raport cu cel al înșușirilor native.

Microlite – arme mici, piese din piatră, lamele, vârfuri de săgeată, de mici dimensiuni, fixate uneori pe o ramă. Sunt specifice epocii mezolitice.

Migrație – acțiune de deplasare în masă a unor grupuri de populație de pe un teritoriu pe altul, datorită unor factori economici, social-politici sau naturali, cu scopul de a se stabili acolo. Ex.: În secolele IV-VII, a avut loc marea migrație a populațiilor, ce a modificat profund harta etnică, economică, socială și politică a Europei.

Mikado – nume dat de către europeni împăratului Japoniei. În limba japoneză, acesta este denumit *Teshi, Tenno*.

Militarism – politica de subordonare a întregii vieți economice, sociale și politice dintr-un stat intereselor cercurilor militariste. În cadrul său, instituțiile militare au îndeplinit rolul principal în societate. Scopul este menținerea și dezvoltarea potențialului militar. Ex.: militarismul german la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului XX și folosirea lui pentru cuceriri.

Miliție – formațiuni paramilitare, cuprinzând și unele corpuri militare speciale. În Evul Mediu, sunt menționate *milițiile urbane*, constituite din

locuitorii orașelor. În Principatele Române, în secolul al XIX-lea, „*miliția pământeană*” a reunit armata permanentă sau de rezervă. Legea din 1868 privind organizarea puterii armate a prevăzut sporirea forței milițiilor. În perioada celui de al doilea război mondial denumirea de *miliție* a fost purtată de unități militare de inspirație fascistă în Franța, conduse de către Joseph Darnand (1897-1945), organizate în ianuarie 1942 și care s-au „remarcat” în lupta contra rezistenței antihitleriste și în colaborarea cu ocupantul nazist. După 1945, în statele comuniste, poliția a fost denumită *miliție*, care a fost un organ al puterii de stat, însărcinată cu menținerea ordinii publice.

Minaret – turn înalt, alipit unei moschei. În partea superioară este prevăzut cu un balcon circular din care se cheamă populația la slujbă. Moscheea sultanului Soliman din Istanbul, construită între 1550-1557, este înconjurată de patru minarete.

Miniatură – pictură de manuscris, de mici dimensiuni, în ulei sau tempera pe pânză, pergament sau hârtie. Numele îi vine de la roșul de miniu cu care erau caligrafiate unele litere în manuscrise. Numeroase manuscrise au fost îndeobște, în Evul Mediu, cu miniaturi; ex.: În Țările Române, importante centre de miniaturi au fost mănăstirile de la Tismana, Dragomirna, Sucevița, Humor, Neamț, Putna. Printre miniaturile cele mai valoroase amintim pe cele din Evangheliarul lui Alexandru cel Bun de la Mănăstirea Neamț și din Tetraevangheliarul de la Humor.

Ministru – membru al guvernului. Îndeplinește funcții politice și administrative și conduce un organ central al administrației de stat numit minister sau departament. Totalitatea miniștrilor formează *guvernul* condus de către *primul-ministru (premier)*. În România, această demnitate a fost introdusă în forma sa clasică după 1859. În 1916, guvernul român număra 9 miniștri. Sunt cunoscute, între altele, mai multe categorii de miniștri, și anume: a) *ministru fără portofoliu* – ministru într-un guvern fără a fi titularul unui departament; b) *ministru secretar de stat* – conduce un departament, fiind primul locșitor al ministrului; c) *ministru plenipotențiar* – agent diplomatic cu rang inferior ambasadorului.

Minotaur – în mitologia greacă un monstru cu trup de om și cap de taur, zămislit de către soția lui Minos, regina Pasifae, cu taurul miraculos trimis de către Poseidon contra lui Minos. Minotaurul a fost închis în labirintul construit de către Dedal, unde s-a hrănit cu tributul viu anual de șapte fete și șapte băieți. Tot aici a fost ucis de către Tezeu cu sprijinul Ariadnei.

Mirodenii – substanțe aromate cu un miros foarte plăcut, condimente aromate, preparate dintr-o plantă exotică. Astfel, putem menționa piperul și scorțișoara. Una din consecințele importante ale marilor descoperiri geografice a fost pătrunderea masivă a mirodeniilor pe piața europeană.

Misă – compoziție muzicală pentru cor, cu sau fără acompaniament instrumental, formată din mai multe părți și scrisă pe libretul textului liturgic în religia romano-catolică. Printre cei mai cunoscuți autori de mise menționăm pe Johann Sebastian Bach (1685-1750) și Georg Friedrich Händel (1685-1759).

Misile – termen utilizat în deceniul opt al secolului XX pentru *rachete*, proiectile cu autopropulsie și sistem propriu de ghidare, cu cap exploziv, întrebuițate pentru atac și apărare. Baza lor se află pe platforme mobile, submarine, avioane de luptă. Încărcătura poate provoca uriașe distrugerii materiale și umane. Ca răspuns la creșterea gradului de pregătire militară a Pactului de la Varșovia, NATO a instalat în perioada menționată numeroase rachete la bazele militare din Italia, Spania, R.F.G., Marea Britanie.

Misiune – grupuri de clerici trimiși într-o țară pentru a răspândi religia creștină în rândul populațiilor considerate păgâne. Membrii săi poartă numele de *misionari* și s-au recrutat, cu predilecție, dintre catolici sau protestanți. Procesul de fondare de misiuni s-a intensificat la finele secolului al XV-lea și continuă și în zilele noastre. În practica diplomatică se utilizează termenul de *misiune diplomatică*, ce reprezintă fie o solie, fie un oficiu, o reprezentanță diplomatică cu grad de ambasadă sau legație și creată ca urmare a acordului dintre două state.

Missi Dominici – trimișii lui Carol cel Mare (768-814) în provinciile imperiului franc. Mai târziu în Evul Mediu a desemnat pe emisarii monarhilor, nobililor și chiar pe spioni.

Mistere – rituri legate de cultul uneia sau mai multor divinități în Antichitate. Ele cuprindeau ceremonii religioase secrete, rezervate celor inițiați. Aceștia erau obligați sub jurământ să nu dezvăluie secretele rituale. Cei admiși erau pregătiți într-o serie de practici rituale pentru a se putea împărtăși din secretele misterelor. Acestea includeau și unele ritualuri purificatoare și magice, precum și o reprezentație teatrală evocând mituri legate de zeități. *Misterele* urmăreau să ofere celor inițiați cheazășia nemuririi,

soluția fericirii veșnice în viața de dincolo, exaltarea sentimentului religios. Ex.: În Grecia antică s-au practicat *misterele* orfice, eleusine, dionisiace. Numeroase *mistere* sunt menționate în lumea orientală și America precolumbiană.

Mit – narațiune complicată, ce apare în planul tradiției la punctul de contact al planului uman și a celui cosmic. Încearcă să explice în mod concret fenomenele și evenimentele fundamentale petrecute în Univers și în existența omului. *Mitul* ia deseori forma unor ficțiuni, născociri, fabule, istorii populare. *Miturile* au ajuns în zilele noastre, deseori sub forma unor transcrieri literare, istorice, filosofice, etnografice. Ex.: *miturile* cosmogonice, despre eroi, morale, escatologice.

Mitologie – ansamblul miturilor în care apar personaje și fapte fabuloase și prin care populațiile antice explicau, între altele, crearea lumii, acțiunea forțelor naturii, concepția lor despre viață și moarte. Ex.: mitologiile egipteană, etruscă, romană, greacă, vedică, arabă.

Mitralieră – armă automată de calibru mic cu un tir foarte rapid. A fost utilizată atât în apărare, cât și în ofensivă începând cu anii primului război mondial și până în zilele noastre. A căpătat o eficiență deosebită prin fixarea sa pe un afet, vehicol sau avion.

Mitră – acoperământ al capului, înalt, de formă conică sau sferică, împodobit cu broderii, pietre prețioase. Este de origine persană. Este purtat de către arhierii sau arhimandriți la ceremoniile religioase.

Mitropolit – înaltă față bisericească în religia ortodoxă. Este unul dintre șefii supremi ai Bisericii Ortodoxe. În Evul Mediu, în Țările Române *mitropolitul* era ales de către episcopi și de către marii boieri. Alesul era întărit de către voievod și binecuvântat de către patriarhul de la Constantinopol. Doar domnitorul avea dreptul de a înlocui pe *mitropolit*, dar nu îi putea lua și „harul religios”. *Mitropolitul* era locțiitor al domnului și un colaborator apropiat al acestuia. Atribuțiile mitropolitului erau *religioase*, ca de exemplu: ungerea domnului, hirotonisirea episcopilor, organizarea bisericii și a judecății religioase și atribuții *laice*, ca, de exemplu: sarcini politice, administrative, culturale și judecătorești. Demnitatea de *mitropolit* apare în Țara Românească în 1359, în timpul domniei lui Nicolae Alexandru Basarab (1352-1364), iar în Moldova, la finele secolului al XIV-lea. Primul *mitropolit* muntean a fost Iachint, care a păstorit între 1359-1372.

Mănăstire – așezământ religios creștin constituit din biserică, mai multe chilii ale călugărilor (sau ale călugărițelor), anexe, arhondaric (sala de oaspeți) și trapeză (sala de mese). Unele mănăstiri erau înconjurate cu ziduri, devenind mici întărituri, ca de exemplu Secu, Agapia – în Moldova și Tismana, Sinaia – în Țara Românească. Au fost înzestrate în Evul Mediu în Țările Române cu numeroase privilegii – imunități, scutiri, reduceri de dări și au exploatat întinse domenii agricole. Pot fi deosebite *mănăstiri domnești* și *bisericești*. Ele au îndeplinit un important rol economic și mai ales cultural – centre de artă, învățământ, asistență religioasă, tiparniță. Ex.: Printre primele mănăstiri se numără cea de la Vodița, edificată în 1375 de către Vladislav Vlaicu (1364-1377). În Transilvania, au fost înființate multe mănăstiri care erau ctitorite de către domnii de peste munte, unele fiind chiar închinat lăcașurilor sfinte din acele zone. Astfel, Prislopul era închinat Coziei și Tismanei.

Modus vivendi – un acord încheiat temporar, atunci când nu este posibilă realizarea unei reglementări finale. Această înțelegere lasă deschisă posibilitatea unei rezolvări ulterioare a problemelor în litigiu.

Molahi – membri ai clerului inferior în ierarhia musulmanilor șiiți.

Monarhie – forma de guvernare în care puterea revine total sau parțial monarhului. Puterea se transmite ereditar în cadrul familiei monarhului, în virtutea unor reglementări și tradiții. În decursul istoriei, s-au distins, între altele: 1) *monarhia absolută* – șeful statului (monarhul) reprezintă autoritatea supremă și este unicul depozitar al puterii; 2) *monarhia constituțională* – conducerea se exercită de către monarh în conformitate cu Constituția. Pot fi amintite, de asemenea, *monarhia centralizată (a stărilor)*, în Evul Mediu și *monarhia parlamentară*, cu precădere în secolul XX.

Monasticism – stilul de viață din mănăstiri. Multe mănăstiri au fost fondate de către oameni devotați ce se supuneau unor reguli foarte stricte. Părintele monasticismului în Europa Occidentală a fost Sf. Benedict de Nursia, iar în Țările Române, călugărul Nicodim.

Monedă – semn bănesc cu formă, greutate și titlu stabilite, confecționat din metal – aramă sau argint, aur și care servește ca mijloc de schimb. Moneda a luat forme și a avut valori diferite de-a lungul istoriei. Deosebim monezi: divizionară, de calcul, hârtia monedă. Numele de *monedă* își are originea în Roma antică, unde în templul zeitei Juno Moneta se

băteau monedele. Primele monede au apărut, foarte probabil, în secolul VII î. Hr. în regatul Lydiei din Asia Mică sau în insulele din Marea Egee și în China. În spațiul actual românesc moneda a apărut încă în secolul VI î. Hr. *Moneda* geto-dacică a imitat pe cele macedoneană și romană. Circulația monetară a fost foarte intensă în Dacia romană, iar după 271-275 a fost principalul semn al continuității populației daco-romane. La începutul Evului Mediu, primele emisiuni monetare autohtone datează, în Țara Românească, din perioada domniei lui Vladislav I Vlaicu (1364-1377), iar în Moldova, respectiv a domniei lui Petru Mușat (1375-1391). Monedele străine au circulat alături de cele bătute de către domnitorii români. Astfel, în Țara Românească sunt atestați: ducatul, dinarul, banul, iar în Moldova, groșul, thalerul, ortul. Alte monede care au circulat au fost: asprul, crăițarul, piastrul, lețcaia. Pe fondul dezvoltării economice, către 1867 circulau în România monede turcești, rusești, ungurești și poloneze. Fondarea Băncii Naționale a României în 1880 a marcat un pas decisiv către constituirea unui sistem de credit și a unei monede naționale.

Monogamie – formă specifică de căsătorie, în perioada destrămării societății gentilice, în care un bărbat are o singură soție, iar o femeie un singur soț.

Monopol – în sens larg dreptul de a dispune în mod exclusiv în plan economic, administrativ, fiscal. În plan economic, *monopolul* desemnează dreptul de a fabrica sau vinde un produs sau de a face comerț într-o zonă geografică dată, ceea ce practic elimină concurența. În Evul Mediu, principalele monopoluri domnești în Țările Române au fost: emiterea de monedă, extragerea, prelucrarea și vînderea metalelor prețioase, tutunul, sarea, lucrările de interes obștesc. Acestea puteau fi concesionate boierilor, clerului și, mai târziu, negustorilor în schimbul unor redevențe. Totodată, un aspect fundamental al economiei și societății feudale îl constituie *monopolul feudal* sau *senioral*, care vizează dreptul proprietarilor feudali de a exploata în folosul propriu anumite bunuri sau activități economice. În raporturile româno-otomane, începând cu secolul al XVI-lea, un capitol aparte îl reprezintă monopolul sau controlul exclusiv turcesc asupra unor produse de strictă necesitate pentru aprovizionarea Constantinopolului și armatei otomane, precum: cereale, vite, produse agricole. Acesta s-a menținut până în 1829, când, prin tratatul de la Adrianopol, s-a decis înlăturarea sa.

Monoteism – sistem religios fundamentat pe adorarea exclusivă a unui singur Dumnezeu, ca de exemplu: Yahve, Alah. Ex.: mozaismul, mahomedanismul, creștinismul.

Monoxilă – (gr. *monoxilos* = dintr-un singur lemn), trunchi de copac puțin scobit, utilizat de către oameni în epoca preistorică, în special în mezolitic, pentru traversarea râurilor.

Monsieur – nume acordat, începând cu secolul al XVI-lea, fratelui cel mare (al doilea născut) al regelui Franței în Vechiul Regim. Soția lui *Monsieur* purta numele de *Madame*.

Montagnarzi – grupul deputaților ce ocupau locurile cele mai înalte în sala Adunării Constituante din Paris, în perioada Revoluției Franceze. A reprezentat pe revoluționarii considerați intransigenți care în lupta contra girondinilor au preluat stindardul aspirațiilor maselor populare. Dintre reprezentanții săi amintim pe Georges Jacques Danton (1759-1794), Jean-Paul Marat (1743-1793).

Moratoriu – amânarea pentru o perioadă de timp determinată sau pe perioada de război, criză economică a plății datoriei publice sau particulare, scadențe ale unui debitor, înainte sau după declararea falimentului.

Morisci (Moriscos) – maurii (arabii) din Spania, rămași în țară după sfârșitul Reconquistei (1492) și convertiți, uneori formal, în majoritate la creștinism. Au constituit un factor important al dezvoltării economice în Spania. Mereu persecutați de către Inchiziție, au fost expulzați în 1609 printr-un act al regelui Filip al III-lea de Habsburg (1598-1621).

Mormoni – adepți ai unei confesiuni întemeiate în 1830 în S.U.A. de către Joseph Smith (1805-1844). Acesta, plecând de la *Cartea lui Mormon*, profet biblic imaginar, a lansat ipoteza privind descendența indienilor din triburile pierdute ale lui Israel. Religia mormonă a avut la bază o ierarhie foarte strictă. Inițial, mormonii au practicat poligamia. Smith a fondat o comunitate în 1830, în statul New York, iar în anul următor s-a deplasat în Ohio. În 1838, s-a mutat în Missouri și apoi în Illinois. Comunitățile de mormoni s-au răspândit cu repeziune în vestul S.U.A., iar în 1846-1847 au fondat în statul Utah orașul Salt Lake City.

Moșneni – țărani liberi în Evul Mediu în Țara Românească. S-au purtat numeroase discuții privind originea lor. Moșnenii erau proprietarii devălmași de pământ și care se bucurau de libertate juridică individuală. S-au menținut până în secolul al XVII-lea, când s-a accentuat procesul de aservire a satelor de moșneni de către marii proprietari agricoli. Și după această

dată au continuat să supraviețuiască, în special, în satele de sub munte, în Oltenia. Moșnean este sinonim cu *megieș* sau *judec*.

Moțiune – document, hotărâre prin care participanții la o conferință sau adunare își exprimă poziția față de unele probleme importante. Moțiunea este adoptată prin vot sau aclamații de către membrii adunării. În viața politică contemporană, se folosește *moțiunea de cenzură*, care este o procedură parlamentară ce permite parlamentarilor aparținând opoziției să propună, printr-o declarație, demisia guvernului, propunere pusă la vot.

Mozaic (Mosaic) – tehnică în artele plastice de origine orientală. Reprezintă figuri din bucăți de faianță, sticlă, cuburi de ceramică colorate fixate într-un cadru, edificat, de obicei, din ciment. A fost folosită pentru decorarea pereților, pardoselilor, bolților de către greci și romani și a căpătat forma sa clasică la bizantini. Ex.: Mozaicurile din perioada romană de la Merida, Pompei, Tomis, Timgrad.

Mucarer – dare către Poartă pentru confirmarea (reînnoirea) domniilor români în secolele XVII-XVIII de către sultan. Domnitorii plăteau, astfel, sume mari de bani în afara haraciului și peșcheșurilor. În 1700, *mucarerul* se ridica la 25 000 taleri. Se deosebeau, astfel, *mucarerul mic* – la reînnoirea anuală și cel *mare* – la reînnoirea trienală. Actul de reînnoire (firmanul) era trimis domnilor români, alături de caftanul domnesc printr-un sol al sultanului. *Mucarerul mare* este pomenit pentru prima dată în Țara Românească în timpul domniei lui Radu Leon (1664-1669). Darea a fost plătită până la pacea de la Kuciuk-Kainargi (1774), iar după această dată, sporadic.

Muezin – cleric musulman însărcinat să anunțe din minaret ora începerii rugăciunii. Reprezintă pe unul din cei mai importanți slujbași ai moscheii.

Muftiu – înalt demnitar religios al musulmanilor. În calitate de șef al unei mari comunități religioase musulmane, a avut dreptul, în Evul Mediu, să redacteze și să semneze fatvale. În documentele istorice, este menționat și *marele muftiu*, care, pe lângă atribuțiile religioase, în calitate de conducător al cultului islamic dintr-o țară, avea și atribuții judecătorești. Ex.: Hadj Amin el Hussein, marele muftiu al Ierusalimului și colaborator al celui de al III-lea Reich.

Mülk – (turc.) un bun personal, o proprietate deplină în Evul Mediu în Imperiul otoman. Proprietarul era obligat să plătească taxe și impozite statului.

Mumie – cadavru îmbălsămat și pregătit pentru înmormântare, de cele mai multe ori într-un sarcofag. Îmbălsămarea, denumită și mumifiere, era o tehnică secretă a vechilor egipteni și era destinată aristocrației și unor animale sacre.

Municipiu – (lat. *municipium*), comunitate urbană în Antichitate, în Imperiul roman, oraș liber provincial în special în Italia, care se caracterizează printr-un teritoriu propriu, autonomie juridică și administrativă, dar supusă autorității centrale romane. Municipiul a constituit un instrument foarte eficient de urbanizare și romanizare a teritoriilor cucerite de către romani. În Dacia romană, sunt menționate municipii precum: Dierna, Napoca, Drobeta, Romula, Ampelum. În epoca contemporană, termenul se referă la un oraș cu un număr mare de locuitori și un rol important în planul vieții social-economice, politice și culturale dintr-un stat.

Murus Dacicus – tehnică specială de construcție a zidurilor cetăților dacice (*dave*), în care nu se utiliza mortarul. Astfel, se ridicau două rânduri de calcar sau piatră fasonată legate transversal prin bârne groase de lemn ce intrau în nișe (*babe*) în partea superioară a zidurilor. Între ele se introducea o umplutură de pământ și piatră nefasonată, denumită *emplecton*. Dimensiunile zidurilor edificate în această tehnică atingeau 4-5 metri înălțime și 3 metri lățime.

Muschetă – armă de foc cu fitil, portativă. A fost utilizată începând cu anul 1525 în Europa.

Muze – nume dat unor divinități din Grecia antică. Este vorba de cele nouă fiice ale lui Zeus și ale zeiței memoriei, Mnemosyne, devenite zeițele protectoare ale unor domenii ale artei. Astfel, s-au impus Melpomene (tragedia), Terpsichora (dans), Euterpe (poezia lirică și muzica), Clio (istoria), Caliope (epica și elocința eroică), Thalia (comedia), Polihymnia (imnurile), Erato (poezia erotică), Urania (astronomia).

N

Nacht und Nebel – (germ. = Noapte și ceață) numele unui decret semnat în 1942 de către feldmareșalul german Wilhelm Keitel (1882-1946), prin care erau prevăzute pedepse foarte dure – deportarea, pedeapsa capitală – pentru orice formă de opoziție față de ocupația germană în statele din Europa. A constituit baza terorii dezlănțuite de către naziști în teritoriile ocupate.

Naos – încăperea principală într-o biserică, în principal ortodoxă, plasată între altar și pronaos. În Antichitate ea a fost denumită *cella* – în cazul unui templu.

Narodnici – membrii unei mișcări politice în Rusia în secolul al XIX-lea. Adepții săi s-au inspirat din gândirea politică a lui P.L. Lavrov, N.H. Mihailovski. Narodnicii au accentuat rolul obștii țărănești și al micii producții agricole și au concluzionat că țărănimea și intelectualitatea constituiau singurele forțe sociale capabile să răstoarne de la putere regimul țarist. Considerând statul și instituțiile sale obstacolele principale în calea exprimării năzuinței către libertate neîngrădită, narodnicii au promovat tactica terorii individuale. Astfel, au organizat numeroase atentate contra unor reprezentanți de seamă ai regimului țarist, precum: generalul Trepov, guvernatorul Petersburgului, țarul Alexandru al II-lea (1855-1881).

Nart – în Țara Românească și Moldova în Evul Mediu plafonul maxim al impozitelor în produse și vite. În a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, în condițiile transformărilor din agricultură, nartul a vizat norma de muncă a țaranului clăcaș pentru o zi, fiind o modalitate de sporire a obligațiilor de muncă ale țaranelor.

Nartex – încăpere de la intrarea într-o biserică ce precede naosul. Deseori, este surmontat de un balcon sau tribună pentru cor. Pentru numeroși specialiști în domeniul artelor, este sinonim cu *pronaosul*.

Natio medievalis – (lat.) termen ce se referă la un grup etnic înzestrat cu privilegii și imunități. Uneori, este prezentat drept sinonim cu cel de

grup social conducător. În Transilvania în Evul Mediu, poate fi menționată pătura conducătoare a sașilor, secuilor și maghiarilor. La 16 septembrie 1437, s-a încheiat la Căpâlna *Unio Trium Nationum*. Acesta era un pact de solidaritate al națiunilor privilegiate – nobilimea maghiară, patriciatul săsesc, fruntașii secuilor – îndreptat contra „vrăjmașilor interni și străini”. Actul a fost reînnoit la 6 februarie 1438 în dieta de la Turda.

Naturalizare – acordarea unui străin a cetățeniei, preluarea de către un individ, resortisant al unui alt stat sau fără cetățenie, a cetățeniei statului în care locuiește. Aceasta se aprobă prin decizia autorității publice a statului de rezidență. Ex.: În S.U.A., principalul organism oficial însărcinat cu rezolvarea problemelor legate de cetățenie este Serviciul de Imigrare și Naturalizare.

Naționalism – doctrină politică, ideologie bazată pe apărarea, uneori exacerbată, a intereselor naționale, a ideii de patrie și națiune. Este deseori confundat cu sentimentul național sau patriotismul. În numele ideii de unitate națională, a identității colective bazate pe o origine etnică, de rasă sau de cultură comună, s-a manifestat deseori în istorie convingerea superiorității unor națiuni.

Naționalitate – apartenența unei persoane la o națiune sau a unui vas sau aeronavă la un stat. Este sinonim cu *cetățenie*.

Naționalizare – procesul de trecere a unor bunuri industriale, bancare, agricole, din proprietate particulară în cea de stat. Proprietarii industriali sau agricoli sunt expropriați în favoarea statului. În statele comuniste, aceasta a constat în confiscarea întreprinderilor și a terenurilor agricole aflate în proprietate particulară și a constituit un pas important către controlul vieții economice de către comuniști și o economie centralizată. Ex.: În România, prin decretul din 11 iunie 1948 s-a înfăptuit naționalizarea.

Naumahia – spectacole în Grecia și Roma antică ce înfățișau bătălii navale.

Navarh – ofițer de marină în Grecia antică. Rangul a diferit de la cetate la cetate, într-unele fiind chiar asimilat amiralului. Ex.: Un decret din secolul II î.Hr. – menționează un navarh la Histria.

Navă – 1) termenul navă este sinonim cu cel de naos sau încăpere principală a unei biserici între nartex și cor. Prin introducerea în arhitectura

bisericii a unor puncte de sprijin (coloane, stâlpi), nava se împarte în *nava principală* și *nave colaterale*. În unele edificii religioase se regăsesc 3-5 nave despărțite; 2) vehicul construit pentru a pluti pe apă sau sub apă, sau pentru a zbura. Ex.: navă de linie, aeronavă.

Neagresiune – principiu fundamental al dreptului internațional ce condamnă folosirea forței în relațiile dintre state. Războiul este respins ca mijloc de soluționare a conflictelor între state. Ex.: Între 1935-1936, Nicolae Titulescu (1882-1941), ministrul de externe al României, a sondat diplomația sovietică, în cadrul întâlnirilor cu Maksim Maksimovici Litvinov (1876-1951), ministrul de externe al U.R.S.S., în legătură cu șansele încheierii unui pact de neagresiune româno-sovietic.

Nealinieri – mișcare politică internațională, ce a luat naștere după cel de-al doilea război mondial și care și-a propus menținerea păcii, respingând împărțirea lumii în blocuri politico-militare și sfere de influență. Un moment important în constituirea mișcării de nealinieri, împotriva colonialismului, l-a constituit conferința de la Bandung (Bandoeng) (1955) ce a reunit reprezentanți din 29 state ale lumii. Printre cei mai de seamă amintim pe Gamal Abder Nasser (1918-1970), președintele R.A. Egipt, Javaharal Nehru (1889-1964), prim-ministru al Indiei, Iosip Broz Tito (1892-1980), președintele R.P.F. Iugoslavia, Ahmed Sukarno (1901-1970), președintele Indoneziei. Mișcarea a fost dominată inițial de către statele Lumii a treia; un rol important l-au avut apoi statele producătoare de petrol.

Necromanție – arta invocării umbrelor morților prin farmece și incantații cu scopul de a descifra viitorul și secretele unor persoane sau lucruri. Reprezintă un complex de procedee inferioare magiei. La baza sa se află ritualuri funerare ale Antichității. A fost practică în Grecia și Roma antică. A fost interzisă de către religia mozaică și cea creștină.

Necropolă – termen utilizat, cu precădere în arheologie, pentru a desemna un cimitir în Antichitate. Astfel, putem distinge *necropole de inhumație (plană, tumulară)* și de *incinerație*. Ex.: datând din Dacia post-aureliană, putem menționa necropolele de la Biertan, Olteni, Spanțov, Erbiceni.

N.E.P. – politică reformistă în plan economic denumită *Noua Politică Economică* (Novaia Ekonomiceskaia Politika). În 1921, ca urmare a scăderii producției în Rusia și a răscoalei marinarilor de la Kronstadt, bolșevicii în frunte cu V.I. Lenin (1870-1924) au decis să slăbească temporar controlul

statului în economie, au acordat facilități dezvoltării unei mici industrii, vânzarea de către țărani a surplusului muncii lor, o libertate limitată pentru comerțul micilor întreprinzători.

Nemeși – în Țările Române în Evul Mediu, nobilii străini, cu precădere cei polonezi și unguri. În Moldova, nemeșul a desemnat o categorie de mari proprietari agricoli, lipsiți de titluri de boierie și proveniți dintre „viteji”, înzestrați de către domn cu unele privilegii, dar care aveau obligații militare. În Transilvania, nemeșii au reprezentat nobilimea maghiară mică și mijlocie, de religie catolică, nobilime care a primit de la regii Ungariei privilegii și domenii, condiționate inițial de serviciul militar și care apoi au fost transmise pe linie ereditară. Prin extindere, a desemnat pe membrii clasei dominante în Transilvania.

Neoclasicism – mișcare culturală din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, care și-a propus în literatură reînnoirea la clasicism, iar în arhitectură revenirea la clasicism, stimulată de descoperirile arheologice. S-a manifestat ca o reacție la stilul baroc și rococo. Printre reprezentanții săi putem menționa pe John Keats (1795-1821), André de Chénier (1762-1794), Alexander Pope (1688-1744), J.J. Winckelmann (1717-1768). În România, s-au construit în stil neoclasic Palatul Ghika-Tei și Ateneul Român, ambele în București. Sub aceeași denumire s-a manifestat și un curent în muzica secolului XX, drept reacție la impresionism.

Neocolonialism – supraviețuirea sau refacerea dominației coloniale în statele care și-au câștigat recent independența. Aceasta se manifestă cu precădere în plan economic și cultural sub forma ajutorului economic, atragerea acestor state în unele asociații economico-financiare, împrumuturi externe, alianțe politice și militare, instalarea unor guverne marionetă. Printre teoreticienii neocolonialismului se numără R. Nurske, R.N. Rosenstein-Rodan, H. Leibenstein, J. Viner.

Neogotic – stil artistic în artele decorative și în arhitectura europeană la sfârșitul secolului al XVIII-lea și în secolul al XIX-lea. S-a remarcat prin reevaluarea goticului într-o perspectivă modernă și prelucrarea formală a elementelor sale de decorație. A constituit stilul la modă în arhitectura de la finele secolului al XIX-lea.

Neolitic – perioadă fundamentală în evoluția societății omenești în preistorie. Istoricul britanic Gordon Childe vorbea despre *revoluția neoli-*

tică. În această perioadă au fost utilizate uneltele din piatră șlefuită. Omul a devenit producător direct al mijloacelor sale de existență. Au apărut noi ocupații, ca de exemplu: agricultura, creșterea animalelor, olăritul. Neoliticul a fost perioada cea mai bogată în descoperiri și inovații din epoca pietrei precum: roata olarului, toporul șlefuit cu gaură de înmănușare, plușul și altele. Treptat, s-au acumulat elementele principale ce aveau să definească modul de viață sedentar.

Neutralitate – statutul politico-juridic al unui stat care nu se implică într-un conflict militar, nu acordă sprijin beligeranților, nu participă, în perioadele de pace, la alianțe politico-militare, are relații pașnice cu beligeranții. Ex.: Între 1914-1918 și 1939-1945, Elveția și Suedia s-au situat pe principiile unei stricte neutralități, devenită ulterior tradițională.

Nobilime – grupul social cu rol conducător în Evul Mediu. S-a diferențiat în funcție de avere, statutul social-juridic, funcțiile ocupate. A îndeplinit principalele funcții politice, administrative și militare în stat. Marea nobilime s-a grupat la curtea regală, s-a bucurat de numeroase imunități și privilegii, dar s-a aflat deseori în divergență cu puterea regală. Nobilimea a fost proprietara unor mari domenii. La baza evoluției sale a stat relația vasalică. Statutul său social-politic și juridic privilegiat s-a bazat pe puterea economică și politică.

Nomazi – populații ce se deplasează dintr-un loc în altul în căutare de hrană, resurse naturale, pășuni. Nomadismul a fost o trăsătură importantă a societății omenești în primele faze ale preistoriei sau în faza de trecere de la Antichitate la Evul Mediu. El a imprimat anumite trăsături acelor grupuri umane în plan economic, social, politic și cultural.

Nomă – unitate teritorial administrativă în Egiptul antic, condusă de un *nomarh*.

Nomenklatura – funcțiile politice și administrative cele mai importante din fosta U.R.S.S. și din țările socialiste. Ulterior, a vizat sistemul prin care unii membri ai partidelor comuniste din Europa Centrală și de Răsărit erau desemnați în funcții-cheie în partid, guvern, administrație și se bucurau de privilegii.

Nonă – dare reprezentând a noua parte din recolta de cereale, vin și vite, pe care țăranii din Transilvania erau obligați să o dea nobilului sau bis-

ericii. Ea a fost impusă în 1351 printr-un decret al regelui Ludovic I de Anjou locuitorilor din Transilvania, cu excepția orașelor regale cu ziduri și a sașilor și secuilor. Din secolul al XV-lea, a fost extinsă și asupra iobagilor români și a constituit una dintre cauzele răscoalei din 1437-1438. După răscoală, ea a fost generalizată în Transilvania și reiterată prin *Tripartitum-ul* lui Ștefan Werböczy (1517).

Nonbelligeranță – stare juridică a unui stat care, într-un conflict militar, fără a se conforma regulilor neutralității, se abține de la a lua parte efectiv la ostilități. Aceasta nu îl împiedică însă de a adera la vreo alianță militară sau politică sau de a lua parte la tratativele diplomatice. Ex.: România a promovat între septembrie 1940-iunie 1941 politica nonbelligeranței cu aderarea la Axă.

Numeri – (lat. *numerus* = unități, detașamente), unitate militară romană. A apărut în timpul domniei lui Hadrian (117-138), prin transformarea unităților neregulate de „barbari” (*gentes barbarae*). Au fost trupe organizate pe baze etnice, soldații păstrându-și armele tradiționale provenind din zona de origine. Serviciul militar dura 20-25 de ani. Comandanții se alegeau dintre *praepositi*. La sfârșitul stagiului militar *numerii* primeau diplome pentru merite excepționale. Au rezidat, în special, în provinciile de graniță, unde s-au concentrat în caste mici. Prin reformele militare ale lui Dioclețian (284-305), au devenit unități militare de graniță. Ex.: Unități de *numeri* sunt semnalate în Dacia romană la Tibiscum și Porolissum.

Numismatică – știință auxiliară a istoriei, ce studiază moneda, tehnica baterii acesteia, a circulației sale, forma, inscripțiile și greutatea sa, conținutul de metal prețios (dacă e cazul), aria sa de răspândire, documentele referitoare la emisiunile monetare. Studiul monedei și al istoriei sale oferă un bogat material documentar pentru istoria politică, economică și culturală.

Nunțiu apostolic – reprezentant diplomatic al Papei, asimilat rangului de ambasador, acreditat pe lângă un guvern sau organizație internațională.

O

Oamenii bătrâni și buni – organ de conducere al obștii sătești. Este atestat documentar începând din a doua jumătate a secolului al XVI-lea și prima jumătate a secolului al XVII-lea. Membrii săi judecau pricinile între membrii obștii în conformitate cu „obiceiul pământului”, stabileau cisma, alegeau pe cei ce mergeau la oaste, rezolvau probleme de ordin administrativ. Sfatul lor era foarte respectat în cadrul obștii. Ulterior, au jucat un rol important și în administrația orașelor.

Oaste – instituția militară fundamentală în Evul Mediu în Țările Române. La baza acesteia s-a aflat obligația țărănimii libere și aservite ca și a celorlalte pături de a participa la oaste. Acest fapt este menționat în documentele interne încă din a doua jumătate a secolului al XIV-lea. Deoarece domnia a jucat rolul decisiv în organizarea militară, doar ea a fost abilitată să dea scutiri în cazul acestei obligații. *Oastea cea mare* a încorporat în caz de mare primejdie pe toți locuitorii capabili să poarte arme. Ea s-a organizat în timpul domniei lui Mircea cel Bătrân, domn al Țării Românești (1386-1418), dar a cunoscut apogeul sub conducerea lui Ștefan cel Mare. Rolul său a decăzut către jumătatea secolului al XVI-lea, o dată cu accentuarea aservirii țărănimii, instaurarea dominației otomane, progresul armelor de foc. *Oastea cea mică* reunea pe membrii curții domnești, cetele boierești (pedestrași și călăreți). Chemarea lor la oaste se făcea prin strigarea în sate și târguri a poruncii domnești de mobilizare militară. Ostașii veneau la luptă, în general, cu armele lor. Cei ce se distingeau prin bravură erau recompensați. Ex.: Cazul lui Purice, oștean din garda domnească, care, conform tradiției, în bătălia de la Scheia (1486), a salvat viața lui Ștefan cel Mare. Aprodul Purice a devenit fondatorul dinastiei Movileștilor. Domnul inspecta periodic oastea. Aceasta era condusă de către *domn*, ce delega uneori autoritatea principală *marelui spătar*, în Țara Românească, sau respectiv *hatmanului*, în Moldova. Un rol important în consolidarea forțelor armate l-au jucat mercenarii, piesele de artilerie și sistemul de cetăți ridicat la hotare.

Obelisc – monument comemorativ de origine egipteană, sculptat în piatră. Are o formă de trunchi de piramidă, foarte înaltă, și un vârf ascuțit.

În Antichitate, decorau circuri și piețe. Ex.: obeliscurile ridicate la Heliopolis în timpul domniei lui Tutmosis al III-lea (1482-1450 î. Hr.), „acele” de la Alexandria ale Cleopatrei VII (44-30 î. Hr.), obeliscurile din Piazza del Popolo, Piazza del Vaticano (Roma), Place de la Concorde (Paris).

Obiceul pământului – un ansamblu de norme juridice cutumiare în Evul Mediu în Țările Române, ce au reglementat viața socială și economică a comunităților, cu precădere, de țărani liberi. Originea sa semantică este încă dezbătută între specialiști. S-a remarcat prin instituția cojurătorilor și predominarea formelor verbale și a semnelor juridice. S-a impus în acele domenii ce nu au vizat în mod imperios scopurile politice ale domniei. A ținut loc de drept civil și, până în secolul al XVI-lea, și de drept agrar.

Oblastie – provincie privilegiată de margine, în Rusia țaristă. Ea s-a bucurat de o largă autonomie. Autoritatea centrală a menținut unele instituții locale, dar în același timp a intensificat controlul politic, a luat măsuri de dispersare a membrilor clasei dominante autohtone pe cuprinsul imperiului, a mărit ritmul rusificării, a limitat formele de manifestare ale autonomiei provinciale. De cele mai multe ori, a constituit etapa premergătoare organizării în gubernie. Ex.: Între 18180-1871, Basarabia a avut statutul de *oblastie*.

Obroc (Oboroc) – danie anuală, permanentă, o rentă viageră în bani sau în natură în Evul Mediu în Țările Române. În secolele XVI-XVII, a fost utilizat și cu sensul de unitate de măsură a capacității. *Obrocul* a desemnat și veniturile domnești în natură. În Moldova, obrocul a reprezentat anumite drepturi cuvenite slujbașilor statului și oștenilor. În Rusia țaristă, termenul a vizat, în special în secolul al XVIII-lea, obligațiile grele de muncă ale țăranilor față de stat și nobilime.

Obște sătească – formă de comunitate umană. În Antichitate este menționată *obștea gentilică*, ce reprezintă o formă specifică de organizare socială bazată pe legătura de sânge (de rudenie) și pe proprietatea colectivă asupra pământului și a mijloacelor de muncă. În pragul Evului Mediu, s-a impus *obștea sătească*, o instituție colectivă prin excelență. În cadrul său întâlnim proprietatea devălmașă asupra pământului, organizarea colectivă a muncii, conducerea și răspunderea comună. Legătura teritorială domina asupra celei de rudenie. S-a remarcat prin dualitatea proprietății: a) pământul arabil, în folosință, și apoi, în proprietate privată; b) pădurile, pășunile, iazurile, în proprietate colectivă. La vechii germani și la slavi

pământul se împărțea periodic. Nu același lucru este menționat în cazul românilor, cu excepția rezervei obștii. La conducerea obștii se aflau juzii, cnezii, „oamenii bătrâni și buni”. Fiecare familie dispunea de locuință, gospodărie anexă, terenuri arabile, ceea ce a făcut posibilă diferențierea socială și, prin adâncirea sa, destrămarea din interior a comunității. La români, mai multe obști reunite în cadrul uniunilor de obști, pe care Nicolae Iorga le-a denumit *romanii populare*, au reprezentat cadrul de bază al organizării social-politice în Evul Mediu.

Obuz – vechea denumire a unui proiectil de artilerie. Are o formă cilindric-conică, cu o adâncitură, și este umplut cu explozibil. Specialiștii militari deosebesc *obuze incendiare, fumigene, perforante, luminoase*.

Oca – unitate de măsură pentru capacități și greutate, folosită o lungă perioadă de timp în Țările Române. În Țara Românească, ea cântărea 1,71 kg, iar în Moldova 1,291 kg. A fost utilizată foarte des pentru măsurarea lichidelor, dar și pentru cereale. În mediul rural, a fost folosită mult timp și după introducerea sistemului metric modern de măsurări, în a doua jumătate a secolului al XIX-lea.

Ocină – pământul stăpânit cu drept ereditar în epoca medievală în Țările Române. În cadrul obștii, a vizat stăpânirea unui grup de familii, devenită ereditară, proprietarii având încă obligații față de comunitate. Ocina putea aparține domnului, bisericii, orașului și se bucura de imunitate. Ea era supusă regulilor vânzării, daniei, zalogirii, la finele secolului al XVI-lea, a desemnat, în numeroase documente, pământul moștenit din generație în generație. Termenul este sinonim cu *dedină, moșie* sau *baștină*.

Ocoale – zone ce cuprindeau sate aservite ce ascultau de un oraș, cetate, târg sau curtea domnească în Evul Mediu în Țările Române. O dată cu constituirea statelor feudale românești ocoalele au fost supuse puterii domnului, constituind suportul economic direct al instituției domniei. Ștefan cel Mare a pus bazele unei întinse rețele de ocoale în teritoriul dintre Carpați și Nistru. Ca urmare a vânzărilor și daniilor, din a doua jumătate a secolului al XVI-lea, importanța *ocoalelor* a scăzut. În documentele din Țara Românească, este folosit termenul sinonim de *hotar*. Din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, în urma reformelor lui Constantin Mavrocordat, ocoalele au devenit o unitate teritorial-administrativă în cadrul ținutului sau județului, având același sens cu *plasele*, cu care, în final au fost înlocuite.

Odă – specie a poeziei lirice, poem liric apărut inițial în Grecia antică. În Antichitate s-a caracterizat printr-o formă prozodică relativ fixă – strofă, antistrofă, epodă. Ulterior, a luat forma unei construcții literare cu strofe asimetrice. Poemul putea fi dedicat unei personalități, fapte eroice. Același nume este purtat de către o compoziție muzicală cu caracter solemn, eroic. Ex.: „Odă Bucuriei” de Ludwig van Beethoven (1770-1827).

Odeon – mic teatru acoperit, folosit în Antichitate de către romani pentru audițiile muzicale și recitaluri de poezie. Pentru a se asigura o acustică adecvată, ușile erau închise ermetic. Cel mai vechi *odeon* a fost descoperit la Pompei, în Italia.

Ofensivă – formă principală a acțiunii de luptă menită să distrugă forțele inamicului și să ducă la ocuparea terenului deținut de către acesta. Ex.: ofensiva nazistă pe frontul de vest împotriva Franței și Țărilor de Jos (mai-iunie 1940).

Ogivă – 1) parte componentă a arhitecturii gotice în Evul Mediu. Constituie osatura unei bolți sau a unei deschideri, o nervură în piatră, care, în combinație cu altele, se pot împreuna în formă de cruce sau de două arce dispuse diagonal într-o cruce de ogive; 2) partea dinainte a unei torpile, rachete sau proiectil, conținând explozibilul destinat a provoca distrugerii. Este sinonimă cu un *cap nuclear* (încărcătură nucleară).

Ohabă – denumire a regimului imunității în Evul Mediu în Moldova și Țara Românească. A vizat proprietăți funciare, sate, imobile, prăvălii, rumâni, țigani, ce aveau statutul de bun ereditar, de proprietate deplină. În actele emise de către cancelaria Țării Românești, *ohaba* a vizat dreptul exclusiv al proprietarilor funciari de a judeca ei înșiși pricinile ivite pe moșie, de a încasa dările, de a organiza administrația.

Ohrana – poliția în Rusia în perioada regimului țarist. Conform părerii unor istorici, la originea acesteia s-a aflat *opricina*, o forță de poliție fondată în 1565 de către țarul Ivan al IV-lea Vasiliievici „Cel Groaznic” (1533-1584). A supravegheat și reprimat pe adversarii politici ai țarismului, ca de pildă narodnicii, socialiștii și alții.

Oierit – dare importantă în sistemul fiscal din Evul Mediu în Țările Române. Era plătită în raport cu numărul de oi ce erau crescute. În primele documente din Țările Române se folosește în acest sens termenul de

vamă. Ca atare, termenul de *oierit* apare într-un document din 1443. Plata se făcea în natură, iar din secolul al XVII-lea și în bani și varia în funcție de categoria contribuabililor și necesitățile militare.

Oligarhie (gr. *oligo* = puțini; *arhia* = autoritate), formă de conducere a statului de către un grup restrâns de oameni. A vizat și grupul de persoane care a exercitat puterea economică și politică într-o atare formă de guvernământ. La Atena, oligarhia este menționată ca perioada guvernării tiranilor. În Evul Mediu, oligarhia a reunit pe orașenii bogați din orașe – negustori, financieri, iar în epoca modernă, în special pe industriași și bancheri. Ex.: La Sparta, Consiliul Bătrânilor cuprindea 30 de membri, aleși pe viață, iar Colegiul Eforilor, 5 magistrați aleși anual. Adunarea poporului nu dispunea de o autoritate politică reală, mulțumindu-se să confirme în funcție pe liderii deja aleși.

Olimpiadă – competițiile atletice și ceremoniile religioase, denumite și jocuri olimpice, care aveau loc în Elada la fiecare patru ani, într-un răstimp de la una la cinci zile, cu participarea tuturor orașelor grecești. În timpul întrecerilor sportive, ostilitățile militare erau întrerupte prin semnarea unui armistițiu. Participanții se recrutau dintre cetățenii greci. Senatul din Elis, denumit și senatul olimpic, avea dreptul de a exclude un oraș-stat sau de a-i impune să plătească o amendă în cazul violării armistițiului pentru „crimă contra elenismului”. Intervalul între două serbări succesive ale jocurilor olimpice purta numele de *olimpiadă*, element important al sistemului cronologic în Grecia antică. Prima olimpiadă a avut loc în anul 776 î. Hr. În epoca modernă, termenul desemnează jocurile olimpice de vară sau de iarnă. Prima olimpiadă modernă a avut loc în 1896, la Atena, din inițiativa lui Pierre de Coubertin (1863-1937).

Olmeci – populație precolumbiană ce a locuit în mileniul I î. Hr. în zona șesurilor din America Centrală, în văile Tlatilco, San Lorenzo, La Venta. A jucat un rol important în zona centrală a continentului american. S-a remarcat printr-un sistem original urbanistic și de irigații, o ceramică aparte, un sistem de scriere și de numărătoare, un calendar propriu.

Omagiu – instituție fundamentală în Evul Mediu. Omagiul reprezenta un ansamblu de gesturi ce lega pe vasal de senior în cadrul jurământului de credință și de supunere. În fapt, era vorba despre un veritabil contract juridic, ce cuprindea obligațiile reciproce ale vasalului și seniorului. Vasalul accepta să-l recunoască pe senior și primea investitura pentru dreptul de a

folosi feuda. Omagiul trebuia prestat personal la reședința seniorului și reînnoit la moartea seniorului sau vasalului. La baza omagiului se afla *credința*, ce constituia cheia moralității în sistemul social-politic feudal. Omagiul a fost prestat și de unii voievozi români regilor Ungariei, Poloniei sau sultanului otoman. Ex.: La 6 mai 1387, Petru Mușat, domnul Moldovei (1375-1391) către Vladislav Jagello, regele Poloniei (1386-1434); la 6 oct. 1407 Alexandru cel Bun către același rege polonez; la 16 septembrie 1485, Ștefan cel Mare către Cazimir al IV-lea, regele Poloniei (1447-1492).

Oppidum – (lat. *oppidum* = cetate, oraș întărit), așezare fortificată în Imperiul roman. A constituit o etapă preliminară edificării orașului. Ulterior, a căpătat o accepție asemănătoare cetății.

Oracol – 1) loc sacru în Antichitate, unde oamenii mergeau să consulte un zeu sau o zeiță; 2) preotul sau preoteasa ce vorbeau în numele zeului; 3) mesajul de răspuns al zeiței. Oracolul era consultat în cazul în care era necesară adoptarea unor decizii importante în interesul statului, al unui grup social și chiar al unei persoane, în plan politic, religios și militar. Organizat ca o instituție sacerdotală, oracolul era consacrat divinității și pus sub patronajul unui zeu oracular. Preoții chinezi utilizau oasele de animale trecute prin foc. Ex.: În Grecia, oracolele cele mai importante erau la Klaros, Didyma, Dodona, Kolophon, Argos, Chalkedon, Olympia. Ele erau închinat lui Apollon și lui Zeus. Cel mai cunoscut era templul lui Apollon de la Delfi, unde se spunea că Pitia poate comunica cu zeii prin mesaje criptice. Alte oracole erau augurii, Sibilele și unele animale, ca: berbecul Sechai, Oaia Năzdrăvană.

Oraș – formă de așezare umană, unitate teritorial-administrativă cu funcții politice, economice, administrative și culturale. Orașul s-a născut ca o concentrare a populației, urmare a separării, la începuturile Antichității, a meșteșugarilor și negustorilor de marea masă a comunității. Orașul a constituit cadrul în care s-a adâncit diferențierea socială. Primele aglomerări urbane au apărut în jurul unui templu, devenind apoi reședințe regale. În Europa, cele mai vechi așezări urbane s-au ridicat pe înălțimi și au aparținut civilizației *oppidiene*. Orașul grecesc și cel roman (*oppideum*) au reprezentat o grupare întărită de locuințe permanente. În cadrul lor s-au constituit serviciile publice privind problemele economice, administrative, religioase, de menținere a ordinii publice și o rețea de comunicații. În Evul Mediu, orașele s-au conturat în jurul unor centre de schimb sau târguri, la întretăierea drumurilor comerciale, la adăpostul unor cetăți sau curți dom-

nești fortificate. În Transilvania, orașele au apărut și în jurul unor cetăți sau curți domnești fortificate. În Transilvania ele s-au născut și în jurul unor reședințe episcopale sau din așezările miniere și s-au bucurat de o autonomie sporită. În Moldova și în Țara Românească, au reprezentat comunități autonome ce depindeau direct de domnie. Lupta pentru eliberarea orașelor de sub tutela marilor feudali, pentru afirmarea autonomiei proprii, a purtat numele de *mișcare comunală* și a luat amploare în secolele XI-XII în Germania, Franța, Italia. La capătul lupei, orașele au dobândit *charte de libertăți*, au dispus de organizare fiscală, militară și administrativă proprie. În numeroase state, autonomia urbană a fost îngădită de puterea centrală. În epoca modernă și contemporană, orașele au cunoscut o extindere deosebită în funcție de diferitele concepții urbanistice.

Oraș deschis – oraș declarat deschis în cadrul unui conflict armat de către o parte beligerantă; nefiind apărat militar, nu poate fi atacat, bombardat. Se urmărește evitarea distrugerilor materiale, a jertfelor în rândul civililor. Astfel, inamicul poate pătrunde fără teamă în orașul respectiv. Ex.: În condițiile ofensivei impetuoase a trupelor hitleriste în Franța, la 12 iunie 1940, guvernul francez, condus de Paul Reynaud (1878-1966), a declarat Parisul oraș deschis, peste două zile acesta fiind ocupat de către inamic.

Oraș liber – oraș ce se bucură de un statut de independență, are un guvern (conducere municipală) și legislație proprie, în urma unor acorduri internaționale sau prin decizia autorității centrale. Ex.: orașele libere germane în Evul Mediu; Danzig (Gdansk), oraș pus sub controlul Ligii Națiunilor (1919-1939) și legat de Polonia cu o uniune vamală azi în Polonia; Trieste, oraș proclamat în 1947, prin Tratatul de Pace de la Paris, drept „teritoriu liber”, cu statut de neutralitate, sub egida Organizației Națiunilor Unite. A avut acest statut până în 1954.

Oraș-stat – în Antichitate, un centru urban (*cetate*) și teritoriul agricol (*hinterland*) din jurul său. La baza sa, se afla o alianță de triburi grupate sub o autoritate politică și religioasă reunită într-un centru urban. Orașul-stat a reprezentat o etapă importantă pe drumul constituirii și evoluției statelor antice. Ex.: Ur, Uruk, Nippur, Lagash, Sumer – în Mesopotamia; Sidon, Tyr, Byblos, Ugarit – în Fenicia; Atena, Sparta, Corint, Megara, Milet, Efes în Grecia și Asia Mică.

Oratori – nume acordat persoanelor care, în Antichitate, au compus și au rostit cu talent și deosebită elocvență, în fața publicului, discursuri pe

o temă dată. Au fost celebri, între alții, la Atena, Demostene (384-322 î. Hr.), iar la Roma, Marcus Tullius Cicero (106-43 î. Hr.).

Oratoriu – piesă muzicală cu tematică pentru soslști, cor și orchestră. Ilustrează, de cele mai multe ori, o acțiune dramatică. Ex.: „Patimile după Matei”, „Patimile după Ioan” de Johann Sebastian Bach (1685-1750).

Ordalie – supunerea celui bănuit de a fi vinovat în plan juridic la suferință (prin diferite probe): foc, apă clocotită, otravă, cu credința că zeii, care protejau pe cei nevinovați, îl ajutau să reziste. Acesta a constituit o pretinsă dovadă judiciară. Aceste procedee au fost practicate în Antichitate în India, Grecia, dar au fost respinse de către romani. Popoarele germanice le-au introdus în Evul Mediu în Europa, unde, deși bazate pe credințe păgâne, au fost preluate de către Biserica Catolică. În Țările Române, există unele mențiuni documentare privind practicarea ordaliei. Registrul capitluului din Oradea amintește doar între 1208-1235 peste 390 cazuri de ordalii. Procedeele au fost interzise în 1279.

Ordine monaho-militare cavalești – organizații semi-militare și semi-călugărești inițiate de către Papalitate în perioada Cruciadelor (secolele XI-XIII) în scopul cuceririi, în cadrul „războaielor sfinte”, de noi teritorii în „numele Crucii”. Ex.: Cavalerii Ioaniți, Teutoni, Templieri, Ospitalieri.

Ordine sociale – categorii juridice distincte, reunind pe toți cei care, prin naștere, statut social-juridic și funcție aveau aceleași drepturi și obligații. Este sinonim cu *stări sociale*. Au reprezentat baza edificiului social specific Vechiului Regim în Franța, care s-a prăbușit o dată cu Revoluția Franceză. Ex.: starea întâia – clerul; starea a doua – nobilimea; starea a treia restul populației.

Orfism – mișcare religioasă originară din Grecia antică. Conform acesteia, existența umană era considerată un ciclu metempsihotic. Pornind de la *mitul lui Orfeu* – poet mitic și muzician, orfismul a acreditat ideea că în sufletul oamenilor se află deopotrivă fericire și nefericire. În concepția orficilor, sufletul se găsește în corpul omenesc ca într-o închisoare și nu se poate elibera decât prin moarte.

Ortodoxie (în neogr. *ortodoxis* = calea cea dreaptă) confesiunea creștină dominantă în Europa de Răsărit după marea schismă din 1054, când Mihail Kerularios, episcopul Constantinopolului, a fost excomunicat

de către Humbert de Moyenmoutier și de către episcopul de Amalfi, aceștia din urmă fiind la rândul-le excluși din Biserică de către cel dintâi. Aceasta a fost rezultatul disputei privind *Credo*-ul și teza supremației Papei în Biserică. Ortodoxia a păstrat neschimbate dogma, cultul și organizarea bisericească fixate prin cele șapte sinoade ecumenice din secolele IV-VIII. Ea s-a remarcat prin faptul că recunoaște că Sfântul Spirit nu este precedat decât de Tatăl și acceptă infailibilitatea Bisericii și imuabilitatea dogmelor. În planul canonic și al cultului s-au impus, între altele, cultul icoanelor, sistemul cânturilor liturgice, căsătoria preoților. Termenul se referă și la ansamblul doctrinelor și al credințelor religioase conform deciziilor Bisericii.

Ostpolitik – (germ.) politica externă a Republicii Federale Germania începând cu anul 1969. Cancelarul Willy Brandt (1913-1992) a inițiat această politică în vederea normalizării relațiilor R.F.G. cu Republica Democrată Germană și cu celelalte state socialiste. Astfel, el s-a pronunțat pentru discuții directe, acorduri bilaterale, intensificarea legăturilor comerciale, recunoașterea frontierelor de stat. *Ostpolitik*-ul a jucat un rol important în reducerea tensiunii internaționale în anii războiului rece.

Ostie (Hostie) – pâinea nedospită (azimă), care servește la cuminecătură în Biserica Romano-Catolică și în cea luterană. Se consideră că, prin consacrarea de către preot, *ostia* devine parte a trupului lui Iisus Hristos.

Ostracism (gr. *ostrakismos*) – procedură de judecată a Adunării Poporului în Atena antică, prin care un cetățean, care era considerat periculos pentru stabilitatea regimului era exilat pe o perioadă de zece ani. Sentința și numele celui exilat erau trecute pe o piesă de ceramică numită *ostrakon*. Ostracismul a fost introdus în secolul al VI-lea î. Hr. de către Clistene (Kleisthenes) cu scopul de a consolida instituțiile democratice și de a se evita instaurarea dictaturii.

P

Pacifism – curent politic ce militează pentru pace și se pronunță împotriva oricăror confruntări armate. A căpătat o importanță deosebită în secolul XX.

Padișah – titlu acordat în Evul Mediu suveranilor musulmani, inclusiv sultanului otoman.

Pagodă – templu brahman sau budist. Clădirea principală, numită *viamana*, adăpostește statuia zeului protector. Arhitectura pagodei conferă o formă piramidală edificiului datorită etajelor ce se retrag succesiv și au, deseori, vârfurile acoperișurilor arcuite.

Pagus – (lat. *pagus* = sat, ținut), circumscripție teritorială, rurală în Imperiul roman, ținând de aglomerări urbane (*civitas*). La conducerea acestora s-au aflat *magistri* sau *praefecti*. Ex.: În Dacia romană sunt atestate astfel de așezări lângă Micia și Capidava.

Paharnic (Ceășnic, Pincerna) – înalt dregător în Evul Mediu la curțile Țării Românești și a Moldovei. Se ocupa de aprovizionarea cu vin a curții domnești, servea pe domnitor cu vin la masă și gusta din el, pentru ca acesta să nu fie otrăvit, administra viile domnești și percepea dijma vinului. Este amintit în secolele XIV-XV în Moldova și Țara Românească. Este sinonim în documentele muntene cu *credincer*.

Palancă – întăritură pentru apărare, constituită din pari de lemn legați între ei cu un val de pământ. În sens foarte general, orice fel de fortificație.

Palatinus – vezi *Vornic*.

Paleografie – știință auxiliară a istoriei al cărei obiect de studiu este citirea corectă, datarea și stabilirea autenticității vechilor texte. Oferă informații deosebite pentru reconstituirea istoriei economice și social-politice.

Paleolitic – epoca veche a pietrei. A constituit epoca cea mai îndepărtată din istoria universală. Ocupațiile principale ale oamenilor erau vâ-

natul, culesul și pescuitul, economia având, în principal, un caracter natural. Operația tehnologică principală a fost cioplitul pietrei și oaselor. Uneltele și armele erau lucrate în așchii. Primele manifestări artistice au luat forma desenelor rupestre identificate în Spania și Franța.

Panaghiar – vas din aur sau argint împodobit cu încrustații, pe care se ținea panaghia (icoana Sfintei Fecioare Maria). A constituit una din operele de artă cele mai reprezentative în Evul Mediu în Țările Române.

Pandemie – răspândirea unei boli pe o arie geografică mare și care afectează o mare parte a populației.

Panduri – 1) haiducii din Țara Românească la începutul epocii moderne; 2) soldații pedestrași și călări dintr-o unitate militară neregulată, în secolele XVIII-XIX, al căror rol era să asigure paza drumurilor și să prindă pe tâlhari și pe hoți; 3) corp de oaste din secolul al XVIII-lea în statele stăpânite de către Habsburgi; 4) în accepția sa, cea mai cunoscută, a desemnat pe luptătorii reuniți în cadrul armatei lui Tudor Vladimirescu (1780-1821). Ei s-au recrutat, cu precădere, dintre țărani liberi din județele de sub munte ale Olteniei și pe care ultimul demnitar fanariot, Alexandru Șuțu (1806; 1818-1821), i-a impus la dări, ceea ce a trezit numeroase nemulțumiri în rândul acestora.

Panegiric – scriere sau discurs public în care sunt elogiate calitățile unei personalități decedate. Ex.: Gavril Protul a scris panegiricul lui Neagoe Basarab, domnitor al Țării Românești (1512-1521). Printre autorii cunoscuți de panegirice amintim pe Caius Plinius Caecilius Secundus, Plinius cel Tânăr (62-113), Jacques Bénigne Bossuet (1627-1704).

Panteism – concepție filosofică prezentă din Antichitate și până în Renaștere. Adepții săi identifică pe zei sau pe Dumnezeu cu natura.

Panteon – la greci și la romani templul consacrat tuturor zeităților. În Franța, un monument cu valoare de simbol național, unde sunt depuse rămășițele pământești ale unor personalități. Prin extensie, se referă la ansamblul zeităților și divinităților adorate în cadrul unei religii sau mitologii.

Pantocrator – reprezentarea în bust și într-o ținută maiestuoasă a lui Iisus Hristos în arta bizantină. Ex.: Mozaicul reprezentând pe Hristos Pantocrator, datând din 1148 și aflat în absida catedralei din Cefal.

Papă – șeful suprem al Bisericii Romano-Catolice. Este considerat reprezentantul lui Dumnezeu pe pământ și episcop al Romei. Potrivit tradiției, primul Papă a fost apostolul Petru (c. 33-67).

Papirus – plantă acvatică ce a servit în Antichitate la realizarea unui material pentru scris. A fost folosit în Egipt încă din mileniul III î. Hr. Foile de papirus erau lipite și alcătuiau suluri lungi, pe care erau înscrise legi, contracte, opere literare și științifice.

Para – monedă de argint emisă în 1626 de către sultanul Murad al IV-lea (1623-1640). A circulat în secolele XVIII-XIX în Țările Române.

Paria – persoane în India, ce se situau în afara sistemului castelor prin origine sau în urma excluderii și care nu aveau drepturi sociale sau religioase. În accepția sa largă, definește o persoană situată în afara societății, disprețuită, repudiată.

Parlament – denumire a Instituției uni- sau bicamerale ce reprezintă puterea legislativă. În unele state, Parlamentul din secolul al XVIII-lea a proclamat că *puterea emană de la națiune*. Ex.: Parlamentul de la Londra, care are o structură bicamerală, fiind constituit din Camera Lorzilor și Camera Comunelor. În Franța, Parlamentul a constituit inițial o curte suverană de justiție (tribunalul suprem) care verifica și înregistra, în numele regelui, edictele, legile și ordonanțele și le critica (*le droit de remontrances*).

Parohie – cea mai mică unitate administrativă a bisericii creștine condusă de un paroh. Se referă totodată și la locuința plasată lângă biserică și unde se afla cancelaria parohiei. Este sinonim cu *enorie*.

Pasivism – tactică politică adoptată în 1869 de Partidul Național Român (P.N.R.) condus de Ilie Măcelariu (1822-1891) și care consta în boicotarea vieții parlamentare din Ungaria în semn de protest față de anexarea Transilvaniei la Ungaria în 1867, în urma instituirii regimului dualist. A marcat orientarea politică a burgheziei românești și a intelectualității din Transilvania până în 1905. Apogeul său l-a reprezentat mișcarea memorandistă.

Pastor – slujitor al cultului protestant. Este sinonim cu *preot*.

Pașalâc – unitate administrativ-teritorială în zonele de graniță ale Imperiului otoman, precum Dobrogea, Timișoara, Oradea. Era cârmuită de

un pașă cu 2-3 tuiuri. Ex.: În 1522, 1595 și 1660 Poarta a încercat să transforme Țara Românească în pašalâc.

Pașaport – document în baza căruia un cetățean al unui stat poate circula într-un alt stat.

Pașă – demnitar otoman și guvernator al unei provincii sau al unei cetăți în Evul Mediu și în epoca modernă în Imperiul otoman.

Patentă – 1) act oficial emis de Cancelaria de la Viena sub forma unei ordonanțe și care privea probleme importante de ordin economic, politic și social. A reprezentat un izvor de primă importanță în analiza evoluției constituționale a Transilvaniei. Ex.: Patenta din 22 august 1785, care desființa dependența personală a țăranilor iobagi din Transilvania; cele din 1853-1854 privind împrumutarea jelerilor; 2) impozitul direct plătit de către negustori și meșteșugari în Moldova și Țara Românească în conformitate cu prevederile Regulamentului Organic.

Patriarh – 1) șeful familiei în perioada patriarhatului. Este sinonim cu *bătrân*, *venerabil*; 2) la începuturile creștinismului, episcopii din Roma și Constantinopol; 3) șefii unora dintre Bisericile Ortodoxe autocefale; 4) titlul purtat de episcopul catolic al Veneției.

Patricieni – nume generic acordat membrilor aristocrației romane. Erau descendenții vechilor familii, dețineau mari suprafețe de pământ și majoritatea funcțiilor politice și chiar administrative. În Evul Mediu, termenul a vizat pătura superioară a orașenimii, ce cuprindea pe marii negustori, proprietarii de ateliere meșteșugărești și apoi manufacturi, cămătarii. Se deosebeau de restul populației urbane prin modul de viață, îmbrăcăminte, titluri.

Patriciu – (lat. *patricius*) - titlu nobiliar impus în Imperiul roman, în timpul domniei împăratului Constantin cel Mare (306-337). A fost preluat de către bizantini, care îl utilizau pentru a desemna pe guvernatorul provinciilor din Italia, de ex.; patriciul exarhatului de Ravenna – în secolele VIII-X.

Patristică – doctrina teologică și filosofică elaborată între secolele II-VIII de către Părinții Bisericii, și anume: dogmaticii – Grigore de Nyssa, Sf. Vasile cel Mare, precursorii scolasticii – Boetius, Sf. Ioan Damaschinul; apologeții – Irenaeus, Arnobius, Tertulian. A fundamentat în plan dogmatic creștinismul.

Patron – în Roma antică, patricienii în raport cu clienții lor. Se referă, de asemenea, la sfântul-patron al unei persoane, comunități, corporații pe care le proteja conform tradiției, începând cu Evul Mediu. În accepția sa cea mai largă, se referă la proprietarul unei întreprinderi în epoca modernă.

Pax Romana – dominația specifică romană, în perioada de relativă stabilitate politică și calm din Imperiul roman, când s-a hotărât, în anul 17 d. Hr. să se renunțe la expansiune pentru rezolvarea problemelor interne. A fost întreținută pe larg de către ideologia imperială și a implicat și unele aspecte de ordin religios, precum un cult specific. S-a dorit a fi încununarea politicii externe romane. Ea a fost totuși afectată de criza politică din anul 69 d. Hr. și din perioada domniei lui Marcus Aurelius, de către absolutismul lui Domițian (81-96) și numeroasele atacuri ale popoarelor barbare.

Păgâni – denumire generică dată de către musulmani și creștini celor ce se închinau zeilor și idolilor și celor care erau de altă confesiune.

Pelerini – nume generic dat tuturor celor care în Evul Mediu făceau o călătorie, singuri sau în grup, la locurile considerate sfinte, ca de exemplu: Mecca, Lourdes, Canterbury, Santiago de Compostella.

Penitență – act prin care o persoană își manifestă părerea de rău pentru greșelile făcute. Și-o poate impune chiar omul însuși sau îi este indicată de către preot la spovedanie. Constă într-o viață foarte aspră, pentru o perioadă, cu numeroase privațiuni de ordin material. Este sinonim cu *po-căință* sau *ispășirea păcatelor*. Ex.: În 1077 Henric al IV-lea de Franconia, împărat al Germaniei (1056-1105) s-a aflat în penitență la castelul Canossa, unde se afla papa Grigore al VII-lea (1073-1085).

Perceptor – persoana însărcinată cu evidența și strângerea impozitelor.

Peregrini – (lat. *peregrinus* = venit de la străini) – nume generic pentru locuitorii liberi ai orașelor din provinciile Imperiului roman cărora nu li se acordase cetățenia romană. Decretul din 212 d. Hr. al împăratului Caracalla (211-217), numit și *Constitutio Antoniana*, a prevăzut acordarea cetățeniei romane către toți peregrinii din Imperiu. Aceștia, odată deveniți cetățeni romani, erau liberi de orice obligație față de propria comunitate.

Perestroika – (rus. = *reconstrucție*) amplu program de reforme economice și instituționale, inițiat de Mihail Sergheievici Gorbaciov (n. 1931),

ce urmărea modificarea radicală a funcționării structurilor de putere în U.R.S.S., prin descentralizare, transparență (*glasnost*), înlăturarea abuzurilor, reducerea rolului conducător al partidului comunist și încurajarea inițiativei particulare.

Perieci oamenii liberi (agricultori, meșteșugari, negustori) din Sparta în Antichitate, lipsiți de drepturi politice.

Peristil – galerie de coloane ce mărginește un edificiu. Este prezentă în cazul principalelor construcții monumentale din Grecia antică. În Roma antică, curtea interioară principală a unui edificiu, înconjurată de coloane.

Persona grata – diplomatul străin cu a cărui prezență pe teritoriul național statul de reședință este de acord. În urma declarării sale drept *persona non grata* i se poate cere să părăsească de îndată statul în care a fost acreditat.

Peșcheș – daruri în bani sau în natură – cai, șoimi, blănuri, câini de vânătoare pe care domnitorii români le datorau sultanului, marelui vizir, cu prilejul diferitelor evenimente, ca de exemplu: urcarea pe tron a domnitorilor români, reînnoirea domniei, vizita la Poartă, sărbătoarea de Bairam, căsătoria copiilor sultanului. A grevat foarte mult asupra obligațiilor Țărilor Române în secolele XV-XIX.

Petiție – cerere adresată de către un cetățean sau mai mulți către autorități, privind necesitatea respectării drepturilor și libertăților democratice, a adoptării unei decizii într-o problemă de ordin personal sau obștesc. Ex.: *Petițiunea – proclamațiune a boierilor și notabililor moldoveni* (27 martie/7 aprilie 1848).

Piastru – monedă turcească de argint cu valori foarte diferite. A circulat în Țările Române în secolele XVII-XVIII. În prima jumătate a secolului al XIX-lea era folosit în Țara Românească *piastrul turcesc*.

Pictografie – scriere în Antichitate, ce constă în exprimarea ideilor prin desene figurative cu valoare reală sau simbolică.

Pilastru – element de arhitectură, ce constă într-un stâlp angajat cu secțiune dreptunghiulară și care dispune de bază și capitel. Reprezintă un element de consolidare al fațadei sau de decorație.

Pileati – vezi *Tarabostes*.

Pinacotecă – galerie mare, colecție de tablouri. Prima *pinacotecă* publică a fost deschisă de către Octavianus Augustus (Caius Iulius Caesar Octavianus Augustus) (27 î. Hr. – 14 d. Hr.), care i-a dat numele surorii sale, Octavia.

Piramide – mari construcții din piatră în Egiptul antic. Au fost ridicate în baza unor tehnici încă insuficient cunoscute. Reprezintă adăposturi funerare de forma unei piramide regulate și care adăpostesc un foarte bogat inventar, ce cuprinde, în conformitate cu credințele egiptenilor, tot ceea ce ar avea nevoie un faraon în viața postumă. În cadrul lor regăsim un ansamblu compus din numeroase galerii și camere. Ex.: Piramida lui Khufu (Kheops), Khafre (Khefren) și Mikerinos din Valea Regilor. Există piramide, mai precis trunchiuri de piramidă, peste care s-au ridicat temple și în cadrul civilizațiilor amerindiene – maiășă, incasă, toltecă, aztecă.

Pisanie – inscripție, de obicei, în piatră, în limba slavonă și cu caractere chirilice. Ea se afla plasată deasupra ușii principale a unui edificiu, de cele mai multe ori o biserică. Inscripția cuprinde o invocație religioasă, numele ctitorului, motivarea zidirii și data la care a fost pusă *pisania*.

Pitac – document prin care se conferea și se întărea o demnitate boierească în secolele XVIII-XIX în Țara Românească și Moldova.

Pitar – dregător domnesc în Evul Mediu în Moldova și Țara Românească. Este menționat pentru întâia oară în 1489, în Țara Românească. În secolul al XVI-lea, este amintit în sfatul domnesc *marele pitar*. Atribuțiile sale au privit pregătirea pâinii domnului, întreținerea carelor domnești și a cailor de ham.

Pivnicer – mic dregător sau boier de curte în Evul Mediu în Țara Românească și Moldova. A avut în grijă pivnița de vinuri a domnitorului. Este amintit pentru prima dată în 1394 în Țara Românească și, respectiv în 1441 în Moldova.

Pârcălab – important dregător în Evul Mediu și în epoca modernă în Țările Române. Avea în grijă administrarea unei cetăți și a zonei adiacente, era conducătorul unui ținut în Moldova sau al unui județ în Țara Românească; avea și atribuții militare, judecătorești. Cea mai veche mențiune documentară a dregătoriei datează din 1410 în Moldova.

Pârgari – membrii sfatului orașenesc în Evul Mediu în Moldova și Țara Românească. Erau în număr de 12, aleși de către adunarea orașului. În Țara Românească erau conduși de către un județ, iar în Moldova de către un șoltuz. Atribuțiile lor priveau, între altele, administrația, supravegherea activității economice în orașe, judecata pricinilor mărunte.

Planificare – sistem de previziune a dezvoltării economice într-un stat sau într-o întreprindere, ceea ce implică un ansamblu de măsuri pentru o organizare a producției, în funcție de obiectivele generale de atins, mijloacele existente, calendarul propus. A fost specific, în special, economiei statelor comuniste, ce au impus o planificare generală foarte strictă.

Plantație – mare proprietate agricolă în coloniile din zonele tropicale ale puterilor europene și în sudul S.U.A. Se cultivau: bumbac, tutun, cafea sau trestie de zahăr. În principal, forța de muncă a fost alcătuită din sclavi. Sistemul plantațiilor a marcat economia și societatea a numeroase state din America Latină și Extremul Orient.

Plasă – 1) partea dintr-o moșie, dintr-o proprietate funciară rezervată exclusiv proprietarului; 2) unitate administrativă în Oltenia, în perioada ocupației austriece (1718-1739). Ulterior, în perioada domniei lui Constantin Mavrocordat, sistemul plaselor s-a extins; 3) unitate administrativă prevăzută prin reforma din 1925 și care era subordonată județului și condusă de un pretor.

Plăieși – locuitori de la hotarele Țării Românești în Evul Mediu, care erau însărcinați cu paza regiunilor de margine în zonele muntoase. Se bucurau de unele avantaje economice.

Plebei – marea majoritate a cetățenilor Romei. Nu se bucurau de calitatea de cetățeni, nu aveau drepturi civile și politice. Începând din secolul al IV-lea î. Hr. și-au organizat propriile adunări și și-au ales demnitarii, numiți *tribuni*. În anul 287 î. Hr., au obținut dreptul de a-și trece legile prin propriile adunări. S-au manifestat ca ostili patricienilor. Arma lor principală de luptă a fost *secesiunea*.

Plebiscit – consultarea electorală directă a cetățenilor dintr-o zonă sau o țară, organizată de către autoritatea centrală. Corpul electoral trebuie să răspundă în prealabil în cadrul plebiscitului prin *Da* sau *Nu* asupra unui proiect de lege sau a unui act de stat de importanță deosebită. Ex.: Între

2/14 și 8/20 aprilie 1866, s-a organizat un plebiscit privind aducerea principelui Carol ca domnitor al României.

Pocal (Bocal) – vas metalic de diferite dimensiuni și forme, cu picior și bogat împodobit. A fost folosit de-a lungul istoriei la ospete și ceremonii religioase.

Pogon – unitate de măsură a suprafeței de teren agricol în Evul Mediu și în epoca modernă în Țara Românească și Moldova. Este echivalentă cu o jumătate de hectar. Inițial, a reprezentat o unitate de măsură egală cu suprafața ce putea fi arată cu boii într-o zi. Este pomenită, începând cu secolul al XV-lea, în documentele din Țara Românească. A reprezentat o unitate de măsură foarte variabilă.

Pogonărit – darea plătită de către țărani, în folosul exclusiv al domniei în Evul Mediu, în Țările Române, din veniturile fiecărui pogon de pământ cultivat cu vie, porumb sau tutun. A fost introdusă în 1661-1665 de către Eustație Dabija în Moldova și, respectiv, în 1716, de către Nicolae Mavrocordat, domn în Țara Românească (1715-1716; 1719-1730). A fost considerată de multe ori o dare nedreaptă și, de aceea, a fost de câteva ori desființată și apoi reintrodusă.

Pogrom – acțiune organizată împotriva unui grup național minoritar, mai ales împotriva populației evreiești. În Antichitate, la Roma, cartierele evreilor erau uneori atacate. În Evul Mediu, au avut loc numeroase pogromuri împotriva evreilor din orașele germane. În secolul al XIX-lea, autoritățile țariste au inițiat pogromuri împotriva evreilor din Polonia și Ucraina, mulți dintre ei fiind omorâți. În noaptea de 10/11 noiembrie 1938, naziștii au declanșat în Germania un uriaș pogrom cunoscut sub numele de *Noaptea de cristal* (*Kristallnacht*). În România a avut loc la 16 iulie 1941 pogromul de la Iași.

Polcovicnic – grad militar preluat în Moldova, în secolul al XVII-lea, de la cazaci. A reprezentat comandantul unui *polc* (*pâlc*). În secolele XVII-XVIII în documentele din Țara Românească sunt menționați *polcovicnici*: *de cazaci*; *de vânători*; *al spătăriei*; *de Târgoviște*. În urma reformelor militare din secolul al XIX-lea, termenul s-a schimbat în colonel, comandantul unui regiment.

Polemologie – știință ce se ocupă cu studiul cauzelor războaielor, tipologiei și consecințelor lor, a modalităților de a preîntâmpina conflictele militare. Fondatorul său a fost sociologul Gaston Bouthoul (1896-1980).

Poligamie – formă de căsătorie, răspândită în preistorie, prin care un bărbat avea, în același timp, mai multe soții. A avut consecințe deosebite în plan economic, politic, social și juridic. În zilele noastre, în cele mai multe cazuri, reprezintă o infracțiune ce este pedepsită de lege.

Polis – formă de organizare statală a lumii grecești începând cu epoca arhaică. Epoca de glorie a polisului se încadrează între 800-400 î. Hr., când s-a afirmat aspirația sa către independență. Platon (427-347 î. Hr.) a alcătuit un plan ideal pentru structura polisului. Este sinonim cu oraș-stat în cazul lumii grecești.

Politeism – formă de religie ce cuprinde mai multe divinități cu atribute diferite și distribuite în cadrul unui panteon, în funcție de rolul și rangul lor.

Pont – termen ce vizează hotărârile domnului în secolul al XVIII-lea, în Moldova, privind reglementarea datoriilor și a obligațiilor țăranilor față de marii proprietari funciari.

Pontif (lat. *pontifex* = pontifice, preot) 1) în Roma antică, șeful celui mai important colegiu religios, șeful suprem al cultului imperial (*Pontifex Maximus*). O dată cu domnia lui Augustus, principele a preluat și această demnitate religioasă. Pontifex ajută pe magistrați la adoptarea unor legi și dădea încuviințarea pentru organizarea unor ceremonii religioase; 2) înaltă față bisericească în cadrul religiei catolice (episcop, Suveranul pontif – Papa).

Portar – dregător domnesc important în Moldova în Evul Mediu. A apărut, inițial, în Țara Românească, în perioada domniei lui Vlad Călugărul (1481; 1482-1495) și era maestru de ceremonii, întărea hotărnicile, judeca sau cerceta pricinile în cazul circulației pământurilor. În Moldova, dregătoria a fost creată de către Ștefan cel Mare. Portarul Sucevei era un dregător foarte important în sfatul domnesc, fiind deseori și comandant al oștii în locul domnului. De la jumătatea secolului al XVI-lea, sarcinile militare au revenit hatmanului, care și-a păstrat însă titlul de portar. Ex.: În 1476, Ștefan cel Mare l-a însărcinat pe portarul Șendrea să apere cetatea Sucevei în fața înaintării turcești.

Portavion – navă de luptă, cu un tonaj între 25 000-50 000 tone. Are la bord aviație și este înzestrată cu punți de decolare și apunțare a avioa-

nelor. A jucat un rol deosebit în luptele din Oceanul Pacific în al doilea război mondial.

Portic – galerie exterioară acoperită, mărginită de o colonadă ce constituie intrarea monumentală a unui edificiu sau o piesă de arhitectură ce împodobește un spațiu liber. A constituit pentru greci și romani, în Antichitate, un loc public destinat promenadei, discuțiilor.

Porto-franco – regim economic al unor orașe-porturi, parțial sau în totalitate, în care mărfurile importate, exportate sau în tranzit nu sunt supuse la taxe vamale. Ex.: Galați și Brăila au avut începând din 1837 statutul de *porto-franco*.

Portulan – hartă de navigație maritimă folosită în secolele XIII-XVI. Cuprindea configurația țărmurilor cu toate detaliile ce interesau și era un veritabil ghid pentru navigatori și negustori.

Porțelan – material ceramic, translucid, glazurat, de culoare albă, care rezultă din arderea la temperaturi de 1250-14500C a unui amestec de caolin, cuarț, feldspat, steatit, pigmenți, coloranți. Formula *porțelanului* a fost descoperită inițial în China, în secolul al VIII-lea și a fost redescoperită în 1709, în Europa, de către J.F. Bttger și E.W. von Tschirnhaus. Din *porțelan* se pot confecționa: veselă, obiecte de artă, vase de laborator. Printre mărcile de porțelan mult apreciate, cele de Meissen (Saxonia) și Svres (Franța).

Posadă – 1) punct de trecere obligatoriu aflat sub pază și trecătorile din munți; 2) obligația de a face de pază la hotare, în Evul Mediu, în Țara Românească. *Cronica Pictată de la Viena* înfățișează scena luptei din 1330 de la Posada între Basarab I, domnul Țării Românești (c. 1310-1352) și Carol Robert de Anjou, regele Ungariei (1308-1342). Localitatea nu a fost identificată cu precizie, fiind plasată în linii generale între Severin și Argeș.

Poslușnici – slujbași ai boierilor sau mănăstirilor din Țara Românească și Moldova ce plăteau dări numai la feudali laici sau eclesiastici. Aceasta a însemnat, practic, transferul către clasa feudalilor a unei mari forțe de muncă sustrasă domniei. Unii practicau agricultura, erau crescători de vite, unii aveau loturi individuale, alții se hrăneau din ceea ce le oferea boierul. Au fost desființați prin Regulamentele Organice.

Postelnic – dregător în Evul Mediu în Țara Românească și Moldova. Avea grijă de camera de culcare a domnului, era sfătuitorul său de taină:

introducea la domn pe cei veniți în audiență și în special pe solii străini. Avea atribuții asemănătoare șambelanului sau maestrului de ceremonii. A apărut în Țara Românească în perioada domniei lui Mircea cel Bătrân (1386-1418). În secolele XVIII-XIX a fost însărcinat cu conducerea *afacerilor din afară*. În Moldova, avea atribuții asemănătoare, la care se adăuga și funcția de pârcălab de lași.

Praeposit – (lat.) șef, superior, ofițer din ordinul ecvestru în armata romană. El comanda o unitate auxiliară – cohortă, ală, numeri – pe un limes al Imperiului.

Praetori (Pretori) – magistrați romani, inferiori consulilor, implicați în administrație și în aparatul juridic civil. Primul praetor, însărcinat cu jurisdicția civilă a fost menționat în documente în 376-366 î. Hr. În 242 î. Hr. a fost pomenit un al doilea, *praetor peregrinus*, ce se ocupa cu judecarea pricinilor între peregrini și cetățenii romani. Conform prevederilor legii din organizarea administrativă a României din 1925, pretorul conducea o sub-unitate a județului numită *plasă* și avea atribuții administrative și de menținere a ordinii publice.

Pravilă – lege, regulament, hotărâre. Cod de legi (civile sau biseri-cești) și actele normative în Evul Mediu. Ex.: *Pravila de la Govora* (1640); *Cartea românească de învățătură* (1646); *Pravilniceasca Condică* (1780).

Prăjină – unitate de măsură a suprafeței, constituită dintr-o nuia sau o stinghie, iar apoi o prăjină ce avea la capete pecetea domnească. A avut valori foarte diferite. A apărut în 1537 în Moldova și, respectiv, în 1570 în Țara Românească. Sunt cunoscute, astfel, prăjina pogonească în Țara Românească (208,82 m²) și cea fâlcească în Moldova (179,02 m²).

Preambul – parte introductivă a unui tratat internațional care enunță principiile și conținutul. Cuprinde denumirea statelor participante, numele împuterniciților părților și expunerea rezumativă a motivelor și scopurilor. În practica modernă, se referă și la introducerea la unele legi mai importante din unele state.

Preceptor – persoană însărcinată cu instruirea și educarea unui tânăr din rândul familiilor înstărite. A jucat un rol important în Antichitate și Evul Mediu.

Predestinare – concepție teologică conform căreia soarta fiecărui om este decisă încă de la naștere de către divinitate. Din voința divinității întreaga conduită morală a omului este predeterminată, cel din urmă acționând între mântuire și păcat.

Prefect – (lat. *praefectus* = prefect, șef, administrator, comandant)
1) funcționar al administrației civile și militare în Roma antică. Prefectul era un ofițer de rang equestru ce comanda în perioada Principatului, între altele, cohortele pretoriene, gărzile urbane, unitățile flotei imperiale, castrerele; 2) în conformitate cu prevederile legii de organizare administrativă a României din 1925, prefectul era șeful administrației județene, reprezentant al autorității centrale în județe.

Premier – denumire folosită în secolul XX în unele state pentru a-l desemna pe Primul Ministru.

Presbiter – (lat. *presbyter* = bătrân, preot), membru al grupului de preoți care, în primele secole ale creștinismului, îl sprijinea pe episcop în exercitarea atribuțiilor sale liturgice sau pastorale.

Presbiterieni – adepții unei confesiuni protestante desprinse în secolul al XVI-lea din cadrul anglicanismului. S-a răspândit, cu precădere, în Scoția. A suprimat instituția episcopatului, rolul de conducere în plan religios revenind adunărilor constituite din pastori și laici. A jucat un rol de seamă în cadrul războiului civil din Anglia din secolul al XVII-lea.

Pretorienii – soldați din garda personală a împăratului roman. În perioada Republicii au fost destinați, în principal, pentru paza comandantului militar aflat în campanie. În anul 2 î. Hr. au fost reorganizați de către Caius Iulius Caesar Octavianus Augustus (27 î. Hr. – 14 d. Hr.). Staționau la Roma și în celelalte centre de reședință ale imperiului. În perioada domniei lui Tiberius (14-37) rezidau pe colina Viminal din Roma. Se recrutau cu precădere dintre cei născuți în Italia și erau conduși de către prefectul praetoriului. Au avut un rol decisiv în alegerea unor împărați, precum: Caligula (37-41) și Galba (68-69). Au fost desființați de către împăratul Constantin I cel Mare.

Prezidiu – organ colectiv al puterii în unele state ale lumii. Ex.: A reprezentat organul executiv de conducere între plenaryle Uniunii Comunistilor din Iugoslavia.

Primar – reprezentant al autorității centrale în sate, orașe și comune, ales de către locuitori și având atribuții administrative. A îndeplinit un rol deosebit în organizarea administrativă a României în epoca modernă.

Primogenitură – (lat. = întâiul născut) principiu al dreptului, și anume dreptul primului născut de a moșteni titluri nobiliare, proprietăți ale familiei, cu toate avantajele ce decurg de aici.

Princeps – (lat. = primul, în frunte, cap, căpetenie, cel dintâi) la romani, primul dintre senatori, numit și *Princeps Senatus*. În perioada Imperiului s-a referit la împărat. *Princeps* avea puteri nelimitate și anume: era șeful militar suprem, promulga legile, convoca Senatul și comițiile. Principatul a contribuit la consolidarea puterii politice în Imperiul roman.

Principat – 1) forma de guvernământ instaurată la Roma de către Octavianus. A dominat istoria romană între 27 î. Hr. și 285 d. Hr. A purtat numele de *Imperiu*. Puterea supremă era supusă regulilor unei magistraturi și impunea participarea, chiar și teoretică a Senatului la conducerea statului. Unii principii (împărați) au respectat principiile lui Octavianus, alții, fiind autoritari, au respins colaborarea cu Senatul; 2) principatul Transilvaniei, instaurat în 1541 și aflat sub suzeranitatea Porții. Era condus de un principe ales de către dietă sau numit de către Poartă și care era comandant al armatei, convoca dieta, conferea titluri de noblețe, numea în funcțiile publice și hotăra în problemele de politică externă. Capitala *principatului* era la Alba Iulia.

Privatizare – procesul complex de trecere a unor întreprinderi din proprietatea statului în cea particulară. A jucat deseori un rol decisiv în procesul de restructurare a economiei.

Proconsul – magistrat roman. După terminarea mandatului era numit guvernatorul unei provincii.

Procurator (lat. *procurator* = administrator, conducător) – magistrat roman din ordinul ecvestru însărcinat în perioada Imperiului cu strângerea dărilor într-o provincie. Numărul lor a sporit o dată cu domnia lui Marcus Aurelius (161-180). În Evul Mediu, a desemnat pe magistrat la Veneția și Genova.

Profet – în Antichitate și în Evul Mediu, o figură semilegendară ce se considera trimisul divinității pe Pământ pentru a aduce oamenilor un semn despre viitor. Este sinonim cu *proroc*.

Prohibiție – măsură de ordin administrativ și legislativ privind interzicerea producerii și comercializării unor mărfuri, precum băuturile alcoolice. Ex.: A rămas celebră în istorie perioada Prohibiției (1920-1933) în S.U.A., ce avea rădăcini adânci în tradițiile societății nord-americane.

Proletariat (lat. *proletarius* = cetățean sărac care contribuia doar cu copiii săi) în Antichitate, aceia care nu aveau altă utilitate decât de a procrea. În accepția sa cea mai cunoscută, a desemnat pe acei indivizi care nu posedau vreun mijloc de producție cu excepția propriei lor forțe de muncă, în schimbul căreia primeau un salariu. Este sinonim cu *lucrători industriali*.

Promulgare – act prin care șeful statului decide semnarea și publicarea unei legi propuse de guvern și aprobată de către parlament. Prin aceasta, documentul capătă caracter oficial și intră în vigoare de la data semnării sale. Ex.: La 30 iunie 1866, domnitorul Carol I a promulgat Constituția României.

Pronaos – încăpere situată în fața sanctuarului, în vechea arhitectură grecească și servind drept vestibul al acestuia. În biserici, încăpere care precedă naosul.

Pronunciamento – (span.) manifest politic al conducătorilor unei rebeliuni armate în America Latină, lansat o dată cu preluarea puterii.

Propagandă – acțiune sistematică pentru influențarea opiniei publice spre a impune și a răspândi o doctrină politică sau religioasă, în vederea susținerii unei guvernări. Au rămas celebre în istorie propagandele: fascistă, nazistă și comunistă. Ex.: arhitectul propagandei germane în cel de-al treilea Reich a fost Joseph Goebbels (1897-1945).

Propilee – în Antichitate, intrare monumentală. Reprezintă un ansamblu de porți și vestibuluri, legate prin scări și porticuri în cadrul unor edificii importante.

Proscris – statutul juridic și politic al unui individ în Roma antică, ce era scos de sub protecția legii și exilat în urma deciziei autorității centrale. Putea fi osândit la moarte fără judecată pentru delikte politice. Ex.: În perioada guvernării din 82-79 î. Hr. a lui Lucius Cornelius Sulla (138-79 î. Hr.) numeroși senatori romani au fost proscrisi.

Protectorat – un regim de guvernare ce exprimă, în fapt, o stare de dependență a unui stat față de altul. Cel ce „protejează” își asumă politica externă a statului protejat, dar îi lasă celui din urmă unele aparențe de independență în planul politicii interne – administrația, finanțele, poliția. Ex.: Între 1829-1856, Principatele Române s-au aflat sub protectoratul Rusiei țariste. În 1914 în Asia, se aflau sub protectoratul francez Tonkin, Laos, Anam, Cambodgia.

Protecționism – politică economică a unui stat de protecție și promovare a activității economice interne prin măsuri de îngrijire a concurenței externe, întărirea puterii producătorilor interni, impunerea de taxe vamale ridicate pentru produsele importate, acordarea de prime și de licențe de export, introducerea de restricții valutare. Ex.: Legea de încurajare a industriei din 1881 a fost expresia politicii protecționiste a guvernului român.

Protestantism – confesiune creștină ce a apărut în secolul al XVI-lea în urma Reformei. Numele îi vine de la protestul formulat în 1529 la Speyer de către cinci principii luterani împotriva unei hotărâri ce îngredea răspândirea religiei luterane în Germania. Protestantismul s-a pronunțat împotriva fastului, cultului icoanelor și moaștelor din sânul Bisericii Catolice. În concepția adepților săi mântuirea depindea de credința omului, ritualul trebuia simplificat, iar tradiția sacră limitată la Biblie. Principalele tipuri de protestantism sunt *luteranismul*, *calvinismul*, *anglicanismul*, *zinglianismul*.

Protocol – 1) totalitatea formelor și practicilor folosite în relațiile între state, ceea ce conduce la încheierea unor tratate și a altor acte diplomatice; 2) document în care se consemnează discuțiile purtate la un congres sau reuniune; 3) acord internațional. Ex.: Protocoalele secrete ale pactului sovieto-german din 23 august 1939; 4) reguli ale ceremonialului de stat și ale vieții în societate.

Protopop – preot ce conduce o unitate administrativă a Bisericii Ortodoxe constituită din mai multe parohii. În documente, este amintit pentru prima oară în 1412 în Țara Românească și respectiv în 1427 în Moldova. Era numit de către mitropolit din rândul preoților și la propunerea episcopului. Protopopul trebuia să vegheze la bunul mers al bisericii, să cerceteze pricinile religioase și cele mărunte între laici. Este sinonim cu *protoiereu*.

Provă – partea de dinainte a corpului unui vas. Este sinonim cu *proră*.

Psalmi – imnuri sacre ale vechilor evrei, ce erau cântate în Antichitate cu acompaniament de harfă. Se găsesc în *Vechiul Testament*.

Psaltire – culegere de 151 psalmi atribuiți regelui David. Desemnează și un manual pentru învățământul religios folosit în școlile de catiheti. Ex.: Psaltirea Șcheiană, Psaltirea Voroneană, Psaltirea Hurmuzaki.

Publicani – colectori de taxe, cărora statul roman le concesiona strângerea dărilor și impozitelor. În perioada Imperiului se organizau la Roma în asociații. În perioada domniei lui Octavianus Augustus percepeau impozitele directe și indirecte deopotrivă, iar sub Tiberius, doar pe cele indirecte.

Pupa – parte terminală (de dinapoi) a corpului unui vas.

Puritani – sectă protestantă ce s-a desprins la jumătatea secolului al XVI-lea din Biserica Anglicană. Membrii săi erau foarte atașați *Bibliei* și învățăturilor sale și doreau înlăturarea din cadrul Bisericii a oricăror rămășițe ale catolicismului. Mulți puritani au plecat în secolul al XVII-lea în Lumea Nouă, unde au întemeiat colonii, de exemplu Pennsylvania. Au influențat în mod deosebit societatea engleză în perioada Protectoratului (1649-1660). În Transilvania au apărut în timpul domniei principelui Gheorghe Rákóczi I (1630-1648). În 1646, sinodul de la Satu Mare a decis condamnarea puritanismului în Transilvania. În sens larg, se referă la o tendință religioasă, un mod de viață caracterizat printr-o rigiditate deosebită a principiilor și o rigoare morală aparte.

Pușcărie – vechiul nume dat arsenalului în Țările Române. Deoarece acolo erau închiși în secolele XVI-XVIII și cei condamnați, respectivul edificiu a căpătat această denumire ce s-a păstrat foarte puternic în mentalul colectiv.

Pușcași (Pușcari) – grup de pedestrași înarmați cu puști. Cei mai numeroși au fost în Transilvania, unde, în 1565, reprezentau o zecime din oastea ridicată în țară. În Țara Românească au apărut în 1565, fiind conduși de către un vătaf. În Moldova au desemnat pe cei ce făceau de pază în tururile cetăților.

Q

Quakeri – adepții unei secte protestante. Bazele sale au fost puse de către George Fox (1642-1691). Quakerii au promovat ca valori mila și simplitatea moravurilor. Autoritatea supremă a constituit-o, în concepția lor, revelația divină. Ei au propovăduit revenirea lui Mesia pe Pământ. Credința s-a răspândit foarte mult în Anglia și S.U.A.

Quaestori (cvestori) (lat. *quaestor* = judecător), magistrați, funcționari de stat romani. Începând din 509 î. Hr., au fost numiți de către consuli, fiind subalternii acestora din urmă. După 447 î. Hr., au fost aleși de *comițiile tribute* (adunarea poporului). Numărul lor a variat de la 2 în 509 î. Hr., la 40 în perioada guvernării lui Caius Iulius Caesar. În perioada imperiului, numărul lor s-a stabilit la 20. Rolul lor a fost acela de a administra arhivele statului, tezaurul public și de a vinde o parte din prada de război. Sub imperiu, au căpătat statutul de funcționari, fiind deseori secretari ai împăratului sau ai guvernatorilor.

Quisling – devenit nume comun, a desemnat pe trădători sau colaboratorii regimurilor de ocupație militară. La originea sa, se află numele lui Vidkun Quisling (1887-1945), politician norvegian care s-a pus în serviciul ocupanților nașiști, fiind prim-ministru al Norvegiei în 1940 și între 1942-1945.

R

Rada – consiliu, adunare populară, organism colegial al puterii la ucraineni, polonezi. Ex.: În 1917, s-a constituit Consiliul Central Ucrainean (Rada) care s-a implicat direct în lupta pentru independența noului stat Ucraina.

Radar – sistem de radiolocație. A fost pus în funcțiune în jurul anului 1930 și perfecționat de către britanicul Robert Alexander Watson Watt (1892-1972). La baza sa, se află un dispozitiv cu care se determină distanța și poziția în care se află un avion, un vas în funcție de emisia de unde radio și recepționarea lor după reflectarea acestora de către obiectul urmărit. A îndeplinit un rol de seamă în lupta aeriană și navală în anii celui de-al doilea război mondial.

Radicalism – atitudini, concepții politice ce preconizează metode radicale în soluționarea marilor probleme social-economice și politice. S-au impus în viața politică concepțiile radicale de stânga (ex.: bolșevismul) și de dreapta (ex.: fascismul).

Raia – (turc. = supus turc) 1) supușii Imperiului otoman, care, indiferent de religie, prestau activități economice, plăteau dări, dar nu aveau obligații militare; 2) unitate administrativă ce cuprindea un număr de sate, de multe ori în jurul unei cetăți, în zonele de margine ale Imperiului otoman, unde rezida un cadu și se afla o garnizoană militară și ai cărei locuitori aveau sarcini fiscale și de muncă. Au fost desființate prin tratatul de la Adrianopol (1829). Ex.: Giurgiu și Turnu (1420), Chilia și Cetatea Albă (1484), Bender (1538), Brăila (1540), Hotin (1715). 3) țărănimea din Imperiul otoman.

Rajah – titlu purtat de un prinț în India, în Antichitate, în Evul Mediu și astăzi.

Ramadan – luna a noua în cadrul anului musulman când are loc postul cel mare, ce ține de la răsăritul la apusul soarelui. Reprezintă una dintre cele mai importante sărbători religioase islamice.

Rasism – teorie social-politică, neștiințifică și retrogradă ce afirmă existența inegalității biologice și intelectuale a raselor. Reprezentanții săi – Joseph Arthur Gobineau (1816-1882), Huston Stewart Chamberlain (1855-1927) și alții, au insistat asupra rolului determinant în istorie a diferențelor rasiale, recte a raselor superioare”. Concepțiile rasiste au încercat să justifice numeroase războaie și expansiunea colonială pe alte continente și au fost ridicate la rangul de politică oficială de către statele fasciste în perioada interbelică și în anii celui de-al doilea război mondial.

Ratificare – procedeu prin care organismul în drept al unui stat – de cele mai multe ori Parlamentul – declară că își însușește un tratat, o convenție, un document internațional semnat de către reprezentanții statului respectiv cu alte state. Documentul ce atestă însușirea tratatului poartă numele de *instrument de ratificare*. Schimbul acestor instrumente între reprezentanții abilitați ai statelor marchează intrarea în vigoare a tratatului.

Raționalism – orientare în filosofie ce consideră că *rațiunea* este unica sursă a cunoașterii autentice, simțurile facilitează doar o cunoaștere confuză. Rațiunea devine, așadar, temelia acțiunii morale. A jucat un rol de seamă în dezvoltarea teoriei cunoașterii. Printre reprezentanții săi amintim pe Baruch Spinoza (1632-1677), Gottfried Wilhelm Leibniz (1646-1716).

Rațiunea de stat – termen folosit cu precădere în Franța și Europa occidentală, în secolele XVII-XVIII, referitor la invocarea de către guvern a unui interes superior. Ex.: rațiunea de stat pentru a justifica măsuri cu caracter politic, de multe ori contrare legii sau dure. A constituit unul din fundamentele diplomației europene în Secolul Luminilor.

Răboj – procedeu mnemotehnic cu scop social și mai ales gospodăresc, care constă în creșterea pe stâlpii unei prispe sau grinzi a unor semne ce simbolizau obligațiile țăranilor în plan militar și financiar față de organismele statului în Țara Românească și Moldova. Ele marcau și dreptul de proprietate asupra gospodăriei. Răbojurile de mână conțineau importante date cu caracter contractual economic.

Răscoală – forma principală de manifestare a contradicțiilor sociale între țăranime și nobilime în Evul Mediu. Reprezintă o formă spontană de protest, ce cuprinde câteva etape: acumularea de cauze, izbucnirea, desfășurarea, afirmarea documentelor programatice – dacă este cazul, înfrângerea, urmările. Cu foarte rare excepții, răscoalele au fost înfrânte, dar con-

secințele lor au marcat profund tabloul vieții sociale. Ex.: Răscoalele din 1437/1438 și 1514 în Transilvania.

Război – conflict armat de durată între două sau mai multe părți-state, grupuri sociale, pentru realizarea unor interese social-economice și politice și rezolvarea contradicțiilor dintre acestea. Se pot distinge, astfel: a) *război psihologic* – stare de tensiune, hărțuială nervoasă, pentru a zdruncina moralul forțelor adverse și a demoraliza populația; b) *război civil* – lupta între forțe politice de orientări diferite în interiorul unui stat, pentru schimbarea ordinii politice sau menținerea celei vechi; c) *război rece* – stare de încordare (1946-1990) în relațiile internaționale între supraputeri, fără a lua însă forma unei confruntări militare; d) *război total* – antrenarea tuturor resurselor societății în efortul de război. În planul tacticii și strategiei, a implicării a diferiți factori în desfășurarea operațiilor militare, putem deosebi, între altele: *război „sfânt”*; *război de poziții*; *război de mișcare*; *război limitat*; *război fulger*.

Răzeși – țărani liberi în Moldova în Evul Mediu, mici proprietari de pământ ce se plasau în structura socială între boierimea de slujbă și țără-nime. La origine s-au organizat în obști sătești, unde pământul era stăpânit în comun și lucrau împreună cu familia lotul de pământ ce le fusese încredințat. Au avut în principal obligații față de stat. Începând cu secolul al XVI-lea, s-a remarcat scăderea numărului de țărani răzeși ca urmare a intensificării ritmului aservirii economice și sociale. Totuși, într-un recensământ din 1849, efectuat în Moldova, se poate observa că 15,5% din suprafața arabilă a țării continua încă să fie în proprietatea răzășească. Este sinonim cu *megieș* și *moșnean*.

Realism – mișcare literară și artistică în secolul al XIX-lea. A constituit, prin descrierea realității imediate, refuzul imaginarului, stilul impersonal al autorilor, o reacție la romantism și academicismul neoclasicist. În literatură se impune prin scrierile lui Honoré de Balzac (1799-1850), Nicolai Vasilievici Gogol (1809-1852), Charles Dickens (1812-1870), Prosper Mérimée (1803-1870). În artele plastice, manifestul realismului apare în 1850 o dată cu lucrarea lui Gustave Courbet (1819-1877) intitulată *Înmormântarea din Ornans*. Reprezentanții săi cei mai importanți sunt grupați în „școala de la Barbizon”, și anume Jean François Millet (1814-1875), Théodor Rousseau (1812-1867). Se remarcă, astfel, *realismele: social; fantastic; poetic; hiper-realismul*. În România concepția realistă a influențat lucrările lui Mihail Kogălniceanu (1817-1891), Costache Negruzzi (1808-1868), Nicolae Filimon (1819-1865).

Rebeliune – acțiune violentă, de răzvrătire față de un organism al statului sau un reprezentant al său, cu scopul de a împiedica îndeplinirea atribuțiilor sale de decizie sau de a prelua puterea politică. Ex.: rebeliunea legionară din 21-23 ianuarie 1941 în România.

Recensământ – operație administrativă pe teritoriul unei țări, de verificare și înregistrare statistică a populației, animalelor, vehiculelor la un moment dat. În cazul populației se au în vedere o serie de date, ca, de exemplu: sex, vârstă, stare civilă, naționalitate, grad de instruire, limba maternă, confesiune, profesie.

Rechiziții – ansamblu de măsuri cu caracter excepțional, prin care un organism al administrației de stat obligă pe cetățeni, în cazul unor conflicte militare și pentru necesitățile armatei, la cedarea temporară, fără despăgubire, a unor bunuri mobile sau imobile neconsumabile sau pentru lucrurile consumabile (ex.: alimente) contra plată.

Reconquista – lupta sub stindardul creștinismului pentru independența poporului spaniol în secolele VIII-XV împotriva dominației arabe (maure) în Peninsula Iberică. La jumătatea secolului al XI-lea, în cadrul ofensivei declanșate de către regatele Castiliei și Aragonului, regele Alfonso al VI-lea al Lenului și Castiliei (1072-1109) a cucerit în anul 1085 orașul Toledo. Invazia unor noi triburi arabe – almoravizii (1086) și almohazii (1145) – a încetinit ritmul Reconquistei. În 1212, spaniolii au obținut o victorie decisivă la Las Navas de Tolosa. La jumătatea secolului al XIII-lea arabii mai dețineau, practic, din Peninsula Iberică doar emiratul de Granada. În 1340, maurii au fost înfrânți din nou la Salado, iar eliberarea în 1342-1344, a Algersirasului a oprit orice nouă invazie islamică din nordul Africii. În 1492, s-a consumat ultimul episod al Reconquistei și anume recucerirea Grana-dei. În toată această perioadă s-au pus bazele regatelor Len, Castilia, Aragon, Navarra, Portugalia și s-a accelerat procesul de formare a statelor unitare Spania și Portugalia.

Redevențe – obligații, datorii, rente ce se plătesc periodic sub formă de cotă-parte și la date fixe.

Redute – puncte de apărare constând din mici fortificații – ridicături de pământ de formă poligonală pentru apărare circulară unde se află apărătorii. Redutele sunt specifice războiului de poziție. Ex.: sistemele din timpul războiului Crimei (1853-1856) și de la Plevna (1877).

Referendum – modalitate de consultare electorală a cetățenilor asupra unor probleme importante de politică internă – de exemplu adoptarea unei Constituții – și în care exprimarea se face prin răspuns pozitiv sau negativ. Este sinonim cu *plebiscit*.

Reformă – mișcare social-politică și ideologică cu caracter antifeudal și anticatolic în secolul al XVI-lea în Europa. Reforma s-a născut ca răspuns la abuzurile și uneori insatisfacțiile din Biserica Catolică. Ea a solicitat simplificarea ritualului și ierarhiei religioase, traducerea *Bibliei* în limba națională, secularizarea averilor clerului, punerea Bisericii în slujba cetățeanului. Reforma s-a răspândit în Germania, Franța, Anglia, Țările de Jos, Elveția, statele scandinave, Polonia, Ungaria. Principalele rituri reformate sunt: *luteranismul, calvinismul, anglicanismul, zwinglianismul*.

Reformism – curent politic ce accentuează rolul și importanța reformelor, a modificărilor sociale. La finele secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea a desemnat orientarea de idei în mișcarea socialistă internațională, susținută de către birocrația sindicală și „aristocrația muncitorească”, a propus revizuirea marxismului. Astfel, reformismul a respins rolul revoluției în transformarea societății și a dezvoltat concepția după care reformele în plan social, economic, politic reprezentau singura cale de acces la puterea politică pentru specialiști. Cel mai reprezentativ dintre reformiști a fost Eduard Bernstein (1859-1932).

Regență – conducerea provizorie a unui stat monarhic pe perioada absenței regelui, a incapacității sale (temporare) de a conduce, a minoratului succesorului la tron. Ea putea fi exercitată de către regina mamă, un prinț de sânge, prim-ministru sau o înaltă față bisericească. Ex.: regența între 1715-1723 a lui Philippe II duce d'Orléans (1674-1723) în timpul minoratului regelui Ludovic al XV-lea al Franței (1715-1774); regența constituită în România între 1927-1930 din patriarhul Miron Cristea, prințul Nicolae, Gheorghe Buzdugan, Constantin Sărățeanu, în urma renunțării la tron a prințului Carol în 1925 și a proclamării ca rege a fiului său Mihai (n. 1921).

Regicid – uciderea unui rege și persoana care săvârșește actul. A reprezentat unul din evenimentele care au marcat deseori imaginarul colectiv. Pedepsa cea mai răspândită (în Evul Mediu), în acest caz a fost ruperea în bucăți a vinovatului. Ex.: În 1610 François Ravailac (1578-1610) l-a ucis la Paris pe Henric al IV-lea de Bourbon, regele Franței (1589-1610). În 1649, numeroși deputați din Parlamentul englez au votat pentru con-

damnarea la moarte a regelui Carol I Stuart (1625-1649). Aceștia au fost denumiți *regicizi*; printre ei, s-au numărat Oliver Cromwell (1599-1658), Henry Ireton (1611-1651).

Regim politic – ansamblul metodelor, relațiilor politice și a instituțiilor prin care clasa socială conducătoare își exercită dominația economică și politică. Organizarea și funcționarea principalelor componente ale sistemului politic – raporturile cu puterea politică, sistemul reformelor, monarhia, președintele, parlamentul, guvernul, partidele politice, armata, școala, biserica, justiția – trebuie să se afe în strânsă legătură cu asigurarea drepturilor și libertăților democratice. Specialiștii în materie de sisteme politice deosebesc: 1) *Regimul parlamentar* – puterea supremă este exercitată de către un parlament, ales prin vot universal, și în fața căruia guvernul este responsabil; 2) *Regim prezidențial* – președintele țării, ales prin vot universal, controlează pârgھیile esențiale ale puterii, este responsabil în fața poporului, numește și revocă pe membrii guvernului. 3) Regim dictatorial.

Regiment – unitate militară tactică, de instrucție și administrativă, inferioară brigăzii și constituită din mai multe batalioane sau divizioane. Ex.: regimentele grănicerești din Transilvania au reprezentat unități militare organizate în perioada domniei Mariei Tereza (1740-1780), pentru apărarea frontierei cu Imperiul otoman. Teritoriul pe care acestea acționau se afla sub administrație militară și constituiau districte de graniță. Dintre regimentele grănicerești menționăm pe cele de la Orlat, Năsăud și Caransebeș.

Reich – (germ. = imperiu) denumirea unor perioade din istoria Germaniei. A vizat statul german și în perioada Republicii de la Weimar (1919-1933). Astfel au fost folosite denumiri precum *Reichspräsident*, *Reichsmark*. Ex.: Sfântul Imperiu romano-german (Imperiul roman de Națiune Germană) (962-1806); Reich-ul Wilhelmian (1871-1918); al treilea Reich (Germania nazistă) (1933-1945).

Reichstag – (germ. = dietă imperială) camera inferioară a Parlamentului Germaniei în perioada Reich-ului Wilhelmian (1871-1918), camera inferioară a forului legislativ a Republicii de la Weimar (1919-1933) și o adunare între 1933-1945 dominată de către naziști (Partidul Național Socialist Muncitoresc German – NSDAP), adevărata putere fiind exercitată de către Adolf Hitler (1889-1945), oficialii de partid, conducătorii forțelor armate. Și-a avut sediul la Berlin. Clădirea Reichstag-ului a fost incendiată în noaptea de 27/28 februarie 1933 de către agenți ai naziștilor, care au

pretins apoi că focul fusese pus de către comuniști prin intermediul unui psihopat, olandezul Marinus van der Lubbe. În prezent clădirea Reichstag-ului a fost reconstruită.

Reisl-Küttab – (turc.) șeful secretarilor din Divanul imperial otoman și apoi responsabilul cu afacerile externe ale Imperiului.

Religie – sistem de credințe (dogme), practici (ritualuri) privind sentimentul divinității și care reunește în aceeași comunitate spirituală pe toți cei ce aderă la aceasta. Vizează și totalitatea instituțiilor și organizațiilor implicate în confesiune. Un element fundamental al vieții politice în Transilvania în secolele XIV-XVI l-au reprezentat *religiile recepte*, recunoscute după cum urmează: *catolicismul* (1366), *luteranismul* (1550), *calvinismul* (1564), *unitarianismul* (1568).

Remaniere – modificările în organizarea unei instituții, în compoziția unui guvern, în cel din urmă caz prin înlocuirea unor miniștri. În statele democratice, remanierea are loc la propunerea primului ministru, cu acordul președintelui și al forului legislativ.

Renașterea – mișcare culturală și politică în secolele XIV-XVI în Europa. La baza ei s-a aflat vitalitatea mișcărilor urbane, extinderea comerțului, tendința spre secularizare, marile descoperiri geografice și expansiunea europenilor pe alte continente. Renașterea a coincis cu primele semne ale nașterii realităților moderne. În *filosofie*, s-a impus o nouă concepție despre demnitatea și măreția omului, o nouă morală bazată pe capacitatea individului de a-și făuri destinul, respingerea scolasticii. *Umanismul* a produs o recentrare a interesului pentru om și natură. În acest sens s-au pronunțat, între alții, Giovanni Pico della Mirandola (1463-1494), Michel Eyquem de Montaigne (1533-1592), Pietro Pomponazzi (1462-1525). *Istoriografia* a exprimat interesul pentru o concepție laică, studiul critic al izvoarelor și al limbilor considerate moarte, precum: greaca, latina, ebraica. În *artele plastice*, s-a manifestat o dorință crescândă pentru reîntoarcerea la moștenirea anticității greco-romane în căutarea echilibrului ideal. Monumentalitatea arhitecturii s-a completat de multe ori cu tratarea realistă a chipului omului, transpunerea în contemporaneitatea epocii a subiectelor religioase. Dintre artiștii plastici menționăm pe Donato Bramante (1444-1514), Filippo Brunelleschi (1377-1446) – în arhitectură, Donatello (1386-1466), Michelangelo Buonarroti (1475-1564), Verrocchio (1435-1488), în sculptură; Rafael Sanzio (1483-1520), Albrecht Dürer (1471-1528), Giovanni Bellini (1430-1516), Leonardo da Vinci (1452-1519) – în pictură.

Rentă feudală – ansamblul obligațiilor țărănimii în Evul Mediu către stat, boier (nobil), biserică în schimbul pământului primit cu drept de folosință. Se pot distinge *renta în muncă (robotă, clacă)* – munca gratuită a țăranilor dependenți pe rezerva seniorială; *renta în natură (dijma)* – a zecea parte din produse; *renta în bani (cens)* – semnifică impunerea globală pe sate. *Renta în muncă* a constituit una din cele mai grele obligații impuse țăranilor, deoarece a înregistrat permanente variații. În Transilvania, în 1437, ea a reprezentat o zi pe an; în 1517, o zi pe săptămână; în secolele XVII-XVIII, 3-4 zile pe săptămână. În Moldova și Țara Românească, inițial 3 zile pe an, în 1746/1749, 12 zile pe an, iar, în conformitate cu Regulamentul Organic, 42 zile pe an în Țara Românească și, respectiv, 48 zile în Moldova.

Reparații – formă a responsabilității materiale ce constă în compensarea de către un stat, în bani și în produse, a pagubelor pricinuite altuia în urma unui conflict armat. Ex.: la finele primului război mondial, Germania a fost considerată singura vinovată de izbucnirea conflictului și i s-a impus plata unor uriașe despăgubiri. Astfel, în 1921 s-a decis ca Germania să plătească 132 miliarde mărci aur, din care 52% urmau să revină Franței, 22% Marii Britanii, 10% Italiei, 8% Belgiei, 8% celorlalți învingători. Lipsa resurselor financiare ale Germaniei a impus reeșalonarea reparațiilor prin planul Dawes (1923) și planul Young (1928) și a determinat în 1923-1925 ocupația franco-belgiană a bazinului Ruhr. În 1932, problema a fost, practic, abandonată în cadrul conferinței de la Lausanne.

Reprezentare proporțională – mod de scrutin în care se acordă fiecărui partid sau formațiune politică participantă la consultarea electorală un număr de locuri în forul legislativ proporțional în raport cu procentul de voturi obținut.

Republică – (lat. *res publica* sau *respublica* = stat, republică, viață politică) denumire generică pentru o formă de guvernământ, în care conducerea este exercitată de un organ suprem ales de către toți cetățenii cu drept de vot sau de un președinte numit sau ales. În raport de forțele politice pe plan intern și, uneori, tradiție, se pot distinge *republica parlamentară* și *republica prezidențială*.

Restaurație – perioadă din istoria unor state, care se caracterizează prin restabilirea dinastiilor ce au fost detronate în urma unei revoluții sau lovitură de stat sau a unui regim politic anterior. Ex.: Restaurația Stuartilor în Anglia (1660-1688) – Carol al II-lea Stuart (1660-1685) și Iacob al II-lea Stuart

(1685-1688); Restaurația Bourbonilor în Franța (1814-1830) – Ludovic al XVIII-lea (1814/1815-1824) și Carol al X-lea (1824-1830). La 6 iunie 1930, prințul Carol s-a reîntors în România și peste două zile a fost proclamat rege sub numele de Carol al II-lea. Aceasta a semnat *Restaurația carlistă*. În sens restrâns, semnifică numele unui stil în arta franceză din secolul al XIX-lea, ce se individualizează prin linii ușor curbate, forme rotunjite, ornamente bogate.

Retorică – arta de a vorbi frumos și convingător. S-a dezvoltat cu predilecție în Antichitate. La Roma, s-au constituit veritabile școli de retorică, de exemplu cea a lui Plotius Gallus (secolul I î. Hr.). Printre cele mai de seamă curente în cadrul retoricii amintim asianismul, neoaticismul.

Revendicare – acțiune prin care se solicită respectarea unui drept neprevăzut sau prevăzut, dar nerecunoscut în sfera vieții social-economice și politice. A constituit încărcătura documentelor programatice ale mișcărilor sociale de-a lungul timpurilor.

Revoltă – agitație cauzată de mânie și indignare în urma unor nedreptăți, ceea ce duce la o explozie socială. Este sinonim cu *răzvrătire*. Ex.: revolta ciompilelor (dărăcitorii de lână) din Florența (1378).

Revoluție – ansamblul transformărilor calitative profunde, ce afectează un sistem în întregul său sau mai multe subsisteme. Vizează orice modificare radicală într-un domeniu de activitate cu consecințe de durată. Astfel, se pot identifica *revoluțiile: tehnică; neolitică; de catifea; agrară; științifică; anticomunistă. Revoluția verde* constituie procesul de introducere a metodelor agriculturii moderne, a utilajelor, a semințelor selecționate într-un stat cu sistem agricol tradițional. *Revoluția industrială* desemnează modificările de structură ale bazei tehnice și sociale a producției în Anglia, care au dus, la finele secolului al XVIII-lea și începutul secolului al XIX-lea, la înlocuirea muncii manuale cu producția de fabrică bazată pe folosirea mașinilor la stadiul marii industrii mașiniste. Între 1966-1976 s-a desfășurat în China, din inițiativa lui Mao Zedong (1893-1976), o vastă campanie politică și ideologică împotriva „revizionismului” și „devierilor” membrilor Partidului Comunist Chinez, denumită *revoluția culturală*, ce a fost însoțită de numeroase excese și violențe.

Rezerva feudală – parte a domeniului feudal – suprafață arabilă, păduri, iazuri, pășuni, aflată în proprietatea absolută a stăpânului domeniului.

lui și care servește exclusiv necesităților de subzistență ale feudalului, ce avea o responsabilitate directă. Ea era lucrată de către țărani dependenți. În actele juridice din Transilvania, este denumită *allogodium*. În Moldova și Țara Românească, rezerva folosea la întreținerea curții feudale și a avut cu precădere în secolele XVI-XVII tendința de a se lărgi.

Rezident – reprezentant diplomatic de rang inferior ministrului plenipotențiar și ambasadorului. În sens larg, se referă la locuitorii unui oraș sau stat.

Rezoluție – document adoptat prin vot în cadrul unui congres, unei conferințe, unei reuniuni a unui organ colectiv și care cuprinde principalele orientări și direcții de acțiune într-un domeniu dat. Are un caracter de recomandare sau directivă.

Rhyton – vas de băut, folosit deseori în scopuri rituale și având forma unui corn terminat cu un cap de animal sau de om. A exprimat influența tehnicii de decorație iraniană. A apărut în Antichitate în lumea orientală încă din mileniul IV î. Hr. și s-a răspândit apoi în zona civilizațiilor greacă și romană.

Ripa, ripae – (lat. = mal) regiunile administrative din Imperiul roman adiacente unui mare fluviu, precum: Eufrat, Rin, Dunăre înainte de înglobarea lor în mod oficial în imperiu. În cadrul lor funcționau comandamente militare speciale conduse de către prefecti ordinul ecvestru. Dispariția acestor regiuni se leagă de modificarea conceptului de frontieră ce a avut loc în Imperiul roman în secolul I d. Hr. în perioada dinastiei Flavia. Ex.: Praefectura Ripae Thraciae, Praefectura Ripae Rhini, Praefectura Ripae Danubii.

Risorgimento – perioada din istoria Italiei cuprinsă între 1820-1870 și care se caracterizează prin intensificarea luptei pentru unitate națională și independență. Vizează și mișcarea literară și ideologia corespunzătoare acestei perioade. Printre cei implicați în această luptă și care au avut un rol decisiv în făurirea destinului Italiei, s-au numărat: Giuseppe Garibaldi (1807-1882), Giuseppe Mazzini (1805-1872), Camillo Benso, conte de Cavour (1810-1861), Victor Emmanuel al II-lea de Savoia, rege al Sardiniei (1849-1861) și al Italiei întregite (1861-1878).

Ritual – ansamblu de gesturi și reguli promovate în cadrul unui ceremonial religios cu implicații folclorice, legat de anumite evenimente din

viața comunității, ca de exemplu: nașterea, botezul, căsătoria, moartea, semănatul, culesul recoltei. Este sinonim cu *rit*.

Roata olarului – mecanism rudimentar, constituit dintr-un disc orizontal așezat pe un arbore rotitor și pe care olarul modelează lutul, dându-i forme diferite. Conform părerii unor arheologi, roata olarului a fost inventată în epoca neoliticului și a corespuns unor necesități economice și artistice.

Robie – stare de dependență a omului în Antichitate și în Evul Mediu. Izvoarele sale erau: războiul, nașterea. În Țările Române, robul se afla în proprietatea stăpânului feudal, care îi dădea unelte de producție, îi asigura condiții de viață și de muncă, dar nu avea drept de viață și de moarte asupra sa. În Moldova și în Țara Românească robii erau tătari și țigani și erau foarte stratificați.

Rococo – stil artistic în secolul al XVIII-lea, în arta franceză. Plasat în prelungirea barocului și precedând neoclasicismul, rococo-ul s-a remarcat prin bogăția ornamentației, liniile curbe, compoziția asimetrică, formele și culorile strălucitoare, legătura strânsă între decorația arhitecturii interioare și mobilier. În Franța, unde și-a aflat expresia sa clasică, rococo-ul a îmbrăcat diferite forme, și anume: Regență, Rocaille, Pompadour.

Romanic – stil ce definește arta din Europa Centrală și de Vest în secolele X-XIII. La baza lui s-au aflat elemente ale artei romane, carolingiene și influențe orientale. În *arhitectură* s-au edificat castele, catedrale, mănăstiri, biserici, precum la Cluny, Worms, Speyer, Poitiers, Pavia, Alba Iulia, care se remarcă prin masivitate, dominația plinurilor asupra golurilor, bolți semicilindrice. Deschiderile se sprijină pe coloane masive și stâlpi articulați. *Sculptura* este subordonată arhitecturii și are un caracter monumental. Figurile umane sunt tratate în mod schematic și se regăsesc la portaluri și timpanuri. Un rol important îl are și arta țesăturilor, a manuscrisului, argintăria.

Romanii populare – termen utilizat de istoricul Nicolae Iorga pentru a desemna uniunile de obști libere aflate pe văile râurilor și în depresiunile intracarpatine la începutul Evului Mediu românesc.

Romanizare – proces istoric îndelungat, organizat și susținut de statul roman, prin care populațiile neromane au preluat și asimilat limba latină, instituțiile, modul de viață, cultura și tradițiile romane. Condițiile inerente romanizării au fost: un stadiu incipient de dezvoltare istorică a popu-

lației neromane, cucerirea militară romană, existența unor contacte încă dinaintea de cucerirea propriu-zisă. Principalii agenți ai romanizării au fost coloniștii veterani, administrația, urbanizarea, religia, dreptul, învățământul. Apogeul politicii de romanizare l-a constituit învățarea limbii latine, adoptarea modului de viață de tip roman ce au persistat și după ce structurile statale romane au încetat să existe. A implicat și rezistența la romanizare, ca de exemplu în lumea greacă și în cea orientală.

Romantism – mișcare artistică și literară apărută la sfârșitul secolului al XVIII-lea și secolul al XIX-lea, în Germania, Anglia, Franța, Italia. A apărut ca o reacție la clasicism și a insistat asupra exacerbarii sensibilității, rolului factorului emoțional și imaginației drept chei ale misterelor experienței umane și naturii. Romantismul a redescoperit și glorificat valorile Evului Mediu. În literatură: Novalis (1772-1801), Percy Bysshe Shelley (1792-1822), John Keats (1795-1821), Alphonse de Lamartine (1790-1869), Aleksandr Sergheevici Pușkin (1799-1837), dar și Vasile Alecsandri (1818/1821-1890), Vasile Cârlova (1809-1831), Nicolae Bălcescu (1819-1852) – au introdus noi categorii estetice, au cultivat drama romantică, au acceptat inovații prozodice. În artele plastice, subiectele abordate se remarcă prin patetism, aspectul eroic, peisajul agitat, melancolic, așa cum transpare din operele lui Eugne Delacroix (1798-1863), Joseph Turner (1775-1851), John Constable (1776-1837), Theodor Aman (1831-1891). Compozițiile muzicale ale lui Giuseppe Verdi (1813-1901), Johannes Brahms (1833-1897), Richard Wagner (1813-1883), Frédéric Chopin (1810-1849) rup echilibrul formelor clasice, exprimă libertate și fantezie.

Rostra – (lat. *rostra* = pinte de corabie) tribună a oratorilor în Roma antică, împodobită cu ciocurile de metal ale pupei și proei corăbiilor inamice capturate. A fost edificată în anul 338 î. Hr. de către consulul C. Maenius și renovată de către Augustus (Caius Iulius Caesar Octavianus) în urma bătăliei de la Actium (31 î. Hr.). Prin extensie, se referă la o coloană comemorativă închinată unei victorii navale și decorată cu sculpturi reprezentând prove de nave în relief. Ex.: cele de la Sankt-Petersburg, Londra.

Roși (Roșiori) – unitate de elită a cavaleriei în Evul Mediu în Țara Românească. Se recruta dintre boierii de țară la chemarea domnitorului și care erau răsplătiți pentru acte de vitejie. Membrii săi erau recunoscuți prin tunica roșie cu podoabe. În secolele XV-XVI formau împreună cu pedestrașii *Oastea cea mică* sau *Curtea*. Numărul lor nu a depășit 60 000 de oameni până în perioada domniei lui Matei Basarab (1632-1654). Erau

conduși de către marele paharnic. În secolul al XVIII-lea, au dispărut din mențiunile documentare. Au reapărut în 1869 o dată cu reorganizarea forțelor armate ale României.

Rotativă guvernamentală – practică politică ce constă în alternarea la putere – în ceea ce privește formarea guvernului – a două grupări sau partide politice. Ex.: între 1895-1922, în România s-au succedat la conducerea guvernului liberalii și conservatorii.

Roundheads – (engl. = capete rotunde) suporterii cauzei Parlamentului în lupta împotriva lui Carol I Stuart (1625-1649), în Războiul Civil din Anglia (1642-1649). Numele le vine de la moda de a se tunde foarte scurt, pe care o adoptaseră în 1641 ucenicii din Londra, în semn de protest față de politica absolutistă a regelui.

Rovină – loc mlăștinos, groapă, adâncitură, râpă, surpătură de teren. Se referă la un ipotetic loc în apropiere de Craiova, pe Jiu sau între Turnu și Argeș, unde la 17 mai 1395, după unele izvoare, sau 10 octombrie 1394 s-a desfășurat o confruntare militară între Mircea cel Bătrân (1386-1418) și sultanul Baiazid I Fulgerul (Yıldırım) (1389-1402), terminată cu victoria celui dintâi.

Rublă – bară de argint ștampilată, care a servit începând cu 1315 ca monedă în Rusia. În 1725, era o monedă de argint cu o greutate de 20,76 grame cu subdiviziunile: *copeica* și *cernoveț*. În Țările Române, a apărut în secolul al XIV-lea și a fost folosită ca mijloc de plată și de calcul în schimburile comerciale. A cunoscut un curs foarte variat.

Rumâni – țărani dependenți în Evul Mediu în Țara Românească. Au fost menționați documentar pentru prima dată într-un act din 4 iulie 1572. Generalizarea rumâniei în secolele XVI-XVIII a fost legată de intensificarea ritmului de aservire a țărănimii, statul având nevoie de o stabilitate a forței de muncă, o evidență clară a contribuabililor și soldaților. Prin „Legământul” din 1595 al lui Mihai Viteazul li s-a interzis dreptul de strămutare. Rumânii aveau drept de stăpânire asupra unei părți din pământul feudalului denumită *delniță* sau *jirebie*. Obligațiile rumânilor erau față de stăpânul feudal, biserică, domnie și constau în *dat*, *lucru* și *găleată*. Ieșirea din statutul social-juridic al rumâniei se putea realiza prin răscumpărare, iertarea feudalului, fuga de pe moșie. Au fost desființați în urma reformei lui Constantin Mavrocordat din 1746 în Țara Românească.

Ruptă (Ruptoare) – contribuție fiscală în Evul Mediu în Moldova și Țara Românească, stabilită printr-o înțelegere cu vistieria țării. A constituit începând din secolul al XVII-lea un privilegiu financiar privind plata unei dări pe cap de familie în sistemul a patru sferturi trimestriale (*ciferturi*). În Moldova, în secolul al XVIII-lea, domnia a acordat *cărți de ruptaș*, pentru a readuce în sate pe țărani fugari, a atrage negustorii străini și a încuraja fondarea de slobozii. Această reglementare financiară a fost desființată prin Regulamentul Organic.

Rușfeturi – daruri în muncă și bani oferite în Evul Mediu și la începutul epocii moderne în Moldova și în Țara Românească unei persoane, pentru a o determina să facă un serviciu în conformitate cu natura funcției, precum confirmarea arhierelui, ridicarea la rang a boierilor ș.a. Pravilele și codurile de legi au prevăzut în aceste cazuri cu regularitate sancțiuni. Mai însemna obligații suplimentare în muncă sau în natură pe care țărani trebuiau să le presteze proprietarului.

S

Sabat – Conform *Vechiului Testament*, Sâmbăta (sabat), reprezintă omagiul de recunoștință față de Dumnezeu, creatorul lumii în 6 zile și care s-a odihnit în ziua a 7-a. 1) Ziua de sâmbătă, considerată de către evrei drept o zi de odihnă, zi dedicată îndeletnicirilor intelectuale și desfătării fizice. Erau interzise 39 de activități în această zi, interdicții ridicate dacă îndeplinirea lor punea în pericol o viață de om. 2) Desemnează o adunare de vrăjitoare care, conform unor legende medievale, se reunește sâmbăta la miezul nopții.

Sacrificiu – ceremonie religioasă pe care preoții o realizau în Antichitate, în numele credincioșilor și ca semn de adorație sau pentru a atrage bunăvoința divinității. Slujitorii cultului aduceau drept ofrande animale, care erau înjunghiate pe altar și apoi arse. În cadrul sacrificiului se respectau reguli precise privind pregătirea victimei, aducerea sa la altar într-o procesiune, jertfirea propriu-zisă. Ex.: Ni s-au transmis informații privind sacrificiile legate de practicile funerare în Antichitate, în Mesopotamia, la Roma.

Salon – 1) reuniuni în casa unor personaje importante din viața mondenă în secolul al XV-lea, în Italia și, respectiv, în secolele XVII-XIX în Franța și Marea Britanie. Dintre cele mai celebre saloane menționăm pe cele ale lui: Madeleine de Scudery (1607-1701), Germaine, doamnă de Stal (1766-1817), Jean Françoise July, doamnă de Récamier (1777-1849) Aici pictori, muzicieni, poeți își prezentau lucrările cele mai importante; 2) sală publică pentru organizarea de festivități, baluri, expoziții.

Samizdat – totalitatea materialelor cu accente critice sociale foarte virulente publicate clandestin în ultima parte a perioadei regimului comunist. În sens larg, desemnează literatura scrisă de către dizidenți în fosta U.R.S.S.

Samurai – membrii castei feudal-militare în Evul Mediu în Japonia. Datorau ascultare și sprijin militar lui *daimyo*, ce jurau la rândul lor credință șogunului. În acțiunile samurailor a jucat un rol important războiul. În secolul al XVII-lea, au îndeplinit și funcții administrative. Au fost înlăturați în urma reformelor din Era Meiji (1867-8).

Sanctuar – loc sfânt, incintă sacră, edificiu consacrat ceremoniilor religioase în Antichitate. Se ridică în locuri izolate, dar și în centrele urbane, fiind închinat unor divinități.

Sanctiune – 1) aprobarea dată unei legi de către șeful statului, pentru a-i conferi caracter executoriu; 2) pedepsele aplicate de către forurile internaționale, ca de exemplu Liga Națiunilor, Organizația Națiunilor Unite, ca urmare a încălcării prevederilor unor documente sau a normelor dreptului internațional. Ex.: Urmare a atacului Italiei asupra Etiopiei în 1935, Liga Națiunilor a decis să aplice în 1936 sancțiuni economice Italiei, rămase însă fără nici un rezultat.

Sanculoți – (fr.) masele populare din Paris, ce au jucat un rol decisiv în Revoluția Franceză. Numele vine de la pantalonii lungi pe care îi purtau revoluționarii, spre a se deosebi de aristocrați (regaliști) ce foloseau pantalonii scurți (*culotte*), deci fără aceștia – *sans culotte*.

Sandjak – 1) unitate teritorial-administrativă în Imperiul otoman în Evul Mediu, subdiviziune a unui pašalâc; 2) însemn de domnie dat voievozilor români ce erau considerați omonimi demnitarilor otomani ce guverneau o provincie.

Sarazini – denumire a musulmanilor utilizată în apusul Europei.

Sarcofag – sicriu din ceramică, bronz sau piatră, în care se depune cadavrul sau cenușa rămasă după incinerare. Forma clasică a fost *cista*, o cutie rectangulară bogat împodobită. Studiul său oferă informații interesante privind mitologia și artele plastice.

Satârgii – (turc.) în secolele XVI-XVIII, ostașii lefegii din garda domnului în Moldova și Țara Românească înarmați cu halebarde și sătăre.

Satrap – (protectorul regatului) în Antichitate pe guvernatorii provinciilor-satrapiiilor din Imperiul persan. Prin extensie se referă la un om foarte dur, tiran.

Satyagraha – (lat. hindi = forța adevărului) politica inițiată de Mahatma Gandhi (1869-1948), lider al luptei de eliberare națională a poporului indian, de a promova forme ale luptei nonviolente împotriva dominației coloniale britanice în India.

Scaun – 1) unitate teritorial-administrativă fie a sașilor, fie a secuilor, în secolele XIV-XVI în Transilvania; 2) locul de judecată în Evul Mediu. Astfel, putem distinge scaunul de judecată al domnului, al banului Craiovei, al episcopiei Râmnicului; 3) reședința voievodului, locul unde se reuneau cei ce strângeau birul – scaunul de bir și măcelăria – scaunul de carne.

Schelă – inițial, porturile și piețele comerciale din Orientul Apropiat și Mijlociu în Evul Mediu, unde negustorii italieni plăteau vamă, tratau afaceri și se aflau sub protecție diplomatică. În sens larg, porturile românești de la Marea Neagră și Dunăre. Ex.: Galați, Calafat, Turnu, Giurgiu, Brăila, Oltenița.

Schimb în natură – vezi *Troc*.

Schismă – sciziune în interiorul unei religii, ce duce la constituirea a două orientări. Ex.: În 1054, în urma „marii schisme”, Biserica creștină s-a împărțit în cea occidentală (*catolică*) și cea orientală (*ortodoxă*).

Sclav – om aflat în proprietatea altui om sau a comunității. Sclavia a jucat un rol important în Antichitate. Originea sclaviei se află în războaie, piraterie, diferențierea socială accentuată. La greci, statutul social-juridic al sclavilor diferea de la un polis la altul. Astfel, sclavii lucrau pe ogoare, în atelierile meșteșugărești și în mine; se puteau căsători cu aprobarea stăpânului, puteau lăsa bunurile lor moștenire familiei. Sclavia a atins apogeul la romani în perioada Republicii. Așadar, sclavii nu aveau nici un fel de drepturi, fiind legați pe deplin de stăpân, ce avea drept de viață și de moarte asupra lor. Ulterior, au primit dreptul de a avea unele bunuri și puteau fi eliberați. În Evul Mediu, în Orient, prizonierii de război erau transformați în sclavi. În legislația iudaică antică, la o perioadă de 50 ani (loveil) sclavii erau eliberați.

Scolastică – metodă de gândire în filosofie, utilizată în universitățile din Europa apuseană în secolele XII-XVI, ce are la bază folosirea logicii în analizarea operelor unor autori de renume; subordonarea filosofiei față de teologie; apelul la autoritatea cărților bisericești și a filosofiei antice.

Scrutin – modalitate de consultare electorală. În practica parlamentară se deosebesc: *scrutin nominal* – alegătorii votează un singur candidat și *scrutin de listă* – membrii corpului electoral au de ales între mai mulți dintre candidații înscrși pe listă în conformitate cu numărul de deputați stabilit pentru circumscripția respectivă.

Scut – armă defensivă de diferite forme și dimensiuni confecționată din lemn, metal și îmbrăcată uneori în piele pentru apărarea pieptului. În Antichitate, a fost folosită cu precădere de către infanteria grea. În Țările Române, era denumită și *pavăză*. Nu a mai fost utilizată începând din secolul al XVII-lea.

Scutelnici – 1) locuitorii scutiți de plata taxelor sau a birului în schimbul obligației de a munci un număr de zile pe proprietatea boierului. Acest regim fiscal a fost impus de necesitatea prestării de servicii de interes public și pentru a încuraja emigrarea; 2) categorie de oșteni călări și pedestrași recrutați dintre țărani liberi și orașeni ce erau scutiți de dări în timpul serviciului militar. Au apărut pentru prima dată în Moldova în perioada domniei lui Gheorghe Duca dintre 1668-1672, iar în Țara Românească, sub același domn între 1673-1678. În secolul al XVIII-lea, au constituit corpul cavaleriei din București condus de către spătar. Atribuțiile lor au privit paza hotarelor și însoțirea armatei otomane în campanie. Au fost desființați în secolul al XIX-lea.

Secesiune – formă de luptă a plebeilor în perioada Republicii romane pentru obținerea unui statut politico-juridic asemănător patricienilor. A constat în retragerea celor dintâi sub protecția armelor în afara Romei și reîntoarcerea lor în capitală doar după satisfacerea revendicărilor. În 494 î. Hr., plebeii s-au retras pe Muntele Sacru și au impus alegerea magistraților plebei, numiți *tribunii poporului*. Totodată, au obținut recunoașterea dreptului de a ține adunări ce să discute problemele plebei. Prin secesiunea din 449 î. Hr., plebeii au reușit să impună desființarea magistraturii decemviratului. În sfârșit, în 287 î. Hr., retragerea plebeilor pe colina Ianiculum a determinat ca hotărârile adunării poporului să capete caracter de lege, renunțându-se astfel la aprobarea Senatului. În sens foarte larg, secesiunea semnifică ruperea tuturor legăturilor dintre un teritoriu sau a unui grup de state de o federație dintr-un stat. Ex.: Războiul de secesiune din S.U.A. (1861-1865).

Secol – interval de timp de o sută de ani în cadrul sistemului cronologiei moderne. În sens foarte larg, desemnează o epocă istorică dominată de un eveniment sau o personalitate de excepție. Ex.: Secolul Lumiilor, Secolul lui Pericle, Secolul lui Ludovic al XIV-lea.

Secularizare – proces de transferare a bunurilor Bisericii în proprietatea de stat. în schimbul unei despăgubiri. Ex.: În 1863 a fost adoptată legea de secularizare a averilor mănăstirilor închinată Locurilor Sfinte.

Securitate colectivă – principiu al dreptului internațional în perioada interbelică ce prevedea ca statele lumii să își acorde, în conformitate cu dispozițiile actelor diplomatice, ajutor, protecție și asistență mutuală în cazul unui atac al unei terțe puteri. În acest sens, Liga Națiunilor a jucat un rol important, dar incomplet. Ex.: Franța, România și Cehoslovacia s-au numărat printre statele promotoare ale securității colective.

Segregație – formă de discriminare a unor grupuri de oameni de către alți oameni în funcție de criterii, precum: rasa, averea, educația, profesia, religia, naționalitatea. Ex.: fostul regim de apartheid în Africa de Sud.

Seim – adunare reprezentativă a stărilor în Evul Mediu, în Polonia, în Cehia. Este sinonim cu *dietă*, *parlament*.

Seimeni – corp de mercenari pedestri, de origine, în majoritate, sârbă și garda domnească în Țara Românească și Moldova. În 1635-1636, sunt amintiți în număr de 2500 de oameni, fiind conduși de un *polcownik*. Au contribuit la victoriile lui Matei Basarab asupra lui Vasile Lupu. În 1654 și 1655 s-au răsculat împotriva domnului pentru neplata soldei și deoarece erau amenințați să fie desființați. Răscoala a fost înăbușită de către Constantin Șerban, domnitorul Țării Românești (1654-1658), cu sprijinul substanțial al lui Gheorghe Răkóczi al II-lea, principele Transilvaniei Ulterior, au fost desființați.

Senat – (lat. *senatus* = senat, adunarea senatului, sfat) Sfatul Bătrânilor în Roma în perioada regală. Membrii săi erau aleși de către consuli. Numărul lor a variat între 300 persoane, în perioada guvernării lui Cornelius Sulla (138-79 î. Hr.) și 1 000, în vremea triumviratelor. Sub Republică Senatul a avut competențe foarte largi, precum: politica externă, confirmarea legilor votate de către adunarea poporului, suspendarea din funcții a unor magistrați, fixarea contingentelor militare și numirea comandanților lor, administrația financiară. În timpul Imperiului, Senatul a constituit un organism politic deseori dependent de împărat. Membrii săi în număr de 600 persoane au fost numiți direct de către împărat sau aleși în urma propunerii sale. În perioada modernă și contemporană a desemnat adunarea parlamentară aleasă, de cele mai multe ori, prin vot indirect.

Senatus consultum – (lat.) decret, decizie luată de către Senatul roman și având valoare de lege.

Senior – nobil în Evul Mediu. În calitate de proprietar al domeniului feudal, el oferea vasalului un feud. În cadrul relației vasalice, seniorul era obligat să-și ajute vasalul în caz de conflict militar, să-i acorde azil, să-i aperse familia, bunurile și să-i facă dreptate. În cazul trădării vasalului, feudul se reîntorcea la senior. Dacă acesta din urmă era vinovat de trădare, vasalul își păstra feudul și depunea jurământ de credință către seniorul seniorului său.

Seniorie – 1) domeniul feudal; 2) demnitate sau magistratură (Italia). Ex.: titlu de onoare pentru membrii Camerei Lorzilor în Marea Britanie sau a pairilor în Franța.

Separarea puterilor – principiu fundamental de organizare a vieții statale moderne ce constă în separarea puterilor executivă, legislativă și judecătorească (enunțate încă de Montesquieu) și identificarea precisă a domeniului lor de acțiune, pentru a se evita arbitrarul și abuzurile. În vederea asigurării unui echilibru optim al vieții politice, se stabilește dreptul de control reciproc între puterile din stat.

Sepuku – (japon.) ritual al sinuciderii în vederea apărării onoarei numelui și familiei, a imperiului. A avut și are încă un rol deosebit în tradiția poporului japonez.

Serai – (turc.) palatul sultanului sau reședințele demnitarilor otomani. În sens restrâns, se referă la apartamentele destinate cadânelor într-un palat turc.

Serasker (Seraschier) – (turc.) comandantul armatei otomane în Evul Mediu.

Serdar – rang militar și mare dregător în Evul Mediu în Moldova și în Țara Românească. Inițial, comandantul militar din Țara Românească și al cavaleriei din ținuturile Orhei, Lăpușna, Soroca. Din secolul al XVII-lea, a desemnat un mare dregător ce avea atribuții politice, administrative și judecătorești.

Serhat – (turc.) ținut, cetate aflată în Evul Mediu sub administrația militară otomană. Ex.: Sunt amintite în numeroase documente cu denumirea de *serhat* cetățile Turnu, Giurgiu, Bender, Silistră, Rusciuc, Nicopole, Hotin.

Sesie – lotul de pământ al iobagilor în Evul Mediu în Transilvania. Aceștia aveau doar un drept de posesiune (folosință) asupra sa (în schimbul rentei către stăpân), adevăratul proprietar fiind nobilul. Termenul vizează și pământurile, proprietate a feudalilor laici sau eclesiastici, acordate în secolul al XVIII-lea cu drept de exploatare unor familii de grăniceri. *Sesia* a constituit fundamentul stratificării economice și sociale a țăranilor iobagi.

Sesterti – monede romane de argint, mai apoi de bronz. Au fost folosite în Antichitate ca o subdiviziune a dinarului.

Sfat – instituție cu rol deliberativ în cetățile grecești în Antichitate al căror sistem de guvernare era democratic. *Sfatul* avea un rol de decizie în perioada cuprinsă între sesiunile Adunării Poporului. La Atena, în urma reformelor din 507 î. Hr. ale lui Clistene, sfatul cuprindea 500 membri aleși pentru un mandat de un an, prin tragerea la sorți dintre cetățeni.

Sfatul domnesc – importantă instituție în Evul Mediu în Moldova și Țara Românească. Termenul a fost folosit pe larg începând cu secolele XVII-XVIII, dar originea lui se află la începutul constituirii statelor feudale românești. Sfatul domnesc l-a ajutat pe voievod în politica internă și externă. La baza lui s-a aflat obligația boierilor de a-l sprijini pe domn „cu sfat” și necesitățile instituției centrale de a utiliza dregători în administrație și în folosul curții domnești. Atribuțiile sfatului au fost de ordin politic, juridic, administrativ, financiar, religios și în planul politicii externe, cu precădere în secolele XIV-XVI.

Sferă de influență – teritoriu asupra căruia un stat pretinde dreptul de influență sau control sau un statut preferențial. În cadrul său, independența națională este știrbită, iar statul ce își exercită influența economică și politică are un rol decisiv. Ex.: Prin pactul Ribbentrop-Molotov din 23 august 1939, Germania hitleristă și U.R.S.S. și-au împărțit sferile de influență în Europa răsăriteană. Urmare a acordului de procentaj din 9 octombrie 1944 de la Moscova dintre Winston Churchill și Iosif Vissarionovici Stalin, U.R.S.S. și-a extins sfera de influență asupra Europei răsăritene și a unei părți din cea centrală.

Sfetnic – denumire acordată unui membru al sfatului domnesc în Evul Mediu în Țara Românească și Moldova. Este menționat în documente pentru prima dată în 1391 în Țara Românească și în 1492 în Moldova. În sens larg, se referă la un titlu sau rang acordate de către domn dregătorilor săi. În secolul al XVI-lea, era sinonim cu dregător important.

Sfinx – personaj enigmatic prezent în unele mitologii. Reprezintă un monstru fabulos înaripat, cu corp de leu și cap de om. A constituit pentru vechii egipteni simbolul masculin al forței. Ex.: Sfinxul de la Gizeh.

Sfânt – epitet al divinității. Desemnează modele de viață religioasă; bărbați și femei martiri, care au fost sanctificați de către biserica creștină. Ex.: Sf. Anton, Sf. Gheorghe, Sf. Ciril.

Shoah – (ebraic. = dezastru, catastrofă) Este sinonim cu *Holocaust*.

Sica – (lat. *sica* = pumnal cu lama încovoiată) 1) sabie mică, încovoiată, cu un singur tăiș, utilizată de către geto-daci. În Roma antică, gladiatorii ce luptau înarmați cu un cuțit încovoiat se numeau *sicari*; 2) tâlharii în atacul la drumul mare în Antichitate.

Sigilografie – știință auxiliară a istoriei, ce studiază dimensiunile, tiparul și tehnica de realizare a sigiliilor. Este sinonim cu *stragistică*.

Silex – formație silicoasă, dură, de culoare cenușie, gălbuie sau brună. Supusă unei lovituri ia forma unei spărturi concoidale. În perioada preistoriei, a servit drept materie primă pentru confecționarea armelor și uneltelor.

Simfonie – gen muzical de proporții constituit din trei părți și anume: sonată, menuet, rondo. Domină compozițiile muzicale din secolele XVIII-XX. Printre cei mai importanți compozitori de simfonii menționăm pe Joseph Haydn (1732-1809), Ludwig van Beethoven (1770-1827), Hector Berlioz (1803-1869), George Enescu (1881-1955).

Simonie – trafic cu obiecte considerate sfinte ale Bisericii și cu veniturile rezultate din privilegiile pe care instituția ecleziastică le avea în Evul Mediu. Pedepșa pentru cei vinovați era caterisirea și excomunicarea.

Sinagogă – loc de adunare și rugăciune a credincioșilor mozaici.

Sincretism – reunire a unor elemente eterogene din diferite sisteme de gândire sau credințe religioase. Ex.: În secolele II-IV, s-a manifestat tendința de a contopi într-o singură figură divină atribute ale mai multor divinități, precum: Attis-Dionysos, Serapis-Helios, Cavalerul Trac.

Sindic – persoană însărcinată cu administrarea patrimoniului unei instituții, corporații, societăți.

Sindicat – organizație profesională a lucrătorilor industriali în epoca modernă și contemporană, în vederea apărării intereselor economice, îmbunătățirii condițiilor de viață și de muncă, obținerea unor salarii mai bune.

Sinet – (turc.) înscris, dovadă, în secolele XVII-XVIII în Moldova și Țara Românească.

Sinod – forul suprem al Bisericii Ortodoxe sau al unei eparhii. Membrii săi sunt ierarhi ai bisericii, care se reunesc periodic și discută probleme legate de morala creștină, dogme, administrarea bisericii. Ex.: Sinodul convocat la Iași între 11-21 martie 1642 de către Vasile Lupu, voievodul Moldovei (1634-1653), a dezbătut problemele influenței Reformei, în special calvine, în Țările Române.

Sionism – mișcare națională, politică, care a luptat pentru restaurarea unei vieți evreiești independente și a tins către constituirea statului evreiesc în Palestina, unde locuitorii săi reveniți din diaspora urmau să fie la adăpost de orice persecuții. Numele îi provine de la colina fortificată a Sionului din Ierusalimul antic. Bazele sale au fost puse în 1897, prin fondarea Organizației Sioniste Mondiale de către Theodor Herzl (1860-1904), autor al lucrării *Statul iudeu*. A stat la baza constituirii în 1948 a statului Israel.

Slobozie – 1) sat format din oameni aduși din zone diferite, inclusiv străini și scutiți temporar de dări și slujbe. În perioada secolelor XV-XIX, satele considerate *slobozii* au fost întemeiate prin hrisoave domnești; 2) totalitatea privilegiilor economice, în special fiscale, acordate locuitorilor acestor sate.

Sluger (Slugiar, Sulgiar) – dregător în Evul Mediu în Țara Românească și Moldova ce se ocupa cu aprovizionarea cu carne a oastei și curții domnești. Ulterior, atribuțiile sale s-au diversificat. Este menționat pentru întâia dată în 1456 în Moldova și, respectiv, în 1480 în Țara Românească.

Sobor – adunare, consfătuire, reuniune. În documentele medievale din Țările Române, sunt pomenite: *soborul țării* – adunarea stărilor sociale, *soboarele: mănăstiresc; bisericesc; al episcopiei; al mitropoliei*. Acestea din urmă cuprindeau reprezentanți ai ierarhiei clericale.

Socialism – sistem economic și politic bazat pe socializarea mijloacelor de producție și în care membrii comunității și-au propus să împartă în mod echitabil veniturile. În numele egalității, socialismul atacă, dar

nu exclude total proprietatea privată și proclamă controlul statului asupra economiei. A dominat istoria statelor din Europa răsăriteană după al doilea război mondial. Se folosesc de către specialiști mai multe denumiri privind tipurile de *socialism*, după cum urmează: *socialism utopic*; *științific*; *totalitar*; *cu față umană*; *creștin*.

Socii – trupe ale aliaților Romei în Antichitate. S-au organizat în plan militar în conformitate cu tradiția locală și modelul roman. În bătălie, socii erau dispuși pe aripile frontului, fiind conduși de către *prefecți*. Deseori luptau în prima linie alături de legiunile romane.

Sovhozuri – una din formele proprietății de stat în U.R.S.S. Astfel, statul era proprietarul pământului, iar țăranii erau lucrători salariați.

Soviete – (rus. = comitet, sfat) organizațiile constituite din muncitori, țărani în timpul revoluției din 1905-1907 în Rusia. Ulterior, au fost subordonate bolșevicilor. S-au organizat la nivel local, regional și național. A reprezentat baza structurii statale a Rusiei sovietice și apoi a U.R.S.S.

Sovietizare – acțiunea unor persoane și autorități din U.R.S.S. prezente într-un stat din Europa de Răsărit după 1945, inclusiv România, cu misiunea de a se implica direct în introducerea modelului de viață, de gândire și a regimului politic sovietic, în vederea instaurării regimului comunist.

Spadă – armă. Se compune dintr-o lamă de formă triunghiulară, gardă, deseori împodobită, mâner și puiliță. A fost și este utilizată și pentru scrimă.

Spahii – corp de elită al cavaleriei otomane în Evul Mediu. Erau posesori de timaruri. În schimbul dreptului de folosință a acestora, erau obligați să efectueze serviciul militar și să plătească dări.

Spațiu vital – vezi *Lebensraum*.

Spătar – mare dregător în Evul Mediu în Țara Românească și Moldova. Purta sabia și buzduganul domnului, ca însemne ale puterii în cadrul unor ceremonii. În lipsa voievodului, marele spătar comanda oastea țării. Este menționat pentru prima dată în 1390 în Țara Românească și, respectiv, în 1434 în Moldova, în cel din urmă caz fiind subordonat vornicului sau hatmanului.

Spătărie – sala de arme și a tronului din palatele domnești de la Iași și București. În secolul al XVII-lea, documentele pomenesc „spătăria cea mare” și, respectiv, pe „cea mică”.

Stagflație – fenomen economic ce constă în concomitența stagnării producției cu o inflație monetară galopantă. Reprezintă unul din indiciile cele mai importante ale crizei economice.

Stareț – (slavon.) conducătorul unei mănăstiri ales dintre călugări. Este sinonim cu *egumen*.

Staroste – 1) dregător domnesc în Evul Mediu în Moldova, ce avea atribuții asemănătoare pârcălabului. Documentele îl amintesc pentru prima dată în perioada domniei lui Ștefan cel Mare; 2) conducător al breslei ales de către adunarea breslei și întărit de către domn. Cele mai vechi mențiuni documentare în Țările Române datează din secolul al XVII-lea.

State Generale – adunarea reprezentanților stărilor sociale: clerul, nobilimea, starea a treia în Franța în perioada Vechiului Regim. Erau convocate de către rege pentru a dezbate problemele importante ale statului. Ex.: La 5 mai 1789, s-a deschis la Versailles ultima sesiune a Statelor Generale ale Franței.

Stathuder (stathouder) – demnitar în Olanda în secolele XVI-XVIII. A îndeplinit funcția de guvernator și comandant militar al provinciei Țărilor de Jos în perioada dominației spaniole. După eliberarea Olandei, a fost șeful puterii executive. Cei mai mulți stathuderi au provenit din familia de Orania.

Statu quo – (lat.) în dreptul internațional, o stare de drept sau de fapt ce există sau a existat la un moment dat și pe care părțile vor să o păstreze. Ex.: *statu quo ante bellum* – situația înainte de război.

Steag – 1) însemn distinctiv, stemă, drapel, fanion al unei unități militare; 2) unitate militară cu un efectiv între 50-200 soldați; 3) steagul domniei, simbol al puterii, primit la înscăunare de către domnii Țării Românești și Moldovei din partea Porții în Evul Mediu.

Stelă – mic monument în piatră, așezat vertical, realizat pentru imortalizarea unor evenimente importante, precum o victorie militară, înco-

ronarea unui monarh, decesul unei personalități. Ex.: Numeroase stele datează din epoca clasică a civilizației maiase.

Stolnic – înalt dregător și membru al sfatului domnesc în Evul Mediu în Moldova și Țara Românească. Avea în grijă masa domnului, servea la ospete și gusta cel dintâi bucatele, pentru a arăta că nu sunt otrăvite. De asemenea, aproviziona curtea domnească cu pește. Primele confirmări datează din 1392 în Țara Românească și, respectiv, din 1393 în Moldova.

Strateg – 1) în Antichitate, comandantul militar al unui polis; 2) la Atena, în perioada regimului democratic, demnitate anuală, la membrii Colegiului celor zece strategi. În caz de primejdie, strategii primeau puteri discreționare, dar pe o perioadă limitată.

Strategie – ansamblu de măsuri legate de problemele pregătirii și ducerii războiului, operațiilor, conducerii eficiente a campaniilor militare și a obținerii, în final, a victoriei împotriva inamicului.

Stratioți – trupe de infanterie în armata bizantină, recrutate dintre țărani împroprietăriți cu titlu ereditar, în schimbul efectuării serviciului militar. S-au organizat cu precădere în regiunile de frontieră ale Imperiului bizantin.

Stratornic – vezi *Postelnic*.

Străjeri – 1) locuitorii care asigurau paza hotarelor Moldovei în Evul Mediu, în zonele de munte, în schimbul unor scutiri sau micșorări de impozite; 2) membrii Strajei Țării, organizație cuprinzând tineretul școlar, constituită în 1938 din inițiativa regelui Carol al II-lea.

Streliți – corp special de infanteriști dotați cu arme de foc în secolele XVI-XVIII în Rusia. Bazele sale au fost puse de către țarul Ivan al IV-lea Vasilievici („Cel Groaznic”) (1533-1584). Inițial au fost folosiți pentru paza orașelor și la frontiere. S-au recrutat dintre orășeni și se bucurau de unele privilegii economice. Totodată, din rândul lor se alegeau membrii gărzii țarului. S-au aflat permanent în conflict cu autoritatea centrală și deseori au reprezentat un factor de presiune politică. Au fost desființați de către Petru I cel Mare (1689-1725), împărat al Rusiei în urma rebeliunii din 1698, când mulți dintre ei au fost executați din porunca țarului.

Stupa – monument funerar budist, corp cilindric acoperit cu o cupolă, altar în piatră, destinat să adăpostească obiecte de cult, fragmente de vase, ofrande în cadrul religiei budiste.

Subași – dregători otomani în Evul Mediu, ce administrau o unitate teritorială în cadrul unui sâgac. În secolul al XVIII-lea în Țara Românească, termenul se referea la conducătorii satului.

Sublima Poartă – denumirea oficială a Imperiului otoman. Originea sa se regăsește în poarta monumentală de intrare la palatul sultanului de la Constantinopol.

Sudiți – locuitori din Țara Românească în secolele XVIII-XIX, aflați sub protecția unei puteri străine și având dreptul la o jurisdicție specială și numeroase privilegii în plan fiscal. Ex.: Tudor Vladimirescu (1780-1821) a fost sudit rus.

Sufragete – militante ale mișcării feministe la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului XX în Marea Britanie. Au acționat pentru acordarea de drepturi politice femeilor. Multe dintre ele s-au înrolat în Uniunea Social Politică a Femeilor, fondată în 1903 de către Emmeline Pankhurst (1858-1928). Printre formele de luptă folosite au fost demonstrațiile, depunerea de petiții și memorii, greva foamei.

Suliță – armă de atac și apărare folosită începând din Antichitate. În Evul Mediu în Țările Române, călăreții aveau suliți mai scurte. În documentele din Țara Românească este amintită și sulița lungă prevăzută cu cârlig, denumită *fusmă*. Este sinonim deseori cu *lance*.

Sultan – (turc. = putere) titlul, denumirea suveranilor musulmani în Evul Mediu și în epoca modernă. Inițial, a fost acordat de către calif suveranilor seldgiucizi. Mai apoi s-a extins în zonele Maghrebului și ale Orientului Mijlociu și Apropiat. Primul care a purtat acest titlu este pomenit în izvoare drept Tughril-beg.

Suniți – diviziune teologică și politică importantă în lumea islamică. Membrii săi sunt partizanii tradiției (*Sunna*) Profetului, ce cuprindea povești și aforisme atribuite lui Mahomed. Au considerat că primii patru califi au fost coborâtori legitimi ai Profetului Mahomed. Adversarii lor în cadrul Islamului sunt *șiiți*.

Suret – copie după un act sau a traducerii unui document în Evul Mediu în Moldova.

Surugiū – (turc.) în secolele XVIII-XIX în Țara Românească, pentru a desemna pe vizitiul poștalionului (căruța de poștă).

Suveran Pontif – vezi *Papă*.

Suveranitate – atribut inalienabil al unui stat, acela de a-și decide singur și fără nici un amestec din afară politica internă și cea externă. Totodată, reprezintă un principiu de bază al dreptului internațional ce se manifestă prin exercitarea funcțiilor statului în cadrul prerogativelor sale de ordin politic și juridic. Ex.: Iluminismul și apoi Revoluția Franceză au proclamat și dezvoltat principiul după care suveranitatea rezidă în națiune.

Suzeran – senior în Evul Mediu, ce primește mai multe omagii din partea vasalilor, ce se pun sub protecția sa și primesc în schimbul serviciului militar posesiuni funciare numite fiefuri. În ierarhia feudală în statele din Europa Occidentală, suzeranul sau seniorul suprem era regele.

Suzeranitate – dreptul unui stat asupra altuia, vasal acestuia și care are guvern propriu și desfășoară o politică externă limitată de confirmarea celui dintâi. Ex.: Poarta otomană a reprezentat pentru o lungă perioadă de timp puterea suzerană în raport cu Țările Române.

Svastică – simbol religios al vechilor indieni. A reprezentat o cruce cu brațele egale și extremitățile răsfrânte. A fost utilizată de către naștiți, ca simbol al arianismului în perioada 1933-1945.

Ș

Șamanism – credință religioasă animistă. La originea sa se află credințele unor vechi triburi din Asia de Nord și Centrală. Adepții săi sunt încrezători în slujitorii cultului, care, în opinia lor, pot influența printr-un ceremonial special spiritele bune și cele rele. Astfel, în cadrul ceremoniilor șamaniste se îmbină dansurile, formulele magice și extazul mistic. Un loc important ocupă și cultul strămoșilor. Este prezent la eschimoși, la triburi africane și la cele din jungla amazoniană.

Șambelan – demnitar de rang superior în statele monarhice din apusul Europei. A jucat deseori un rol important la Curtea regală. S-a ocupat de întreținerea și amenajarea camerei monarhului și apoi de organizarea unor ceremonii. Ex.: Napoleon I, împărat al Franței (1804-1815), a decis să fie înființat rangul de Mare Șambelan.

Șaria – ansamblu de dispoziții privind regulile de conduită morală ale musulmanilor, bazate pe *Coran* și pe tradiția islamică. A constituit unul din izvoarele sistemului juridic islamic. A impus deseori pedepse corporale foarte dure. În prezent, joacă un rol important în statele dominate de regimurile fundamentaliste musulmane, precum Iran și Afganistan.

Șeic – căpetenie a unui trib sau a unei formațiuni statale în lumea arabă. Același termen desemnează și pe șeful unei comunități religioase musulmane. În Imperiul otoman, *Șheik-ul Islam* era conducătorul demnitarilor religioși, ce aveau și atribuții judecătorești. Acesta era deseori consultat în adoptarea unor decizii la curtea otomană.

Șerbie – sistem de relații sociale și economice specifice Evului Mediu. A constat în dependența personală a țaranului și a bunurilor sale față de deținătorul, cu orice titlu, al unui domeniu feudal. A fost caracteristic tipului de economie în care circulația monetară și rolul lumii urbane erau relativ restrânse. Pentru a facilita încasarea dărilor și recrutarea forței militare autoritatea centrală a recurs la legarea de glie, adică restrângerea drastică a libertății juridice individuale a țăranilor. Astfel, această măsură a fost legiferată în Transilvania, prin *Tripartitum*-ul din 1517, în Țara Românească,

prin „legătura” din 1595 a lui Mihai Viteazul, iar în Moldova, prin așezământul din 1628 al lui Miron Barnovschi-Movilă.

Șerif – 1) prinț arab. A jucat un rol important în istoria lumii islamice; 2) în Anglia și S.U.A., funcționar administrativ însărcinat cu menținerea ordinii publice într-un comitat sau district. În numeroase cazuri, i-au fost acordate și puteri judecătorești limitate. În Scoția, judecătorul cu rangul cel mai înalt dintr-un comitat sau district.

Șetrar (Șătrar) – dregător cu atribuții militare în Evul Mediu în Țările Române. Era însărcinat cu paza corturilor domnului, organizarea de tabere militare, supravegherea îndeplinirii unor ordine. S-a recrutat dintre boierii cu experiență militară. Dregătoria a căpătat importanță din a doua jumătate a secolului al XVII-lea. Astfel, în timpul domniei lui Șerban Cantacuzino în Țara Românească, șetrarul era al treisprezecelea mare dregător în sfatul domnesc.

Șiiti – diviziune teologică în lumea islamică, constituită în secolul al VIII-lea. Adepții săi consideră pe Ali, nepotul Profetului Mahomed, drept unicul succesor legitim. Conducătorul poartă numele de *imam*. Își dispută cu sunniții dreptul de întâietate în lumea islamică. Au polarizat mai multe secte religioase, ca de exemplu *ismailiții*. Religia lor este răspândită astăzi în Irak, în Iran și Yemen.

Șintoism – religie națională în Japonia. S-a bazat pe animism, venerarea unor divinități ale naturii, cultul strămoșilor. A proslăvit figura împăratului și a predicat loialitatea supușilor față de persoana sa. Adepții săi considerau că prin aceasta oamenii vor păși pe „calea cea dreaptă” sau „calea zeilor”. Între 1868 și 1945 a fost religie de stat în arhipelagul nipon.

Șipai – soldați indieni, originari din Bengal, înrolați și instruiți conform standardelor europene în armata britanică, începând cu secolul al XVIII-lea și până în 1947. Folosirea cartușelor și a puștilor unse cu grăsime de vită a constituit o gravă jignire, atât pentru musulmani, cât și pentru hinduși. S-a adăugat și creșterea obligațiilor în muncă și în bani ale băștinașilor. Drept urmare, în 1857 a izbucnit marea răscoală a șipailor, care a durat până în anul următor și a cuprins zone largi din India. Între 1857-1858, șipaii au asediat garnizoana britanică de la Lucknow. După înfrângerea lor de către trupele britanice, controlul Londrei s-a întărit în India. Totuși, s-a permis indienilor instruiți să servească în eșaloanele inferioare ale administrației coloniale.

Șogun – (japon.) în sens literal, înseamnă *cel trimis contra barbarilor*. Accepția cea mai largă se referă la un general sau un comandant militar în Japonia în Evul Mediu. A fost între 1192 și 1867 cel mai important conducător militar din Japonia. El a concentrat în mâna sa întreaga putere politică, împăratul dispunând doar de o putere formală. Sunt menționate numeroase mari familii, din care au provenit iluștri șoguni. Ex.: Kamakura, Fujiwara, Ashikaga, Togukawa. În 1869, împăratul Mutsushito a răsturnat pe ultimul reprezentant al familiei Togukawa și a inaugurat era reformelor, cunoscută sub numele de *Era Meiji*.

Șoltuz – conducător al sfatului orașului sau târgului în Moldova în Evul Mediu. Era ales o dată pe an dintre negustorii cu stare și era ajutat de 6-12 pângari. Era însărcinat să aducă la cunoștința locuitorilor orașului sau târgului hotărârile domniei și să vegheze asupra bunei administrații a orașului și a teritoriului agricol aferent. Putea lua parte și la lucrările sfatului domnesc. A avut atribuții fiscale și juridice.

Șomaj – lipsa unui loc de muncă pentru o persoană aptă profesional pe o perioadă de timp, cu consemnarea sa în evidențele instituției specializate legată de ocrotirea socială și problemele muncii. Economii deosebit de șomaje: *tranzitoriu; voluntar; involuntar; conjunctural*. Rata șomajului depinde de creșterea populației, progresul tehnic, ritmul creșterii economice, sistemul de învățământ și de formare a cadrelor. Fiind un fenomen important al economiei de piață în lumea contemporană, șomajul constituie o preocupare permanentă pentru identificarea unor soluții economice, sociale și politice și adoptarea unor politici antișomaj.

Șrapnel – proiectil de artilerie încărcat cu gloanțe, dotat cu focos reglabil, care lovește și explodează într-un punct dorit de pe o traiectorie prestabilită, provocând pagube.

T

Tabula – (lat. *tabula* = scândură, tăblie, tăbliță de scris, act scris), placă din metal, piatră sau lemn folosită în artele plastice începând din Antichitate. În *sculptură*, tabulele erau lucrate în marmură și aveau un rol decorativ. În *pictură* se foloseau, mai ales, plăcile de lemn ce erau împodobite cu decorații și încastrate în pereți. Ex.: *Tabula Peutingeriană* reprezintă o hartă din anii 260-271 și care s-a păstrat într-o copie din secolele XI-XII.

Tabulhana – (turc.) orchestra ienicerilor. Documentele o menționează în secolele XVII-XVIII și la curțile domnești de la București și Iași.

Taille (La) – impozit direct pe persoane și pe avere, plătit statului de către contribuabili grupați în starea a treia în perioada Vechiului Regim în Franța.

Taipini – denumire dată țăranilor răsculați între 1851-1864 în zonele din sudul Chinei. Pentru mai mult de un deceniu, răsculații, conduși de către Hong Xinquan, și-au stabilit capitala în orașul Nanjing. Profesând o ideologie în care se regăseau principiile confucianismului și ale egalitarismului primitiv, *taipinii* au încercat să răstoarne de la putere dinastia Qing și pe marii proprietari funciari. În cele din urmă, *taipinii* au fost înfrânți de către armata imperială chineză dotată cu armament modern și instruită de consilieri militari europeni.

Talant – 1) unitate de măsură a greutatei diferită de la un oraș-stat la altul; 2) monedă de aur sau de argint utilizată pe scară largă în polisuri, dar cu o valoare și greutate ce a variat de la o cetate la alta.

Talasocrație – sistem de guvernare în care puterea politică s-a întemeiat pe supremația maritimă și avantajele economice și militare care decurgeau din aceasta. Prin extensie, a vizat stăpânirea asupra mărilor. Ex.: Se consideră că la baza civilizației minoice din Grecia arhaică, al cărei centru a fost insula Creta, s-a aflat sistemul talasocrației.

Taler (Thaler) – monedă de argint, austriacă, ce a circulat între secolele XVI-XIX în numeroase țări ale Europei. Numele ei derivă de la valea

Joachimsthal din Austria, aflată în secolul al XVI-lea în proprietatea familiei von Schlick. Aceasta a bătut în 1520 o monedă de argint ce a fost imitată de numeroase alte state. Valoarea și titlul său au variat foarte mult. Între secolele XVI-XIX, talerul a circulat și în Țările Române alături de *zlot* și *leu*, fiind folosit în tranzacțiile interne și externe.

Talmud – Cartea de bază a legislației iudaice și tezaurul tradițiilor evreiești (comentarii asupra Torei, cuprinse în *Mișna*). Rezultatul repetiției învățăturii orale în școlile rabinice) și *Ghemara* (totalitatea comentariilor *Mișnei*). Legile sunt redată și comentate cu amănuntele dezbaterilor dintre învățați, cuprinzând și aforisme, obiceiuri, învățături morale. Sunt două *Talmuduri*: 1) *Babilonian*, redactat în ebraică și în iudeo-armeană, opera școlilor din Sura, Nehardea și Pumbedita, la sfârșitul sec. V și începutul sec. VI e.n. 2) *Ierusalimitean*, opera academiilor din Lyda, Tiberiada, Cezareea, la începutul sec. V.

Talveg – linia imaginară ce unește punctele de cea mai mare adâncime din albia minoră a unui fluviu, șenal navigabil, râu sau de-a lungul unei văi uscate. Ex.: Nota diplomatică emisă la 16/28 iunie 1876 de către ministrul de externe al României, Mihail Kogălniceanu (1817-1891), a solicitat între altele fixarea frontierei între România și Poarta otomană pe talvegul Dunării.

Tanc – mașină de luptă blindată pe șenile. Dispune de armament instalat în turelă: tun și mitralieră și în partea din față a vehicolului. Primele tancuri au fost utilizate de către britanici în luptele din 1915-1916 de pe frontul de vest în primul război mondial.

Tanzimat – epoca marilor reforme din secolul al XIX-lea în Imperiul otoman. A cuprins între 1839-1876 domniile sultanilor Abdul Medjid I (1839-1861) și Abdul Aziz (1861-1876). Principalele reforme au vizat modernizarea statului otoman, conectarea sa la circuitul valorilor Europei occidentale. La baza lor s-a aflat documentul adoptat la Gülhane (3 noiembrie 1839). S-au adoptat numeroase legi în plan economic, politic, social și juridic, precum cele privind simplificarea sistemului impunerii fiscale, egalitatea între toți supușii sultanului, dreptul tuturor la judecată, încurajarea construcției de căi ferate, organizarea serviciului poștal de stat, reorganizarea administrației, efectuarea serviciului militar, toleranța religioasă.

Taoism – curent în filosofia antică chineză, inaugurat de Lao Zi. A apărut în China în sec. IV-III î.Hr. La baza sa a stat noțiunea de *Tao* (cale,

drum) înțeleasă ca ordine universală, specifică fenomenelor naturii, gândirii politice, vieții sociale. A alimentat o religie ce a dominat în China până în secolul al XVII-lea.

Tapiserie – lucru de mână cusut cu fir pe o canava de țesătură din lână sau din mătase. Sunt reprezentate subiecte diferite, ca de exemplu teme alegorice. Este folosită pentru împodobirea mobilierului și decorația pereților. Ex.: Tapiseria de la Bayeux, realizată conform tradiției de către Matilda de Flandra, soția lui Wilhelm Cuceritorul (1028-1087), cuprinde scene din cucerirea Angliei de către normanzi.

Tarabostes – nobilii geto-daci. Principalele informații documentare despre *tarabostes* provin din lucrarea *Getica* a lui Iordanes (sec. 6 d. Hr.). Drept semn distinctiv și de noblețe, își acopereau capul cu o căciulă. Au ocupat principalele demnități politice, religioase și militare. Din rândul lor se alegeau regele, marele preot, șefii militari. Li se atribuie mormintele descoperite la Răcățău, Cugir, Popești.

Taylorism – sistem de organizare științifică a muncii pus la punct de către Frederick Winslow Taylor (1856-1915). În lucrarea *Principals of Scientific Management* (1911) a argumentat necesitatea reducerii timpilor inutili în cadrul producției și cronometrarea foarte clară a tuturor momentelor importante ale actului de producție. Sistemul lui a stat la baza dezvoltării, la sfârșitul secolului al XIX-lea – începutul secolului XX, a producției de serie în sistemul bandă rulantă.

Tehnocrație – orientare în sociologia din a doua jumătate a secolului XX ce supraevaluează rolul tehnicilor și a specialiștilor în conducerea societății și a economiei și-și exprimă neîncrederea în politicieni. Termenul a apărut pentru prima dată în 1921, fiind folosit de către W.H. Smith. Concepția a fost dezvoltată de către Howard Scott, Thorstein Veblen și James Burnham, cel din urmă publicând în 1940 lucrarea *Revoluția managerială*.

Templieri – membri ai unui ordin monaho-cavaleresc fondat în 1118-1120 în Palestina de către Papalitate. Se mai numeau Cavalerii Templului lui Solomon din Ierusalim. S-au numărat printre primele ordine cavaleresti ce s-au angajat în lupta împotriva musulmanilor în Orientul Apropiat și Mijlociu. S-au recrutat cu predilecție dintre francezi. Au devenit proprietari ai unor întinse pământuri și au acumulat mari bogății, devenind veri-

tabili bancheri ai monarhilor francezi. În 1306, Filip al IV-lea (cel Frumos), rege al Franței (1285-1314), pare-se el însuși membru al Ordinului Temple-rilor și dorind să-și impună controlul asupra bogățiilor ordinului l-a dizolvat și a ordonat, sub pretextul ereziei, arestarea și apoi execuția conducătorilor săi în frunte cu marele magistru Jacques de Mollay.

Templu – (lat. *templum* = spațiu determinat pe cer de către auguri înăluntru cărora observau zborul păsărilor; *templu* = loc consacrat) edificiu consacrat unei divinități și destinat în principal practicii cultului religios. Este întâlnit în Antichitate în lumea orientală și cea greco-romană. La romani templele au fost utilizate, în unele cazuri, și pentru deliberări politice importante. Clădirea era orientată de la Vest la Est și avea o formă dreptunghiulară. La intrare se aflau un vestibul ce adăpostea statuia divinitățiienerate. La baza lui se aflau mai multe încăperi subterane ce adăposteau tezaurul templului și al orașului. Ex.: Parthenonul și Erechtheionul de pe colina Acropole din Atena.

Teocrație – formă de guvernământ în care autoritatea supremă în stat este reprezentată de către instituțiile clericale, ce cumulează, deopotrivă, puterea spirituală și cea temporală. Dogmele religioase devin principii ale activității politice și juridice. A constituit o formă de guvernământ specifică lumii antice (mai ales despoțiilor orientale) și popoarelor Americii precolumbiene.

Teologie – disciplină ce studiază formele de cunoaștere ale religiei, izvoarele, riturile și dogmele unei credințe, justificarea lor teoretică.

Teosofie – doctrină religioasă și filosofică ce susține ideea unei nemijlocite cunoașteri a esenței lui Dumnezeu cu ajutorul intuiției mistice și a „iluminării”. A jucat un rol important în Evul Mediu. Dintre reprezentanții săi amintim pe Paracelsus (Theophrastus Bombastus von Hohenheim) (1492-1541), Jean Baptist Van Helmont (1500/1565-1599/1605), Emmanuel Swedenborg (1688-1772), Jakob Böhme (1575-1624).

Teracotă – bucăți de lut ars de culoare maro-roșie închisă, nefasonate și foarte rezistente, din care se modelau vase, opaițe, statuete, ornamente, metope. A reprezentat un exemplu original de tehnică a artei plastice de inspirație galică, utilizată de către greci și romani. Ex.: statuetele de Myrina și Tanagra.

Teracoya – (japon.) școlile din Japonia în perioada șogunatului Tokugawa (1603-1867), în care se deprindea arta scrisului și cititului și principiile de bază ale confucianismului. Au avut un rol important în creșterea nivelului științei de carte, în special în rândul adulților.

Terme – edificii pentru băi utilizate de către greci și, mai ales de către romani în Antichitate. S-au aflat în proprietate privată sau de stat. Construcția a cuprins mai multe încăperi, și anume: vestiar, baie de aburi, baie de apă caldă, cea de apă călduță, cea de apă rece, cameră pentru masaj, săli pentru conversație și plimbare. Numeroase terme au fost construite pe vremea lui Caracalla (211-217), Dioclețian (284-305). Au constituit o prezență importantă în peisajul vieții cotidiene în lumea romană.

Teroare – acțiune premeditată de forță, de exercitare a represiunii și a presiunilor psihologice asupra adversarilor politici pentru a-i elimina. Termenul este folosit și pentru principalul mijloc de acțiune politică a iacobinilor în lupta lor în cadrul Revoluției Franceze împotriva pericolului extern și a contrarevoluției interne. Conducerea statului a revenit Comitetului Salvării Publice, Comitetului Siguranței Generale și Tribunalului Revoluționar. Pedeapsa obișnuită era moartea prin ghilotinare. Conform părerii unor specialiști, între 1793-1794, 300 000 persoane au fost arestate în Franța, dintre care 17 000 au fost executate.

Terrorism – formă de luptă violentă folosită de un grup sau organizație politică pentru a crea, prin atentate, luarea de ostateci, atacuri înarmate, - un climat de insecuritate în viața politică a unui stat. Ex.: Dintre organizațiile teroriste din epoca contemporană pot fi menționate: Septembrie Negru, ETA, IRA, Jihadul Islamic, Baader-Meinhof, Sendero Luminoso, Brigăzile Roșii ș.a.

Terra sigillata – ceramică romană de lux, care se remarcă printr-o calitate superioară a compoziției pastei. Pe suprafața vaselor se aplică un strat subțire de peliculă lucioasă de culoare roșie și decorată cu figuri în relief.

Testament – act juridic unilateral, solemn și personal, prin care o persoană fizică dispune de avutul său pentru timpul când nu va mai fi în viață. El se încheie în fața reprezentanților organismelor judecătorești și se întărește cu martori. Testamentul este revocabil atât timp cât testatorul său este în viață.

Tetraevanghel (Tetraevangheliar) – carte ce cuprinde cele patru evanghelii, după Matei, Marcu, Luca și Ioan. Primul tetraevangheliar în Țările Române a fost publicat în 1561 la Brașov și este cunoscut sub numele de *Tetraevangheliarul lui Coresi*. Este sinonim cu *evangheliar*. Ex.: *Tetraevangheliarul*, opera monahului Nicodim, de la mănăstirea Neamț, înfățișează figura lui Ștefan cel Mare.

Tetrarhie – formă de conducere a Imperiului roman urmărind consolidarea și sporirea autorității imperiale, întărirea coeziunii interne. A fost instaurat în 293 de către împăratul Dioclețian pentru o mai bună administrare și apărare împotriva atacurilor externe în vederea menținerii unității politice a Imperiului roman. S-a prevăzut conducerea imperiului de către *doi împărați (Augustus)* – Dioclețian și Maximian (286-305) și *doi coîmpărați (Caesar)* – Galerius (293-305; 305-311) și Constanțiu (293-305; 305-306). Hotărârile cele mai importante erau adoptate de către împărați, iar cu aducerea lor la îndeplinire erau însărcinați coîmpărații. Sistemul legislativ și-a păstrat valabilitatea pe întreg teritoriul Imperiului. Fiecare membru al tetrarhiei și-a stabilit o reședință proprie și a primit în administrație anumite teritorii ale Imperiului. Roma a rămas capitala unică a statului roman.

Teutoni – la origine, un trib germanic aflat în Peninsula Iutlanda și care în secolul II î. Hr. a migrat spre sud și sud-vest în Galia. În accepția sa cea mai cunoscută desemnează pe membrii Ordinului monaho-cavaleresc înființat în 1189-1190 la Accra în Palestina. În secolul al XIII-lea, sub presiunea mamelucilor, teutonii s-au strămutat în Europa. În 1211, sunt menționați în Țara Bârsei, unde au primit numeroase privilegii din partea regilor maghiari. Între 1429-1435, izvoarele documentare îi pomenesc în zonele Banatului. Ulterior, au devenit foarte puternici în Prusia. În 1237, s-au unit cu Ordinul Gladiferilor. Au constituit principalul instrument al expansiunii germanilor în teritoriile slave din răsăritul Europei. În secolul al XV-lea, s-au aflat în conflict cu regatul Poloniei, fiind înfrânți cu ajutor moldovenesc în 1410 la Grünwald și în 1422, la Marienburg. După pacea de la Torun din 1466 cu Polonia, puterea lor s-a aflat într-un declin vizibil. În 1525 averile Ordinului au fost secularizate. În 1809 Ordinul a fost dizolvat.

Tezaur – (lat. *thesaurus* = comoară, ascunsă sau îngropată) mari cantități de bani, bijuterii, pietre scumpe, obiecte de preț strânse într-un loc sigur. Cu referire la un stat, *tezaurul* vizează locul unde își păstrează depozitele sale de bani, metale prețioase și efecte. În ceea ce privește o bancă, termenul desemnează totalitatea aurului și metalelor prețioase aflate în

depozitul unei bănci de emisiune și care servește la acoperirea biletelor emise de instituția financiară respectivă. În Transilvania, în Evul Mediu, instituția ce administra veniturile statului a purtat numele de *tezaurariat* și era condusă de către *tezaurar*, demnitar ce făcea parte din consiliul țării. Este sinonim cu *vistierie*.

Thema – inițial, a desemnat o unitate militară în armata bizantină. Începând din secolul al VII-lea, o circumscripție teritorial-administrativă și militară în Imperiul bizantin. Era condusă de un strateg, numit de către împărat și răspunzător în fața lui și care avea atribuții administrative, judecătorești și militare. *Themele* erau apărute de unități militare constituite din *stratioți*. Primele *theme* au fost înființate de către împăratul Heraclius (610-641). Împăratul Constantin al IV-lea Pogonatul (668-685) a transformat în 681-685 dioceza Thracia într-o *themă* pentru a face față pericolului bulgarilor. Împăratul Ioan Tzimiskes (969-976) a fondat în zonele dunărene în 971-972, *thema Paristrion* (Paradunavon).

Thesaurarius – vezi *Vistier*.

Timar – loc de pământ conferit, cu drept de folosință, oștenilor și uneori și dregătorilor de către sultanul otoman în Evul Mediu, în schimbul efectuării serviciului militar și al îndeplinirii funcției încredințate. Deținătorul său a fost *timariotul*, care a jucat un rol important în viața social-economică a Imperiului otoman.

Timocrație – sistem politic în Atena antică, în care impunerea fiscală s-a făcut în funcție de mărimea averii. Prin reforma din 594 î. Hr. a lui Solon (640-558 î. Hr.) populația Atenei a fost astfel împărțită în patru categorii și a plătit corespunzător censul.

Timpan – element de decorație arhitectonică, o suprafață de zidărie netedă sau cu ornamente sculptate, ce se găsește între o grindă orizontală (*lintou*) și un arc de deasupra golului unei ferestre sau uși.

Tipar – ansamblul procedeelor de obținere a unor copii identice, ce cuprind texte și ilustrații, prin presarea pe hârtie sau carton, a formelor de imprimare acoperite cu cerneală. *Tiparul* a avut un rol deosebit în răspândirea științei de carte și în dezvoltarea circulației cărții. În 1440, Johann Gutenberg (Johannes Gensfleisch) (1400-1468) a inventat la Mainz tiparul cu litere mobile și a tipărit, în limba latină, *Biblia*, cunoscută drept a lui

Gutenberg. Cea mai veche carte tipărită în Țările Române a fost *Liturghierul lui Macarie* (1508).

Tiranie – regim politic bazat pe conducerea discreționară a unui stat de către un lider politic, ce se impune prin disprețul legilor și teroarea ridicată la rangul de politică oficială. A constituit o formă de guvernare impusă către sfârșitul epocii arhaice în orașele-state din Grecia antică și apoi, în secolele XIII-XVI, în Italia. Ex.: Dintre tiranii greci amintim pe Kyselos, la Corint, Polycrat în Samos, Kylon și Pisistrate la Atena.

Tiumen – unitate militară în cadrul armatei mongole în Evul Mediu. Cuprindea 10 000 călăreți care erau, la rândul lor, împărțiți în unități mai mici de câte 1 000, 100 și respectiv 10 oșteni.

Târguri – așezările urbane în Evul Mediu din Țara Românească și Moldova. Au avut în principal o funcție economică, politică, administrativă. Târgurile s-au ridicat la întretăierea drumurilor comerciale, la vaduri și la capătul văilor. Deși erau subordonate domniei, s-au bucurat de o organizare internă proprie, în frunte cu un *șoltuz* (în Moldova) și un *județ* (în Țara Românească), ajutat de un sfat ales dintre orașenii cu stare, cu atribuții administrative și judecătorești. Între târgurile cele mai cunoscute menționăm Baia, Neamț, Argeș, Câmpulung, Vaslui ș.a. Într-o accepție foarte largă *târgul* vizează o piață comercială organizată periodic într-un loc prestabilit.

Târnosire – ceremonie de sfințire a unui lăcaș religios (nou) în Evul Mediu, în Moldova și în Țara Românească, la care asistau ctitorul edificiuului, înalte fețe bisericești, un număr mare de locuitori.

Togă – (lat. *toga* = haină, acoperământ, copertă) piesă vestimentară folosită de către romani. Era constituită dintr-o bucată de lână sau pânză groasă, croită în formă de segment de cerc și care înfășura corpul, lăsând liber umărul și brațul drept. Era fixată pe umărul stâng cu o agrafă sau fibulă. La început a fost purtată deopotrivă de bărbați și femei. Ulterior, a rămas strict un veșmânt al bărbatului. Era folosită în unele cazuri și drept cuvertură. Era primită de către tineri la vârsta majoratului. Toga vopsită cu purpură era destinată înalților demnitari și generalilor victorioși. Benzile de purpură de pe togă indicau poziția socială, după cum urmează: senatorii – benzi late, cavalerii – benzi înguste.

Tolteci – populație amerindiană din Mexic. Au fost succesorii culturii Teotihuacan din zonele de centru ale Mexicului. Tolteci vorbeau o limbă

aparținând familiei lingvistice naua. Între secolele VII-XII, au dezvoltat o civilizație originală, ale cărei centre au fost Tula și Teotihuacan. Au fost adepții cultului sacrificiului uman și au pus bazele unui sistem propriu de norme și valori ale eticii.

Topcii – termen utilizat în secolul al XVIII-lea în Moldova și Țara Românească, pentru a desemna pe tunarii turci sau pe cei din oastea domnilor fanarioți.

Topografie – ramură a geodeziei. Este disciplina care se ocupă cu tehnica măsurătorilor, a calculului legat de unele suprafețe restrânse de pe Pământ și reprezentarea lor grafică sau numerică în plan orizontal pentru alcătuirea planurilor și hărților.

Toponimie – totalitatea numelor proprii de locuri ale unei regiuni. Din punct de vedere lingvistic este o ramură a onomasticii, ce studiază originea, sensul, forma și istoria numelor proprii de locuri. Ex.: Toponimia reprezintă un argument important în favoarea continuității populației dacoromane după secolul III.

Toreutică – arta de a sculpta, cizela și asambla în lemn, fildeș. A constituit un capitol important în istoria artelor plastice. Prin extensie, totalitatea obiectelor de podoabă ale unui popor.

Tortură – complex de violențe fizice aplicate celui bănuit că este vinovat, în cadrul judecății. *Tortura* a fost folosită la indicația completului de judecată pentru agravarea pedepsei, denunțarea complicilor. A fost utilizată frecvent în Evul Mediu.

Tory – (engl.) termen ce desemnează Partidul Conservator din Marea Britanie. Inițial, a fost atribuit acelor regaliști ce s-au opus whigilor, ce doreau excluderea lui Iacob al II-lea Stuart (1633-1701) de la succesiunea la tronul Angliei în urma complotului din 1678-1681. *Tory* a susținut teza originii divine a instituției monarhiei și s-au arătat ostili „revoluției glorioase” din 1688. În secolul al XVIII-lea, au fost marginalizați în plan politic de către dinastia de Hanovra. Au revenit la conducerea guvernului britanic în perioada 1783-1830, ca urmare a activității lui William Pitt cel Tânăr (1759-1806). De pe această poziție au atacat virulent Franța în perioada Revoluției și a Imperiului (1789-1815). Robert Peel (1788-1850) a pus bazele Partidului Conservator de tip modern.

Totalitarism – sistem politic autoritar, ce se caracterizează prin predominarea statului în raport cu individul și se bazează pe primatul partidului unic (*comunist* sau *fascist*) și pe cultul personalității șefului statului. Puterea executivă își subordonează toate celelalte sfere de activitate ale politicului. Drepturile și libertățile fundamentale ale oamenilor sunt lichidate, iar partidele de opoziție interzise. Statul exercită un control direct și absolut asupra întregii activități a cetățenilor. Ex.: Regimurile fascist și comunist sunt considerate regimuri totalitare.

Totem – simbol mitic, exprimat printr-o reprezentare a unui animal, obiect sau plantă, al eroului eponim – strămoșul comun, în sistemul organizării tribale. Venerat ca părinte și protector, acesta are un caracter tabu, deoarece există credința unei strânse legături între totem, ca arhetip al comunității, și grupul de urmași presupuși. Este expresia unei concepții religioase incipiente.

Transept – element al arhitecturii religioase. Vizează zona de intersecție în unghi drept între nava transversală și cea principală a unui edificiu religios. *Transeptul* separă, astfel, corul de corpul bazilical al construcției în cadrul unui plan de forma crucii latine.

Transhumanță – proces de deplasare periodică dintr-o zonă în alta, în funcție de anotimp, specific populațiilor păstorești în bazinul mediteranean și în Sahara.

Tranșee – șanț îngust dotat cu parapete și poziții de tragere pentru armamentul de infanterie. Reprezintă o componentă fundamentală a sistemelor de fortificații militare. Rolul său este de a asigura protecția în fața înaintării inamicului sau de a oferi o bază de atac pentru unitățile de infanterie. A jucat un rol important în Războiul Crimeei (1853-1856) și în războiul de poziții în cadrul primei conflagrații mondiale (1915-1918).

Tratat – acord între două sau mai multe părți. Astfel, putem distinge *tratat bilateral* și *multilateral*. Este cea mai răspândită formă juridică de reglementare a problemelor internaționale. Cele mai cunoscute forme ale sale sunt: *convenția*, *pactul*, *acordul*, *protocolul*, *declarația*. La tratat pot fi adăugate anexe, publice și secrete. Autentificarea se face prin semnătură (parafare). *Tratatul* intră în vigoare în urma schimbului instrumentelor de ratificare între părțile contractante.

Tratative – modalitate politică și diplomatică de soluționare a problemelor în litigiu. În planul relațiilor internaționale, se desfășoară cu acordul părților implicate și cu asigurarea condițiilor de egalitate între participanți. *Tratativele* se concretizează prin încheierea unui acord sau tratat. E sinonim cu termenul de *negocieri*.

Trădare – infracțiune deosebit de gravă în Evul Mediu. A constat în încălcarea principiului credinței ce stătea la baza contractului vasalic între senior și vasal, între monarh și supuși. *Trădarea* a fost consemnată sub diferite forme în documentele medievale, și anume: *nota infidelitas* – în Transilvania și *hiclenie, hainie, viclenie*, în Țara Românească și Moldova. În Țările Române, pot fi identificate cu începuturile din timpul domniei lui Nicolae Alexandru Basarab, domn al Țării Românești (1352-1364), când apare prima mențiune documentară, mai multe tipuri de trădare, precum: *uneltirea, trădarea militară, exilul voluntar al boierului*. Pedepsa consta în revocarea daniei sau tăierea capului celui vinovat.

Treime – doctrina creștină ce consideră că Dumnezeu este întruchiparea Tatălui, Fiului și Sfântului Duh, unitatea mistică „după ființă” a celor 3 ipostaze divine. A constituit unul din subiectele predilecte în dezbaterea religioasă în Evul Mediu și în epoca modernă.

Trib – (lat. *tribus* = organizare) formă de comunitate umană importantă în preistorie, ce există și astăzi. A apărut în epoca neolitică fiind un semn al sedentarizării grupurilor umane. Constituie o grupare a mai multor ginți sau familii înrudite, ce locuiesc același teritoriu, delimitat de al altor *triburi*, venerează un strămoș comun, vorbesc același dialect, au organe de conducere proprii și se supun autorității unui șef ales, folosesc un cimitir comun. Atribuțiile sale principale vizează apărarea teritoriului, identificarea de noi surse de materii prime și resurse naturale, stabilirea de alianțe. În cazul în care mai multe *triburi* se unesc pentru apărarea teritoriului și organizarea de noi atacuri, ia naștere o *uniune de triburi*.

Tribun – (lat. *tribunus*) magistrat cu atribuții militare și civile în Roma antică. *Tribunul militar* era comandantul unor unități de infanterie și cavalerie, în cadrul unui colegiu constituit din 3-8 persoane; unii dintre ei aveau atribuțiile unui consul. Tribunii erau ofițeri, câte 6 de legiune, care aveau comanda alternativ. *Tribunii plebei* erau însărcinați cu apărarea drepturilor plebei. Demnitatea a fost instituită în 490 î. Hr. prin alegerea a doi tribuni. În 457 î. Hr., izvoarele amintesc 10 tribuni ai plebei. Aceștia erau invio-

labili, se bucurau de dreptul de veto asupra deciziilor magistraților, hotărârilor Senatului și puteau convoca Adunarea Poporului. Perioada în care își exercitau mandatul poartă numele de *tribunat*. Într-un sens foarte larg, *tribunul* este un orator popular. În timpul revoluției de la 1848/1849 în Transilvania, numele este purtat de către unii conducători ai unităților militare românești.

Tribunal – instanță judecătorească cu atribuții determinate. Ea rezolvă litigiile între persoanele fizice, juridice și recursurile. În sens larg, complotul de judecată.

Tribut – obligație financiară. În perioada republicii romane, a constituit o contribuție excepțională a cetățenilor pentru a suplini necesitățile militare. Sub Imperiu, tributul a reprezentat impozitul plătit de către supușii Romei pe proprietatea financiară și pe venitul profesional. Începând cu Evul Mediu a desemnat suma de bani, vărsată de un stat altui stat, la date fixe, în semn de recunoaștere a dependenței politice. Tributul Țărilor Române față de Poarta otomană a cunoscut un curs ascendent. Primii voievozi care au îndeplinit această obligație au fost în 1415, Mircea cel Bătrân, domn al Țării Românești (1386-1418) și, respectiv, în 1457, Petru Aron, domn al Moldovei (1451-1452; 1454-1455; 1455-1457). Este sinonim cu *haraci*.

Tricesimă – taxă vamală plătită pe mărfuri în Evul Mediu în Transilvania. Era calculată în funcție de valoarea și cantitatea de marfă și se achita în natură sau în bani. Plata se făcea în orașele de la fruntariile țării, precum: Sibiu, Brașov, Bran, Dej.

Triremă – corabie comercială sau navă de război cu velatură și trei rânduri de rame dispuse pe trei nivele suprapuse. A fost inventată în secolul al VIII-lea î. Hr.. A fost folosită, în special, de către greci și romani.

Triumvirat – (lat. *triumviratus*) înțelegere fără o bază legală între trei lideri politici în vederea asigurării controlului puterii politice la Roma. În istoria romană sunt cunoscute două triumvirate. Primul a fost format din Caius Iulius Caesar, Cnaeus Magnus Pompeius (Pompei) (106-48 î. Hr.), Marcus Licinius Crassus Dives (Crassus) (114-53 î. Hr.). Caesar a luptat contra lui Pompei și Crassus pe care i-a înfrânt și s-a proclamat dictator. Al doilea triumvirat s-a format în anul 43 î. Chr., după asasinarea lui Caesar, și a reunit pe Caius Iulius Caesar Octavianus (Octavian, devenit ulterior Augustus), Marcus Antonius (82-30 î. Hr.), Marcus Aemilianus Lepidus (90-13 î. Hr.). Cel

din urmă s-a retras, iar contradicțiile între Octavian și Marcus Antonius au luat sfârșit prin înfrângerea în anul 31 î. Hr. în bătălia de la Actium a celui din urmă, aliat cu Cleopatra a VII-a, regină a Egiptului lagid (44-30 î. Hr.).

Troc – schimb direct, în natură, de produse (mărfuri), fără mijlocirea banilor. A fost specific perioadei de trecere către epoca metalelor și, respectiv, celei către Evul Mediu. A fost un indicator important al tipului de economie de-a lungul mai multor epoci istorice.

Trofeu – (lat. *tropaeum* = semn, marcă, monument) monument comemorativ al unei victorii militare în Antichitate. E pomenit în cazul grecilor și, în special, al romanilor. La greci era reprezentat de o ridicătură de piatră sau de pământ și un suport pe care erau expuse armele consacrate amintirii victoriei. În cazul romanilor, a luat forma unui monument de formă circulară, din marmură sau de bronz și închinat zeului Mars. Ex.: Tropaeum Traiani în Dacia, Tropaeum Alpinum Augusti în Galia

Trubaduri – poeți peregrini în secolele XI-XIII în Europa occidentală. Au compus versuri pe teme de dragoste sau pastorale, care erau recitate cu un acompaniament muzical specific la festivitățile și serbările organizate în castelele medievale. Poezia de dragoste era închinată femeii ce apare ca o întruchipare a frumuseții și a celor mai de seamă însușiri sufletești. În Franța, au devenit celebre versurile în vechea *langue d'oc* al vechii limbi vorbite în sudul țării. În același sens au acționat și *truverii* și *minnesängerii*. Ex.: Guillaume de Poitiers, Jauffré Rudel.

Trust – formă de organizare a producției și muncii la sfârșitul secolului al XIX-lea și în secolul XX. Ea reprezintă fuziunea, sub forma societății pe acțiuni, a mai multor întreprinderi care își pierd, astfel, independența de producție și desfacere. Proprietarii societăților membre devin coacționari ai noii unități economice. Trusturile controlează sectoare întregi ale economiei din diferite țări. Ex.: În 1938, funcționau în România, între altele, Trustul Foresta Română și Trustul Metalurgic Titan, Nădrag, Călan.

Tui (Tug) – însemn al puterii și rangului demnitarilor în societatea medievală otomană. Consta dintr-o prăjină, înaltă de 2-3 metri, ce avea în vârf o sferă de plumb aurită sau o semilună. De prăjină atârnavu fire de păr de cal alb împetite în șuvițe și al căror număr – una, două, trei și mai multe – determina rangul generalilor, pașalelor și demnitarilor otomani. Astfel, sultanul avea 7-9 tuiuri, beilerbeii și marii viziri, respectiv trei. Domnii români erau asimilați pașalelor cu două tuiuri, adică conducătorilor de provincii (vilaiete).

Tumul – movilă artificială din piatră sau pământ, de formă piramidală sau conică, ce se ridică deasupra mormintelor de înhumație sau incinerare, cu scopul de a proteja locul de depunere al cadavrelor și inventarul aferent. Au fost edificate începând din epoca neolitică și au avut dimensiuni ce au variat între 0,50-1 metru – înălțimea și 8-10 metri –, diametrul. Uneori *tumulul* acoperă o construcție funerară din lemn sau blocuri de piatră izolate sau grupate în necropole. A constituit un semn al diferențierii sociale. Ex.: tumulii de la Ferigile, Agighiol, Zimnicea, Mangalia.

Tun – denumire generică dată tuturor pieselor de artilerie, constând dintr-un dispozitiv dotat cu gură de foc și mecanisme ce asigură trimiterea proiectilului la distanță. Primele piese de artilerie au purtat numele de *bombarde* și au folosit la început piatra, iar apoi proiectilele din metal. Folosirea artileriei este atestată în Țările Române încă din secolul al XV-lea, când a fost utilizată de către lancii de Hunedoara în Transilvania și Ștefan cel Mare. Piesele de artilerie au purtat nume diferite în spațiul românesc, ca de exemplu, *săcălușe*, *hușniță*, *balimez*, *pușcă*. Termenul de *tun* este folosit în mod curent începând cu secolul al XVIII-lea.

Tura (Tugra) – monograma sultanului în Evul Mediu și în epoca modernă, ce se aplica pe monede și actele oficiale, pentru a le conferi valabilitate. Într-o accepție largă, *tura* era orice efigie sau emblemă.

Turban – acoperământ pentru cap. Constă dintr-o fâșie lungă de pânză, stofă subțire sau mătase, care se înfășoară de câteva ori în jurul capului. Este folosit în principal de către bărbați, fiind o piesă de seamă în moda orientală.

Turnir – întrecere cavaleriească, organizată pe baza unor reguli precise, în cadrul unor serbări și festivități în Evul Mediu. Era un prilej important pentru cavalerii de a-și demonstra măiestria în mânăuirea armelor. A reprezentat unul din momentele cele mai de seamă ale vieții de curte în Evul Mediu.

Tutunărit – dare pe culturile de tutun la pogon, plătită în secolele XVII-XVIII în Țara Românească și Moldova. A fost introdusă în 1693-1695 în Moldova, în perioada domniei lui Constantin Duca (1693-1695; 1700-1703) și respectiv 1702 în Țara Românească. A constituit una din dările ce nu au cunoscut decât foarte rar scutiri din partea domniei, deoarece era o sursă importantă de venituri.

T

Țar – împărat. Titlu purtat de monarhii din unele state slave din Europa răsăriteană – Rusia, Bulgaria – în Evul Mediu și în epoca modernă. Țarii ruși s-au considerat continuatorii tradiției imperiale romane. De aceea, Moscova a fost deseori descrisă drept „a treia Romă”, după Roma și Constantinopol. Ex.: Petru cel Mare, țar al Rusiei (1689-1725); Nicolae I, țar al Rusiei (1825-1855); Nicolae al II-lea, țar al Rusiei (1894-1917); Ivan Strațmir, țar la Vidin (1371-1396); Ferdinand I, țar al Bulgariei (1877-1918). Formațiunile politice din Peninsula Balcanică în Evul Mediu, care au fost conduse de țari, au purtat numele de *țarate*. Ele au avut o suprafață relativ restrânsă și în secolele al XIV-XV au fost cucerite de către otomani.

Țara Sfântă – pentru credincioșii mozaici și creștini, zona geografică și istorică a Palestinei antice, în care a apărut religia creștină. Centrele sale cele mai importante sunt Ierusalim, Nazaret, Betleem.

Țară – teritoriul locuit de un popor, organizat din punct de vedere politic și administrativ într-un stat. În cadrul organizării administrative și politice a Țărilor Române în Evul Mediu ea a desemnat o provincie. La începutul epocii medievale ea a vizat în spațiul carpato-danubian zona de locuire a unei uniuni de obști libere, denumită de către Nicolae Iorga *romanie populară*. Ex.: Țara Loviștei, Țara Făgărașului, Țara Bârsei ș.a. După unele date s-au constituit 20 de astfel de „țări”. Acestea au constituit cadrul în care s-a menținut pentru o perioadă îndelungată țărănimea liberă. Ulterior, ele s-au transformat, în cadrul unui proces complicat și îndelungat, în voievodate.

Țarevici – titlu acordat fiului țarului desemnat ca moștenitor al tronului Rusiei. Ex.: Alexei Petrovici, fiul lui Petru cel Mare, executat în 1718, în urma condamnării la moarte de către tatăl său; Alexei Nikolaevici, fiul ultimului țar, Nicolae al II-lea, masacrat împreună cu întreaga familie imperială rusă în 1918 la Ekaterinburg (Sverdlovsk) de către bolșevici din ordinul lui Lenin.

Țăran – persoană care trăiește în zonele rurale și se îndeletnicește exclusiv cu practicarea agriculturii și creșterea animalelor. A structurat o ie-

rărie complexă, cu precădere în Evul Mediu, și anume: țărani liberi – *răzeși, moșneni*: țărani aserviți – *iobagi, rumâni, vecini, jeleri*. Ansamblul obligațiilor țăranului față de domnie, boieri (nobili), Biserică – în muncă, produse, bani – poartă numele de *rentă feudală*.

Țărănism – curent politic și ideologic în România în epoca modernă. Teoreticienii săi au fost Vasile M. Kogălniceanu (1863-1941), Constantin Dobrescu Argeș (1859-1903), Constantin Stere (1865-1936), Virgil Madgearu (1887-1940), Gheorghe Zane (1897-1978), Ion Mihalache (1882-1963). A exprimat interesele micilor proprietari agricoli. S-a considerat că agricultura trebuia să domine dezvoltarea economică în vederea asigurării necesarului de hrană și pentru aprovizionarea pieței interne. Urmău să fie stimulate cu predilecție acele ramuri ale industriei care se bazau pe exploatarea resurselor naturale. Capitalul străin trebuia încurajat, nu însă în dauna celui autohton. Idealul său a fost mica proprietate țărănească. Adepții săi s-au recrutat mai ales din rândul membrilor Partidului Național Țărănesc, fondat în 1926.

Ținut – unitate teritorial-administrativă în Evul Mediu în Moldova. Numele său provenea de la târgul-reședință. În 1566, un diplomat polon menționa 24 de ținuturi. Ex.: Suceava, Soroca, Lăpușna, Orhei, Putna, Tutova ș.a. La conducerea ei s-a aflat pârcălabul. Din secolul al XVII-lea, el a fost urmat de către căpitanul de ținut, iar din secolul al XVIII-lea, de către ispravnic. Prin reforma administrativă de la 14 august 1938 s-au reînființat în România ținuturile – în număr de zece la nivelul întregii țări – care erau conduse de către rezidenți regali.

U

Ucaz (Ukaz) – poruncă împărătească, ordin al țarului Rusiei. Denumnează documentul prin care autocratul rus decidea asupra unor probleme importante de ordin politic, social, militar. Ex.: ucazurile din 1766 și 1861, emise de Ecaterina II (Cea Mare) (1762-1796) și, respectiv, de către Alexandru al II-lea (1855-1881).

Ulemale (Ulamale) – membri ai clerului și juriști musulmani. Au fost formați în școlile teologice musulmane. S-au manifestat ca apărători intransigenți ai credinței islamice.

Ultimatum – somație, ultimul cuvânt, hotărâre irevocabilă. În practica diplomatică internațională, reprezintă o comunicare (notă diplomatică), în care sunt prevăzute condiții pe care un stat le prezintă altuia atrăgându-i atenția asupra consecințelor grave în relațiile bilaterale ale unui fenomen sau eveniment și pentru soluționarea unor probleme litigioase. Prin extindere, termenul a fost utilizat și în viața social-politică internă a unor state. Ex.: ultimatumul înaintat nobilimii refugiate în orașul Deva (11 noiembrie 1784); ultimatumurile din vara anului 1914; notele ultimative ale U.R.S.S. adresate la 26 și, respectiv, 28 iunie 1940, României privind Basarabia.

Umanism – mișcare culturală apărută inițial în Europa occidentală și care apoi s-a extins pe continent (secolele XIV-XVIII). Ea a exprimat, totodată, o ideologie îndreptată împotriva lumii medievale și a valorilor sale. A constituit suportul principalelor valori ale Renașterii. Umanismul a cultivat încrederea în rolul și valoarea omului, posibilitățile sale de dezvoltare, a lăudat virtuțile și capacitatea sa de creație. S-a făurit, astfel, o cultură laică a cărei model a fost Antichitatea clasică greco-romană și tipul său de perfecțiune umană. S-au afirmat, deopotrivă, *umanismul civic* și cel *critic, erudit*. Printre reprezentanții săi menționăm pe Lorenzo Valla (1407-1457), Erasmus din Rotterdam (1469-1536), William Shakespeare (1564-1616), stolnicul Constantin Cantacuzino (c. 1650-1716).

Unelte – piese, ansamblu de piese sau un dispozitiv acționat manual sau de către un mecanism, cu scopul de a efectua o operație tehnică de

prelucrare, manevrare sau montare. Partea sa activă se află în contact direct cu obiectul asupra căruia se acționează. Rolul principal în mânăuirea uneltelor îl are omul. Ex.: uneltele de producție au constituit un criteriu important în analiza unei epoci istorice.

Ungere (Miruire) – ceremonie religioasă de consacrare a unui monarh sau înaltă față bisericească. Prin aceasta se consideră că cel uns era alesul lui Dumnezeu pe pământ și se bucura de grația divină. Ex.: ceremonia de ungere a regilor Franței a avut loc, în principal, la Reims (secolele XIV-XIX). În Țările Române, domnul era uns de către mitropolit.

Unitarianism – confesiune reformată (protestantă) radicală, apărută în secolul al XVI-lea în Germania și apoi în câteva țări europene. Adepții săi au negat dogma Trinității. De aceea a fost denumită și *antitrinitarism*. Această confesiune a recunoscut în Dumnezeu o singură persoană. S-a răspândit și în Transilvania, printre adepții săi numărându-se Francisc David și Gaspar Heltai (1510-1574). A fost protejată de către Ioan al II-lea Sigismund, principe al Transilvaniei (1540-1551; 1556-1571).

Uniți – parte a populației românești din Transilvania care a acceptat unirea cu Biserica Romano-Catolică. Unirea a fost acceptată în 1697-1698 de către mitropoliții Teofil și Atanasie Anghel și întărită prin diplomele leopoldine din 16 februarie 1699 și 19 martie 1701, care au acordat clerului unit unele privilegii economice. *Uniții* au sperat că prin acest act politic și religios vor obține o îmbunătățire a statutului lor politico-juridic în Transilvania. Unirea religioasă a constituit, astfel, o modalitate originală de acțiune politică. *Uniții* sunt cunoscuți și sub numele de *greco-catolici* și, mulți dintre adepții lor au jucat un rol important în mișcarea de emancipare națională în Transilvania.

Uniune – legătura între două sau mai multe persoane, grupuri, clase și categorii sociale, în vederea apărării unor interese, a revendicării și impunerii unor drepturi și scopuri comune. În sens generic, termenul se referă la diferite organizații politice, economice și obștești. Asociația între două state care recunosc același suveran, dar își păstrează organizarea proprie și calitatea de subiect poartă numele de *uniune personală*. Ex.: Între 1859-1862 între Moldova și Țara Românească a funcționat o *uniune personală*, rezultat al alegerii în 1859 a lui Alexandru Ioan Cuza (1820-1873) ca domnitor la Iași și, respectiv, la București.

Universitate – concept juridic și politic medieval utilizat în Transilvania și care a desemnat o comunitate etnică și socială investită de suveran cu atributele existenței politice și juridice. O diplomă din 1291 emisă de Andrei al III-lea, rege al Ungariei (1290-1298), atestă existența în Transilvania a unei astfel de comunități. Sub denumirea de *Universitatea sașilor* este menționată în Evul Mediu o largă formă de organizare teritorială și politică a populației săsești din scaunele și districtele Sibiu, Mediaș și Brașov, cu scopul menținerii privilegiilor economice și politice. În Evul Mediu, *universitatea* a reprezentat o instituție de învățământ superior, organizată în mai multe facultăți. Profesori și studenți s-au grupat în organizații numite *universități*. Prin extensie universitate va desemna apoi însăși instituția. Ea a fost, în această perioadă istorică, dominată de către biserică și a jucat uneori și un important rol politic, precum Sorbona din Paris. Prima *universitate* din Europa și-a deschis porțile în 1158 la Bologna. Au urmat altele la Oxford, Paris, Praga, Padova, Cracovia. În Țările Române, prima universitate a fost inaugurată în 1581 la Cluj. În 1860, s-a înființat cea de la Iași, iar în 1864 cea de la București.

Uranian – cult religios, divinitate care vizează spațiul cosmic, universul.

Urbanism – studiu aprofundat și sistematic de adaptare a habitatului la nevoile omului. Constituie știința proiectării lucrărilor de construcție și de sistematizare a unei așezări umane. Se adaugă, totodată, un complex de măsuri cu caracter social, economic, edilitar și tehnic menite să vină în întâmpinarea necesităților comunității. Ex.: concepția urbanistică romană în Antichitate; planurile arhitectului Georges Haussmann (1809-1891) de modernizare a Parisului în timpul domniei lui Napoleon al III-lea, împărat al Franței (1852-1870).

Urbariu – cartă funciară, registru în care erau înscrise proprietățile funciare din Transilvania, cu menționarea numărului de locuitori, suprafețele cultivate, obligațiile aferente. Ulterior, denumirea a fost extinsă în perioada dominației habsburgice în Transilvania asupra actelor normative ce au reglementat obligațiile țărănimii. Ex.: urbariile din 1767, 1846-1847.

Uric – posesiune ereditară dobândită printr-un act de donație făcut de un voievod unui boier, sat sau unei mănăstiri. Reprezintă și actul de întărire a unei proprietăți depline pe care titularul său era îndreptățit să o transmită ereditar urmașilor săi, de pildă o proprietate transmisă din tată în fiu.

Uricar – scriitor de urice, redactor de acte și documente în cancelaria domnească a Moldovei (secolele XIV-XVIII). În secolul al XVII-lea, *uricari* erau desemnați *diecii*. În secolul următor, o dată cu redactarea documentelor în limba română, *uricarii* au devenit traducători de documente slavone.

Ursuline – membre ale unui Ordin catolic, fondat în Italia în 1537 de către Angela Merici. În 1611 s-au stabilit în Franța. S-au ocupat, în principal, de educația religioasă a tinerilor și au desfășurat o activitate meritorie de misionariat și de îngrijire a bolnavilor.

Ușer – dregător în Moldova în Evul Mediu. În sarcina lui s-a aflat primirea și găzduirea solilor și demnitarilor străini, în special turci, aflați în trecere pe la curtea moldoveană. El servea și ca translator și crainic al poruncilor domnești. Deoarece trebuia să cunoască în principal limba turcă, din secolul al XVII-lea funcția a fost încredințată unor greci cunoscători ai acestei limbi, ca de exemplu: Panaiotache Morona. În secolul al XVIII-lea, este pomenit ca mare dregător în sfatul domnesc.

Utopie – proiect general de organizare politică, socială și economică ideală a societății. Numele îi provine de la lucrarea lui Thomas Morus (1478-1535), intitulată *Despre statul ideal sau insula Utopia* (1516). Printre autorii de *utopii* menționăm pe Platon, Tommaso Campanella (1568-1639), Fénelon (1651-1715).

Utrenie – slujbă religioasă în Biserica Ortodoxă. Are loc foarte devreme, dimineața, înaintea liturghiei.

Uvertură – compoziție muzicală pentru orchestră. Constituie introducerea în trei timpi la o operă, un oratoriu, o suită instrumentală. Ex.: uvertura la opera *Fidelio* de Ludwig van Beethoven.

Uzufruct – dreptul principal, real de a utiliza pe deplin un bun, un lucru mobil sau imobil și foloasele sale și care aparține, în fapt, altcuiva (nuda proprietar). Beneficiarul unui astfel de drept se numește *uzufructuar*. Dreptul se stinge prin moartea uzufructuarului. Obligațiile celor două părți sunt: 1) noul proprietar să păstreze dreptul; 2) uzufructuarul să restituie lucrul la încetarea dreptului. A fost foarte răspândit în practica juridică în Evul Mediu.

Uzurpare – acțiune, de cele mai multe ori violentă, prin care o persoană își însușește fraudulos un bun, un drept sau o calitate, un titlu. Termenul este frecvent utilizat pentru a desemna preluarea tronului de către un personaj istoric, altul decât succesorul legitim. A fost un procedeu utilizat pe larg în Evul Mediu în perioadele de anarhie feudală. Ex.: Vlad Uzurpatorul în Țara Românească.

V

Vakâf – instituție de binefacere publică, proprietate impersonală aparținând așezămintelor religioase din Imperiul otoman în Evul Mediu. Din veniturile obținute din exploatarea lor era asigurată asistența socială, remunerarea învățătorilor și a demnitarilor juridici și religioși, cheltuielile legate de repararea fortificațiilor orașelor. Acestea se aflau sub protecția legii islamice (*șaria*). Marea majoritate a teritoriilor transformate în raiale au cunoscut și regimul *vakif*-ului.

Val (lat. *vallum* = întăritură) – șanț cu meterez de pământ, care a jucat în Antichitate rolul de fortificație sau semn de hotar. În Țările Române se folosea termenul popular de *troiane*. Ex.: valurile ridicate de către romani în Câmpia Română; zidul lui Hadrian în Britania.

Valide – denumire acordată mamei sultanului. Aceasta a încercat să joace uneori, cu precădere de la sfârșitul secolului al XVI-lea, un rol politic important la Constantinopol.

Vamă – instituție prin care se exercită controlul asupra intrării și ieșirii mărfurilor din țară. În Evul Mediu în Țara Românească au funcționat vămile de la Bran, Calafat, Brăila, Giurgiu, Buzău, iar în Moldova, cele de la Dorohoi, Câmpulung, Baia, Bacău, Hotin, Tighina. Cu sensul general de *dare*, ea a constituit taxa pe circulația internă și externă a produselor. Se plătea în natură sau în bani. *Vama cea mare* se achita la vânzarea mărfurilor pe piață, iar cea *mică*, pentru tranzit și per căruță. Documentele medievale menționează *vămile peștelui, porcului, calului, de sare* ș.a. Vămile au constituit un venit al domniei, care le arenda prin licitație sau le acorda cu drept de exploatare unor mănăstiri. Numeroși domni au decis în Evul Mediu să acorde scutire de vamă negustorilor din alte țări. În conformitate cu prevederile Regulamentului Organic, vămile s-au stabilit de către Adunarea Obștească cu acordul domnului.

Varegi – denumire dată vikingilor (normanzilor) la începutul Evului Mediu de către bizantini, slavii de răsărit și arabi. Sunt menționați în izvoarele medievale, în special în legătură cu drumul comercial „de la Varegi la

Greci", care lega în perioada bizantină nordul Europei prin teritoriul actual al Rusiei și Ucrainei de Europa de Sud-Est, ajungând la Constantinopol.

Vasalitate – raport contractual în Evul Mediu între senior și vasal, bazat pe fidelitatea personală. Relația vasalică a impus îndatoriri reciproce în urma acordării de către senior a dreptului de folosință a feudei către vasal și a prestării de către cel din urmă a omagiului de credință. Vasalul îi datora seniorului și ajutor militar (*consilium et auxilium*). Încălcarea contractului vasalic era denumită *felonie*. Forma clasică a raporturilor vasalice s-a manifestat în Europa occidentală. În Țările Române, proprietatea funciară era considerată ca provenind de la domnie. Astfel, feudații (boierii, nobilii) erau datori domnului *cu dreaptă și credincioasă slujbă*. Vasalitatea domnilor Moldovei și Țării Românești față de coroana Ungariei și cea a Poloniei a fost de multe ori formală și a fost făcută tocmai pentru a asigura supraviețuirea ființei statale luând forma unor legături politico-diplomatice. Regii Ungariei au recunoscut domnilor munteni și moldoveni stăpânirea unor domenii în Transilvania, ca de exemplu: Amlășul, Făgărașul, Rodna, Ciceul, Cetatea de Baltă. În conformitate cu relațiile de *vasalitate* ale Țărilor Române față de Poarta otomană, acestea erau considerate tributare având un statut de autonomie recunoscut prin *Capitulații*. Autonomia a fost rezultatul rezistenței românilor în fața politicii otomane. De obicei, împreună cu domnul depuneau jurământ de credință și marii boieri, ce întăreau prin aceasta actul autorității centrale. Ex.: la 26 septembrie 1387, domnul Moldovei Petru Mușat (1375-1391) a prestat jurământul omagial regelui Poloniei. La 15 septembrie 1485, în fruntea unei numeroase suite, Ștefan cel Mare a depus personal la Colomeea omagiul de vasalitate regelui Poloniei, Cazimir al IV-lea (1447-1492).

Văcărit – dare în bani percepută de către domnie pe cap de vită mare – vaci, cai, boi, bivoli în Moldova și Țara Românească în Evul Mediu. A reprezentat prin cuantumul și *obligativitatea* sa una din cele mai grele *obligații* financiare la care trebuiau să facă față contribuabilii. A determinat importante consecințe demografice și economice, accentuând criza satului românesc în Evul Mediu. Reacțiile țăranilor au fost violente, precum fuga de pe moșie, alungarea percepților. A fost introdusă în Țara Românească în 1689 de către Constantin Brâncoveanu (1688-1714) și în Moldova în 1693-1695 de către Constantin Duca (1693-1695; 1700-1703). În cursul secolului al XVIII-lea, a fost desființată și reintrodusă de câteva ori. A fost reactivată pentru scurt timp în 1798 în timpul domniei, în Țara Românească, a lui Constantin Hangerli (1797-1799). A fost abolită la 15 februarie 1799.

Văleat (Veleat) – element de datare cronologică utilizat în cancelaria Țărilor Române până la sfârșitul secolului al XVIII-lea. A fost inspirat de cronologia folosită în Imperiul bizantin. A exprimat anul de la *facerea lumii* sau *zidirea lumii*. În actele de cancelarie în limba slavonă sau română textul era datat cu anii de la nașterea lui Hristos. În documentele în limba latină s-a utilizat anii erei noastre – *în anul domnului...* Calculul în anii erei noastre se poate realiza prin scăderea, pentru lunile martie-octombrie, din văleat 5508, iar pentru lunile noiembrie-martie, respectiv din văleat 5509. Termenul are și sensul de *dată*, termen pentru realizarea unui lucru.

Vătaf (Vătah, Vătav) – dregător în Evul Mediu în Țara Românească și Moldova. A avut atribuții fiscale, administrative și judecătorești în cadrul județelor și ținuturilor. Executa poruncile domnești, era comandant al steagurilor din ținuturi, iar mai târziu supraveghea slugile de la curtea boierească sau de pe lângă o mănăstire. A jucat și rolul de conducător al unei bresle sau corp de meșteșugari. Pentru prima dată, dregătoria apare menționată într-un document din 15 ianuarie 1467, iar mai târziu în Moldova. În secolul al XVI-lea a primit însărcinarea de a organiza mici cete de curteni și de slujitori de curte, subalterni ai unui dregător. Din a doua jumătate a secolului al XVII-lea, orice conducător de ceată purta numele de vătaf: *de graniță*; *de dorobanți*; *de plai*. În secolul al XVIII-lea a devenit conducătorul unor unități militare de ordine interioară, constituită din plăieși. Ex.: Tudor Vladimirescu a îndeplinit funcția de vătaf de plai la Cloșani.

Vătăman – în Moldova în Evul Mediu a desemnat pe conducătorul obștii libere. Deseori, *vătămanul* este reprezentantul boierului în satele aservite, însărcinat cu supravegherea îndeplinirii obligațiilor de muncă ale țăranilor. A avut și rolul de a ajuta, în calitate de slujbaş local, la strângerea dărilor.

Vechil – în Țările Române în Evul Mediu, persoana care supraveghea pe cei care lucrau pe o proprietate agricolă. *Vechilul* a îndeplinit un rol important și în judecarea diferitelor pricini prin reprezentarea intereselor boierilor la încheierea diferitelor acte juridice sau în cazul unor judecăți cu procură scrisă.

Vecini – țărani dependenți în Moldova în Evul Mediu. Procesul de aservire a țăranimii s-a declanșat în urma uzurpării de către conducătorii obștilor a libertății personale și a drepturilor de proprietate ale țăranilor. *Vecinii* datorau ascultare față de proprietarul feudal și de reprezentanții săi, aveau obligații în muncă, în natură și în bani față de boier, domnie și bise-

rică. Denumirea a fost utilizată inițial și în Moldova, și în Țara Românească, dar în cel din urmă caz a fost înlocuită în secolul al XVI-lea cu cel de *rumân*. Au fost desființați în 1749 prin reforma lui Constantin Mavrocordat.

Vel – termen de origine slavă folosit în Moldova și Țara Românească în Evul Mediu pentru a preceda un titlu sau rang boieresc. A avut, în general, accepția de *mare*. Ex.: vel vornic al oștirilor (1779); vel vornic de poliție (secolul al XIX-lea); veliții boieri (instanța de judecată).

Veto – (lat. *veto* = mă opun), dreptul excepțional al unei persoane (lider politic) sau al unui stat de a se opune la adoptarea unei hotărâri sau propuneri în viața politică internă sau în organizația internațională din care face parte. În unele state din lume șeful puterii executive are dreptul de a se opune, prin nepromulgare, intrării în vigoare a unei legi votate de Parlament. Ex.: În Consiliul de Securitate al Organizației Națiunilor Unite dispun de *dreptul de veto* cei cinci membri permanenți – S.U.A., Rusia, Franța, Marea Britanie, China. Prin aceasta se poate împiedica adoptarea unei hotărâri pentru care au votat favorabil ceilalți membri.

Vicar – preot sau episcop care ține locul unei înalte fețe bisericești. Conform unei ierarhii politice și religioase și a tradiției medievale, regii erau considerați vicarii lui Iisus Hristos, iar Papa, Vicarul lui Dumnezeu și al Sfântului Petru. *Vicarul apostolic* este un înalt prelat al Bisericii Romano-Catolice însărcinat cu administrarea unor teritorii. În religia greco-catolică *vicarul* ocupă o poziție intermediară între episcop și protopop. Astfel, au ființat în Transilvania în secolul al XVIII-lea patru vicari, respectiv la Făgăraș, Hațeg, Rodna și Silvania, fiind sprijiniți de soboruri vicariale. Trei dintre aceștia păstoreau în teritoriile regimentelor grănicerești. Ex.: Ioan Para, Ioan Marian.

Vicerege – înalt demnitar ce conduce o provincie sau o colonie în numele unui rege. A jucat un rol important în secolele XVI-XVIII în organizarea politică și administrativ-teritorială a imperiului colonial spaniol din America Centrală și de Sud. Astfel, s-au impus viceregiile din Mexic și Peru, ca reprezentanți ai coroanei Spaniei în colonii.

Vicus – (lat. *vicus* = (la oraș), cartier, sector; (la țară), sat, ținț), comunitate rurală în Imperiul roman. A reunit pe locuitorii fără drept de cetățenie, deci marea masă a locuitorilor Imperiului. A constituit o formă intermediară între *villa rustica* – proprietatea rurală și *civitas* – aglomerarea urbană. Cuprindea o aglomerare de locuințe sătești, cu o rețea stradală, dar

fără ziduri de apărare. Locuitorii săi erau, prin excelență, contribuabili, plăteau cele mai grele impozite și furnizau soldați. Deși a beneficiat de o relativă autonomie administrativă și religioasă, a depins de capitala provinciei (*teritorium*) din care făcea parte.

Vikingi (Normanzi) – nume dat neamurilor germanice din Europa de Nord la începutul Evului Mediu. Războinici și marinari iscusiți, vikingii au întreprins în secolele VII-XII numeroase expediții militare și comerciale în Irlanda, Anglia, Scoția, nordul Franței și al Germaniei, Sicilia și sudul Italiei, Rusia, America de Nord și au pus bazele unor așezări ce au devenit nucleul unor viitoare formațiuni politice.

Vilayet (Vilâyet, Eyalet) – provincie, formă de organizare administrativ-teritorială în Imperiul otoman în Evul Mediu și în epoca modernă. La conducerea lui se afla un guvernator (*valiu*), care era un pașă cu trei tuiuri. Ex.: vilaietele Silistrei și Vidinului.

Villa – casă particulară de lux, cu un grad sporit de confort, situată la marginea orașului sau „sub zidurile orașului” și aparținând aristocrației romane. În comparație cu Italia, în Dacia ea era modestă în ceea ce privește stilul arhitectonic și proporțiile. Putea fi și centrul unor ferme pentru vânzarea produselor agricole. Ex.: Villa Hadriana din Tivoli.

Villa rustica – ansamblul unei gospodării agricole aparținând aristocrației în Imperiul roman. Cuprindea locuința proprietarului și anexele ce adăposteau vitele, uneltele, proviziile, sclavii și ceilalți lucrători agricoli. În funcție de specificul agricol sau zootehnic, ea putea fi grupată în jurul unei curți centrale, putea să aibă o mare suprafață, iar la exterior, un zid înalt și gros de piatră. A constituit un important simbol al puterii economice a marilor proprietari agricoli. Ex.: Bascorale – în Italia; Deva, Ciumăfaia, Hobîța, Aiud în Dacia romană.

Viteaz – categorie militară în Țările Române în Evul Mediu, similară cavalerilor din statele Europei occidentale. Luptau călări și posedau armament greu. Deși s-au bucurat de o relativă autonomie socială și militară, au avut un statut militar inferior marii boierimi. În schimbul prestării serviciului militar, erau recompensați prin cesionarea unor proprietăți agricole și a unor beneficii. În Moldova, termenul de *viteaz* era asociat în formă cu rangul, titlul sau demnitatea boierească.

Vistier (Thesaurarius) – mare dregător în Țările Române în Evul Mediu. A fost însărcinat cu evidența veniturilor și cheltuielilor domniei, a numărului de contribuabili și a celor scutiți de dări, cu repartitia și încasarea dărilor. Inițial, printre atribuțiile sale s-a numărat și procurarea și păstrarea pentru domn a obiectelor vestimentare de lux. În cadrul sfatului domnesc, a urmat în rang după marele spătar. Este menționat pentru prima dată în Țara Românească într-un document din 8 ianuarie 1392, în timpul domniei lui Mircea cel Bătrân, iar în Moldova într-un document datat 11 februarie 1400, în timpul domniei lui Alexandru cel Bun.

Vitraliu – panou decorativ din plăci de sticlă colorată sau pictată în culori de smalt, montat în armături metalice la ferestre, cu precădere în lăcașurile religioase. A jucat un rol important în arhitectura medievală gotică, conferind un plus de frumusețe și exuberanță catedralelor din Evul Mediu.

Vizieră (Vizetă) – o parte componentă a armurii medievale. Ea este partea mobilă dinainte a coifului, care putea fi ridicată sau coborâtă și care avea rolul de a apăra obrazul de lovituri.

Vizir – înalt demnitar. Sub acest nume a fost menționat principalul consilier al faraonului în Egiptul antic. În lumea musulmană, a desemnat un important rang politic și administrativ. În Califatul Abassid, era șeful administrației de stat. În Imperiul otoman, a îndeplinit funcția de coordonator al administrației civile, controlând activitatea unor divanuri, veniturile și cheltuielile statului. Începând din epoca selgiucidă, primea anual drept salariu aproximativ 10% din veniturile statului. *Marele vizir (vezir-i azam)* era întâiul sfetnic al sultanului și deținător al sigiliului de stat. Ex.: Familia vizirilor Köprülü a jucat un rol politic important în perioada domniei sultanului Mahomed al IV-lea (1648-1687).

Vlah (Olah, Voloh, Blachus) – termen folosit, sub forma de *Welche*, de către triburile germanice, pentru a desemna populațiile romanizate. Inițial, a fost utilizat de către celți, de la care l-au preluat germanii. Ulterior, l-au împrumutat slavii, de la care a trecut la bizantini. Pentru cei din urmă termenul se referea la românii din Peninsula Balcanică – s-a extins și asupra celor de la nordul Dunării. În Evul Mediu, a vizat și pe locuitorii Țării Românești.

Voievod – titlu acordat în Evul Mediu domnitorilor în Moldova și Țara Românească, iar în Transilvania până în 1541. La origine, a reprezentat con-

ducătorul unei confederații de obști cu atribuții politice, militare, judecătorești și administrative. În afară de domnul țării, titlul a continuat să fie purtat după secolul al XIV-lea de către voievozii locali. A constituit o instituție tipic românească, care însă a evoluat în mod diferit pe cele două versante ale Carpaților. Titlul păstrat de către cei înscăunați la cârma țării era întărit prin adăugarea celui de *domn*. Titlul de *voievod* era atribuit și fiilor de domn, ce erau astfel confirmați în calitate de urmași la tron.

Vornic (Palatinus) – unul din cei mai importanți dregători din sfatul domnesc în Evul Mediu în Țara Românească și Moldova. Inițial, a avut atribuții strict militare. Ulterior, a devenit conducător al curții domnești și locuitor al domnului în probleme de judecată, drept ce se întindea asupra întregii țări, cu excepția Olteniei, în Țara Românească. A fost și reprezentant al instituției domniei în orașe unde a dispus de atribuții judecătorești. În calitate de primar al unui târg sau al unui sat avea misiunea de a convoca pe săteni la adunări, de a anunța știrile. Este menționat documentar pentru întâia dată în 1389 în Țara Românească. În secolele XIV-XVII, a avut un rol deosebit în conducerea operațiilor militare. În secolul al XVI-lea, ființau în Moldova *marele vornic al Țării de Sus* și respectiv, *al Țării de Jos*. În documentele medievale sunt menționați, între alți dregători, *vornicul de poartă (de gloată)*, *vornicul doamnei*, *vornicul de Vrancea*.

Vot – exprimarea opiniei cetățenilor unui stat în legătură cu alegerea reprezentanților lor în organismele de conducere sau în legătură cu unele probleme importante ale societății. Reprezintă, totodată, opinia exprimată de membrii unei adunări constituite în legătură cu o candidatură. În practica politică se utilizează *votul: deliberativ; direct sau indirect; de încredere sau neîncredere; consultativ; deschis*. La baza consultărilor electorale stă *votul censitar* – participarea la vot pe baza censului dat către stat și *votul universal* – participarea tuturor cetățenilor unui stat, indiferent de starea materială, sex, credință religioasă, naționalitate la alegerea organelor centrale și locale ale puterii de stat. Ex.: Constituția din 1866 a consfințit principiul votului censitar în România. La 16 decembrie 1918, a apărut decretul-lege privind votul universal direct și secret pentru toți locuitorii, începând de la vârsta de 21 de ani, cu excepția femeilor, ofițerilor și magistraților în România.

Votiv – obiecte, inscripții, slujbe religioase închinare sau hărăzite divinității spre a împlini o făgăduială solemnă față de aceasta. Un tablou votiv reprezintă o scenă dintr-o pictură murală bisericească înfățișând pe

ctitor cu miniatura bisericii în brațe. O slujbă votivă este dedicată unei sărbători religioase speciale. În același sens pot fi menționate și jocurile sportive, monedele romane bătute în sănătatea diverșilor împărați.

Vrăjitoare – persoană, de cele mai multe ori de sex feminin, care practică o magie secretă, primitivă și ilicită pentru influențarea oamenilor, evenimentelor, obiectelor prin folosirea forțelor oculte. A constituit o acuzație gratuită, frecventă la adresa celor ce nu recunoșteau învățătura oficială a Bisericii, adică a celor considerați eretici. Pedeapsa obișnuită era arderea pe rug. În pravilele din Țările Române din secolul al XVII-lea, vrăjitoria este asimilată magiei negre. Conform unor statistici, între 1590-1650, aproximativ 100 000 de persoane au fost ucise în lumea protestantă sub acuzația de vrăjitorie. Ex.: vrăjitoarele din Salem Village, Massachusetts (1692).

Vulgata – versiune în limba latină a *Bibliei*. A fost realizată, conform tradiției, de către Sfântul Ieronim, între 390-405, prin traducerea din limba greacă a *Noului Testament* și din limba ebraică a *Vechiului Testament*. A fost adoptată de către Biserica Romano-Catolică la Conciliul de la Trento (1545-1563) și este utilizată și în zilele noastre.

W

Weltpolitik – (germ.) politica externă a Germaniei la finele secolului al XIX-lea și începutul secolului XX. Inițiată de împăratul Wilhelm al II-lea (1888-1918), această politică a urmărit creșterea influenței Germaniei în lume și cucerirea de noi colonii. În acest sens, Germania s-a arătat interesată de proiectul căii ferate Berlin-Constantinopol-Bagdad, a încercat să incite la luptă pe burii din sudul Africii, a concurat cu Franța în privința influenței în Maroc.

Whigi – (engl.) termenul a desemnat, inițial, pe scoțienii rebeli, de religie presbiteriană, în perioada Războiului Civil din Anglia (1642-1649). A fost menționat pentru prima dată în 1679 ca vizând o grupare politică ce se opunea regelui Iacob al II-lea Stuart al Angliei. Ulterior, a desemnat pe membrii unei orientări politice de esență liberală. *Whigii* au dominat viața politică a Angliei în secolul al XVIII-lea și au constituit un sprijin de seamă al dinastiei de Hanovra. După 1830, fiind legați prin interese de noua industrie engleză, au inițiat numeroase reforme economice și politice. În jurul anului 1867, unii whigi sub conducerea lui William Ewart Gladstone (1809-1898) s-au orientat către formarea unui Partid Liberal în Anglia.

X

Xenofobie – aversiune față de alte popoare și naționalități, față de tot ceea ce le individualizează. A articulat un curent politic și un mod de gândire ce a servit, de cele mai multe ori, activității partidelor de extremă dreaptă. Practica xenofobiei se află deseori în strânsă legătură cu politica naționalistă și izolaționistă.

Z

Zaherea – provizii, mijloace de aprovizionare necesare forțelor militare otomane aflate în campanie sau celor din cetățile de la Dunăre. Ele erau furnizate de către Țările Române și constau în cereale, vite, produse animale. Se adăugau obligații generale de a aproviziona cu grâne Constantinopolul. A constituit cadrul prielnic de aplicare a controlului otoman exclusiv asupra economiei Țărilor Române.

Este menționată în mod explicit într-un firman din 1560 adresat de sultanul Soliman Magnificul (1520-1566) lui Alexandru Lăpușeanu, domn al Moldovei (1522-1561; 1563/1564-1568). În secolele XII-XVIII, a devenit mai apăsătoare în Țara Românească.

Zapciu – cârmuitor al unei mici unități teritorial-administrative (*plasa*) în Moldova și Țara Românească în Evul Mediu și în epoca modernă, subordonat direct ispravnicului județului. Era însărcinat cu strângerea dărilor și putea proceda și la execuții silite în caz de neplată. Ulterior, a devenit un mic dregător, ce îndeplinea pe plan local sarcini administrative, judecătorești și fiscale. În secolul al XVIII-lea, zapcii erau numiți de către ispravnici, ceea ce a dus la creșterea venalității și la mărirea aparatului birocratic. Alexandru Ipsilanti, domn al Țării Românești, a încercat să impună numirea lor doar de către domnie la propunerea vistieriei, dar fără prea mult succes.

Zapis – document, înscris, act de vânzare-cumpărare, dovadă scrisă, în Țările Române în Evul Mediu. Vizează orice document cu caracter juridic încheiat între două sau mai multe persoane fizice sau juridice. De multe ori, pentru autentificare se cerea adevărare de la ispravnic sau întărire de la domnie. În caz de distrugere sau pierdere, se putea reconstitui cu întărirea martorilor.

Zaraf – cămătar. Persoană care se îndeletnicea cu împrumutul și schimbul banilor, deseori cu dobândă foarte mare. A îndeplinit, totodată, rolul de casier al vistieriei și al administrației locale. Primele informații documentare despre zarafi în Țările Române datează de la sfârșitul secolului al XVII-lea. S-au recrutat cu precădere dintre străini – greci, evrei, armeni. La finele secolului al XVIII-lea, este menționată la București o organizație profesională a acestora.

Zeciuală – dare anuală, în Evul Mediu, reprezentând a zecea parte din produsele agricole și din vite. Ulterior, ea a fost percepută și din alte produse. Datorau zeciuală, în principal, toți locuitorii țării, cu excepția categoriilor privilegiate, ce o plăteau domniei doar din câteva produse. Ea era destinată domniei, nobilului (boierului) și Bisericii. Refuzul de a plăti a generat deseori grave tensiuni sociale. La sfârșitul secolului al XVIII-lea, s-a transformat într-o dare în bani luând forma chiriei și apoi a arenzii.

Zeloți – membrii unui curent politic și religios, recrutați din rândul păturilor sărace și mijlocii din Palestina antică în secolul I, partizanii rezistenței armate față de Roma, cu spirit de sacrificiu. Au organizat numeroase acțiuni violente împotriva mării preoțimi iudaice și a dominației romane în Palestina. Astfel, în anul 66 d. Hr. zeloții se răscoală la Ierusalim, îl alungă pe regele pro-roman Agrippa, îl omoară pe marele preot care colabora cu puterea și alungă trupele romane din Iudeea. Ulterior, au fost asediați de către romani în fortăreața Masada, unde, nemaiputând rezista s-au sinucis. Termenul desemnează și pe membrii grupării de la Tesseloniki, care a condus între 1342-1349/1350 o puternică răscoală populară în Imperiul bizantin.

Zemstve – adunări provinciale în Rusia țaristă. Au fost constituite în urma reformei din 1 ianuarie 1864, inițiată de către țarul Rusiei Alexandru al II-lea (1855-1881). Au fost expresia încercării autorității centrale de a promova, în cadrul unor reforme liberale, principiul autoadministrației în plan local. Aveau atribuții în domeniul administrației, educației și sănătății, dar erau lipsite de o influență politică reală. Membrii săi s-au recrutat din rândul nobilimii mijlocii pe baza votului censitar. Au reprezentat, pentru o lungă perioadă de timp, organisme politice ale opoziției în provincie față de politica autocrată a țarului.

Zen – sectă budistă. A fost fondată în China în 1191 de către Eisai, iar în secolul al XIII-lea s-a răspândit în insulele arhipelagului nipon. Membrii săi practică meditația, metodă ce se consideră că permite „celui ales” să se ridice deasupra lumii materiale. A avut numeroase implicații asupra evoluției artei florale (ikebana), a ceremoniei ceaiului în Japonia.

Zepelin – navă aeriană (dirijabil) de mari dimensiuni. Are o formă cilindrică cu extremitățile alungite. Este compusă din mai multe compartimente și folosește drept combustibil hidrogenul, heliul sau alte gaze mai ușoare ca aerul. A fost utilizat pentru transportul de mărfuri, de pasageri și în scopuri militare. Numele lui vine de la contele Ferdinand von Zeppelin

(1838-1917), care a construit între anii 1900 și 1917 peste 50 de dirijabile. În timpul primului război mondial, a fost utilizat ca armă de luptă – misiuni de recunoaștere și bombardament. Caracterul ușor inflamabil al combustibilului folosit a provocat numeroase tragedii soldate cu pierderi de vieți omenești, precum în 1937 când la Lakehurst (S.U.A.) s-a prăbușit în flăcări zepelinul german „Hindenburg”.

Zeu – divinitate, idol venerat în Antichitate. Totalitatea zeilor a constituit baza mitologiei și religiei antice, a încercării de a explica existența lumii. Ex.: Marduk – la babilonieni, Ra, Osiris – la egipteni, Zeus, Apollo, Dionisos – la greci; Marte, Jupiter, Saturn, Bacchus – la romani; Zeul cel Mare, Bendis – la geto-daci.

Ziamet – lot funciar (feudă) în Imperiul otoman acordat de către sultan oștenilor sau funcționarilor civili cu un venit între 20 000-100 000 aspri.

Ziar (jurnal, gazetă) – publicație cotidiană. Cuprinde știri, informații, iar mai târziu, ilustrații și material publicitar, privind evenimente cu caracter economic, politic, social, cultural. Constituie un mijloc deosebit de important de influență asupra opiniei publice. Primele ziare au apărut în Europa la sfârșitul secolului al XVI-lea. Printre primele ziare în limba română menționăm: în 1827 – „Fama Lipschii” și în 1829 – „Albina Românească” și „Curierul Românesc”.

Zigurat – edificiu construit în Antichitate în Mesopotamia, cu formă de piramidă în trepte. Pe cea mai de sus platformă se afla un templu la care ducea o scară monumentală. Templul servea ceremoniilor religioase și conform unor interpretări recente, observațiilor astronomice. Conform părerii unor cercetători, legendarul Turn Babel imita construcția unui *zigurat*. Astăzi, s-au păstrat ruinele *ziguratului* de la Ur, în Irak. Pe platforma sa superioară se afla, conform tradiției, templul închinat zeului Lunii.

Zoomorfism – reprezentare a zeităților prin animale în Antichitate. Ex.: cultul pisicii în Egiptul antic.

Zoroastrism – religie veche din Asia Centrală. S-a răspândit cu precădere în Iran în secolele VI î. Hr. – VI d. Hr. Considera că existența este rezultatul luptei între *forțele binelui* (Ahuramazda) și cele *ale răului* (Ahri-man). Fondatorul său a fost considerat profetul Zoroastru (Zarathustra). Învățătura sa a fost cuprinsă în cartea *Avesta*, iar slujitorii săi erau magii.

Adepții săi erau de părere că omul trebuie să fie drept și cinstit și să aleagă ceea ce este mai important din punct de vedere moral. O dată cu răspândirea religiei islamice, mulți adepți ai zoroastrismului s-au refugiat în orașele Yazd și Kerman. În secolul al X-lea mulți dintre zoroastrieni s-au refugiat la Bombay în India.

Zwinglianism – doctrină protestantă radicală, care s-a răspândit în secolul al XVI-lea, în principal, în Elveția. Fondatorul său a fost Ulrich (Huldreich) Zwingli (1484-1531), care în lucrarea sa *De Vera et Falsa Religione* (1525), a criticat aspru religia catolică și primatul Papei. *Biblia* era considerată autoritatea supremă ce domina în cadrul unei biserici foarte simple. Adepții săi s-au opus unor aspecte ale credinței luterane, în special în ceea ce privește euharistia. Ei considerau împărțășania doar o simplă rememorare a sacrificiului lui Iisus Hristos pe cruce.

BIBLIOGRAFIE

- Simon Adams, John Briquebec, Ann Kramer, *Illustrated Atlas of World History*, New York, Random House, 1991.
- After the End of History*, London, Collins, 1992.
- Maurice Agulhon, *Histoire vagabonde*, Paris, Gallimard, 1996.
- American Heritage Dictionary, Based on the Second College Edition*, New York, Laurel, 1983.
- Françoise Aoustin, Jean Brignon, *Carnet College, Histoire-Géographie 3e*, Paris, Hatier, 1991.
- Jean-Nöel Aquistapace, *Dictionnaire de la politique*, Paris, Seghers, 1966.
- Marielle Barret, *Carnet Lycée, Histoire terminale*, Paris, Hatier, 1992.
- Günther Barudio, *Politik als Kultur, Ein Lexikon*, Stuttgart, Verlag J.B. Metzler, 1994.
- Petre Bărbulescu, Ionel Cloșca, *Repere de cronologie internațională 1914-1945*, București, Ed. Științifică și Enciclopedică, 1982.
- Jules R. Benjamin, *A Student's Guide to History*, 4th Edition, New York, St. Martin's Press, 1987.
- Jean Bérenger, *Histoire de l'Empire des Habsbourgs, 1273-1918*, Paris, Fayard, 1990.
- Dan Berindei, *România și Europa, Istorie, Societate, Cultură*, vol. I, *Secolele XVIII-XIX*, București, Ed. Museion, 1991.
- Serge Berstein, Pierre Milza, *Histoire de l'Europe contemporaine, Le XIX-e siècle, De 1815 à 1919*, Paris, Hatier, 1992.
- Jean-Paul Bertaud, *Histoire du Consulat et de l'Empire, Chronologie commentée 1799-1815*, Paris, Perrin, 1992.
- Marc Bloch *aujourd'hui, Histoire comparée, Sciences sociales*, Ed. par H. Atoma, André Bruguire, Paris, Ed. de E.H.E.S.S., 1990.
- Brockhaus Enzyklopedie*, 20 vol., Wiesbaden, 1966-1974.
- Silviu Brucan, *Îndreptar - Dicționar de Politologie*, București, Ed. Nemira, 1993.
- Ion Bulei, *Scurtă istorie a românilor*, București, Ed. Meronia, 1996.
- The Cambridge Ancient History*, 12 vol., Cambridge, At the University Press, 1924-1939.
- C. Căzănișteanu, V. Zodian, A. Pandea, *Comandanții militari, Dicționar*, București, Ed. Științifică și Enciclopedică, 1983.
- Françoise Châtelet, Évelyne Pisier, *Concepțiile politice ale secolului XX*, București, Ed. Humanitas, 1994.

- Stanley Chodorow, MackGregor Knox, Conrad Schirokauer, Joseph R. Strayer, Hans W. Gatzke, *The Mainstream of Civilization*, 6th Ed., Boston, The Hartcourt Press, 1994.
- Jean Danielou, *Reflecții despre misterul istoriei*, București, E.U.B., 1996.
- Kenneth C. Davis, *Don't know much about History, Everything you need to know about American History but never learned*, New York, Avon Books, 1991.
- DEX, Dicționarul Explicativ al Limbii Române*, Ediția a II-a, București, Univers Enciclopedic, 1996.
- Dictionnaire de l'Ancien Régime. Royaume de France 16e-18e sicle*, Sous la direction de Lucien Bély, Paris, P.U.F., 1996.
- Dictionnaire encyclopédique d'histoire Mourre*, 5 vol., Paris, Bordas, 1996.
- Dicționar al științelor speciale ale istoriei*, Coordonator: Ionel Gal, București, Ed. Științifică și Enciclopedică, 1982.
- 10 Leçons sur le nazisme*. Sous la direction de Alfred Grosser, Bruxelles, Ed. Complexe, 1991.
- Jean-Baptiste Duroselle, *Toute Empire Périra, Théorie des relations internationales*, Paris, Armand Colin, 1992.
- Economie Politică*, 2 vol., Sub redacția lui Vasile C. Nechita, Galați, Ed. Porto Franco, 1992.
- Mircea Eliade, Ioan Petru Culianu, *Dicționar al religiilor*, București, Ed. Humanitas, 1993.
- Enciclopedia Civilizației Romane*, Sub redacția lui Dumitru Tudor, București, Ed. Științifică și Enciclopedică, 1982.
- Graham Evans, Jeffrey Newnham, *The Dictionary of World Politics*, New York, Simon and Schuster, 1990.
- Mounir Farah, Andrea Berens Karls, Carl Max Kortepeter, *The Human Experience, A World History*, New York, Charles Merrill, 1985.
- Fisher Weltgeschichte*, 25 vol., Frankfurt/Main, 1965.
- Elizabeth Floyd, Geoffrey Hindley, *Makers of History*, London, Bloomsbury, 1989.
- Vlad Georgescu, *Istoria românilor de la origini până în zilele noastre*, București, Ed. Humanitas, 1992.
- Peter Gran, *Beyond Eurocentrism, A New View of Modern World History*, Syracuse University Press, 1996.
- Les grandes dates de l'Islam*, Sous la direction de Robert Mantran, Paris, Larousse, 1900.
- Thomas H. Greer, Gavin Lewis, *A Brief History of the Western World*, Forth Worth, HBJ, 1992.
- The Guinness History Fact Books, Events, Dates, People*, London, Guinness Publ., 1994.
- Histoire de l'Empire Otoman*, Sous la direction de Robert Mantran, Paris, Fayard, 1989.
- Historical Literary, The Case for History in American Education*, Edited by Paul Gagnon, Boston, Houghton Mifflin, 1989.

- The History Debate*, Ed. by Juliet Gardiner, London, Collins & Brown, 1990.
- Vasile Iliescu, *Statul – utopie și realitate*, vol. 1, *Antichitate, Ev. Mediu, Renaștere*, Cluj-Napoca, Ed. Dacia, 1996.
- The Illustrated Almanac of the Historical Facts, From the Dawn of the Christian Era to the New World Order*, Ed. by Robert Steward, New York, Prentice Hall, 1992.
- Robert Ingpen, Philip Wilkinson, *Encyclopedia of the World Events, Eighty turning points in history*, Limpsfield, Dragon's World, 1991.
- Instituții feudale din Țările Române. Dicționar*. Coordonatori: Ovid Sache-larie, Nicolae Stoicescu, București, Ed. Academiei, 1988.
- International Baccalaureate, History Internal Assesment*, April 1996.
- Akira Iriye, *The Internationalization of History*, in „The American Historical Review“, February 1989, p. 1-10.
- Jean-Nol Jeanneney, *Concordances des temps. L'actualité du passé*, Paris, Seuil, 1991.
- Keith Jenkins, *Re-thinking History*, London, Routledge, 1991.
- André Jouette, *Toute l'histoire par les dates et les documents*, Paris, Perrin, 1989.
- Victor Kernbach, *Dicționar de mitologie generală*, București, Ed. Albatros, 1983.
- Kleine Enzyklopedie, Weltgeschichte*, 2 vol., Leipzig, 1979.
- Larousse Dictionary of 20th Century History*, Ed. by Min Lee, Larousse, Edinburgh, 1994.
- Ernest Lavisse, Alfred Rambaud, *Histoire générale du IV-e siècle à nos jours*, 12 vol., Paris, 1893-1901.
- François Lebrun, „Master“ *Histoire*, Paris, Ed. Hachette, 1996.
- O.G. Lecca, *Dicționar istoric, arheologic și geografic al României*, București, Ed. Universul, 1938.
- Macmillan Concise Dictionary of World History*, Ed. by Bruce Wattereau, New York, Macmillan, 1983.
- Adrian Marino, *Dicționar de terminologie literară*, București, Ed. științifică, 1970.
- Horia C. Matei, *O istorie a lumii antice*, București, Ed. Albatros, 1984.
- Mémoires des peuples, Histoire, Mémoire et Identité*, „Project“, nr. 248, Hiver 1992-1993.
- Mic Dicționar Enciclopedic*, Ediția a III-a, București, Ed. Științifică și Enciclopedică, 1986.
- Stuart T. Miller, *Mastering Modern European History*, London, Macmillan, 1988.
- Minerva, Enciclopedie Română*, Cluj, 1930.
- Bogdan Murgescu, *Istorie românească, Istorie universală*, București, Ed. Erasmus, 1994.
- E. Papinot, *Historical and Geographical Dictionary of Japan*, Tokyo, Charles E. Turtle Co., 1992.

- Karl Pellens, Siegfried Quandt, Hans Sussmuth, *Historical Culture – Historical Communication, International Bibliography*, Frankfurt/ Main, Verlag Moritz, Diesterburg, 1994.
- Le Petit Robert*, 2 vol., Sous la direction de Paul Robert, Paris, 1991.
- Petit Larousse Illustré*, Paris, Larousse, 1991.
- Zoe Petre, *Societatea greacă arhaică și clasică*, București, E.U.B., 1994.
- M. Petrescu-Dâmbovița, Hadrian Daicoviciu, Dan Gh. Teodor, Ligia Bârză, Florentina Preda, *Istoria României de la începuturi până în secolul al VIII-lea*, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1995.
- D.M. Pippidi, *Dicționar de istorie veche a României (Paleolitic-Secolul X)*, București, Ed. Științifică și Enciclopedică, 1988.
- Marcel D. Popa, Horia C. Matei, *Mica Enciclopedie de Istorie Universală*, București, Ed. Științifică și Enciclopedică, 1993.
- Jean-Paul Roux, *Histoire de l'Empire Mongol*, Paris, Fayard, 1993.
- Adam Schaff, *Istorie și adevăr*, București, Ed. Politică, 1982.
- Ioan Scurtu, *Contribuții privind viața politică din România. Evoluția formei de guvernământ în istoria modernă și contemporană*, București, Ed. Științifică și Enciclopedică, 1988.
- Ioan Scurtu, *Viața politică din România 1918-1944*, București, Ed. Albatros, 1982.
- Georgeta Smeu, Radu Homer, *Mic dicționar de Istoria Românilor*, București, Casa Editorială Cuget, Simțire, Credință, 1994.
- Leften S. Stavrianos, *A Global History*, Boston, Allyn and Bacon Inc., 1979.
- Peter N. Stearns, Michael Adas, Stuart B. Schwartz, *World Civilizations, The Global Experience*, 2nd Ed., 2 vol., Boston, Harper and Collins, 1996.
- Lazăr Șăineanu, *Dicționar universal al limbii române*, Ediția a VI-a, București, 1929.
- John M. Thomson, *A Vision Unfulfilled, Russia and the Soviet Union in the 20th Century*, Lexington, D.C. Heath&Co., 1996.
- Jerzy Topolsky, *Metodologia Istoriei*, București, Ed. Științifică și Enciclopedică, 1987.
- The Usborne Book of the Ancient World*, London, Usborne Press, 1991.
- Dominique Vallaud, *Dictionnaire historique*, Paris, Fayard, 1995.
- Jack Watson, *Succes in European History 1815-1914*, London, John Murray, 1993.
- David Weigall, Michael J. Murphy, *A Level Course Companion, Modern History, 1815 to Present Day*, London, Charles Letts & Co., 1982.
- Robert Wolfson, *From Peace to War, European Relations 1919-1939*, London, Edward Arnold, 1981.

